Balázs Zsuzsanna – Pető Andrea

ORBÁN VIKTOR NŐÜGYEI

AZ ILLIBERÁLIS GENDERPOLITIKA MŰKÖDÉSE ÉS HATÁSAI

WOMAN PRESS

Balázs Zsuzsanna Budapesten él, 20 éve dolgozik újságíróként. Szakmai pályafutását tudományos történetmeséléssel, tudománynépszerűsítéssel kezdte, majd érdeklődése a közügyek, jogvédő szervezetek, oktatás- és tudománypolitika irányába fordult. A 2020-as évektől tényfeltáró cikkeket és interjúkat ír, valamint podcasterként dolgozik.

Pető Andrea történész a bécsi Central European University (CEU) társadalmi nemek tudománya tanszékének professzora, a budapesti CEU Demokrácia Intézet kutatója. A társadalmi nemek kategóriája mindig központi szerepet játszik kutatói és oktatói, valamint közéleti munkájában, melyet számos hazai és nemzetközi díjjal ismertek el, mint például az Európai Akadémiák (ALLEA) Madame de Staël-díja 2018-ban, valamint az Oslói Egyetem Emberi Jogi díja 2022-ben.

Balázs Zsuzsanna – Pető Andrea

Orbán Viktor nőügyei

Az illiberális genderpolitika működése és hatásai

WOMAN PRESS

Dunaszerdahely, 2025

301
B19
SOMOGYI KÖNYVTÁR
1014264
622 1881 25
SZEGED
Somogyi-könyvtár, Szeged
S000854280

© Balázs Zsuzsanna – Pető Andrea, 2025

© Womanpress, 2025

ISBN 978-80-974904-9-2

TARTALOM

Előszó 7
Bevezetés 13

Üdv a húspiacon 27
Egy jó asszony szoknyája mindent eltakar 40
A nőiesség új kultusza 57
A prostitúció a legősibb üzleti modell 78
Mrs. Godot-ra várva 96
Gondoskodás import nőkkel 114
Tanulj tinó, dadus még lehet belőled 129
A részvétel fontosabb, mint a győzelem 145
A csend ultrahangja 160
A vidéki nők lázadása 180
Bíróság és balítélet 197
Orbán-kormány: az arra érdemes családok barátja 211

Epilógus: A szolgálólány illiberális meséje 229

Függelék I.: Az orbáni népolitika szemszögéből fontos törvénymódosítások a 2010-es kormányváltás és 2025 áprilisa között 243
Függelék II.: Statisztikai adatok 249

Felhasznált irodalom 273

ELŐSZÓ

Az egykor liberális és Európa-párti Orbán Viktor mindössze 35 évesen, 1998-ban lett először Magyarország miniszterelnöke. Az első négyéves ciklusát követő két választási veresége és a 2008-as pénzügyi válság után, 2010-ben elsöprő győzelemmel került ismét hatalomra. Az évek során egy olyan politikai rendszert épített ki Magyarországon, amelyről úgy gondolta, biztosítja számára, hogy többé ne veszítsen parlamenti választást. A magyar politikai élet történései azóta visszaigazolták a miniszterelnök számításait: az általa vezetett pártszövetség 2010 után 2014-ben, 2018-ban és 2022-ben is kétharmados, vagyis az alkotmány megváltoztatására is lehetőséget nyújtó többséggel nyerte a magyarországi parlamenti választásokat. Az egykor Európa-párti magyar miniszterelnök 2024 nyarán egy nyilvánosan elmondott beszédében már afféle második államalapításként hivatkozott az általa épített magyar társadalomra. Ahogyan azt a magyarországi történelemtankönyvek a Magyar Királyságot több mint ezer éve megalapító I. Szent István királyról elmondják, Orbán is a nyugati és a keleti hatalmak közötti választási kényszerként vázolta fel a mai Magyarország fennmaradásának sorsdöntő kérdését. Az államalapító királlyal ellentétben azonban a miniszterelnök nem a nyugatot, nem a nyugati hatalmakkal már meglévő szövetség megerősítését, hanem a keletet, mint a gyökerekhez való visszatérést nevezte meg a túlélés zálogaként. Ugyanebben az évben különutas politikája Orbán Viktort az Európai Parlamentben is egy új erő, a Patrióták Európáért szélsőjobboldali frakció megalapítására sarkallta.

Ennek a kötetnek mégsem szándéka, hogy a magyar miniszterelnök eddig is sokat vizsgált politikai sikersorozatát – a politikai ellenzék értelmezésében: ámokfutását – elemezze. Ehelyett arra vállalkozik, hogy közérthető, könnyen átlátható példákon keresztül szemléltesse, pontosan hogyan alakította Magyarországon a nők helyzetét a „nemzeti együttműködésnek" nevezett rendszer, a NER az elmúlt

közel másfél évtizedben. Bár a magyarországi társadalomkutatók, saját szakterületük keretein belül, a Fidesz–KDNP 2010-es hatalomra kerülése óta kutatják az illiberálisnak is nevezett rendszer nők életére gyakorolt hatásait, az élet minden területére kiterjedő, átfogó elemzést eddig még senki nem készített. Erre teszünk most kísérletet. Állítjuk, hogy a NER a nők számára nem hozott esélykiegyenlítést. Sőt, az Orbán Viktor nevével fémjelzett államberendezkedés révén a „nemzeti együttműködés" résztvevőinek a fele, a nők többszörösen is a 2010 óta épülő rendszer vesztesei lettek. Ezt az Orbán Viktor vezette Fidesz–KDNP ráadásul tudatosan alakította így. Mint azt néhány fejezettel később látni fogjuk, a miniszterelnök, miután újságírók azt firtatták, miért vonja vissza az egyik magasrangú diplomatája, történetesen egy női politikus megbízatását, meglehetősen pikírten úgy fogalmazott: „nőügyekkel nem foglalkozom".

A kötetünk címében is idézett, Magyarországon szállóigévé vált kijelentés szarkazmusa mögött fájdalmasan nagy a valóságtartalom. Hogy ennek mi az oka, azt nem könnyű felfejteni. A nők mind a politikai rendszerváltást megelőzően, mind pedig az 1990 óta demokratizálódó Magyarország baloldali kormányai alatt komoly strukturális hátrányokat szenvedtek el. Ezeket pedig az Orbán-rendszer nem lebontani igyekezett, hanem épp ezekre építve vetette vissza a korábban szerveződésnek induló női érdekképviselet által elért eredményeket.

Kötetünk fejezetei olyan példákkal indulnak, amelyek átélhető módon világítják meg azt, hogy Magyarországon hogyan nem működnek a gyakorlatban a nemek közötti egyenlőséget biztosítani hivatott, papíron létező, de a jogalkalmazásban gyakran semmibe vett törvényi keretek. Példáink annyiban tűnhetnek önkényesen kiválasztottnak, hogy számos másik – akár hasonló, akár a jóléti állam működését illusztráló – eset is érdemes lenne az elemzésre. Ugyanakkor minden általunk tárgyalt terület bemutatásához olyan nagy port kavart, széles körben, gyakran Magyarország határain kívül is ismert eseteket választottunk, amelyek – amellett, hogy jól érzékeltetik az illiberális állam működését – képesek a magyar társadalmat működtető általános folyamatokra is rávilágítani. Miután az orbáni

kormányzás egyik legfontosabb sarokköve, az úgynevezett „családbarát politika" nemzetközileg is sikeres exportcikké vált, ennek pedig fontos eleme, hogy a nők társadalmi helyzetét nem önállóan, csak a családi kötelékek keretein belül értelmezik, ezekre a példákra és következményeikre nem csak Magyarország határain belül érdemes figyelni.

Arra törekedtünk, hogy kötetünk szerkezetileg is könnyen olvasható legyen, ezért sem lábjegyzeteket, sem a fejezeteket lezáró végjegyzeteket nem használtunk. Az általunk idézett tudományos munkákat és újságcikkeket a kötet végén lévő irodalomjegyzékben tüntettük fel, azokkal a művekkel együtt, amelyek további támpontokat nyújthatnak a leírtak kiegészítéséhez. A jelentős visszhangot kiváltó ügyek elemzésekor kitérünk azokra a reakciókra, amelyeket az ENSZ nők elleni diszkrimináció minden formájának felszámolásáért felelős bizottsága, a CEDAW és más nemzetközi szervezetek jeleztek vissza a magyar kormány számára. Megvizsgáljuk, miként ússza meg a taktikázást a korábbi nemzetközi szövetségeseivel egyre kevésbé együttműködő magyar kormány, és arról is szót ejtünk, milyen mértékben képesek ellensúlyozni az illiberális genderpolitika hatásait a magyarországi ellenállási stratégiák.

A társadalmi folyamatok elemzéséhez két, egymástól merőben eltérő szempontból közelítünk. Az egyik nézőpont a politikai emigránsként egyetemével, az Orbán-kormány által ellehetetlenített Central European Universityvel Ausztriába áttelepült, a társadalmi nemek helyzetét magyarországi és globális viszonylatban is évtizedek óta kutató történész. A másik a kormány által elszigetelni próbált független médiában több évtizede publikáló, Magyarországon élő újságíróé. Adatgyűjtő, adatelemző, világértelmező nézőpontjaink egymást kiegészítve, helyenként egymásra felelgetve tárják fel az illiberális állam viszonyát a nőkhöz. Bízunk abban, hogy szerzői partnerségünkből olyan olvasmányos kötet született, amely az általunk tárgyalt társadalmi folyamatokhoz hasonló, vagy épp azoktól gyökeresen eltérő történések megértéséhez mankót, a továbbgondolásához pedig ötleteket ad a világ más országaiban élő nőknek, férfiaknak, politikusoknak, tudósoknak és aktivistáknak egyaránt. Erre

azért is szükség lehet, mert az orbáni Magyarországon kikísérletezett társadalmi modellből, az azt építgető politikusok és ideológusok bábáskodása mellett a szemünk előtt épülnek a globális Illiberális Internacionálé alapjai.

Magyarország társadalmi folyamatainak átláthatóságát nem csak az nehezíti, hogy a társadalomelméleti munkák többnyire túlságosan szárazak ahhoz, hogy a külső szemlélő számára is átélhetővé tegyék, ami Magyarországon történik. A tájékozódáshoz a magyarországi újságok sem nyújtanak túl sok segítséget. A kormány által közvetlenül vagy állami hirdetéseken keresztül közvetve támogatott médiatermékek a „konzervatív fordulat" hasznosságát, szükségességét és sikertörténeteit hangoztatják, míg a maroknyi ma is létező független sajtóorgánum elsősorban a kritikától hangos. Persze a valóság leírását az ország határain belül is nehezíti, hogy a kormányzati háttérintézményként működő Központi Statisztikai Hivatal egyre kevesebb adatot gyűjt és publikál nemek szerinti bontásban, a meglévő adatokhoz pedig a központi büdzséből finanszírozott intézmények – politikai nyomásra – rendszeresen kozmetikázott, félrevezető magyarázatokat fűznek. Ez mára szinte áthidalhatatlan szekértáborokat alakított ki a közéletben: mintha két párhuzamos Magyarország létezne.

A nők helyzetének megítéléséhez kevés objektivitásra törekvő támpont akad, ezek egyike az ENSZ CEDAW-bizottságának rendszeres időközönként beküldött dokumentáció. A nők elleni diszkrimináció felszámolását célul kitűző egyezményt 1981-ben ratifikáló Magyarország mindenkori kormánya részes államként köteles jelentésekben tájékoztatni a CEDAW-bizottságot arról, hogyan milyen állami intézkedésekkel igyekszik javítani a Magyarországon élő nők helyzetén. A bizottság ezekből és független szakértők árnyékjelentéseiből igyekszik a reálishoz közelítő pillanatfelvételeket nyerni. A részes államnak minden jelentés elkészítéséhez részletes kérdőívet kell kitölteni, a válaszokat az aktuálisan eljáró CEDAW-bizottság szakértők segítségével értékeli, illetve összeveti a kormányzati intézményekhez nem köthető, független szereplőktől kapott árnyékjelentésekkel. Képviselői útján a magyar kormány legutóbb 2023 februárjában számolt be teljesítményéről a CEDAW-bizottság előtt.

A legátfogóbb képet a magyar nők aktuális helyzetéről ez a 2023-as állapotfelmérés adja.

A CEDAW-egyezmény a női jogok egyetemességére épül, vagyis arra, hogy a nőket, pontosabban a nők mindegyikét a férfiakéval egyenlő jogok illetik meg. Az egyezmény abból az alapvetésből indul ki, hogy a nők szükségszerűen a társadalomban kódolt strukturális hátrányokkal néznek szembe. Az ENSZ CEDAW-egyezményéhez csatlakozott kormányok feladata, hogy ezeket a strukturális egyenlőtlenségeket kutatásokkal feltárják, statisztikákkal mérjék és javaslatokat dolgozzanak ki arra, hogyan lehetne a nők által elszenvedett rendszerszintű hátrányokat csökkenteni. A kormányzati jelentés és az árnyékjelentések összevetése után a CEDAW-bizottság ajánlásokat fogalmaz meg a részes államok, az egyezményt elfogadó és ratifikáló országok számára, a következő jelentésben pedig számonkérik, mit sikerült ezekből elérni. A nők társadalomban betöltött szerepét felmérni hivatott kérdésekben semmi bonyolult nincs, meg kell vizsgálni, mi is történik pontosan a legfontosabb társadalmi terekben, például a munkaerőpiacon, az oktatásban, az egészségügyben, az átlagos családokban, a közintézményekben, a politikában és a közösségi terekben. A CEDAW-egyezmény egyes fejezetei épp ezt teszik, egyesével vizsgálják azt a valóságot, amit az adott országban a nők a különböző társadalmi közegekben megélnek.

Kötetünk a CEDAW-egyezmény szerkezetét követi. A könnyebb átláthatóság kedvéért az egyezménynek csak a magyar társadalomra leginkább vonatkoztatható szakaszait tárgyaljuk részletesen. Mindennapos példákkal, valamint az egyre nehezebben hozzáférhető magyarországi kutatási adatokkal tarkított fejezeteinkben a magyar társadalomban a nőket érő mindennapos diszkriminációtól, a jogbiztonság hiányosságaitól és a politikusok által aktívan erősített nemi sztereotípiáktól indulva a nők politikai reprezentációján, a munkaerőpiaci helyzetén, az oktatási és egészségügyi rendszerekben a nőket érintő esetleges megkülönböztetésen, valamint a vidéki közegekben és a családban elfoglalt helyükön keresztül igyekszünk feltárni, mit nyújt a nők számára és mit tagad meg tőlük az Orbán Viktor kormánya által vezetett állam.

A CEDAW-bizottság 2023-ban kifejezett aggodalmát fogalmazta meg amiatt, hogy Magyarországon mind a politikai, mind az oktatási, mind pedig a társadalmi diskurzusból kikopni látszik a nemek közötti egyenlőségre való törekvés, ami a bizottsági értékelés szerint egyértelműen a kormány számlájára írható. Az Orbán-kormány küldöttei arról számoltak be, hogy a részes állam a nemek közötti egyenlőség politikáját csak egy olyan családfelfogás keretei között tudja értelmezni, amelyben a nők elsősorban feleségként és anyaként teljesednek ki. A bizottság szerint Magyarországon erősödnek a nők és a férfiak családban és társadalomban betöltött szerepével és felelősségével kapcsolatos sztereotípiák, a nők jogai erodálódnak a politikában, a közéletben, valamint a jogszabályokban egyaránt. A társadalmi működésnek a CEDAW-bizottság által észrevételezett – és a kötetünk fejezeteiben részletesen tárgyalt – tételei a bizottság szerint aláássák a nemek közötti egyenlőség előmozdítása terén az elmúlt évtizedekben kínkeservesen elért eredményeket. A folyamatok megértéséhez azonban azt is elengedhetetlennek tartjuk hangsúlyozni, hogy a magyar nők túlnyomó többsége sem a tágabb környezetében, sem pedig a családjában nem került olyan alternatív politikai ajánlat közelébe, amely a nemi diszkriminációtól mentes világ élhető modelljét kínálta volna a számára. Ez részben magyarázza, miből ered az egyes politikai elemzők által ma már kifejezetten „női pártként" hivatkozott Fidesz népszerűsége a biztosan választani tudó női szavazók körében. Kötetünk azonban nem elégszik meg a jelenség mögött meghúzódó okok feltárásával, arra is megpróbálunk példáinkkal rávilágítani, milyen árat fizethet ezért az összes nő, mégpedig a magyar kormány és nemzetközi szövetségesei ideológiájának globális terjedése miatt ma már Európa egyre több országában.

Munkánk nem születhetett volna meg a Central European University, Bécs által biztosított kutatói szabadság nélkül. Kötetünk elkészítéséhez fontos segítséget nyújtott a Malmöi Egyetem Malmö Város (korábban Willy Brandt) Ösztöndíja. Köszönjük Agárdi Izabella, Illényi Balázs és Szabó Szilvia kritikai megjegyzéseit a szöveghez. Szeretettel köszönjük a türelmet és a támogató családi hátteret Nimródnak és Bencének.

BEVEZETÉS

Miközben az Oxford Analytica és más közvélemény-kutató és elemző profitorientált cégek egyre hatalmasabb adatbázisokon és minden korábbinál kifinomultabb módszerekkel szondázzák a globális geopolitikai folyamatokat, arról, hogy a magyar társadalomnak melyek azok a jól elkülöníthető rétegei, amelyek 2010 óta újra meg újra kétharmados bizalmat biztosítanak Orbán Viktor kormányainak, rendre ellentmondásos információk látnak napvilágot. Noha az egyik legnagyobb magyarországi közvélemény-kutató, a Republikon Intézet már kifejezetten „női pártként" hivatkozott a Fideszre, valójában nem lehet biztosan tudni, hogy a 2022-ben valamivel több mint 3 millió vokssal, a pártlistákra leadott szavazatok 54 százalékával újraválasztott kormánypártra végül valóban a nők adták-e le a legtöbb szavazatot. Akkor miért nevezi „női pártnak" az Orbán Viktor vezette Fideszt a Republikon Intézet? Az elemzők a kormánypárt törzsszavazói alapján szűrték le ezt a következtetést, akikről azt írják, hogy körükben „az ellenzéki időszakban, valamint a 2010-es évek elején stabilan 55 százalék körül mozgott a női elkötelezett választók aránya, ami a 2010-es évek végére fokozatosan 60 százalékra erősödött. A női szimpatizánsok magasabb aránya összefüggésben lehet a Fidesz családpolitikájának ügyes kommunikációjával, családbarát önmeghatározásával". Csakhogy ez kizárólag azokról a (női) szavazókról mond el valamit, akik a parlamenti választások előtt felmérést készítő kérdezőbiztosoknak azt állították, hogy biztosan elmennek szavazni. A törzs- vagy magszavazók tábora azt a választói réteget jelöli, amely identitásalapon, tehát nem vélt vagy valós érdekből szavaz egy adott pártra. A magyarországi parlamenti választásokon 2022-ben nagyjából 8,2 millió állampolgár szavazhatott. A politikai elemzők körülbelül 1,8 millióról tartják úgy, hogy a Fidesz törzsszavazói bázisát alkotják. A Republikon Intézet 2023-as tanulmánya alapján ez azt jelenti, hogy körülbelül 1,1 millió nő támogatja biztosan a kormánypártot. Arról, hogy a Fideszre

2022-ben leadott további 2 millió szavazatot nők vagy férfiak dobták-e össze, éppúgy nincsenek megbízható nyilvános adatok, ahogy azt sem lehet tudni, hogy a magyar választásokon voksolásra jogosult több mint 4 millió nő maradéka, vagyis nagyjából 3 millió női választópolgár kire szavazhatott.

Az átláthatóságot mindennél jobban nehezíti, hogy több olyan Fidesz-közeli cég is rendszeresen publikál vélt vagy valós választói szokásokról eredményeket, amelynek inkább a választásra jogosultak befolyásolása a célja, semmint a választási preferenciák valós felmérése. Ezeknek az intézményeknek bevett módszere, hogy telefonos közvélemény-kutatások során, az értéksemlegesség feltételeinek meg nem felelő kérdésekkel és állításokkal ezres vagy akár tízezres mintákon szondázzák (más értelmezésben befolyásolják) a magyar választópolgárok pártokról vagy politikusokról alkotott véleményét. A rávezető kérdésekre kapott válaszokból jobbára előre eltervezett eredmény születik, amit aztán széles körben terjesztenek a kormány által adófizetők pénzéből fenntartott újságokban, illetve a kormánypropagandát segítő közösségimédia-felületek influenszerei segítségével. Az egyik ilyen cég, a Társadalomkutató Kft. például 2024. március 8-án, a nemzetközi nőnapon adta hírül legfrissebb „kutatása" eredményeit, amely szerint a nők magasabb arányban szavaznak a Fideszre, mint a férfiak. A politikai sikereit jelentős részben a családbarátnak nevezett intézkedésekre alapozó magyar kormány így tudja a saját népszerűsítése eszközéül használni azt a nem túl erős lábakon álló állítást, hogy szimpatizánsai között magasabb a nők aránya.

A gondoskodás változatlan terei

A pártpreferenciák felmérésének bizonytalanságaitól függetlenül tagadhatatlan, hogy Orbán Viktor – a már említett, közpénzből is bőkezűen támogatott „közvélemény-kutatói" hálózattól nem függetlenül – kivételes érzékkel térképezte fel a magyar választópolgárok, köztük a nők legfontosabb fizikai és érzelmi szükségleteit. Az általa kiépített kommunikációs gépezet segítségével rendkívüli hatékonysággal képes újra meg újra elmagyarázni, hogy kizárólag a Fidesz

törődik a nők mindennapi életét alapjaiban meghatározó kérdésekkel. A miniszterelnök programja egyszerű: nem bíbelődik a társadalom szemléletformálásával, azzal, hogyan tudnák a férfiak az otthoni fizetetlen munkában tehermentesíteni a nőket, ők pedig fokozottabb és változatosabb munkaerőpiaci jelenléttel levenni a férfiak válláról a családfenntartás nyomasztó terhét. Ehelyett a szavak szintjén minden megszólalásában azzal keretezi a családok védelmét, hogy méltatja a nőknek tulajdonított jellemvonások fontosságát, érintetlenül hagyja az államszocializmusban létrehozott, generációk óta változatlan gyermekgondozási struktúrákat, állandó harcot hirdet a demográfiai válság, vagyis az ellen, hogy Magyarországon évtizedek óta fenntarthatatlanul kevés gyerek születik. A megoldás kulcsát a hagyományosnak mondott értékrend erősítésében látja: a nők elsődleges feladatául a gyermekszülést teszi, míg a férfiaktól a családfenntartást várja el. A kormányzati intézkedéseket is ennek megfelelően állítja be a családok támogatásaként: az adókedvezmény a kormányzati kommunikációban a családokat segíti, más kérdés, hogy többnyire a magasabb jövedelemmel rendelkező férfiak veszik fel. Ebből a logikából kiindulva a családi otthonteremtési hitelért hiába is folyamodnának a gyermekeiket egyedül nevelő szülők – túlnyomó többségében anyák. Az állami gondozásban élő gyerekek örökbefogadására, vagy éppen meddőségi kezelésekre sem a magyar állampolgárok, nők vagy férfiak jogosultak, hanem a házaspárok. A hagyományos társadalmi különbségek bebetonozása választói rétegek hatalmas tömegeiben kelti a megszokott otthonosság, vagyis a biztonság érzetét, ami különösen fontossá vált a külső bizonytalanságok egyre növekvő tengerében.

A Magyarországon csak az államszocializmus bukása után, az 1990-es évektől kiépülő modernkori demokrácia sokakban keltett csalódást. A mindaddig állami kézben lévő nagyvállalatok feldarabolása és privatizálása, az újonnan betelepülő nyugat-európai és amerikai nagyvállalatok szakképzett munkaerő iránti igénye a munkaerőpiac racionalizálását hozta magával. A szocialista tervgazdálkodáshoz szokott magyar lakosság nem volt arra felkészülve, hogy a profitorientált piacgazdaságban a munkaerőpiac észszerűsítése jelentős

munkanélküliséget és megélhetési válságot vált ki, ami miatt családok tízezrei kerültek kivételesen nehéz helyzetbe. Az államszocialista időszak előtt mezőgazdasági termelésre berendezkedett vidéki területeken a korábban államosított, téeszekbe, állami gazdaságokba betagozott földterületek újraelosztása sem eredményezte a gazdálkodás sikeres újraindítását. A földek túlnyomó része kevés élelmes nagygazda kezében összpontosult, akik elsősorban idénymunkára foglalkoztatták a lehető legolcsóbb, szakképzetlen munkaerőt. Tömegek maradtak megélhetés és jövőkép nélkül. A keveseknek sikert hozó politikai rendszerváltás a társadalmi szemlélet és értékek átalakulását sem vonta maga után.

Miközben az új gazdasági viszonyokhoz a nőknek éppúgy alkalmazkodniuk kellett, ahogy a férfiaknak, a gondoskodási feladatokat korábban viszonylag megbízhatóan segítő állami intézményrendszer néhány éven belül repedezni kezdett, egyes régiókban pedig kifejezetten gyorsan összeomlott. Miközben a munkaerőpiaci lehetőségek átalakulása az országon belül egyes területekről jelentős mértékű elvándorlást eredményezett, míg máshol a lakosság hirtelen felduzzadásával járt, mindezt sem a bölcsődei, óvodai férőhelyek számának az átrendeződése, sem az egészségügyi vagy idősotthoni ellátás átszervezése nem követte. A családi élet szervezésében meglehetősen konzervatív Magyarországon ez elviselhetetlenül nagy terhet rótt a nőkre, akikre nemcsak a gyermek- és idősgondozási feladatok túlnyomó része hárult, hanem immár a munkaerőpiacon is fokozottabb versenyhelyzetben kellett helytállniuk, különösen, ha a férjük addigi biztos megélhetést nyújtó munkahelye megingott.

A későbbi fejezetekből látni fogjuk, hogy a rendszerváltást megelőző évtizedek államosított feminizmusa, a szocialista munkásnő eszménye Magyarországon nem eredményezte a fizetett és a láthatatlan munka nemek közötti kiegyenlítődését. Annak ellenére, hogy a nők már az államszocializmusban is tömegével dolgoztak, az otthonokban megmaradt a fizetetlen munka hagyományosnak mondott felosztása, vagyis a háztartási munkát és a gyerekek körüli teendőket elsősorban a nők látták el. Könnyítésképpen, és mert már akkor sem volt megfelelő számú bölcsődei férőhely, illetve szakképzett bölcsődei

gondozó, a kommunista Magyarországon az 1960-as évektől egyedülállóan hosszú időre, három évre mehettek fizetett gyermekgondozási szabadságra az újdonsült anyák. Ez együtt járt azzal, hogy ha több gyermeket vállaltak, a nők akár 6-8 évre vagy még hosszabb időre is kiestek a munkaerőpiacról, ahol így a férfiaknál jellemzően lényegesen szerényebb karriert tudtak befutni, jelentősen kevesebb fizetésért. Az államszocializmus bukását követő kormányok jóformán semmit nem tettek azért, hogy az újraszerveződő munkaerőpiacon is egyre nagyobb nyomás alá kerülő nők otthoni gondoskodási terhei csökkenjenek. Az otthoni terhek alól jobbára mentesülő, így több szabad idővel, jobb informális kapcsolatokkal és erőforrásokkal rendelkező férfiakkal a nőknek esélyük sem volt versenyezni a munkaerőpiacon. A demokratizálódó Magyarország egymást követő kormányai pedig sem állami pénzügyi ösztönzőrendszerrel, sem átfogó, szemléletformáló programokkal nem igyekeztek ezeket az egyenlőtlenségeket enyhíteni. Noha a rendszerváltástól 2010-ig terjedő időszak nagyobbik részében baloldali-liberális kormányok irányították az országot, a nagypolitikának semmilyen ajánlata nem volt a nők számára, még úgy sem, hogy az 1990-es évektől, civil szervezetek formájában, kiépült Magyarországon egy emberi jogi alapú nőképviselet. A magát – a rendszerváltó évektől eltérően – 2010-től már nem polgári, hanem keresztény, nemzeti és konzervatív pártként meghatározó Fidesz, Orbán Viktor vezetésével ezt a hiányt ismerte fel, ezt a 20 éven át tátongó űrt töltötte ki.

Keresztény-konzervatív-nemzeti nőpolitika magyar módra

A Fidesz a demokratikus Magyarországon először 1998-ban nyert parlamenti választást. Az akkor önmagát még polgárinak valló pártnak újra kellett definiálni a konzervatív nőképviseletet. Ehhez ráadásul ötvenévnyi kényszerszünet után legalább annyira nem állt rendelkezésre kiforrott szervezeti háttér, ahogy a riválisi, emberi jogi alapú érdekképviseletet is a nulláról kellett felépíteni. Ha nem szívta volna el előle a levegőt a csápjait mindenre kiterjesztő kormány,

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1014264
1881
SZEGED

értékvezérelt konzervatív nőpolitika ma is létezhetne Magyarországon. Még feltalálni sem kellett volna, mert egészen a második világháborúig nagy hagyományai voltak. Legismertebb képviselője Schlachta Margit, a keresztény feminizmus magyarországi prominense volt, aki parlamenti képviselőként és katolikus apácaként nagyon is harcosan szállt síkra a nők jogaiért.

Egy ilyen értékvezérelt konzervatív nőpolitikának éppúgy lehetne érdemi ajánlata olyan ügyekre, mint a lakhatási válság, a szülészeti erőszak, a köznevelés állapota vagy a családon belüli erőszak, ahogy az emberi jogi alapú érdekképviseletnek. Másfél évtizednyi konzervatívnak és keresztténynek vallott kormányzás után mégsincs a mai Magyarországon egységes konzervatív nőpolitika. A nők társadalomban betöltött szerepéről ehelyett három, egymástól alapjaiban különböző elképzelés verseng egymással: az emancipált konzervatív, a vallásos konzervatív és a spirituális konzervatív.

Az emancipált konzervatív nőket mindössze az általános ideológiai álláspontjuk, az antikommunizmus választja el az államszocialista idők nőpolitikájától. Ez az irány alapvetően a „szupernő" eszményét viszi tovább. Míg a női önrendelkezés, vagyis az abortusz és a munkaerőpiaci jelenlét kérdéseiben az emancipált konzervatívok klasszikus szocialista értékrendet képviselnek, egyúttal azt is vallják, hogy a nő az élet minden területén, az otthonában és a munkahelyén egyaránt mindig helytáll. Tehát a nő úgy képes ellátni a hagyományosan neki szánt gondoskodó szerepet, hogy közben karriert is épít, de legalábbis hozzájárul a családi büdzsé előteremtéséhez.

A vallásos konzervatív nők elsősorban az abortusz ügyében helyezkednek az emancipált konzervatívokétól eltérő álláspontra. Határozottan kiállnak a női önrendelkezési jogok szigorítása mellett, míg a női munkavállalásra átmeneti, időleges kényszerként tekintenek. A fizetetlen gondoskodási feladatokat a nőknek rendelt kötelességnek tekintik. A prostitúció és a nőket érintő emberkereskedelem kérdéseiben ugyanakkor a nőpolitikát emberi jogi kérdésként értelmezőkkel vannak azonos álláspontón. Az alkalmi elvbarátság köztük és az alapvető emberi jogokon alapuló érdekképviseletet hirdetők között többnyire az otthonszüléssel szembeni engedékenységre

is kiterjed, főképp mert a szülés eleve egyértelműen a nőknek a természettől és Istentől rendelt reproduktív feladata.

A harmadik, vagyis a spirituális konzervatív álláspont a női felsőbbrendűségre és az anyai hivatásból fakadó különbözőségre épít, de ezt nem valláserkölcsi alapon teszi. Gyakran hivatkozik a pogány magyar hagyományra, vagyis az első ezredfordulótól számított magyar államalapítás előtti időkre. A spirituális konzervatív közéleti szereplők értelmezésében a nők és a férfiak, még ha eltérő feladatokat végeztek is, a társadalomban egyenlőek és egyenrangúak voltak. A női különbözőségből, a kormánypropaganda által „női princípiumként" hivatkozott tulajdonságokból levezethető reproduktív feladatokra nem kötelezettségként, hanem egyszersmind a nőket megillető különleges jogként tekintenek. A nők spirituális felsőbbrendűségét hirdetik. Ezt a nőpolitikát képviselte eredetileg az illiberális Orbán-rezsimet jobboldalról kihívó Jobbik, amelynek irányváltását követően a spirituális konzervatív nők magyarországi képviseletét a Mi Hazánk látja el.

A családbarátság mint politikai termék

A konzervatív nőképviselet a Fidesz 2010-es hatalomra kerülése után új erőre kapott, és a kormánypárt erősen épített is mozgósító erejére. Csakhogy a konzervatív nőpolitikai ajánlat egységének a hiánya miatt fontos taktikai dilemmája keletkezett: hogyan lehet minél több nőt egy adott politikai cél érdekében mobilizálni, ha ez a cél éppen az, hogy a nők a nyilvánosság helyett csakis a családban érezzék magukat igazán a helyükön. Erre a dilemmára tűnt tökéletes válasznak a gondoskodás feladata. A tanítás, a nevelés, a gondoskodás hagyományosan női szerep volt, nők generációi vallották magukénak évszázadok óta. Nem véletlen, hogy mind a II. világháborút megelőzően, mind az államszocializmus időszakában, és végül az Orbán érában is ezek a feladatok jelentették a kulcsot a közélet, vagyis a férfiak világa, és a magánélet, a nők terepe éles szétválasztásához. Így lett jól eladható politikai termék a családbarátság szlogenje.

A konzervatív nőpolitika újrafogalmazása, modernizálása és egységesítése több tényező miatt is politikai szükségszerűség lenne Magyar-

országon. Egyfelől az 1947 után a rendszerváltásig működő államosított feminizmus emancipációs politikáját és annak emlékezetét, így például az abortuszhoz való jogot vagy a nők munkaerőpiaci szerepvállalását, nem lehet meg nem történtté nyilvánítani. Másfelől az Európai Unió tagjaként Magyarországnak kötelezettséget kell vállalnia a nemek közötti esélyegyenlőség javítására. Harmadrészt a kétkeresős családmodell, vagyis a nők munkaerőpiaci részvétele Magyarországon a valóságban nem választási lehetőség, hanem gazdasági kényszer. Ennek elkendőzését mind a nők, mind a férfiak súlyosan megfizetik.

A családbarátnak mondott konzervatív nőpolitikai koncepcióval Orbán Viktor elérte, hogy egy demográfiai és gazdasági értelemben is jelentéktelen országgal rendszeresen foglalkozzanak a globálisan is fontos újságok címoldalain. A siker mégis kétes maradt. Egyrészt mert a magyar kormánynak a nemek közötti egyenlőség európai uniós követelményeit is teljesítenie kellene, ami sok esetben legfeljebb papíron sikerül, vagy még ott sem. Ennek ékes példája, hogy másfél évtizednyi kormányzás során a Fidesz mindössze három női minisztert tudott kiállítani, akik közül ketten rövid időn belül bele is buktak a pártjuk képmutató politizálásába. Másfelől pedig a családbarát retorikával kampányoló kormánynak sikerült ugyan megtartania a hatalmát, hiszen ki ne gondolná, hogy a családok támogatása egy kormányzó párt egyik legfontosabb feladata, viszont a legfőbb ígéretéből a kormány jóformán semmit nem valósított meg. Bár a születési arányszám a 2010-es évek elején átmenetileg emelkedésnek indult, ez néhány év után megtorpant és újra csökkenni kezdett. A szülőképes korú nők átlagosan továbbra sem vállalnak 1,4-1,5 gyermeknél többet, mindeközben pedig folyamatosan csökken azoknak a nőknek a száma, akik szülni tudnának, így az újszülöttek összlétszáma 2024-re soha nem látott mélypontra zuhant Magyarországon. Ez pedig az európai viszonylatban alacsony várható élettartammal együtt azt is eredményezte, hogy a magyar népesség fogy az egyik leggyorsabb ütemben az Európai Unióban. Az orbáni családpolitika eredménytelensége különösen annak fényében kellemetlen a kormány számára, hogy számos egyéb állami feladat épp erre hivatkozva

szorult háttérbe. A 2022-es parlamenti választások óta a Fidesz–KDNP egyik válságát éli a másik után, a politikai ellenfelei pedig bárhová nyúlnak, elszalasztott lehetőségekre és súlyos mulasztásokra tudnak rávilágítani az egészségügytől a közoktatáson és a gyermekvédelmen át a közösségi közlekedésig jóformán minden államilag fenntartott jóléti rendszerben.

Siker a sikertelenségben: az állam vadonatúj működési módja

A Fidesz–KDNP 2010-ben a korábbiaktól jellegében eltérő államot kezdett kiépíteni. A politikai elemzők ma is vitatkoznak azon, hogy ezt az új működésmódot az „illiberális állam", a „demokratikus autoritarianizmus" vagy a „maffiaállam" elnevezés írja-e le jobban. A modern liberális demokráciák egyik első teoretikusa, a politikatudós, történész francia arisztokrata, Alexis de Tocqueville már mintegy kétszáz éve írt arról, hogy az egyenlőség eszméje – afféle vadhajtásként – hogyan vezethet el a szabadság elfojtásához. A francia történész szerint a rothadásnak induló demokráciákban vannak ugyan parlamenti választások, formailag léteznek alkotmányos intézmények, de a szabadságjogoknak már nincs intézményes biztosítéka. Nem létezik a fékek és ellensúlyok rendszere, a kiüresített, végrehajtó szerepbe kényszerített állami intézményrendszer semmilyen módon nem korlátozza a hegemón kormány hatalmát és cselekvését. Nem működik a jog uralma, és a közélet minden létező pontját a hegemón kormány uralja. Noha Tocqueville maga nem nevezte ezt az államberendezkedést illiberális demokráciának, az utókor mégis neki tulajdonítja az efféle állam első leírását.

Bár az orbáni Magyarországra az elemzők leggyakrabban az illiberális jelzőt használják, sőt a magyar miniszterelnök 2014-ben maga is arról beszélt, hogy illiberális demokráciát épít, mi a 2010 óta lépésről lépésre megvalósított rendszert mégis inkább az állam működése felől közelítjük, erre összpontosító fogalommal írjuk le. Azért tekintjük az orbáni államberendezkedést *polypore állam*nak, mert ez a fogalom nem csupán felsorolja a rendszer jellemzőit, hanem

a működése lényegét igyekszik megragadni. Az orbáni államnak ugyanis ez a legfontosabb újítása: a működési mód, ami a hatalomtechnikai hatékonyságában rejlik. A *polypore* olyan, többnyire fák törzsén élősködő gombafaj, amelynek egyetlen célja, hogy önmagát életben tartsa. A fa törzséből elszívja, amire a létfenntartáshoz szüksége van, a fát pedig csak azért hagyja életben, mert erőforrásnak tekinti. Egy ekképpen működő *polypore államnak* sem célja, hogy minden polgára biztonságban érezze magát és gyarapodjék. Ehelyett az erőforrásokat kevesek szűk csoportja, az adófizetőkön élősködő polypore számára összpontosítja.

A *polypore állam* háromfajta eszközt használ önmaga fenntartására, amelyek mindegyike fontos a nők társadalomban betöltött szerepe szempontjából, még ha ennek mélyebb megértése a hagyományos politikai elemzésekből rendre ki is marad. Egy ilyen állam létrehozza a saját párhuzamos képviseleti intézményrendszerét, közpénzből fenntartott álcivil szektorát. Ennek azért van a nőügy szempontjából jelentősége, mert az így létrejövő államilag finanszírozott civil szervezetek (úgynevezett *governmental non-governmental organizations, GONGOs*) látszólag ugyanazokat a célokat tűzik ki, mint az emberi jogi alapon alulról szerveződő civilek. A nők esetében témájukká teszik például a munka és a családi élet egyensúlyát, az anyák munkaerőpiaci integrálását, a kisgyerekes, az egyedülálló vagy a bántalmazott anyák támogatását. Mindezeket azonban az állam céljait szolgáló ideológiai keretben teszik, mert kimondva-kimondatlanul tudják, hogy pénzügyi támogatásuk feltétele a feltétlen kormányhűség. A nők, vagy még inkább a nők egy nagyon szűk csoportjának a segítése a működésük eszköze, ám annak valódi célja, akárcsak az állampolgárok biztonsága és gyarapodása esetében, az állam céljainak az elősegítése. Így történhet meg, hogy a magyar kormány ezeket a szervezeteket felmutatva mind az Európai Unió, mind az ENSZ felügyeleti szervei előtt virágzó és termékeny „civil" szféráról tud beszámolni, miközben a valóságban az alulról szerveződő érdekvédő csoportok pénzforrásait és fizikai működési terét minden lehetséges eszközével minimálisra szűkítette.

A *polypore állam* másik jellegzetessége a familiarizmus: nem nőpolitikája, hanem családpolitikája van. Miközben a klasszikus nőmozgalmak a nők egyetemes jogait védik, a magyar állam nőpolitikája a családokat, pontosabban a családok egy szűk rétegét, a házasságban élő heteroszexuális párokat és a (felső) középosztálybeli családokat támogatja. Még ha a familiarizmus mögött néhol fel is sejlik a nők egyenlőségért vívott évszázados harca során kialakított szókincs, a kormány retorikájában a nő soha nem egyedül, hanem csak egy férfival együtt alkot politikailag is értelmezhető egységet. Az olyan kormányzati intézkedések, mint például az, hogy a kisgyermekes nők a gyermekgondozási segély folyósítása mellett is vállalhatnak munkát, széles körben igen népszerűek. Ahogy látni fogjuk, ez annak ellenére is így van, hogy a valóságban nem az történt, hogy a kisgyermekeikkel fizetett szabadságon otthon lévő nők tömegével munkába álltak. Ehelyett családok tízezrei esetében írták át a gyermekgondozási segélyre jogosító gondozói szerepet a hivatalos nyomtatványokon az egyébként is foglalkoztatott és jellemzően a nőknél magasabb jövedelemmel rendelkező férfiak nevére. A gyermekeiket sok esetben továbbra is az immár semmilyen ellátásban nem részesülő, minden jövedelmüktől első nők gondozzák, akik lehet, hogy örülnek annak, hogy a család bevétele összességében nőtt valamelyest, ám ennek az árát később, például a nyugdíjjogosultság számításánál ők egyedül fizetik még. Hasonlóképpen nagy a támogatottsága a családi adózásnak is, noha erről mára könyvtárnyi nemzetközi irodalom bizonyította, hogy gazdaságilag rendkívül hátrányos a nők számára. Miért szavaznak mégis nők tömegei az illiberális genderpolitikát hirdető pártra, a saját gazdasági érdekeik ellen? A magyar társadalom közel másfél évtizednyi történetének szemléletes példáival erre is keressük a választ a kötetünkben.

A széles társadalmi támogatottság megszerzésében elévülhetetlen az érdeme a *polypore állam* harmadik fontos hatalomtechnikai eszközének, a biztonságpolitikai diskurzusnak. A magyar kormány számára, legalábbis a retorika szintjén, minden teendő, minden szakpolitikai feladat biztonsági kérdés is egyben. Az éber, védelmező

kormány így győzi le mindazt, amit maga nevez meg fenyegetésként. Az elmúlt másfél évtizedben ilyen veszedelemként azonosította a magyar kormány a migránsokat, Soros Györgyöt, a szivárványcsaládokat, a gendert, Brüsszelt, a Gyurcsány Ferenc volt miniszterelnök nevével helyettesített baloldali ideológiákat, és így válnak az úgynevezett hagyományos családmodellt fenyegető veszedelemmé a nőjogi civil szervezetek is. Végül utóbbi „ellenségek" voltak azok, akik minden igyekezetük ellenére sem tudtak áttörni annak a faék egyszerűségű – és az ország legeldugottabb szegleteiben is az adófizetők pénzéből fizetett hirdetőtáblákon virító – kormányzati szlogennek a falán, hogy „No gender".

A gender, amit mindenki elutasít, de senki nem ért

A *gender* ellen hirdetett háború korántsem korlátozódik Magyarországra, illiberális politikusok egész sora él vele világszerte. Az már inkább számít különlegesnek, hogy ennek a háborúnak a részeként egy EU-tagországban vetnek be olyan extrém és hatékony eszközöket, mint a gendertudományok felsőoktatási akkreditációjának az eltörlése, ami egyúttal sárba tiporja az egyetemi intézményi autonómiát. Mint ahogy annak a korlátozása, hogy egynemű párok is fogadhassanak örökbe, az állami gondozásban élő gyerekek elemi érdekeit sérti súlyosan. A genderháború egy politikai stratégia, aminek nem sok köze van az évszázados antifeminizmushoz, az emancipáció üldözéséhez, de még az 1968-as mozgalmak politikai sikereire adott konzervatív válaszhoz sem. A jelenség egy új világrend kialakítását célozza: a *gender* elleni háború egy nacionalista, újkonzervatív válasz a neoliberális globális rend válságára.

Miután a *gender* elleni harc a magyarországi kormányzati kommunikáció központi eleme, fontos tisztázni, mit jelent a *gender* a kormány és propagandistái, és mit jelent a társadalmi folyamatokat szemlélő és elemző kutatók számára. A *gender* először is a biológiai, vagyis születéskor adott nem társadalmi megnevezése. A politikai irányelvekben ugyanakkor ezt a kifejezést használják a *nő* elegánsabb

megnevezéseként is, amikor azokra a kérdésekre keresik a választ, mi a nők szerepe a tudományban, a politikában, a gazdaságban, vagyis a vizsgált társadalom különböző szektoraiban. A *gender* szó ilyetén használata egyúttal azt is képes jelezni, hogyan kerül valaki társadalmilag hátrányos helyzetbe a születése pillanatában. Használatos továbbá a *gender* kifejezés annak leírására, milyen hatalmi struktúrákat hoz létre a társadalomban a biológiai nem, vagyis hogyan befolyásolja a társadalomban élők lehetőségeit a biológiai meghatározottságuk. Ebben az értelemben jelenik meg a *gender* a nők elleni erőszakkal szemben fellépő isztambuli egyezményben. És végül hozzátartozik a *gender* szó jelentésrétegeihez a nemi identitás kérdése. Ez nem más, mint a társadalom által megformált nemi szerepekkel való egyéni azonosulás, ami adott esetben lehet átfedésben a biológiai nemmel, de előfordulhat, hogy részben vagy teljesen eltér attól. A nemi identitás az a jelentésréteg, amibe kapaszkodva a magyar kormány „no gender" felkiáltással látszólag nem tesz mást, mint ellenségeket gyárt az átlagostól eltérő nemi orientációval vagy nemi identitással élő emberekből. De a valóságban ugyanez a csatakiáltás azt is eredményezi, hogy cserben hagyja a társadalomban élők – és a választópolgárok – felét, vagyis az összes nőt. Mindeddig ráadásul politikai következmények nélkül.

Az Orbán-kormány által a tudományban, a társadalmi diskurzusban, a propagandasajtóban, de még az autópályák melletti hirdetőtáblákon is üldözött társadalmi nem, vagyis a *gender* fogalma nemcsak magyarázatra szoruló, túlságosan bonyolult fogalom, de az illiberális diskurzusban szimbolikus kötőanyagként is működik. Képes egyetlen politikai táborba terelni egymáshoz amúgy nem tartozó csoportokat azzal, hogy egy élhető világot vázol fel számukra. Az orosz ortodox egyház, a lengyel katolikus egyház, a magyar történelmi egyházak, a fociultrák, az illiberális politikusok és a mellettük minden körülmények között kitartó, legelkötelezettebb szavazóbázis számára létrejön egy közös halmaz, amiben egyetértenek, amit a közpénzből fizetett óriásplakátok is hirdetnek: „No gender". Csakhogy ebben az értelemben a *gender* nem is létezik, ellenzői pedig csak abban találnak közösséget, hogy következmények nélkül gyűlölhetnek

egy társadalmi csoportot. Az orbáni *gender* egy politikai célt szolgáló fantomfogalom csupán, a tömegeket egybekovácsoló jelszó pedig egy nem létező tartalom tagadása. A mindennapi élet minden területén tapasztalható egyenlőtlenségek szakszerű elemzésére és kifejezésére viszont a *gender* fogalmának a megerőszakolása révén nem maradt Magyarországon megfelelő nyelvi eszköztár. Emiatt a politikai változás lehetősége viszont szinte elérhetetlen távolságba került.

ÜDV A HÚSPIACON

„Nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés (diszkrimináció) a nemi hovatartozás miatti minden olyan megkülönböztetést, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek az a hatása vagy célja, hogy csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságjogoknak elismerését és megvalósítását, nők által való gyakorlatát, függetlenül családi állapotuktól."
(CEDAW, 1. cikk)

A marketing és a szórakoztatás területéről vett közelmúltbeli példákkal világítjuk meg, hogyan válhat a női test még egy európai uniós országban is árucikké.

„Alapanyagát minden nap ingyen szállítjuk!" – hirdette portékáját a budapesti éttermeket friss áruval ellátó furgonjai oldalát teljesen beborító plakátjain a Chef Market. De mi lehet az árucikk, vagy ahogy a cég hirdette, „a chefek választása"? Az életnagyságú plakátokon egy-egy erotikusan pózoló fiatal nő homorított. A modell mellét, ágyékát mindössze vékonyra szeletelt húsok, szalonnák, sonkák fedték. A plakátokon egy telefonszám szerepelt, és az egyszerű üzenet: „Húskészítmények – A chefek választása". Mindez szokványos utcakép is lehetett volna, mondjuk az 1980-as években, a világ bármely országában. A Chef Market 2013-as megalapításakor az Európai Unióban azonban korántsem volt mindennapos gyakorlat, hogy a prosciuttót meztelen női testekkel igyekeztek volna kívánatosabbá tenni. A reklámok hozzájárulhattak a ma is virágzó cég villámgyors piaci térnyeréséhez. A vállalat éveken keresztül tett minden finomkodástól mentesen verbális egyenlőségjelet a gépsonka és az erotikus pózokba állított vagy fektetett, a húsárutól eltekintve anyaszült meztelen női testek közé.

A Chef Market példája a magát kereszténynek és konzervatívnak valló Fidesz–KDNP vezette Magyarországon akár egyszerű botlás is lehetett volna. Csakhogy a cég megalapítása idején egy másik közéleti botrány is a nemi alapú diszkriminációra irányította rá a figyelmet. A sonkák és szalámik reklámozásához női testeket felhasználó cég 2013-as indulásakor egy egyetemi hallgatói csoport aktivistája, Teczár Szilárd hadat üzent egy budapesti szórakozóhelynek. Panaszt nyújtott be az alapvető jogok biztosához, mert a Doboz nevű szórakozóhelyre csak belépőjegy megváltásával léphetett be. Nem azt találta felháborítónak, hogy fizetnie kellett, hanem azt a Budapesten akkoriban általános gyakorlatot, hogy a nők viszont ingyen juthattak be. Teczár arra hivatkozva tett feljelentést, hogy a budapesti szórakozóhelyek gyakorlata sértette az Alaptörvény XV. cikkét, amely szerint senkit nem érhet hátrány vagy előny pusztán a neme miatt. Bár a közbeszédben a tényt, hogy a lányok a fiúkkal ellentétben ingyen szórakozhattak, sokan pozitív diszkriminációként értelmezték, az aktivista úgy vélte, a gyakorlat inkább „azt üzeni, hogy a férfinak fizetnie kell azért, hogy a szórakozóhely által összegyűjtött nők közé bejuthasson. Sarkosan fogalmazva a gyakorlat a prostitúcióra való felhívás bújtatott formája, ahol a férfiak a szórakozóhelynek fizetnek a nők jelenlétéért." De hogy jön ez a húskészítményeket meztelen nőkre halmozva kínáló plakátokhoz? Bár a Chef Market a megrendelések kiszállításakor nyilvánvalóan nem adott az élelmiszerek mellé egyetlen meztelen nőt sem, a reklámok mégis hasonló képzettársítást tettek lehetővé: a női test is csak egy a bármikor szabadon megvásárolható termékek sorában.

Most akkor kit diszkriminálnak?

Átfogó magyarországi kutatás nem készült ugyan arról a 2010-es évek első felében, hogy a nemi alapú diszkrimináció mennyire hatja át a magyar társadalmat, de külföldi intézmények által felvett adatokból azért ki lehet következtetni egy s mást. A legnagyobb összeurópai közvélemény-kutató intézet, az Eurobarométer 2009-es adatai szerint Magyarországon az Orbán-rezsim tartós berendezkedése előtt is gyerekcipőben járt a nemek közötti egyenlőség. Az európai felmérésben kérdezett magyarok több mint fele a diszkrimináció legjelentősebb és általánosan elterjedt formájának épp a nemi alapú megkülönböztetést nevezte meg. A 2010-ben nagy választói támogatottsággal, alkotmányozó többséggel kormányra kerülő, Orbán Viktor vezette Fidesz–KDNP pedig nem sietett ezen változtatni. Az Európai Unió esélyegyenlőségért felelős ügynöksége, a vilniusi székhelyű European Institute for Gender Equality (EIGE) által kétévente nyilvánosságra hozott adatok szerint az Orbán-éra alatt gyakorlatilag semmit nem javult az ország nemi egyenlőségi indexe. Ez a mérőszám egyetlen, 1 és 100 közötti pontszámmal fejezi ki, hogy a nők és férfiak milyen esélyekkel indulnak az adott társadalom különböző színterein. A 100-as érték azt jelenti, hogy a nők és a férfiak az adott társadalomban teljes egyenlőséget élveznek, egyik nemet sem éri hátrány az élet semmilyen területén sem, míg az 1-es azt jelzi, hogy a nők a férfiakhoz képest minden területen teljesen háttérbe szorulnak. Az uniós átlag körül teljesítő országokban, például Ausztriában, Németországban, Szlovéniában és Olaszországban ez a jelzőszám 70, míg a legjobban teljesítő Dániában, Hollandiában, Svédországban 80 körül alakul, vagyis a nők még a számukra leginkább élhető társadalmakban is strukturális hátrányokat szenvednek az élet egy vagy több területén. Az uniós átlagot jelentősen visszahúzó, mindössze 54 pontos magyar index a mérőszám 2013-as bevezetése óta az európai sereghajtók közé, az utolsó három hely valamelyikére sorolja Magyarországot.

Ez magyarázhatja a német baloldali alapítvány, a Friedrich Ebert Stiftung (FES) 2018-ban fókuszcsoportos vizsgálattal Magyarországon felvett adatait. A kutatással a FES azt próbálta felmérni, mennyire érzékenyek a magyarok a nők által megélt hátrányokra. A válaszadók a kívánatosnál kevésbé támogatott csoportok közé sorolták a kisgyerekes, a tartósan beteg gyereket nevelő, a gyereküket egyedül nevelő, az idős családtagot ápoló és a bántalmazott nőket is. A vizsgálatból az is kiderült, hogy ezek a nők nemcsak szervezett segítségre, de társadalmi szolidaritásra sem számíthatnak.

Miután az Eurobarométer adatai már 2009-ben is komoly nemi alapú diszkriminációt jeleztek Magyarországon, nehéz lenne azt ál-

lítani, hogy a mindennapjaikban az átlagosnál is nagyobb nehézségeket megélő, például beteg gyermeket nevelő vagy idős szüleiket gondozó nőkkel szembeni szolidaritás hiányát az Orbán-rezsim termelte-e ki. Az viszont biztos, hogy a másfél évtizede kormányzó Fidesz–KDNP küldöttsége az ENSZ CEDAW-bizottsága előtti hivatalos meghallgatásán 2023 februárjában azt az álláspontot képviselte, hogy a kormány „a női egyenjogúság kérdését nem tekinti önálló problémakörnek". Ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem foglalkoznak a nemi alapú diszkriminációval, ám a nők jogait és a nemek közötti egyenlőség kérdését – a küldöttek kijelentései alapján – a magyar kormány a család keretében értelmezi. Az EIGE által kétévente ismertetett, siralmasan alacsony magyar nemi egyenlőségi index fényében az igyekezet legalábbis nem vezet kifejezetten jó eredményre. Ráadásul Magyarország már közel ötven éve elkötelezte magát az ENSZ nemzetközi CEDAW-egyezménye mellett, ami viszont kifejezetten arra jött létre, hogy a nők egyenjogúságának kérdését az aláíró tagországok önálló problémaként kezeljék. A bizottság ennek megfelelően fel is szólította a magyar kormányt egyebek mellett arra, hogy vállalt kötelezettségeinek eleget téve haladéktalanul hozzon a nők és a lányok jogait a társadalom minden rétegében következetesen és specifikusan kikényszerítő antidiszkriminációs jogszabályokat. Kérdés, hogy erre van-e reális esély annak fényében, hogy az akkori bizottság már a 2013-as CEDAW-meghallgatás idején is hasonló lépéseket kért a már akkor is hatalmon lévő magyar kormánytól. Érdemi változás azóta legfeljebb annyi történt, hogy a Fidesz–KDNP a hazai és a nemzetközi nyilvánosságban is nyíltan vállalja különutasságát, amelynek központi eleme, hogy a nőügyet nem tekinti önálló szakpolitikát követelő területnek.

A hívószó a bíróságon a férfiakkal szembeni diszkrimináció

A Chef Market reklámjai és a budapesti szórakozóhelyek beléptetési gyakorlata ügyében mindenesetre a 2010-es években több bírósági eljárás is indult Magyarországon. A Chef Market ellen az Egyenlő Bánásmód Hatóság nyújtott be keresetet 2017-ben, állampolgári kezdeményezésre. Az azóta megszüntetett hatóság feladatai közé tartozott, hogy védje a magyarországi társadalmi csoportokat – köztük a nőket is – az ellenük irányuló diszkriminációval szemben. A hatóság szerint „azzal, hogy különféle zöldség- és húskészítmények, egyéb áruk gyűrűjében mutatják a majdnem csupasz női testet, a női testet közvetlenül összekapcsolják ezekkel az árukkal, ami alkalmas lehet annak előidézésére, hogy a női testre áruként tekintsenek. Mivel a gépjármű oldalsó részén elhelyezett kép a női alakot életnagyságban, félig fekvő testhelyzetben ábrázolja, azt a hatást keltheti, mintha a járműben a nőt szállítanák, ami ugyancsak alkalmas arra, hogy előidézze, illetve tovább fokozza a női test mint szállított áru gondolattársítást". Az első fokon eljáró bíróság ennek ellenére semmi kivetnivalót nem talált a Chef Market reklámjaiban, így a keresetet elutasította. Bár az Egyenlő Bánásmód Hatóság fellebbezett, a Fővárosi Ítélőtábla másodfokon is elutasította a keresetet, és a Chef Market ügyvédeinek adtak igazat, akik azzal védekeztek, hogy a reklám leegyszerűsítő műfaj, amely szükségszerűen alkalmaz „gyorsan értelmezhető" sztereotípiákat. Noha a pert megnyerte, a negatív hangvételű sajtómegjelenések hatására a Chef Market jól felfogott üzleti érdekből végül magától lecserélte a nőket tárgyiasító képeket az autóin.

Még ha a nőket megkérdőjelezhető kontextusban ábrázoló reklámok nem érték is el a magyar jogalkalmazók ingerküszöbét, a budapesti szórakozóhelyek gyakorlatával szemben az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál panaszt benyújtó aktivista ügye célba ért. Igaz, Teczár beadványa elsősorban azt kifogásolta, hogy az általánosan elterjedt szórakozóhelyi beléptetési rendszer diszkriminatív a férfiakkal szemben. Mindezzel együtt az általa benyújtott iratban az is szerepelt, hogy a kifogásolt gyakorlat negatív hatással van a nők megítélésére. Általa írt újságcikkekben az aktivista részletesen el is magyarázta, miért a férfiakkal szembeni diszkriminációt helyezte panasza középpontjába. Mint írta „a lányok egyetlen esélye az lehetne, ha a megszégyenítő környezetre hivatkoznának, de a tapasztalat szerint az ilyen beadványokat kevésbé fogadja el az Egyenlő Bánásmód Hatóság, mint a közvetlen diszkriminációra utalókat". Igaza lett: a hatóság

néhány hónap leforgása alatt, magyar mércével villámgyorsan döntött, és a szórakozóhely(ek) gyakorlatát diszkriminatívnak ítélte. Az ügynek azonban itt nem lett vége, mert a bepanaszolt klub – miután a panaszossal szemben pert vesztett a Fővárosi Közigazgatási, valamint a Munkaügyi Bíróságon is – a vállalkozáshoz való alapjogra hivatkozva 2016-ban Alkotmánybírósághoz fordult. Miután itt is veszített, az Alkotmánybíróság az összes magyarországi szórakozóhelyet az efféle diszkrimináció megszüntetésére kötelezte. A budapesti szórakozóhelyek túlnyomó többsége a problémát úgy oldotta meg, hogy eltörölte a belépti díjat.

A nőkkel szembeni diszkriminációval a magyar társadalom nem tud mit kezdeni

Bár ügyét megnyerte, a budapesti szórakozóhelyeknek hadat üzenő Teczár a nyilvánosságban hónapokra páriává vált. Támadták például amiatt, hogy valójában ő az, aki a lányokat burkoltan prostituáltnak tekinti. Kritikusai szerint Teczár elvitatta a nők szabad akaratát, vagyis egyaránt lealacsonyítja a szerinte védelemre szoruló, vagyis gyámoltalannak tekintett nőket és az általa potenciálisan ragadozóként beállított férfiakat is. Akadt olyan publicista, aki szerint az, hogy a Teczárnak kedvező döntés elismerte, a nők védelemre szorulnak, tovább mélyíti azt a társadalmi sztereotípiát, miszerint a nők nem képesek felelős döntést hozni sem szórakozás közben, sem az élet más területein. Magyarország egyik leghallgatottabb reggeli rádióműsorának országosan ismert celeb műsorvezetői pedig – a Teczár külsejére tett megjegyzések kíséretében – az aktivista vélt vagy valós nemi irányultságára tett homofób megjegyzésekkel igyekeztek hitelteleníteni a diszkrimináció elleni akciót.

Sok év távlatából ma már az is világos, hogy Teczár diadala legfeljebb félsiker volt. A szórakozóhelyek belépődíját megszüntette ugyan, de azt az elképzelést nem, hogy a szórakozóhelyeknek a nagyobb bevétel érdekében érdemes helyzetbe hozni a női társaságra vagy csak alkalmi partnerekre vágyó férfiakat. Nem véletlenül vált Budapest szórakozónegyede a Teczár-pert követően nyugat-európai legénybúcsús

társaságok kedvelt helyszínévé. Amellett, hogy az egyedülálló hangulatú, változatos éjszakai élettel kecsegtető történelmi Budapest a legtöbb nyugat-európai nagyvároshoz képest lényegesen olcsóbban kínál szórakozási lehetőségeket, a klubok jelentős része olyan italakciókkal is vonzza a közönséget, amelyek elsősorban a nők felszabadultabbá és védtelenebbé válását segítik. Fejezetünk megírásának pillanatában az egyik legfelkapottabb budapesti szórakozóhely, a Füge udvar például azzal a szlogennel kínálja csütörtöki *ladies' night* alkalmait, hogy „minden csütörtökön a csajoké a főszerep, a pasiké a vadászterep!"

Az egyes értelmezések szerint a férfiakkal szemben diszkriminatív, míg mások szerint épp őket helyzetbe hozó gyakorlat egyébként korántsem csak Magyarországon ismert. Az Egyesült Államokból importált marketingfogást mára több amerikai államban, például Kaliforniában, Marylandban és Wisconsinban is betiltották, míg máshol, például Illinois, Minnesota és Washington államban bírósági határozatok fogadták el jogszerűnek. Európában is meglehetősen színes a nemek szerinti beléptetési, illetve italértékesítési gyakorlat megítélése: a hollandiai, a skandináv és a németországi éjszakai életben jóformán teljesen ismeretlen ez a jelenség, míg Horvátországban vagy Görögországban ma is elterjedt. Nagy-Britanniában pedig annak ellenére hirdet ladies' night alkalmakat a szórakozóhelyek némelyike, hogy azt 2010 óta kifejezetten tiltja az esélyegyenlőségi törvény. Bár a nagypolitika szereplőit az éjszakai élet szabályozásának finomságai nemigen hozzák lázba, Magyarországon a Fidesz ifjúsági szervezete, a Fidelitas mégis hallatta hangját a kérdésben. Teczár akcióját úgynevezett „Buzgómócsing-díjjal" értékelték. A pejoratív *buzgómócsing* jelzőt azokra használják, akik felesleges, senkit vagy csak nagyon keveseket érdeklő témákba és tevékenységekbe fektetnek szemmel láthatóan nagy energiát. A kormánypárt ifjúsági tagozatának reakciója annyit mindenképp jelez, hogy a kormány által a CEDAW-bizottság számára készített jelentésekben felsorolt intézmények, amelyek elvileg a nemi alapú diszkriminációt hivatottak felszámolni, a valóságban vajmi keveset tesznek a társadalom értékrendjének a formálása érdekében. Legalábbis erre enged következtetni, hogy a párt saját szervezeteiben sem működnek.

A Chef Market nőket tárgyiasító plakátjait sem az ügyészség, sem a reklámfelügyelet, sem pedig a bíróságok nem találták a társadalomra különösebben károsnak vagy jogszabályokba ütközőnek. Ettől függetlenül társadalmi párbeszéd azért kialakult az inkriminált reklámokról, és a cég gyakorlata, ha lassan is, de változott. Ehhez az kellett, hogy az ügy az aktivisták és újságírók munkája nyomán hosszú és kiterjedt társadalmi párbeszédet generáljon. Nem véletlenül tette egyik legfontosabb célpontjává épp a demokratikus sajtót és az emberi jogi alapelvek védelmére szerveződött civil szervezeteket a 2010-ben alkotmányozó többséggel hatalomba került illiberális kormány. A Chef Market plakátjaira egyébként az egyik konzervatív hetilap, az első Orbán-kormány idején, 1998 és 2002 között a Fidesz felső vezetésének a kezdeményezésére alapított Heti Válasz publicistája is reagált. Cikke szerint a plakátok nagy felháborodást keltettek konzervatív körökben is. Ennek némiképp ellentmondani látszik, hogy miközben a magát konzervatívnak valló Fideszre konzervatív értékrendű állampolgárok milliói szavaznak választásról választásra, a Chef Market hirdetéseit kifogásoló nyilvános petíciót 2014-ben mindössze 572-en írták alá. Annyiban egyébként az újságírónak igaza volt, hogy az ugyancsak több milliónyi baloldali és liberális érzelmű szavazó szintén nem háborodhatott fel különösebben a sonkát meztelen nőkkel reklámozó cég gyakorlatán, hiszen ők sem tiltakoztak tömegesen. A plakátok ellen fellépést sürgető petíciót egyébként a Heti Válasz publicistája által feministaként azonosított aktivisták indították. Az aláírásgyűjtő ívhez kapcsolódó nyilvános vitafórumban végül inkább a tiltakozó civileket, és nem a női testtel sonkát reklámozó céget érték heves támadások.

Mindebből persze nem következik egyenesen, hogy sem a konzervatív, sem a liberális érzelmű szavazókat nem zavarták a nőket tárgyiasító plakátok. Az inkább valószínűsíthető, hogy az aláírásgyűjtés nem kifejezetten hatékony eszköze az ellenállásnak egy illiberális rendszerben. Jelezheti a szolidaritás általános hiányát a magyar társadalomban, messze nem csak a nők tárgyiasítása ügyében. Végül pedig érzékeltetheti azt is, hogy miközben a tiltakozástól nem remélnek valódi változást, választópolgárok tömegei tarthatnak attól, hogy

a petíciók elindítói és aláírói megkönnyítik a szavazókat listázó és az állampolgárok minden rezdülését szondázni igyekvő kormányközeli közvélemény-kutatók dolgát. Sőt, a véleményüknek nyilvánosan hangot adó emberek – okkal vagy ok nélkül – munkahelyi retorziótól, de még adóhatósági vizsgálattól is tarthatnak. Az orbáni hatalomgyár ugyanis erre szakosodott intézetek tucatjainak a segítségével építette fel az újraválasztását biztosító tömegbázisát, ami jelentősen átformálta a politikai küzdelmek hagyományos eszköztárának a hatékonyságát.

Tiltakozás van, társadalmi párbeszéd nincs

Ami az egyenlő bánásmódot és a magyar társadalom viszonyát illeti, mint korábban említettük, a CEDAW-bizottság már a 2013-as meghallgatást követően is szükségét látta ajánlani, hogy a magyar kormány alakítson ki a kormányzati infrastruktúrában olyan intézményi kereteket, amelyek nem általában a társadalmi igazságtalanságok, hanem speciálisan a nők és a férfiak között fennálló egyenlőtlenségek feltérképezéséért és orvoslásáért felelnek. Noha mind a Chef Market, mind pedig a budapesti szórakozóhelyek elleni panasz ezt követően látott napvilágot, ezeknek a kezelésére a CEDAW-bizottság által javasolt speciális intézményrendszerhez nem lehetett fordulni. Bár az azóta egymást követő Orbán-kormányok többpárti egyeztetés szükségessége nélkül is kényük-kedvük szerint alakítgathatták a kormányzati struktúrát, a nők és a férfiak társadalmi egyenlőtlenségeit monitorozó intézmények azóta sem állnak rendelkezésre Magyarországon. Sőt, az Orbán Viktor vezette kormány ehelyett felszámolta azt a minisztériumok között koordináló tanácsot, amelyet a korábbi baloldali-liberális kormány kifejezetten azzal a céllal hozott létre, hogy az a kormányzat, szakértők és civilek együttműködésével segítsen megszervezni a nemek közötti egyenlőtlenségek felszámolását. A Fidesz–KDNP-koalíció 2021-ben végül az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalába integrálta a 2004-ben – a baloldali-liberális koalíció által – életre hívott Egyenlő Bánásmód Hatóságot is. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) jogvédő civil szervezet szerint ennek egyenes

következménye, hogy Magyarországon bármilyen jogsértéssel szemben nehezebb fellépni, mint 2021 előtt. Ez a szervezeti átalakítás tehát nemcsak a kormány által egyébként is csak a család keretein belül értelmezni kívánt nők elleni diszkriminációval szemben nehezíti még tovább a fellépést, hanem minden más társadalmi csoportot is védtelenebbé tett. A jogvédő civilek érvelése szerint ugyanis az alapvető jogok biztosa nem független, és teljesen más a szerepe a kormányzati struktúrában, mint egy hatóságnak. A vidéki Magyarországot teljes egészében lefedő, esélyegyenlőségért felelős referensi hálózat kiépítése Magyarország 2004-es uniós csatlakozásának az egyik feltétele volt. Megszüntetése a TASZ szerint súlyosan korlátozza a Budapesten kívül élők panasztételhez való jogát. A benyújtott panaszok, a lefolytatott vizsgálatok, valamint az így nyerhető jogorvoslatok számát csökkenti az is, hogy az új felállásban a korábbi vizsgálatok jelentős részének a hozzáférhetőségét megszüntették.

Az illiberális kormány a nők érdekképviseletét már jóval az Egyenlő Bánásmód Hatóság beolvasztása előtt felszámolta: először egy államtitkárság, majd egy főosztály, aztán pedig egy minisztériumi osztály szintjére süllyesztette. Végül pedig, 2018-as harmadik újraválasztását követően – mint azt a CEDAW-bizottságnak beszámoló küldöttség is kifejtette –, a család értelmezési keretébe utalta a nők esélyegyenlőségi törekvéseit.

Tiltakozást váltott ki a nők és férfiak egyenlőségét védeni hivatott intézményrendszer teljes kiüresítése is. Az egykor alulról szerveződő módon létrejött, még működő magyarországi civil szervezeteket összefogó Civilizáció Koalíció nyílt levélben intézett petíciót az Egyenlő Bánásmód Hatóság megszüntetése ellen. A tiltakozást 18 szervezet, köztük a magyar nőmozgalmat fémjelző női érdekérvényesítő csoportok is aláírták. Még ha a jogszabályok lehetővé teszik is, hogy egy nő egyénileg jogi lépéseket tegyen, ha hátrányos megkülönböztetés éri, a jogorvoslat sikerét semmilyen kormányzati háttér vagy szándék nem segíti. A nőkkel szembeni strukturális hátrányok pedig ma már említés szintjén sem kerülnek szóba a magyar kormányzati politikában. Bár az egyenlő bánásmód követelménye például az esélyegyenlőségi törvénynek vagy a munkajogi törvénynek is a részét képezi,

a valóságban – az egyébként az uniós követelményeknek is megfelelő törvények – a társadalmi szemléletformálás hiánya, a jogkövetés esetlegessége és az egységes jogalkalmazás hiányosságai miatt nem védik hatékonyan az átlagpolgárok érdekeit. Elvi lehetőségként fennállhatna, hogy a nagyon magas társadalmi presztízsű és jellemzően nagy vagyonnal bíró állampolgároknak, köztük esetleg nőknek lehetne megfelelő érdekérvényesítő képessége ahhoz, hogy önerőből, ha kell, hosszadalmas bírósági eljárások segítségével védjék meg a saját jogaikat és érdekeiket. Csakhogy a mára gyakorlatilag szinte korlátlan gazdasági befolyással bíró állammal szemben a magas társadalmi státuszú, vagyonos állampolgárok sem lázadoznak. Tartanak a retorziótól, vagyonuk elvesztésétől.

A magyar társadalomban magát makacsul tartó macsókultúra ellen az annak áldozatául eső nők időről időre a nyilvánosság erejével próbálják meg felvenni a versenyt. Harvey Weinstein hollywoodi producer szexuális visszaélési botránya után, 2017-ben egy ismert magyar színházi rendezőről, Marton Lászlóról is kiderült, hogy a hírneve és a szakmai hatalma segítségével több nagyon fiatal, 18-20 éves, színészi pályára vágyó nőhöz közeledett kéretlenül és erőszakosan. Míg azonban az Egyesült Államokban büntetőbíróság által börtönre ítélt Weinstein francia állami kitüntetését Emmanuel Macron köztársasági elnök visszavonta, a magyar állami kitüntetésekkel dekorált Marton esetében ez fel sem merült. Börtönbe pedig nemhogy nem kellett vonulnia, de egy erősen kormánypárti kötődésű vidéki város Fidesz-közeli színházigazgatója meg is hívta a társulatba, hogy ott folytathassa a munkát. A színházigazgató egy vele készült interjúban erről a döntéséről azt mondta, „fokozott a felelősségünk abban is, hogy megtaláljuk a másikat, kezet nyújtsunk, és fölemeljük" azokat, akiket „az internet világa" a mélybe rántott. Hozzátette, hogy a fideszes városvezetés és a színház állami fenntartója támogatta, hogy segítő kezet nyújtson a rendezőnek, akiről tucatnyi nő mondta el, hogyan vált az áldozatává.

Bár a rendező elleni vádakat a magyarországi újságok rendszeresen állították be úgy, mint az előadóiparra jellemző történetet, abban az évben, amikor Marton viselt dolgairól áldozatai kitálaltak,

egy vidéki település fideszes polgármestere ellen már nagyban büntetőper zajlott, szeméremsértés és testi sértés miatt. A polgármestert a falu anyakönyvvezetője, egy gyermekeit a férje halála után egyedül nevelő nő jelentette fel, miután – ahogy egy vele készült interjúban elmondta – a felettese kis híján megerőszakolta. Bár az anyakönyvvezető vádjait a hivatal több női alkalmazottja is alátámasztotta, és a polgármestert bűnösnek is találta a bíróság, jó kormányzati kapcsolatainak köszönhetően a beosztottjait szexuálisan zaklató politikus még 2024-ben is a Fidesz támogatásával indult a polgármesteri székért. Csak azért nincs ma már hivatalban, mert az önkormányzati választást végül az egyik kihívója nyerte. Az ellene felhozott vádakban bűnösnek talált polgármestert egyébként a bíróság nem éppen visszatartó erejű büntetésre, mindössze 300 ezer forint (750 euró) megfizetésére kötelezte. Az őt feljelentő anyakönyvvezető a neki kedvező bírósági ítéletet követően az újságíróknak külön kiemelte, hogy azért nem látta értelmét, hogy új munkahelyet keressen, mert a vidéki kistelepülésen a jó fideszes kapcsolatokkal bíró polgármester diszponált gyakorlatilag minden létező munkahely fölött, így attól tartott, hogy ha felmond, sehol nem talált volna másik állást.

Nem egyetlen nagyhatalmú vezető, hanem a teljes vállalat irányítása ellen emelték fel a hangjukat a nyilvánosságban az egyik legnagyobb németországi ipari szereplő magyarországi leányvállalatának női munkavállalói 2024 nyarán. Miután hiába kezdeményezett kivizsgálást a számára megalázó munkahelyi légkör ellen a Thyssenkrupp magyarországi vezetőségénél, a cég egyik alkalmazottja először egy internetes fórumon osztotta meg tapasztalatait. Tucatnyi további nő írt a posztjához. Mind arról számoltak be, hogy a német vállalatnál hasonló atrocitások érték. A világhálón terjedő vádak hatására a Thyssenkrupp belső vizsgálatot indított, amire a németországi anyacégtől is küldtek HR-szakembereket. Miután a cég budapesti központjában 3 hónap múlva sem lett semmilyen következménye az ügynek, az interneten kitálaló mérnök a független sajtó egyik újságíróját is megkereste. Elmondta, hogy az autóipari konszern magyarországi központjában mindennapos, hogy az ott dolgozó nőket egy férfiakból álló közép- és felsővezetői kör lekicsinylő megjegyzésekkel szexuálisan zaklatja. Az először a cég magyarországi központjában, majd a németországi anyavállalatnál panaszt tevő alkalmazott szerint a budapesti irodában dolgoznak olyan férfiak is, akik nem vevők erre, ám „azokat a férfiakat, akik nem illeszkednek ebbe a macsó kultúrába, és megpróbálják megvédeni a nőket, kinevetik vagy lebuzizzák. Akiknek viszont ez a stílus tetszik, azok azt mondják, tök jó, olyan, mintha még most is az egyetemi koleszban lennénk." Az újságíróknak nyilatkozó mérnök szerint a hozzá hasonló cipőben járó nők az elmúlt években úgy oldották meg a problémát, hogy felmondtak, és elmentek a cégtől. Mint mondta, ő is csak azért nem tart a munkahelyi retorziótól, mert végül, miután más megoldást neki sem sikerült találnia, ő is erre készül.

EGY JÓ ASSZONY SZOKNYÁJA MINDENT ELTAKAR

„A Részes Államok elítélik a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés minden formáját, minden megfelelő eszközzel és haladék nélkül olyan politikát folytatnak, amely (...) a férfiakéval egyenlő alapon létrehozza a nők jogainak törvényes védelmét, továbbá megfelelő hatáskörű bíróságok és más közintézmények útján biztosítják a nők hatékony védelmét." (CEDAW, 2. cikk)

Két brutális, óriási médiafigyelemmel kísért bűntény segítségével világítjuk meg, hogyan bukik el a polypore állam, részben a jogalkalmazás anomáliái, részben az intézményi háttér hiányosságai miatt, amikor a nők védelmét jogi eszközökkel kellene biztosítania.

2013. március 12-én reggel 8 óra előtt néhány perccel a két kamasz gyermekét egyedül nevelő Renner Erika elindult otthonából, hogy megsétáltassa a kutyáját. Nem jutott messzire: alighogy kilépett társasházi lakása ajtaján a lépcsőházba, egy bukósisakos, maszkos, kesztyűt viselő férfiba ütközött, aki visszatuszkolta. A váratlan támadástól védekezésképtelenné dermedt nőt a nála jóval erősebb férfi egy zsineggel megkötözte, majd tűszúrást érzett a combján, és mire a tudatáig jutott, hogy a férfi a szervezetébe fecskendezett valamit, a testében szétáradó anyagtól el is kábult. A nő barátai és munkatársai tudták, hogy a volt barátja hónapok óta zaklatja, ezért miután reggel váratlanul nem ért be a szociális intézménybe, ahol dolgozott, és a telefonját sem vette fel, szóltak a legközelebbi hozzátartozóinak. Az eszméletlen nőre ők találtak rá néhány órával a támadás után. Leírhatatlan állapotban volt. A nemi szervét és az altestét szinte csontig marta az anyag, amivel leöntötték.

Több mint négy évvel a támadás után a Renner Erika volt barátjára, a „lúgos orvosként" elhíresült kórházigazgatóra, Bene Krisztiánra az életveszélyt okozó testi sértés miatt kiszabott 9 éves börtönbüntetést Magyarország legfelsőbb bírósága, a Kúria hatályon kívül helyezte, mert a szabadlábon védekező egykori kórházigazgató bűnösségét nem látták bizonyítottnak. Pedig a támadás idején Renner által érzett tűszúrásról például kiderült, hogy egy olyan gyógyszerkeverék befecskendezését jelezte, amit műtéti altatásokhoz alkalmaznak. Toxikológus szakértők szerint a szer helyes használata, és a tény, hogy a keveréket nehezen hozzáférhető összetevők alkotják, egyértelműen arra utalt, hogy a támadó egy orvos lehetett. Bene autójának kesztyűtartójában ráadásul még egy fecskendőt is találtak, amiből épp annak a szernek a maradványait mutatták ki, amivel Rennert a támadója elkábította. Az áldozat eleve nem értett egyet azzal, hogy a bíróság Benét először csak fogyatékosságot, másodfokon pedig életveszélyt okozó testi sértés miatt ítélte el. Szerinte a támadójának előre kitervelt, különösen kegyetlen módon elkövetett emberölésért kellett volna felelnie. A Kúria viszont még a vádlott bűnösségére utaló bizonyítékokat sem találta elegendőnek.

Horror a vidéki kistelepülésen

Mindeközben 2014. május 27-én Nagyné Kovács Judit gyógytornász este 8 óra körül fejezte be aznapi munkáját az általa bérelt mosonmagyaróvári rendelőben. Kulcsra zárta maga mögött az egészségügyi központ bejárati ajtaját, és sietős léptekkel az autójához indult. Boszszúsan vette észre, hogy egy másik jármű teljesen rátolatott a kocsijára. Soha többé nem látta senki. Miután nem tudta telefonon elérni, eltűnését a testvére azonnal jelentette a mosonmagyaróvári rendőrségen. Öt évvel a kétgyerekes családanya eltűnése után a nő megölésével vádolt férjet, Nagy Jánost a Tatabányai Törvényszék az elsőfokú tárgyalás után másodfokon is felmentette. Nem találták megalapozottnak a vádat. Az addigra a sajtóban csak „darnózseli hentesként" emlegetett férfit azzal gyanúsították, hogy előre kitervelten meggyilkolta a feleségét, akinek a holttestét a házukban lévő húsfeldolgozóban

feldarabolta, a maradványokat pedig elégette. A bírák elfogadták a nyomozás eredményeit, miszerint a férfi megpróbálta eltüntetni a felesége holttestét, viszont úgy vélték, hogy ebből nem következett egyenesen, hogy előtte a férj is ölte volna meg a nőt. Így az ügy, akárcsak a volt barátnőjét lúggal megcsonkító orvos büntetőpere, a legfelsőbb bíróságra került.

A férj ellen holttest hiányában csak közvetett bizonyítékok szóltak, de abból volt bőven. A nő eltűnésekor külön élő házaspár mobiltelefonjai a készülékek cellainformációi alapján egy helyen voltak, és együtt mozogtak. A saját házában modern húsfeldolgozó üzemet működtető férfit látták egy hatalmas, nehéz terhet cipelni. A pincében lévő házi üzemben nem találtak ugyan bűntényre utaló nyomokat, de az kiderült, hogy a férfi a gyilkosság idején sósavat vásárolt, és azzal akkurátusan kitakarított. Később valaki látta, ahogy a családi ház melletti réten elszór valamit, és épp azon a helyen találták meg a felesége maradványait. Bár ez mindössze 10 dekagrammnyi szövetdarabot jelentett, arról egyértelműen kiderült, hogy a nő testéből származik, méghozzá olyan létfontosságú szervekből, hogy az minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy a nő meghalt.

A férfinak indítéka is volt. Az áldozat és henteskent dolgozó férje 1996-ban házasodott össze, a feleség 15 évvel később beadta a válókeresetet. Már zajlott a válóper, amikor a nő kapcsolati erőszak miatt feljelentette a férjét, aki az akkor 9 éves fiuk előtt bántalmazta. Noha ebben a férjet bűnösnek találták, a két közös gyerekük felügyeleti jogát a polgári bíróság mégis az apának ítélte. Nagyné Darnózseliből a közeli Mosonmagyaróvárra költözött, ám miután a férfi folyton megakadályozta, hogy találkozzon a gyerekeivel, úgy döntött, hogy visszaköltözik a családi házba, aminek a tulajdoni viszonyait a válóperben akkor még nem sikerült rendezni. Két nappal azután tűnt el, hogy közölte a hozzátartozóival a szándékát.

Egy rendes nő szoknyája mindent eltakar

A budai kórházigazgató és a falusi hentes között első ránézésre nehéz közös pontokat találni. Egyikük a kollégái és a hozzá járó betegek által elismert, magas társadalmi státuszú, jómódú orvos, aki – egyáltalán nem mellékesen – rokona a Magyarországot 1998 és 2002 között vezető első Orbán-kormány egyik miniszterének, aki a 2010 utáni Orbán-érában először államtitkári, majd nagykövetti posztot töltött be. Amikor az első tanúk, például az általa lúggal leöntött Renner Erika lánya a nyomozóknak jelezte, hogy a kórházigazgató hónapok óta zaklatta az áldozatot, eleve vonakodva vizsgálták annak lehetőségét, hogy a bestiális bűntettet egy köztiszteletben álló, kiváló politikai kapcsolatokkal rendelkező orvos követhette el. Ezzel szemben a másikuk, a hentes, középfokú végzettséggel próbált egy kis faluban – sikertelenül – saját vállalkozást felvirágoztatni. A környezetében sokan kellemetlen, összeférhetetlen emberként ismerték, a családtagjaival is éveken át haragban állt. Nemhogy a nagypolitikát, nemzetgazdaságot meghatározó szereplőkkel nem volt semmilyen kapcsolata, de még barátai sem nagyon voltak.

Egy valami mégis kísértetiesen hasonlított a két bűnügy felgöngyölítésekor: kis híján mindkét férfi megúszta a volt partnere ellen különös kegyetlenséggel, előre kitervelten elkövetett bűntényt. Ennek nem könnyű feltárni az okát, de az biztos, hogy Magyarországon azoknak, akik partnerkapcsolati erőszakot szenvednek el, rendkívül nehéz dolguk van, ha azt szeretnék, hogy igazságot szolgáltassanak számukra az őket bántalmazóval szemben. A nyilvánosságban az is könnyedén visszatetszést szül, ha valaki megemlíti, hogy ezekben az esetekben a bűnelkövetők túlnyomó többsége férfi, az áldozatok pedig nők. Ráadásul minél magasabb társadalmi státuszú az elkövető, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az áldozatának sem a szomszédok, sem a rendőrök, sem a széles nyilvánosság, de még a pulpituson ülő bíró sem hisz.

A jogalkalmazók kapcsolati erőszakra vonatkozó járatlansága azért is nehezen érthető, mert 1990 után már a jelenséget tudományos igénnyel vizsgáló jogi szakkönyvek és a frissen létrejött civil szervezetek által működtetett segélyvonalak is léteztek. Tóth Olga szociológus pedig – igaz, külföldi források segítségével – nagymintás társadalomelemzésben járt utána, hogy mennyire elfogadott Magyarországon a nők elleni erőszak. Több ezer fős, reprezentatív mintán

végzett vizsgálata tanulságait a társadalomkutató 1999-ben foglalta kötetbe. A szociológus az azóta eltelt negyed században minden kormányzati ciklusban próbált állami forrásokat szerezni az eredetileg az osztrák kormány és az amerikai Ford Alapítvány által finanszírozott kérdőíves kutatás megismétlésére, mert szerette volna kideríteni, hogy változott-e bármi Magyarországon az uniós csatlakozás óta. Nem járt sikerrel. Emiatt még ma is előfordul, például az Európai Uniónak vagy éppen a CEDAW-bizottságnak benyújtott jelentésekben, hogy ez a negyed századdal korábbi pillanatfelvétel biztosítja a hivatkozási alapot.

Eszerint a pillanatfelvétel szerint a magyar lakosság körében az ezredforduló idején általános nézet volt, hogy jobb, ha az állam az intim kapcsolatokba nem avatkozik bele: ami a családban történik, annak a családban is kell maradnia. A kapcsolati erőszakhoz már az államszocializmus évtizedeiben is így viszonyult a magyar közvélemény. A részben az állampolgárok intim szféráját is uraló kommunista rezsim bukása után pedig még inkább megerősödött az az elképzelés, hogy bármi is az, ami a négy fal között történik, az mindenkinek a magánügye. Ennek a vélekedésnek volt pozitív hozadéka is. Hozzájárult például, hogy az államszocializmusban 1961-ben dekriminalizált, de egészen a rendszerváltásig tabusított homoszexualitás elfogadottsága viszonylag gyorsan nőtt a demokratizálódó, de alapvetően konzervatív Magyarországon. Az Amnesty International Magyarország emberi jogi és az átlagostól eltérő nemi orientációjú és identitású emberek érdekképviseletét ellátó Háttér Társaság 2021-es közvélemény-kutatása szerint ez ráadásul annak hatására sem változott meg, hogy genderellenes háborújának egyik következményeként a Fidesz–KDNP-kormány mind a közbeszédben, mind a közszféra különböző intézményeiben a homofóbiának is teret adott.

Ami viszont a családjaikon belül bántalmazottakat illeti, annak az államszocializmusban is általánosan érvényesülő társadalomszervező elvnek a felerősödése, hogy minden, ami a négy fal között történik, kizárólag az ott jelenlévők ügye, lányok, nők, családanyák és háziasszonyok százezreinek a sorsát pecsételte meg. Mindezt az ezredfordulón Tóth adatai is visszaigazolták. A kérdőíveire válaszoló nők mintegy harmada úgy vélte, a családon belüli erőszak nem kivételes, hanem teljesen általános jelenség Magyarországon. A kérdezőbiztosok által megkérdezett nők 40 százaléka maga is olyan családban nőtt fel, ahol az apja rendszeresen verte vagy veréssel fenyegette az anyját. A kutatást végző szociológus egy újságcikkben azt nyilatkozta, hogy a valós arány 10-15 százalékkal még ennél is magasabb lehetett. Ezt arra alapozta, hogy a megkérdezettek közül nagyjából ilyen arányban nem feleltek azokra a kérdésekre, amelyek azt firtatták, hogy a válaszadónak milyen saját tapasztalatai vannak a családon belüli bántalmazásról. A szociológus szerint a válaszadás épp azoknak okozhatott a leginkább gondot, akiknek fájó élményeik voltak.

Bár a magyar kormányok nem igyekeztek kideríteni a családon belüli erőszak elterjedtségét, több európai intézet közös munkájából mégis lehet következtetni a magyarországi helyzetre. A nemek közötti egyenlőség állapotát monitorozó EIGE, az Alapvető Jogok Ügynöksége (FRA) és az Eurostat közös nagymintás kutatása 2024-ben kiderítette, hogy az egész Európai Unióban a magyar nők szenvednek a leginkább a családon belüli erőszaktól. Több mint 25 százalékuk élt már át az otthonában fizikai vagy szexuális erőszakot, összességében pedig a nők felét tartja sakkban a partnere pszichés, gazdasági vagy fizikai módszerekkel.

Az uniós jogharmonizáció segíthette volna a magyar nőket

A társadalmi szemléletformálás és a törvényi keretek átalakítása, ha lassan is, de a rendszerváltás után megindult Magyarországon. Hogy honnan kellett elindulni, azt a CEDAW-bizottság 2002-es, nem sokkal Tóth felmérése után készült országspecifikus összefoglalója érzékelteti. Eszerint „a bizottság aggodalmát fejezi ki a nők és lányok elleni erőszak – többek között a családon belüli erőszak – gyakorisága miatt. Különösen aggasztó, hogy nincs érvényben a családon belüli erőszakra és a szexuális zaklatásra vonatkozó speciális törvény, és hogy sem védelmi vagy távoltartó rendelkezések, sem pedig menedékotthonok nem segítik elő a családon belüli erőszakot elszenvedő női áldozatok közvetlen

védelmét." Az akkoriban az uniós csatlakozás iránt elkötelezett magyar társadalom több szegmensében is érzékelhető volt a változás iránti igény. A 2010-ben felszámolt Szociális és Munkaügyi Minisztériumban például – 2024-ben már rendkívül progresszívnek ható – kézikönyv készült a kormányzati alkalmazottak érzékenyítésére, amelyben olyan társadalmi jelenségekre hívták fel a figyelmet, hogy „az erőszak oly gyakori és szisztematikus jelenség, s oly fontos szerepet játszik a nők hátrányos helyzetének fenntartásában, hogy szembe kell néznünk a ténnyel: a nők elleni erőszak rendszere biztosítja a férfiak nőkhöz képest előnyösebb társadalmi helyzetét."

Még ha nehézkesen is, a jogszabályi keretek ugyancsak változásnak indultak. Közel egy évtizeddel a rendszerváltás után, az 1990-es évek végén például a házasságon belüli nemi erőszak Magyarországon még nem számított bűncselekménynek. A parlamenti vitán, amelyen a képviselők azt tárgyalták, hogyan és milyen formában kellene büntetni azt, aki a házastársát akarata ellenére szexre kényszeríti, az egyik konzervatív képviselő azt találta kérdezni, hogy „ha nem dughatom meg, miért a feleségem?". Ehhez képest a hatályos törvények értelmében ma már a házastársak közötti nemi erőszak is börtönbüntetéssel sújtható. Más kérdés, hogy ilyen ügyben gyakorlatilag szinte egyáltalán nem indul jogi eljárás Magyarországon.

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) által 2014-ben az uniós tagállamok körében végzett felmérés szerint Magyarországon a nők jogbiztonsága átlagosnak volt mondható. Csakhogy az ügynökség adatait magyar szakemberek hazai bűnügyi statisztikákkal vetették össze, és ebből kiderült, hogy a nők ellen elkövetett erőszakos bűntények látenciája rendkívül magas. A nemi erőszak eseteinek csak a három, a fizikai bántalmazás eseteinek pedig kevesebb mint az öt ezreléke jelenik meg. Más uniós tagállamokhoz képest Magyarországon – cselekvő állam hiányában – rendkívül kevés adat áll rendelkezésre annak felmérésére, hogy mennyire elfogadott a társadalomban a nők elleni erőszak. Legfeljebb a civil szervezetek kutatásai utalnak arra, hogy „Magyarországon minden negyedik nő kerül élete során legalább egy olyan párkapcsolatba, amelyben rendszeresen bántalmazzák". Az elkövetőkre még az államilag ellenőrzött adatgyűjtésért

felelős Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatsoraiból is lehet következtetni. Persze csak akkor, ha kifejezetten nemek szerinti bontásban vizsgálják a bejelentett bűneseteket. Amikor 2013-ban ez megtörtént, a KSH a nőkkel szemben elkövetett bűncselekmények 83,5 százalékában azonosított férfi elkövetőt. A nemzetközi adatsorok és a magyar nőjogi szervezetek 90 százalék felettinek becsülik az arányt.

A magyarországi társadalmi párbeszédben a politikusok és az ismert véleményformálók részéről is gyakori az érvelés, hogy „az erőszaknak nincs neme". Orbán Viktor Vlagyimir Putyin orosz elnökhöz fűződő, az európai országvezetők körében meglehetősen ferde szemmel nézett szoros kapcsolata fényében nem lehet véletlen, hogy Oroszországban épp 2017 után enyhítettek a családon belüli erőszak büntetési tételén, és a törvény maga is deklarálja ugyanezt a tételt: „az erőszaknak nincs neme". Magyarországon is sokan érvelnek ezzel a nők elleni erőszak leküzdéséhez átfogó eszközrendszert biztosító Isztambuli Egyezmény bevezetése ellen. Széles körben elfogadott az a nézet is, hogy még ha a férfiaknak a kívánatosnál nagyobb része bántalmazza is fizikailag a partnerét, a nők legalább ugyanakkora arányban alkalmaznak erőszakot férfi partnereikkel szemben, csak esetleg nem fizikai, hanem érzelmi bántalmazással élnek. Az uniós csatlakozás ugyanakkor jogharmonizációt követelt, így a büntetőtörvényeket több, a magyar jogban addig ismeretlen tényállással egészítették ki. Bekerült például a jogszabályok közé a távoltartás intézménye, ami általános lehetőséget adott a büntetőügyekben eljáró ügyészségeknek és a bíróságoknak arra, hogy a bántalmazásért feljelentett elkövetőket a sértettektől távol tartsák. Az akkor épp baloldali-liberális kormány vezette országgyűlésnek azonban csak egy olyan törvényt sikerült elfogadnia, amelyet két évvel később kifejezetten azért kellett módosítani, mert a jogszabály nem volt alkalmas arra, hogy a családon belüli és a partnerkapcsolati erőszak áldozatainak hatékony védelmet nyújtson. A 2006-os rendelkezés szerint ugyanis csak a börtönbüntetéssel sújtandó bűncselekmények elkövetői ellen lehetett távoltartási végzést kiadni, azt is csak bírói döntésre, amire viszont a legkedvezőbb esetben is legalább egy hónapot kellett várni. Vagyis a végzést eleve annak tudatában kellett volna kérni, hogy

a bántalmazott még hetekre egy fedél alá kényszerül az agresszorral. Egy fizikai erőszakkal fenyegető családi viszály esetén tehát nyilván semmit nem ért a vadonatúj jogszabály.

Így került a magyar büntetőtörvények közé 2008-ban a megelőző távoltartás intézménye, aminek ideiglenes formáját 72 órára a kapcsolati erőszak helyszínére kiérkező rendőr is elrendelheti. Egy törvény persze csak annyit ér, amennyit végrehajtanak belőle. A távoltartás intézményének a bevezetése után a magyarországi bíróságok évente száznál alig több esetben rendeltek el távoltartást. A szomszédos Ausztriában, ahol a lakosságszám nagyjából egymillióval a magyarországi alatt marad, a hasonló törvényi feltételek 1997-es bevezetése utáni két évben 2700 távoltartási végzést adtak ki. Ennyivel több lenne a családtagjait rettegésben tartó, erőszakra hajlamos állampolgár Ausztriában? Feltételezhetően nem erről, hanem inkább arról lehet szó, hogy a magyar jogalkalmazók vagy éppen a helyszínre kiérkező rendőrök vonakodnak élni a törvényi lehetőséggel. Ebben szerepet játszhat az a szemlélet, ami a törvény megalkotását eleve hátráltatta: a távoltartás ellen a mai napig felmerül az érv, hogy az sérti az elkövetők magántulajdonhoz való jogát. A nők sérelmére elkövetett fizikai erőszak pedig sokszor ma sem megfelelő érv, hogy a bántalmazót kitiltsák a saját tulajdonából.

Arra ráadásul végképp semmilyen garanciát nem biztosít a magyar jogrendszer a mai napig sem, hogy a büntetőperekben távoltartással sújtott bántalmazó családtagok egy esetleges válóper során ne kapjanak kiterjedt szülői jogokat. A fejezetünk elején említett, felesége által bántalmazásért feljelentett és bűnösnek talált darnózseli hentesnek például megítélték gyerekei fizikai és jogi felügyeletét a polgári bíróság előtt zajló válóper során, méghozzá annak ellenére, hogy a gyerekek anyjával szemben távoltartási végzést látott indokoltnak esetében a bíróság. Ehhez képest már szinte említésre sem méltó, hogy a magyar jogalkalmazási gyakorlatban teljesen általános, hogy egy olyan válás során, amelyben a családon belüli erőszak áldozata nem kap távoltartási védelmet, a bántalmazó egészen addig a közös tulajdonú ingatlanban maradhat, amíg annak tulajdoni viszonyai el nem rendeződnek. Ha ez a bántalmazónak nem sürgős, a folyamat éveket is igénybe vehet.

A kapcsolati erőszak elkövetői számíthatnak a jogalkalmazókra

A darnózseli hentes egyébként a gyerekeire hivatkozva azt is elérte, hogy az ellene zajló gyilkossági perben szabadlábon védekezhessen. Az első két felmentő ítéletet követően a fellebbviteli bíróság 2019 végén a férfit börtönbüntetésre ítélte ugyan, a fellebbezési igényét már a helyszínen bejelentő vádlott letartóztatását mégsem rendelte el. Pedig ítélethirdetéskor a bíró ki is emelte, hogy aggasztónak tartja a családon belüli erőszak magyarországi gyakoriságát. Ennek ellenére megengedte, hogy a hentes a továbbiakban is szabadlábon védekezzen. Csupán azért, mert a férfi, aki az anyjuk meggyilkolásáról brutális részleteket feltáró bírósági tárgyalásra a gyerekeit is magával vitte, azzal érvelt, hogy nem akar tőlük elszakadni. Paradox módon a bíró, aki egyébként hivatalánál fogva maga is a gyermekvédelmi jelzőrendszer része, nem ítélte a kamaszok érzelmi fejlődésére veszélyesnek, hogy ők a bírósági tárgyaláson ülve a legapróbb részletekig szembesülnek vele, hogyan veszett nyoma a kivételes brutalitással meggyilkolt édesanyjuknak, amivel a rájuk hivatkozva szabadon bocsátott apjukat vádolják. Tény persze, hogy korábban a családjogi bíró sem látott semmi kivetnivalót abban, hogy a gyerekeket annál a szülőnél helyezze el, aki a másik szülőt bántalmazta.

Hat és fél évvel a vidéki családanya eltűnése után, 2020. október 16-án a legfelsőbb bíróság végül előre kitervelt, szándékos emberölésért ítélte 21 év fegyházra Nagy Jánost, mert meggyilkolta és feldarabolta a feleségét. Az ítélethez vezető években sem a gyámhatóság, sem az ügyészség, sem a bíróságok nem látták szükségét, hogy a gyerekeket hivatalból eltávolítsák abból a környezetből, ahol a rettenetes bűntény történt. Sőt, az utóbb a felesége brutális meggyilkolásáért elítélt apát arra sem kötelezte senki, hogy a gyerekeket pszichológushoz vigye. A nyomozást vezető rendőrök az ügy lezárása után azt nyilatkozták, hogy egész pályafutásuk során nem találkoztak ahhoz hasonlítható kegyetlenséggel, ahogy a darnózseli hentes a feleségével végzett, és minden kétséget kizáróan biztosak abban, hogy Nagy János tüntette el a nőt a föld színéről. Miután a hosszú évekig elhúzódó büntetőper ideje alatt a gyilkos végig befolyással lehetett

a gyerekeire, a pár kisebbik, az ítélethirdetéskor már 18 éves fia a sajtónak az apja ártatlanságát bizonygatta.

A legfelsőbb bíróság szolgáltatott végül igazságot a volt barátja által lúggal leöntött Renner Erikának is. A legmagasabb politikai körökbe rokoni szálakkal becsatornázott egykori kórházigazgatót végül az ötödik teljeskörűen lefolytatott büntetőperében, 2018. július 12-én ítélték 11 év letöltendő börtönbüntetésre. A lúgos orvos ügyének azonban még ezzel sem lett vége. Az egykori kórházigazgató másfél évvel később alkotmányjogi felülvizsgálatot kért. Azzal érvelt, hogy a jogszabályok változása miatt a Kúria visszamenőleg megfosztotta a felülvizsgálathoz való alkotmányos jogától. Az ügy megosztotta az alkotmánybírákat, akik egyenlő arányban támogatták és ellenezték a megismételt eljárás elrendelését. Végül az Alkotmánybíróság elnöke úgy döntött, hogy a volt szeretőjét lúggal csonkító orvosnak jár egy hatodik esély. Az elnök az a Sulyok Tamás volt, akit 2024-ben az ötödik Orbán-kormány köztársasági elnöknek jelölt, miután Novák Katalin lemondani kényszerült (ennek részleteit lásd a 12. fejezetben). Még ha az alkotmánybírák között akadt is, aki szerint ennek sem törvényes, sem alkotmányos alapja nem volt, a Kúria újratárgyalta a lúgos orvos ügyét, és 2020. július 1-jén hatályban hagyta a legfelső bíróság eredeti döntését.

Renner a megtámadása óta többször hangsúlyozta a nyilvánosságban, hogy bár soha helyre nem hozható fizikai sérüléseket szenvedett, mégis úgy érzi, a magyar jogrendszer, az ügyészség és a bíróságok ellene elkövetett rendszerszintű abúzusa tette tönkre igazán. Ettől csak az tudta volna megóvni, ha a párkapcsolati abúzus áldozatait védeni hivatott intézmények politikai és ideológiai befolyástól mentesen működnének. Hogy ez Magyarországon mennyire nem magától értetődő, arra is a Renner-ügy szolgáltatta az egyik leglátványosabb bizonyítékot. A nagy médiafigyelem mellett zajló per végkifejletéhez közeledve felbukkant egy önjelölt igazságosztó, aki a lúgos orvos ártatlanságáról meggyőződve – és a nem működő állami igazságszolgáltatást kihasználva – először Renner ügyvédjét, majd Rennert, a gyerekeit, a Rennert segítő civil szervezetek vezetőit és azok családtagjait is zaklatni kezdte. Egyre durvuló hangvételű üzeneteket

és leveleket küldözgetett nekik, majd miután fenyegetni is kezdte őket, Renner ügyvédje feljelentette a zaklatót. Ez a per is évekre elhúzódott, a bíróságnak, a rendőrségnek, az ügyészségnek mindez idő alatt folyamatosan tudomása volt az egyre durvább zaklatásról. A férfi kivizsgálására igazságügyi megfigyelést indítványoztak, aminek nyomán azt állapították meg, hogy a zaklató nem számoltatható el a tetteiért, mert paranoid tévképzetei vannak. Később azonban kiderült, hogy a férfit egyetlen ügyben mégis elítélték. Méghozzá azért, mert fenyegető telefonokkal bombázta a munkahelyén az ügyészt, miután a lúgos orvos pere lezárult. Miközben a bíróság a férfit felmentette, amikor a lúgos orvos áldozatát, annak családtagjait és segítőit zaklatta, az ügyészt ért fenyegetés hatására hirtelen beszámíthatónak ítélték, és másfél év felfüggesztett börtönbüntetést szabtak ki rá.

A kormány az egész országot megrázó bűntényekből sem tanul

A lúgos orvos áldozata, részben a véletlennek, részben pedig annak köszönhetően, hogy környezetében tudtak az őt hónapok óta zaklató férfiról, életben maradt. Támadóját, igaz, hat teljes büntetőper kellett hozzá, végül elítélték. A darnózseli hentest is rács mögé juttatta a brutálisan meggyilkolt feleség testvérének a kitartása és a sajtó figyelme. A magyarországi jogrendszerről mindezzel együtt a legnagyobb jóindulattal sem mondható el, hogy védőhálót vagy akár csak igazságot szolgáltatna a családon vagy kapcsolaton belüli erőszak áldozatainak. A probléma már ott elkezdődik, hogy a kapcsolati erőszakra vonatkozó, módszeresen gyűjtött és rendszeresen nyilvánosságra hozott statisztikai adatok nem léteznek. Pedig a nők és férfiak társadalmi egyenlőségére irányuló 2009-es, vagyis a baloldali-liberális kormányzás utolsó évében összeállított nemzeti stratégiai terv tartalmazta, hogy a segítőhálózat intézményeiben, vagyis a bíróságokon, az egészségügyi és az oktatási intézményekben dolgozóknak állami érzékenyítő programokkal kellene segíteni a munkáját. Az akciótervet összeállító szakjogászok hangsúlyozták, hogy a családon belüli erőszak visszaszorításához nemek szerinti bontásban

vezetett nyilvános statisztikákra is szükség lenne. Bár a magyar kormány ezeket az adatokat az uniós előírások miatt is köteles lenne gyűjteni, efféle adatsorok a mai napig nincsenek, vagy legalábbis nyilvánosan nem hozzáférhetőek.

Alkalomadtán mégis előfordul, hogy a kormánytól független szerkesztőségekben dolgozó újságírók hozzájutnak egy-egy olyan adatsorhoz, amely tanúsítja, hogyan gondoskodik a nők jogbiztonságáról a magát keresztény-konzervatívnak és nemzetinek beállító kormány. 2023-ban például az egyik szerkesztőség közérdekű adatigényléssel szerezte meg a családon belüli erőszak azon eseteinek az adatbázisát, amelyekből 2019 és 2021 között rendőrségi ügy lett. Az adófizetők pénzének a segítségével összegyűjtött közérdekű adatokhoz se könnyű hozzájutni. Különösen, ha egy független szerkesztőség vagy egy civil szervezet azért igényelte azokat, mert a kormány munkáját kívánta ellenőrizni. 2022 októberéig többnyire csak jelentős összeg, esetenként akár több százezer forint (több száz vagy akár ezer euró) fejében szolgáltatták ki a kért adatokat az ugyancsak adóforintokból fenntartott állami intézmények. A hivatalos érv szerint azért, mert az adatszolgáltatás „a munkaerőforrás aránytalan mértékű igénybevételével" jár. Egy 2022-es kormányrendelet végül a közérdekű adatok kiszolgáltatásáért felszámolható összeget 190 ezer forintban (500 euróban) maximálta. Az említett szerkesztőség által a rendőrségtől néhány hónappal később kikért adatokból kiderült, hogy 2021-ben kétszer annyian fordultak a rendőrséghez családon belüli bántalmazás miatt, mint 2019-ben. A segítséget kérők 90 százaléka nő, az elkövetők 95 százaléka férfi volt. A rendőrségre eljutó esetekről viszont tudható, hogy legfeljebb csak a jéghegy csúcsát jelzik. A jogvédő civil szervezetek becslései szerint Magyarországon több mint kétszázezer nőt bántalmaz fizikailag vagy szexuálisan a partnere. Arról pedig nemhogy nemek szerinti bontásban vezetett adatbázisok, de még becslések sincsenek, hányan élnek lelkileg és gazdaságilag kizsákmányoló kapcsolatokban. Újságírói adatigénylésből derült ki 2024-ben az is, hogy bár évről évre egyre több áldozat kér a bántalmazókkal szemben távoltartási végzést, a bíróságok az esetek nagyjából felében nem rendelik azt el. A 2023-as országajánlásában a CEDAW-bizottság is arra biztatta a magyar államot, hogy javítson ezen a statisztikán.

Kérdés azonban, hogy erre a Fidesz–KDNP vezette magyar állam mekkora hajlandóságot fog mutatni. Különösen miután az Isztambuli Egyezmény jogrendbe illesztését is elutasította. A 2010 óta alkotmányozó többséggel irányító Fidesz–KDNP 2014 márciusában aláírta ugyan a nők elleni erőszak felszámolása érdekében egységes nemzetközi irányelveket és törvénykezési kötelezettséget bevezető egyezményt, a magyar kormány azonban – akárcsak a bolgár, a cseh, a lett, a litván és a szlovák nemzeti jogalkotók – évekig lebegtette annak ratifikálását. Végül Magyarországon az Európai Tanács által 2011-ben megfogalmazott egyezmény lett a nemek közötti egyenlőséget finoman szólva sem első helyre soroló illiberális harc egyik fő célpontja. A kormány a „genderpropagandára" hivatkozva utasította el a ratifikálást, mondván, hogy az egyezmény szövegében szerepel a gender szó. A kitáncolás melletti másik érv az volt, hogy a menekültstátuszért folyamodó nők közül az egyezmény értelmében állami védelmet kellene biztosítani a családon belüli erőszak áldozatainak. A magyar kormány szerint ez növelné az országba irányuló migrációt. A Fidesz–KDNP szerint ráadásul felesleges is lenne a magyar jogrend részévé tenni a nemzetközi egyezmény követelményeit, mert – a kormány álláspontja szerint – a meglévő nemzeti jogszabályok eleve nagyobb védelmet garantálnak a nőknek. Az Isztambuli Egyezmény ellen kardoskodók abban sem látnak semmi ellentmondást, hogy az egyezménynél szigorúbbnak vélt magyar jogszabályoknak kellett volna megvédeniük a lúgos orvos és a darnózseli hentes áldozatát is. Vagy ha erre nem is lehetnek a törvények száz százalékban alkalmasak, a meglévő kiváló rendelkezéseknek kellett volna biztosítaniuk az igazságszolgáltatást. A kiterjedt sajtófigyelem mellett hosszú évekig húzódó büntetőügyekből azonban minden kétséget kizáróan kiderült, hogy a magyar jogszabályok, de legalábbis a magyar jogalkalmazási gyakorlat minderre nem kifejezetten alkalmas. Már csak hab a tortán, hogy a lúggal csonkoló kórházigazgató életben maradt áldozata azt is több ízben elmondta, hogy a támadójánál is nagyobb sebet ütött rajta a magyar jogrendszer és áldozatvédelem

működésképtelensége. Mindez nem akadályozta Varga Judit akkori igazságügyi minisztert, hogy az Isztambuli Egyezmény ratifikációja körüli vitát „politikai hisztinek" titulálja. Az országgyűlésben kétharmados többséget élvező kormánypárti képviselők pedig 2020. május 5-én megszavazták, hogy Magyarország véglegesen lépjen vissza a ratifikálásától.

Pedig amikor Magyarország csatlakozott az Európai Tanács által 2011-ben elfogadott egyezményhez, éppúgy Orbán Viktor vezette a kormányt, ahogy a 2020-as visszakozás idején. Az egyezményhez való csatlakozást az előzte meg, hogy Carol Hagemann-White Németországban élő amerikai szociológusprofesszor átfogó elemzésben értékelte az Európai Tanács tagországaiban a nőkkel szembeni erőszak gyakoriságát és az állami fellépés hatékonyságát. A dokumentum Magyarországnak felrótta például, hogy a nőket érintő hátrányokról nem vezetnek statisztikát, hiányos az intézményrendszer, a bíráknak, rendőröknek, gyermekvédelmi rendszerben dolgozóknak nem biztosít az állam szakmai képzéseket, és a bántalmazók számára sincsenek intervenciós programok, ami az uniós tagállamokban egyedülálló. Minderre nem az a magyarázat, hogy Magyarországon nincs mit megelőzni. Bár állami adatgyűjtés azóta sem segíti az áldozatvédelmet, a nőjogi civil szervezetek képviselői a nyilvánosságban gyakran elmondják, hogy Magyarországon hetente legalább egy nő és havonta legalább egy gyerek hal bele a családon belüli erőszakba.

Áldozatsegítés magyar módra

Megfelelő statisztikai adatok hiányában azonban olyan kézenfekvőnek tűnő összefüggéseket sem lehet például felmérni, hogy az ország melyik régiójában, milyen bírósági ügyek esetében lenne érdemes külön figyelmet fordítani a nők és a gyerekek védelmére. Bíróságfigyelő akciója keretében például a legrégebbi magyarországi női jogsegélyszervezet már akkor is nehézségekbe ütközött, amikor arra kérte az Országos Bírósági Hivatalt, hogy listázza azokat a bontópereket, amelyekben felmerül a családon belüli erőszak lehetősége. A hivatal azt jelezte vissza, hogy nem létezik olyan nyilvántartás, amelyből

kiderülne ilyesmi, vagy akár az, hogy a válópereknek hozzávetőlegesen hány százaléka lehet érintett.

A 2020-as évekre a családügyi államtitkárság beszámolója szerint – javarészt uniós támogatásokból – kiépült húsz krízisközpont és nyolc titkos menedékház áldozatvédelmi hálózata. A rendszer évente nagyjából 1200 rászorulót menekít ki a bántalmazó közegéből. Mindeközben a nőjogi szervezetek adatai és nemzetközi statisztikák arra utalnak, hogy évente több mint 200 ezer nő él mindennapos fizikai és szexuális terrorban. A hasonló környezetben, erőszakos körülmények között nevelkedő gyerekek száma ennek a többszöröse. Az állami áldozatsegítő program a leginkább rászorulóknak is kevesebb mint egy százalékán képes segíteni. Igaz, ehhez hozzáadódnak azok, akik az államilag támogatott egyházi és ökumenikus szervezetek segítségével kerülnek biztonságos környezetbe. Az egyházi férőhelyek száma egyes régiókban lényegesen meg is haladja az állami áldozatsegítő intézmények hozzáférhetőségét. Ennek az a magyarázata, hogy a kormány az áldozatvédelemre fordítható források jelentős részét a hatalomnak lekötelezett egyházakhoz csatornázta. Ezzel párhuzamosan viszont a kormányzati áldozatsegítéssel szemben kritikus, évtizedek óta ezen a területen tevékenykedő, így speciális szaktudásra szert tett civil szervezeteket szisztematikusan elzárta a pályázati forrásoktól. Az állami és egyházi áldozatsegítő intézmények a nő- és gyerekjogi civil szervezetek szerint a családon belüli erőszak áldozatainak különleges szakértelmet igénylő problémáira sok esetben nem képesek hatékonyan reagálni, már csak azért sem, mert bármilyen típusú erőszak áldozatait segíteni kötelesek.

Bár az áldozatsegítés egyetlen országban sem működik tökéletesen, a magyarországinál a legtöbb uniós országban, de még a közép-kelet-európai térségben is lényegesen jobb a helyzet. Egy 2021-es összeurópai felmérés szerint az alig 2 milliós Szlovéniában 31 menedékházat tartanak fenn a bántalmazott nőknek és gyerekeknek, és ha kell, az összes rászorulót biztonságba tudják helyezni. Horvátországban, ahol a 4,8 milliós lakosság csak a fele a magyarországinak, 22 menedékházat tartanak fenn kizárólag nők számára, a rászorulóknak nagyjából a háromnegyedén tudnak segíteni. A 8,5 milliós

Ausztriában 30, csak nők által használható menedékházat tart fenn az állam, a bántalmazottak 90 százalékát el tudják látni.

Tény, hogy nem Magyarország az egyetlen, ahol súlyos hiányosságokkal küzd az áldozatvédelmi rendszer. Bulgária, Lengyelország, Szlovákia és Románia is a kevésbé felkészült országokhoz tartozik. Abban viszont Magyarország teljesen egyedülálló, hogy egyetlen olyan állami menedékházat sem tart fenn, ahol csak nőket fogadnak, pedig azt még a 2023-as államtitkári beszámoló is elismeri, hogy a kimenekítésre szorulóknak több mint a 99 százaléka nő és gyerek. Legalábbis erre utal, hogy a beszámoló évében az áldozatsegítő központokban és menedékházakban élő 1200 ellátott közül mindössze 10 volt férfi.

Az államtitkári összegzésből az is kiderül, hogy „a krízisközpontokba és titkos menedékházakba kerülő áldozatok túlnyomó többsége alacsony társadalmi státuszú", a közép- és felsőosztálybeli bántalmazottak ugyanis jellemzően a krízisambulanciákon kérnek segítséget. Nőjogi szervezetek szerint a szóban forgó ambulanciákon a jellemzően pszichés és gazdasági elnyomást alkalmazó értelmiségi bántalmazók áldozatait a legtöbbször mediációs eljárásokra, egyezkedésre próbálják rábeszélni. A nemzetközi szakirodalom szerint a mediáció nemcsak hatástalan, hanem kifejezetten ártalmas is az erőszak áldozataira nézve, mert a bántalmazottakat újabb egyenlőtlen hatalmi helyzetbe kényszeríti. Ez az oka annak, hogy 2023-as ajánlásában a CEDAW-bizottság kifogásolta, hogy a magyar bírói gyakorlatban a válófélben lévőket automatikusan kötelező mediációs eljárásokra küldik, ha nem tudnak megegyezni a gyerekfelügyelet és a kapcsolattartás részleteiről. A bizottsági ajánlás szerint ehelyett az elhúzódó, konfliktusos válásoknál inkább a kapcsolati erőszak jeleit lenne érdemes vizsgálni, és szükség esetén az eszkalációt büntetőjogi eszközökkel kellene megelőzni. Arra persze képtelenség lenne megtalálni a választ, hogy vajon a lúgos orvos vagy a darnózseli hentes áldozatain segített volna-e, ha a magyarországi jogrendszer ezzel az áldozatközpontú szemlélettel közelít a családon belüli erőszakhoz. A lúgos támadást túlélő Renner Erikának viszont egy ilyen esetben nem a magyar intézményrendszer, hanem a támadója okozta volna a legsúlyosabb traumát.

A NŐIESSÉG ÚJ KULTUSZA

„A Részes Államok kötelesek minden megfelelő intézkedést megtenni, hogy megváltozzanak a férfiak és a nők társadalmi és kulturális viselkedési formái, azzal a céllal, hogy megszüntessék mindazokat az előítéleteket, valamint szokásokra alapozott és egyéb gyakorlatokat, amelyek bármelyik nem alsóbbrendűségének vagy felsőbbrendűségének avagy a férfiak és a nők hagyományokhoz igazodóan megmerevített szerepkörének elképzelésén nyugszanak."
(CEDAW, 5. cikk)

Fejezetünkben bemutatjuk, hogyan segíti a hagyományos nemi szerepek újjáéledését az Orbán-kormányok illiberális nőpolitikája, amely az ország családbarátságát hivatott hirdetni.

„Nem akarjuk a genderőrületet. Nem akarjuk Magyarországot férfigyűlölő nők és a nőktől rettegő feminin férfiak, a gyermekekben, a családokban csak az önmegvalósítás akadályát látó jövőtlenség társadalmává tenni. Szeretnénk, ha a lányaink az önmegvalósítás legmagasabb minőségének azt tartanák, hogyha unokákat szülhetnének nekünk" – oszlatott el minden kétséget a nőknek szánt szerepek felől Kövér László, a Fidesz egyik alapító tagja, a magyar országgyűlés elnöke a Fidesz 26. tisztújító kongresszusán 2015 decemberében. Az akkori országvezetés összetételét elnézve, ez aligha okozhatott bárkinek is meglepetést: a Fidesz–KDNP-kormányban 15 miniszterből egy sem volt nő. A ranglétrán egy szinttel lejjebb, a kormány megalakulásakor több mint 60 minisztériumi államtitkári szék 13 százalékában ült nő, mindössze nyolcan. De mire másfél évvel később Kövér László házelnök egyértelművé tette a kijelölt irányt, ketten közülük már távoztak is a pozíciójukból. Ezzel az államtitkárok körében tíz százalék alá csökkent a nők aránya. Az önmegvalósítás

nőknek szánt legmagasabb minőségét a kormányban csak a helyettes államtitkári szinten sikerült némiképp áthágni, igaz, a nők aránya a közszolgálati ranglétrának ezen a fokán sem éri el a 30 százalékot.

A magyar kormány által elképzelt női életpályamodellt egyébként az érintettek széles rétegei találják vonzónak. Mint azt a bevezetésben érintettük, Magyarországon a nők és férfiak között a gyakorlatban soha nem volt valódi egyenlőség, ahogy ez a világon máshol sem érvényesül. A nők, akik az erőltetett iparra épülő államszocialista gazdaságban tömegével kerültek a munkaerőpiacra, jellemzően az átlagosnál is alacsonyabban fizetett állásokban tudtak elhelyezkedni. Túlnyomó többségében adminisztrációs munkát végeztek, tanítóként, nevelési-gondoskodási munkakörökben (csecsemőgondozóként, óvónőként, kórházi ápolóként, szociális otthonok alkalmazottaiként) dolgoztak. Bár az állami propaganda alkalomadtán kampányszerűen bemutatta a szocialista munkásnők vagy az államosított gazdaságokban dolgozó traktoroslányok életét, az efféle munkakörökben dolgozó nőket a többség valójában lenézte, és többnyire laza erkölcsűnek vélte. A fizetett munkavállalás ugyanakkor bekerült a nők mindennapi reflexeibe, akkor is, ha ez sem túlzott büszkeséget, sem biztos megélhetést nem jelentett a legtöbbjük számára. A rendszerváltás utáni demokratizálódás első évtizedében hatalmasra nőtt a munkanélküliség, sok családban drasztikusan lecsökkent a férfiak magasabb és a nők alacsonyabb fizetéséből álló családi jövedelem. A nők elsősorban a megélhetés biztosítása érdekében kezdtek versenyezni a munkaerőpiacon a jobb pozíciókért. A problémát az okozta, hogy a háztartási bevételek összetételének a megváltozása nem járt együtt a fizetetlen háztartási munkák egyenlőbb elosztásával.

A szocialista családi idill

A kommunista érában, 1945 és 1989 között, a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtését az állam éppúgy családi keretek közé utalta, ahogy a jövedelmet is háztartásonként volt illendő számolgatni. Az eleve magasabb fizetésért dolgozó férfiak jelentős része az 1960-as évektől kiépülő úgynevezett *gulyáskommunizmus*ban a munkaideje

után némi extra pénzért második állást vállalt, maszekolt, vagyis adózatlan jövedelmet eredményező munkát végzett, ami fölött az állam jótékonyan szemet hunyt. Ez volt az erőszakos kommunista elnyomás elleni, szovjet tankok segítségével levert 1956-os forradalom utáni hatalom konszolidációjának az alapja. Más szocialista országokhoz képest Magyarországon viszonylag magas volt a fogyasztás szintje, ezért cserébe viszont az állampolgárok hallgatólagosan elfogadták, hogy nem foglalkoznak azzal, ami a politikában történik. A legügyesebbek aprócska hobbikerteket, esetleg hétvégi víkendházakat, fából épült, télen többnyire használhatatlan vityillókat vettek, ahová a család nyaralni, kirándulni járhatott. A nők valamivel szerényebb fizetésért jobbára olyan állásokban helyezkedtek el, ahol nem kellett túlórázni, a kisgyerekes nők többsége meg tudta oldani, hogy a gyerekeit óvodába, iskolába vigye, ahogy azt is, hogy otthon maradjon velük, ha betegek lettek. Az idős szülők gondozását a legtöbb családban éppúgy a nők végezték, ahogy a főzést, mosást, takarítást is. A berögzült szokások a politikai rendszerváltás után sem változtak meg, így a munkaerőpiacon versenyhelyzetbe kerülő nők tömegei néztek szembe azzal a megoldhatatlan feladattal, hogy a rájuk háruló fizetetlen gondoskodási és háztartási munkák elvégzése mellett kellene immár a kizsákmányoló és kegyetlen vadkapitalista gazdaságban karriert is építeniük. A demokratizálódó országban sem a jobboldali-konzervatív, sem a baloldali-liberális kormányok nem foglalkoztak a társadalmi szokások formálásával, ehelyett inkább a piac érdekeit igyekeztek népszerűsíteni. A drasztikusan csökkenő születésszámok miatt viszont a kormányok, és különösen a Fidesz–KDNP egyre inkább a nőkre hárította a népességcsökkenés felelősségét. A magát családbarátnak nevező kormány egyik legmagasabb rangú képviselőjének, a Fidesz-alapító házelnöknek a szavai sokakban ébreszthettek nosztalgiát akár a saját gyerekkoruk iránt is. Demográfiai populizmusában a kormány nem habozott a népességpolitikáját a szülőképes korú nőkön, közülük is kimondva-kimondatlanul az úgynevezett *Ratkó-unokák*on számon kérni. Ők azok, akik a Rákosi-korszak népjóléti minisztere, Ratkó Anna 1950-es évekbeli intézkedései – például az abortusz átmeneti szigorítása és a gyerektelenekre

kivetett extra adó – révén felduzzasztott számban világra jött Ratkó-gyerekektől születtek. Az 1970-es évek második felében született nők (és férfiak) viszont összességében lényegesen kevesebb gyereket vállaltak, mint a szüleik, így a Ratkó-féle intézkedések nyomán az ezredforduló utáni évtizedre várt *baby boom* elmaradt. Sőt, a magyarországi termékenységi arányszám, vagyis az a szám, ami a teljes szülőképes korú női populáció átlagában jelzi, hogy egy nő hány gyereket szül az élete során, minden korábbinál alacsonyabb lett.

Művészek és tudósok a születésszámok javításáért

A népességcsökkenés Magyarországon valódi és vitathatatlanul drámai mértékű, erre a helyzetre reagált egyfelől a kormányzati népességpolitika, másfelől pedig Kövér László házelnök, mégpedig a Fidesz–KDNP-koalíciónak alkotmányozó felhatalmazást biztosító választópolgárok közvélemény-kutatások által gondosan és rendszeresen kimért preferenciái ismeretében. A kormány által kínált megoldás népszerűsítését korántsem csak politikusok vállalták magukra, hanem a NER-be jól beilleszkedő művészek, tudósok is. Egy minden magyar honpolgár által ismert, az 1990-es években óriási népszerűségnek örvendő, de mára kissé megfáradt popikon például a 2015-ös Fidesz-tisztújító gyűlés másnapján nem egy formabontó új slágerrel, hanem a női emancipációt kárhoztató eszmefuttatásával robbant vissza a feledés homályából a közéletbe. Kovács Ákossal a 2005-ben kereszténykonzervatív csatornaként indult, majd a legismertebb magyarországi oligarcha, Mészáros Lőrinc által felvásárolt és később megszüntetett kereskedelmi televízió készített nagyinterjút. Ennek a beszélgetésnek a kilencedik percében a riporter váratlanul azt kezdte el firtatni, hogyan viszonyul a zenész a férfiak és a nők közötti egyenjogúsághoz. A sokak számára a mai napig viszonyítási pontot jelentő popsztár kifejtette, hogy „annak ellenére, hogy ezt ma tilos kimondani", szerinte a „normalitás" kereteibe nem fér bele a női egyenjogúság. A véleményét ezek után bővebben is kifejtő énekes szerint „a nőknek nem az a dolguk, hogy ugyanannyi pénzt keressenek, mint a férfiak, hanem a női princípiumot beteljesíteni, valakihez tartozni, valakinek gyereket szülni".

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mit árthat a női emancipációnak egy levitézlett popsztár véleménye. Önmagában talán nem sokat, de a tény, hogy a szavai egybecsengtek az országot akkor már öt év óta szinte korlátlan hatalommal kormányzó párt egyik vezető politikusának nézeteivel, sokat emelt a jelentőségén. A zenész által mondottak súlyát tovább növelte, hogy szavainak komoly hatása lett a gazdasági életben is. Miután a német többségi tulajdonban lévő Magyar Telekom – arra hivatkozva, hogy véleménye nem összeegyeztethető a vállalat értékeivel – felbontotta a zenésszel a szerződését, a kormány a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására hivatkozva viszont a Telekommal bontott szerződést. Ennek fényében még az is felmerülhet, hogy Kövér László házelnök nem magánakció keretében követelte a magyar nőktől az unokákat, hanem egy összehangolt kommunikációs kampány első lépéseként tette ezt. Erre utal az is, hogy Orbán Viktor miniszterelnök nem sokkal később, az uniós vezetők 2015. decemberi csúcstalálkozóján, Brüsszelben azt fejtegette, nem érdemes az ilyesmibe beleszólni, majd a nők eldöntik, hogy mit szeretnének. Ez úgy is tűnhetett, hogy a magyar kormányfő épphogy a nők önrendelkezési joga mellett szállt síkra. Csakhogy a szavakkal igen jól bánó magyar miniszterelnök hozzátette, hogy „ahány ház, annyi szokás". A magyar nyelvben szállóigeként használt kifejezéssel viszont nemcsak arra utalhatott, hogy az a nő szüljön, aki maga is késztetést érez erre, hanem akár úgy is érthette, hogy Brüsszelből senki ne szóljon bele, hogyan intézik Magyarországon a nőügyeket.

A hagyományosnak mondott nemi szerepek népszerűsítésében a tudomány egy elismert képviselője is fontos szerepet vállalt. Bagdy Emőke pszichológusprofesszort, aki több magyarországi egyetemen is megszervezte a pszichológia oktatását, tanszékvezető professzorként és szakkönyvek szerzőjeként is széleskörű szakmai elismerés övezi. A tudományos tevékenysége mellett éveken át adóforintokból támogatott országjáró turnékon népszerűsítette a kormány által képviselt férfi-női szerepfelfogást, a kormánykoalíció azt bebetonozó

konkrét intézkedéseit, sőt alkalmanként egyes fideszes politikusokat is. A fővárosi és vidéki közösségi házakban és az interneten egyaránt terjesztett előadás-sorozataiban – tudományos szaktekintélyét és fokozatait felhasználva – olyan nézeteket erősített, mint például, hogy „az érzelmi agy, a női agy", amely „a szeretet féltékejeként" működik és „a tér-idő kategóriák kívül esnek a gondolkodási típusán". Bagdy az előadásaiban egyszerre érvel tapasztalt nagymamaként és megdönthetetlen pszichológus szaktekintélyként. Sokszor elnéző mosollyal a szája sarkában inti hallgatóságát annak elfogadására, hogy a női agyat nem árt „ráncba szedni" és „helyre rakni". Ahogy azt is kifejti, hogy a „női agy" természet által adott feladata az utódgondozás, az otthonteremtés, az életkedv biztosítása. Az ismeretterjesztések egyik katartikus pillanata többnyire annak leszögezése, hogy „a kirobbanó csúcsalkotásokra" teremtett férfi mellett a nő természet adta hivatása a befogadás, a férfi számára is feltöltekezést biztosító fészek megteremtése, valamint az, hogy gyermeket adjon annak a világnak, amelyben a férfi alkot. Bagdy korántsem áll meg itt, hanem – parafrazeálva az egyik legnagyobb magyar költőóriás, József Attila Thomas Mann magyarországi látogatására írt versét az 1930-as évekből – a boldogság zálogaként gyakran idézi például annak elfogadását, hogy „a férfi legyen férfi és nők a nők: szelídek, kedvesek".

Akárcsak a Fidesz nőpolitikájának, a pszichológusprofesszornak sem kellett feltalálni semmi újat. A nők milliói hallgatták ezeket a mondatokat az édesanyjuktól, a nagymamájuktól, nemcsak Magyarországon, hanem Nyugat-Európában is generációkon át. Nem csoda, hogy sokan szívből magukénak érzik a gyermeknevelés, az otthonteremtés feladatát. Bagdy, aki egyébként fényes tudományos karriert futott be az 1970-es évektől kezdődően, arra nem tér ki népnevelő előadásaiban, hogy személyesen neki – nőként – miért volt fontos az általa az előadásaiban a férfiak felségterületének tulajdonított alkotás. Ahogy azt sem osztja meg a közönségével, neki hogyan sikerült összeegyeztetnie az egész embert kívánó munkáját a magánéletével, a különféle intézetek vezetői pozícióival járó temérdek feladatot a családi fészekről és a gyerekekről való gondoskodással ugyancsak együtt járó teendők sokaságával.

Ezek az ellentmondások egészen addig szinte teljesen érintetlenül hagyták Bagdy szakmai hírnevét, amíg népnevelő tevékenysége mélypontján, 2020-ban, egy mesekönyvről ki nem fejtette tudományosnak álcázott véleményét. A Fidesz ideológiai programját a saját szakmai hitelességével alátámasztó Bagdy a szexuális kisebbségekkel szemben is érzékenyítő történeteket tartalmazó mesekönyv ellen kardoskodva, széles nyilvánosság előtt állította, hogy a „gendermesék" veszélyesek a gyerekek pszichés fejlődésére. Ez már nem maradt következmények nélkül: nézetei ellen több ízben is pszichológusok százai tiltakoztak nyílt levelekben, amelyekben szakmaiatlannak és tudománytalannak nevezték Bagdy szerepléseit. A professzor ellen fellázadó kollégái hangsúlyozták, hogy a pszichológusok feladata az lenne, hogy „szakmai tudásukat a káros sztereotípiák lebontásának, és az igazságtalan, diszkriminatív gyakorlatok kritizálásának szolgálatába állítják, ezáltal is hozzájárulva azok megszüntetéséhez és az emberi méltóság védelméhez". A szakmai tiltakozás mindenképp megkésettnek bizonyult. Eddigre a Fidesz–KDNP országlása alatt több fontos, egyebek mellett a köznevelésben betöltött szerepével kiérdemelt állami kitüntetéssel jutalmazott szakembernek már olyan komoly rajongótábora volt, hogy a kritika csak egy nagyon szűk körben kezdte ki az általa képviselt nézetek hitelességét. A kormányközeli tudós arra is kísérletet tett, hogy politikai hátszéllel kamarába szervezze a magyarországi pszichológusokat. Ez lehetőséget adhatott volna a pszichológia tudományának és gyakorlatának tartalmi befolyásolására is. A szakmai ellenállás ezt meghiúsította, ami jelzi, hogy a szakmai alapon szerveződő szolidaritás akár még az illiberális államban is a védekezés hatékony eszköze lehet.

Házelnöki véleményből hivatalos kormányprogram

A társadalmi nemi szerepek újraértelmezésének legismertebb magyarországi szereplője végül nem Kövér László házelnök, Bagdy Emőke pszichológusprofesszor, de még csak nem is Kovács Ákos egykor népszerű popénekes lett. Olyan politikai szereplő vállalta ezt magára, aki

az idősödő államférfinál, a nagymama korú professzornál és a kiöregedő énekesnél egyaránt hitelesebben tudta mindezt képviselni. A miniszteri asszisztensből államtitkárrá, miniszterré, majd köztársasági elnökké lett Novák Katalin a teljes politikai karrierjét erre a szerepre építette. Ennek a pályafutásnak a miniszteri állomásán kereste a választópolgárokat közvetlenül megszólító 2020-as videóüzenetében a választ arra, mitől lesz sikeres egy nő. A Fidesz által megalkotott államrend, a NER vitathatatlanul legfényesebb pályaívét befutó – majd ahogy a későbbiekben látni fogjuk, az egyik legnagyobb bukását elszenvedő – női politikusa azzal kezdi a közösségi médiumok közönségének készített videóját, hogy ő bizony szeret sütni. Majd arra buzdítja a teljes magyar közvéleményt, hogy senki ne essen a „rosszul értelmezett emancipációs küzdelem" áldozatául. A pár perces videóból nem teljesen egyértelmű, hogy Novák vajon az emancipációt vagy magát a küzdelmet értelmezné-e újra. Ahhoz ugyanis nem adott receptet, hogyan fogjon hozzá a karrierépítéshez egy átlagos nő, ha hozzá hasonlóan háztartásbeli feleségként él a harmincas évei elejéig. Különösen, ha a saját érdekében jól értelmezett Novák-féle emancipációs küzdelmet megirigyelve, szeretne a semmiből alig egy évtizednyi munkaviszony után egészen a köztársasági elnöki székig jutni. Kétséges, hogy az általa a nőknek javasolt recept beválik-e, de Novák azt üzente, ha egy nő sikerre vágyik, „ne higgye el, hogy nekünk, nőknek folyamatosan versenyeznünk kellene a férfiakkal. Ne higgye el, hogy (...) legalább olyan beosztással, legalább akkora fizetéssel kellene rendelkeznünk, mint a másiknak. Ne higgye el, hogy választani kell a gyermekvállalás és a komoly szakmai munka, felelősségteljes beosztás között! Ne higgye el, hogy (...) egy nő ne élhetné meg a kiteljesedését sokgyermekes anyaként úgy, hogy »csak« a családjának él."

A családjának élő anyaként, esetleg valamilyen segítő szakmában vagy a közoktatásban, teljes vagy részmunkaidőben, és többnyire éhbérért dolgozó nő, és a megélhetéshez az anyagi feltételeket megteremtő férfi ideálképét a magyarok jelentős része régi ismerősként üdvözölte. Emiatt csak nagyon keveseknek szúrt szemet az az ellentmondás, hogy mindezt a kormány szakmailag és anyagilag is elismert,

rendkívül sikeres nők segítségével közvetíti. A magyar politika és a nők sok szempontból bonyolult viszonyát azonban jól jelzi, hogyan kommentálta a nyilvánosságban Orbán Viktor, hogy 2017 áprilisában hazarendelte az Európa-párti, karrierdiplomata washingtoni nagykövetet, aki történetesen nő. A harmadik ciklusát töltő Orbán mindössze annyit válaszolt a döntés okait firtató újságíróknak, hogy „nőügyekkel nem foglalkozom". A miniszterelnök szavaiból könnyedén kihallható szexizmust gyakorlatilag minden független szerkesztőség vezető cikkekben ítélte el. Az esetre a legemlékezetesebb reakciót mégis a legismertebb kortárs magyar filozófus, a nyilvánosságban TGM-ként ismert, 2023-ban elhunyt Tamás Gáspár Miklós adta. Publicisztikájában 12 pontba szedve érzékeltette, hogy „a magyar közbeszédben a »nőügy« férfiak »nőügyeit«, tehát a férfiak által kezdeményezett, a mindenekelőtt a férfiakra tartozó, férfi és nő közötti erotikus, általában szexuális ügyet (...), gyakran házasságtörést, »párhuzamos kapcsolatot« jelent". A filozófus arra a következtetésre jutott, hogy a „nőügy" a miniszterelnöki értelmezésben nem más, mint „pinaügy", és Orbánnak „az a sejthető nézete, hogy a férfiaknak vannak közügyeik, de a nőknek csak magánügyeik vannak (...). A közügyek fönséges, átszellemült szférájában (...) nők nem »ereszkedhetnek le« férfiakhoz, akik ipso facto följebb vannak. Ők lejjebb foglalnak helyet – mintegy a közügyek pihentető, frissítő szünetében. Ahol nincs állam, az a nő. Ahol van nő, ott nincs állam."

Ennél frappánsabban nehéz lenne összefoglalni a magyar politikai elit nőkhöz való viszonyát, ami egyébként még csak nem is feltétlenül korlátozódik a magát keresztény-konzervatívnak és nemzetinek valló Fidesz–KDNP-koalícióra. Mára mindennapos problémának számít például, hogy ellenzéki politikusok is túlságosan kockázatosnak tartják, hogy a programjaikban kifejezetten genderszempontú szakpolitikai ügyeket képviseljenek. 2024 őszén például a demokratikus fejlődés előmozdítására 1996-ban létrehozott DemNet Alapítvány vitaestet szervezett arról, hogyan lehetne Budapest köztereit úgy átalakítani, hogy használatuk a férfiak és a nők számára egyaránt megfelelő legyen. A meghívott urbanisztikai szakértők és polgármesterek olyan kérdéseket feszegettek, hogy van-e elég köztéri mosdó

a városban, könnyen megközelíthetőek-e az óvodák tömegközlekedéssel és autóval egyaránt, vagy biztonságosak-e az aluljárók. A beszélgetésen két, ellenzéki pártokban politizáló kerületi polgármester, és a korábban a kormányban államtitkári pozíciót betöltő Vitézy Dávid, Budapest 2024-es, a választást elvesztett főpolgármesterjelöltje is részt vett. A nézők soraiban meglepetést keltett, hogy miközben a férfi várospolitikusok szinte egymás szavába vágva sorolták, milyen mindennapos hátrányokkal küzdenek a Budapesten élő nők nap mint nap, a női résztvevő élesen elhatárolódott a gondolattól is, hogy a városrendezési kérdésekben helye lenne a nők és a férfiak különböző szempontjainak. Ebben vélhetően szerepet játszhat, hogy a kormány teljes mértékben uralja a nőpolitikát. Így ellenzékben a női politikusoknak még a férfiaknál is nagyobb politikai kockázatot kell vállalniuk, ha az esélykiegyenlítésről nemi szempontokat figyelembe véve kell állást foglalniuk.

Bár a magát keresztténynek, konzervatívnak és nemzetinek mondó kormány 2010 óta következetesen képviseli, hogy a férfiak és nők leginkább kívánatos együttélését az úgynevezett hagyományos értékrend biztosítja, a nemi szerepek konzerválására irányuló kormányzati törekvések csak az orbáni illiberalizmus megszilárdítását követően váltak teljesen egyértelművé. Miután elkezdődött a NER harmadik négyéves ciklusa, a kormány 2018-at a családok évének nevezte ki. Orbán Viktor pedig, győzelmi beszéde megkoronázásaként, alig több mint egy héttel a választások után arról beszélt, hogy szeretne „egy átfogó megállapodást kötni a magyar nőkkel, mert a demográfia végülis rajtuk áll vagy bukik". A gyermekvállalást a miniszterelnök „a legszemélyesebb közügynek" nevezte, a nőkkel kötött megállapodást pedig „a magyar jövő" zálogának. Azt a miniszterelnök már nem tette hozzá, hogy ajánlata, legalábbis annak igazán jövedelmező tételei nem csak úgy simán a magyar nőknek, hanem leginkább a (felső) középosztálybeli házaspárok női tagjainak szól. A gyerekek után járó korábbi, alanyi jogon folyósított családtámogatási juttatások a 2010 óta hatalmon lévő Fidesz–KDNP kormányzása alatt jórészt elinflálódtak. Egy gyerek után például alig 35 eurónyi családi pótlék jár havonta. Az új kedvezményeket jövedelemhez és

alkalmazotti jogviszonyhoz kötve biztosítja a rendszer, adókedvezmények formájában. Vagyis minél magasabb fizetés után igényli valaki, annál több pénzhez jut. Emellett egyszerűsítették és bővítették azoknak az államilag támogatott hiteleknek a feltételeit, amelyeket a házaspárok megfelelő számú gyerek vállalása mellett igényelhetnek. A lakás- és autóvásárlásra fordítható hiteleket persze csak azok igényelhetik, akik megfelelő munkaviszonnyal rendelkeznek a törlesztőrészletek fizetéséhez. Az így felvehető összeg és a visszafizetési feltételek annál kedvezőbbek, minél több gyerek születik az adott családban. Miközben az orbáni családpolitika a középosztálybeli családoknak úgy kedvez, hogy közben súlyosan el is adósítja azokat, a rendszer semmit nem segít annak a több tízezer mélyszegénységben élő családnak, ahol a szülők a szakképzettség hiánya, a rendkívül alacsony társadalmi mobilitás és a helyben elérhető munkalehetőségek híján legfeljebb közmunkát tudnak vállalni.

A nők nagy része nem kért a megállapodásból

Az ötödik Orbán-kormány ciklusának a vége felé már tisztán látszik, hogy a nőkkel kötött politikai megállapodás feltételeit a nők jelentős része nem tartotta kifejezetten csábítónak. Bár a születések száma a kormányzati ösztönzők (és talán valamelyest a „női princípiumról" szóló ideológiai iránymutatás) és a pénzügyi ösztönzők hatására a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2011-es 88 ezerről 2016-ra fokozatosan 93 ezerig emelkedett, a trend ezután megfordult. 2022-ben Magyarországon ismét csak 88 ezer újszülött jött a világra, egy év múlva pedig további 3 ezerrel csökkent a születésszám. A szülőképes korú nőkre jutó szülési átlag, a teljes termékenységi arányszám pedig átmeneti emelkedés után 1,5 körül stagnálni, majd ismét csökkenni kezdett. Soha ilyen kevés gyerek nem született Magyarországon. Ehhez jön még az európai viszonylatban alacsony várható élettartam. Az Európai Unión belüli munkaerő-áramlás pedig ugyancsak hozzájárult a népességcsökkenés gyorsuló üteméhez. Ezek a tényezők épp a magyart tették az unió egyik leggyorsabban fogyó nemzetévé.

Az orbáni Magyarországon becslések szerint nagyjából 400 ezerrel élnek kevesebben, mint az illiberalizmus kikiáltása előtt. A demográfiai válságot szociológusok és népességkutatók szerint sok más tényező mellett az is okozta, hogy a miniszterelnök nőknek nyújtott ajánlata nem volt elég vonzó. A sok esetben házassághoz kötött adókedvezmények és támogatott hitelek rendszere azt eredményezte, hogy a fiatalok körében nőtt a házasodási kedv és csökkent a válások száma. A részben a saját tulajdonú lakás megszerzése érdekében megkötött házasságokból nem minden esetben született a várakozásoknak megfelelő számú gyerek. A házasságkötések számát az is növelte, hogy olyan párok is hivatalossá tették az együttélésüket a kizárólag így felvehető állami támogatások megszerzése érdekében, akik amúgy már évek vagy akár évtizedek óta együtt éltek, gyerekeik is voltak, és már nem terveztek több gyereket. Magyarországon a saját tulajdonú lakás egyszerre álom és szükségszerűség. Míg az Európai Unióban a lakosság mintegy 70 százaléka él saját lakásban, Magyarországon – alternatíva híján – ez az arány több mint 90 százalék.

Miközben a lakáshoz jutás ígéretével sikerült növelnie a kormánynak a házasságra való hajlandóságot, a hagyományos családmodellre és a tradicionális nemi szerepekre alapozó orbáni ajánlat sok tényezővel nem számolt. Nem tartalmazott például egyetlen olyan intézkedést sem, amely hatékonyan segítette volna a nők gyerekvállalás utáni munkaerőpiaci visszailleszkedését. Ennél is jelentősebb elrettentő ereje lehet annak, hogy az orbáni szociális és családpolitika nem ösztönzi arra a férfiakat, hogy egyenlő arányban vegyék ki a részüket a fizetetlen munkából, vagy hogy a gondoskodási munkát a valódi értékén árazza be a társadalom. Ez persze nem csoda, ha egyszer a fizetetlen női munkánál nincs olcsóbb. A kritika azonban joggal érheti nemcsak Magyarországot, hanem az Európai Unió alapító országainak többségére jellemző neoliberális gazdaságpolitikát is. Ahol komolyan napirenden tartják, a nők és a férfiak egyenjogúsága ott is elsősorban gazdasági érdekként merül fel. De azt a nyugat-európai országokban sem nagyon sikerül elérni, hogy az állam, például jövedelemarányosan magasabb gyermekgondozási juttatások biztosításával, növelje a férfiak hajlandóságát, hogy a családon belüli feladatok

ellátásáért egy-két évre felfüggesszék a karrierépítést. A kiskorú gyerekek jobban szervezett intézményi ellátása, a működő és jól finanszírozott szociális háló elsődleges célja Nyugat-Európában sem a többségében a nőkre háruló többletfeladatok mérséklése, hanem a gazdasági növekedés elősegítése a nők munkaerőpiaci részvételének fokozásával.

Ideológiai nehézfegyverzettel a baby boomért

A magas jövedelműeknek előnyös adókedvezményekre és a támogatott hitelekre épülő, elsősorban a fogyasztás ösztönzésére szolgáló családtámogatási rendszer túlságosan drágának bizonyult. A gyerekes családoknak fontos közszolgáltatások színvonalának növelésére, vagy akár csak fenntartására már nem jut elegendő közpénz. Az állami óvodák és iskolák teljesítménye minden lehetséges mérőszám szerint zuhanórepülésbe kezdett 2010 után. Miután az Orbán-kormány 2012-ben rövid úton 18-ról 16 éves korra csökkentette a tankötelezettségi korhatárt, 10-15 százalékponttal esett vissza a középfokú oktatásban résztvevők aránya. A pedagógushiány a 2015-ös 2,5 százalékról több mint a kétszeresére, 5 százalék fölé nőtt országosan. Ez az egyenlőtlen eloszlás miatt egyes régiókban akár 10-15 százalék fölötti hiányt is jelenthet a szaktanárállományban. Az állami oktatási rendszerből több tízezer pedagógus hiányzik. Ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy 2022-2023-ra a hazai oktatási hivatal mérései szerint az általános iskolákban a végzősök 40 százaléka, országosan körülbelül 36 ezer gyerek alapszinten sem képes például szöveget értelmezni vagy alapvető matematikai műveleteket elvégezni. Ez azt jelenti, hogy bár el tudják olvasni a magyar nyelven írt szavakat, nem értik a mondatok által hordozott információ lényegét, és nem tudják felhasználni a mindennapi életben, vagyis funkcionális analfabétáknak tekinthetők. Az iskolát súlyos elmaradással elhagyók persze nem egyenletesen oszlanak el az ország területén. Régiónként, településtípusonként, de nemek szerint is nagyon változatos képet mutat, hogy mekkora eséllyel férnek hozzá az életre felkészítő oktatáshoz az iskolába kerülő gyerekek.

A CEDAW-bizottságnak küldött országjelentésekben az oktatást 2010 óta rendkívül erősen központosító illiberális kormány paradox módon épp a teljesen kivéreztetett közoktatást nevezi meg a nemi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiák lebontásának legfőbb eszközeként. Nehéz lenne vitatkozni azzal, hogy egy jó oktatási programnak ebben valóban kulcsszerepe lehetne. Csakhogy a magyar nemzeti alaptantervbe 2012-ben bevezetett családi életre nevelés tantárgy – a kormány állításaival ellentétben – erre nem feltétlenül alkalmas. Az általános iskola első és második évfolyamán, a 6-7 éves gyerekek számára például a tanterv kifejezetten „fiús" és „lányos" játékok ismertetését irányozza elő nemek szerinti csoportbontásban. Persze ezt is lehetne a sztereotípiák lebontására használni, erre vonatkozó utasításokat azonban a tanterv nem tartalmaz. A nemi szerepekkel kapcsolatos előítéletességet ettől függetlenül egy pedagógus sikeresen tudná csökkenteni, a tanterv tulajdonképpen rá is terheli ennek felelősségét a tanárokra. Ezek a szakemberek közszolgálati feladatokat ellátó állami alkalmazottként 2023 végéig a diplomás átlagbérnek mindössze a 60 százalékát elérő jövedelmet kaptak fizetésként. A finoman szólva sem megbecsült tanári szakma erősen kontraszelektálttá vált, ami nem csoda, hiszen a tanárok jelentős részének a nettó jövedelme az ezer eurót sem éri el havonta, ez pedig kevés diplomás munkavállaló számára vonzó.

Ma is léteznek, persze, a hivatásukért az életüket áldozó szent őrültek, illetve többnyire az állami oktatás ékkövének tartott, a középosztálybeli értelmiségi rétegek igényeit kiszolgáló, többségében a fővárosban található elit intézményekben is felkészült szakemberek oktatnak. Ezekben az iskolákban akadnak iskolapszichológusok, fejlesztőpedagógusok is. Sok iskolában azonban fáradt, a nyugdíjkorhatár közelében lévő, vagy épp nyugdíjból visszahívott, illetve a jobb megélhetést biztosító felsőfokú képzésekre be nem került, inkább kényszerből, semmint hivatástudatból tanító pályakezdők alkotják a tanári kart. Ezek a szakemberek pedig többnyire vagy maguk is a hagyományos nemi szerepek szerint élnek, vagy konformisták, vagy nem mernek azzal a kormányzati programmal szembemenni, ami a magyarországi nyilvánosságot minden rétegében áthatja. Aki mégis

megtenné, inkább el sem megy tanárnak, illetve rövid úton megszabadulhatnak tőle a végletekig központosított közoktatásban a kormányzati akarat végrehajtóiként működő tankerületi vezetők. A pedagógushiányt pedig a kormány mindeddig megoldotta szakképesítés nélküli helyettesítő tanárok bevonásával, valamilyen felsőfokú képzésen már átesett diplomások gyorsított átképzésével, sőt a legújabb elképzelések szerint idősebb katonák ideiglenes bevetésével.

Az oktatási rendszer szolgai működésére a 2022 óta több hullámban, elsősorban a gyalázatos pedagógusbérek emeléséért, másodsorban a tanári autonómia visszaállításáért zajló pedagógussztrájkok mutattak rá a legpontosabban. A sztrájkok kirobbanását követően a kormány először rendeleti úton lehetetlenné tette a tanárok munkabeszüntetését. A maguknak nagyobb autonómiát, az általuk tanított diákoknak pedig példát mutatni kívánó, jellemzően a már említett kiemelt állami iskolákban oktató pedagógusok egy része továbbra is ellenállt. Erre válaszul a tankerületi vezetők több esetben is azonnali hatállyal bocsátottak el évtizedes szakmai múlttal, impozáns eredményekkel bíró tanárokat. Ilyen körülmények között nem túl valószínű, hogy a már eleve kisebb érdekérvényesítő képességgel, netán önállósági igénnyel bíró pedagógusok szembemennének a Kövér László házelnök vagy a tudományos szaktekintélynek számító Bagdy Emőke kormányközeli pszichológusprofesszor programadó gondolataival. A magyar közoktatás keretein belül emiatt a kisiskolás gyerekek többsége például vélhetően nem azt tanulja meg, hogy a sztereotípiákon alapuló gondolkodást hogyan érdemes kezelni. A tanrendnek megfelelően inkább azzal találkozik az iskolában, hogy milyen a „jó sztereotípiák" szerint viselkedő, a tanároknak szóló sorvezetőben „igazinak" mondott nő és férfi, illetve hogyan működnek, és milyen célt szolgálnak a társadalomban és a családban az alá- és fölérendeltségi viszonyok. A tanmeneti ajánlásban a mozaikcsalád egyértelműen negatív értelemben szerepel. A családon belüli erőszakkal szembeni hatékony fellépésről pedig egyáltalán nem esik szó, az általános iskolásoknak a témát is kizárólag úgy említi a központilag előírt tanmenet, mintha a szenvedélybetegségekkel lenne szoros összefüggésben. A családi életre nevelés tananyaga szerint a követendőnek

ítélt erények a hazaszeretettel kezdődnek, majd az alázaton, az önuralmon, a lemondáson és az empátián át jutnak el az örömig és a boldogságig. Más kérdés, hogy arról, hogy a lexikális tudnivalókkal egyébként is túlzsúfolt magyar oktatási követelményrendszer mellett a pedagógusoknak mennyi ideje jut arra, hogy a családi élet rejtelmeiről beszélgessenek a diákjaikkal, nincsenek nyilvánosan hozzáférhető adatsorok. Ahogy azt sem lehet biztosan tudni, hogy az egyébként sem túl hatékony, a 21. századi gyerekek általános igényeit a legkevésbé sem figyelembe vevő magyar oktatási rendszer félelemből vagy elkötelezettségből végrehajtóvá váló pedagógusai milyen mértékben hatnak a diákok értékrendjére.

Fiskális háborúval a kormánynak tetsző civilkedésért

Még ha a központilag tervezett iskolai szocializáció szándékoltan igyekszik is a nemi szerepfelfogás modernizálódása ellen hatni, egy jól működő demokráciában sokat tehetnek ezért az alulról szerveződő civil szervezetek. Az illiberális országvezetés erre is idejében gondolt: a 2018-as választási győzelmi beszédében, amelyben a nőkkel kötendő megállapodásról szónokolt, Orbán Viktor egyértelmű lépést tett a Fidesz–KDNP hatalomszerzése előtt alakult nőjogi- és női esélyegyenlőségi szervezetek ellehetetlenítésének irányába. Ez a kormányzati szándék már 2017-ben testet öltött egy új törvényben, amelynek előképe Oroszországban, Vlagyimir Putyin hatalmának megerősítésében is hatékonyan működött. A kormány orosz mintára Magyarországon is regisztrációra kötelezte a kormánytól független, külföldi (például uniós) forrásokból is működő civil szervezeteket, amennyiben a külföldről érkező támogatásaik mértéke meghaladta évente a 7,2 millió forintot (havi körülbelül 1500 eurót). A kormányzati kommunikációban a politikai döntéshozók munkáját kritikával illető szervezeteket az időközben a magyar állam ellenségévé kikiáltott Soros György magyar származású multimilliárdos üzletember után „sorosista", később „brüsszelita" szervezetként kezdték emlegetni. A propagandasajtóban állandó jelzővé vált a „külföldről pénzelt" szófordulat, amit hol az érdekvédő

szervezetekre, hol a még létező független újságokra, hol pedig a teljes politikai ellenzékre rásütött az orbáni propagandagépezet.

A „Lex NGO"-ként elhíresült törvényt az Európai Unió Bírósága 2020-ban elmarasztalta. Ennek azonban nem volt nagy hatása a Magyarországon belüli joggyakorlatra. Az unióból befolyó, oktatásra és kultúrára fordítható források elosztásáért felelős, minisztériumi működtetésű és közpénzből fenntartott Tempus Közalapítvány a bírósági döntést követően is tagadott meg kifizetést olyan alapítványoktól, amelyek nem jelentették, hogy külföldről is kapnak támogatást. Ráadásul a kormány úgy „tett eleget" az uniós bíróság határozatának, hogy 2021-ben egy rendelettel teljesen eltörölte a névtelen adományozás lehetőségét, és kötelezte a civil szervezeteket arra, hogy minden befolyó támogatás esetében név szerint számoljanak el az adományok forrásával.

Mindeközben a kormány éveken át építgette a saját civilnek mondott szektorát, a demokrácia gyengülését célzó úgynevezett *GONGO*-kat. Ezek olyan civilnek látszó, de valójában a kormánytól direkt pénzügyi függésben lévő álcivil szervezetek, amelyek ugyanazokra az állami és uniós forrásokra pályázhatnak, mint az alulról építkező szervezetek. Egy GONGO sokszor nemcsak formailag, hanem a kommunikált céljaiban is hasonlít egy alulról szerveződő NGO-ra. Nevében és küldetésében hordozhatja például, hogy támogatja a sokgyerekes nagycsaládokat, az egyedülálló szülőket. Állíthatja azt is, hogy a családok és egyedülállók támogatásán keresztül elősegíti a nők esélyegyenlőségét is, miközben a kommunikációjával, az általa kínált programokkal kizárólag a kormány céljaival egyező ügyeket karolja fel. Az állami források, valamint a kormányzati háttérintézményeken keresztül pályázható uniós források szinte maradéktalanul azokhoz az adófizetői pénzből felépített és népszerűsített álcivil szervezetekhez folynak, amelyek az orbáni állammal szemben semmilyen kritikai szerepet nem vállalnak. A prosperáló alapítványok gondosan kiválogatott vezetősége többnyire a kormány által megbízhatónak ítélt káderek közül kerül ki. A kuratóriumok tagjai egyébként is pontosan tudják, hogy csak addig számíthatnak a programjaik megvalósításához elengedhetetlen anyagi forrásokra, amíg szolgálnak

és szolgáltatnak – elsősorban az államnak, és legfeljebb csak ezután az állampolgároknak. A sokak által álcivilnek tekintett szervezetek némelyike egyenesen azért tud jelentős állami és uniós forrásokhoz hozzájutni, mert – például a gyermekvédelemben, az oktatásban, az idősellátásban – olyan állami feladatokat látnak el, amelyeket a kormány 2010 után kiszervezett. Az ideológiailag megbízható, állami feladatokat ellátó szervezeteknek pedig bőséges klientúrát teremt a kormány azzal, hogy az állami fenntartású intézményeket hagyja elsorvadni, például az alulfinanszírozottságuk révén. Az ekképp már nem állampolgári jogon járó szolgáltatásokért folyó küzdelem megteremtette a magyar társadalomban azt a patrónus-kliens rendszert, amelyben a kormánynak lekötelezett szervezeti vezetők érdemességi alapon válogathatnak a hozzájuk jelentkező rászorultak között (lásd még 10. fejezet). A jogorvoslathoz, a menedékházi férőhelyhez, a minőségi oktatáshoz, az alapismereteken felül megszerezhető kompetenciákhoz, a felzárkóztatáshoz és még tengernyi egyéb, nők és gyerekek százezrei által igényelt szolgáltatáshoz sokszor a kormányzati akaratból működő álcivil szervezetek szelekciós mechanizmusán keresztül vezet az út.

Bár a 2010-től épített illiberális állam vezetői néhány évig nem verték nagydobra, a 2023-as CEDAW-bizottsági meghallgatásra a kormánydelegáció élén érkező (férfi) családügyi helyettes államtitkár már nem rejtette véka alá, hogy a NER-ben a női egyenjogúság nem számít önálló problémakörnek. Ehelyett a keresztény-konzervatív értékrendre építve a család kontextusában értelmezi azt. Noha a nyilvános meghallgatáson a kormánydelegáció nem fejtette ki ennek elméleti hátterét, a civil szektorban a gyakorlatban ez úgy valósul meg, hogy a támogatásokért egymással versenyeztetett szervezetek csatájából rendre azok a kormányközeli szervezetek kerülnek ki győztesen, amelyek a bőkezű pénzügyi és ideológiai támogatásért cserébe társadalmi legitimációt biztosítanak a rezsimnek. Például elismerik, illetve nyíltan támogatják a kormány nőkkel és gyerekekkel kapcsolatos politikáját, ennek megfelelően nyújtanak segítséget és e köré szervezik a programjaikat. Nemzetközileg pedig megteremtik annak a kereteit, hogy a magyar állam, például a CEDAW-bizottsági

országjelentésben és a tagállamok számára kötelezően előírt uniós beszámolókban virágzó civil életet tudjon felmutatni. Miután az emberi jogi szervezetek nyelvezetét használják, és azokhoz hasonló módszerekkel működnek, sőt a céljaik is jelentős részben átfedést mutatnak az alulról szerveződő mozgalmakéival, a magyarországitól alapjaiban eltérő értelmezési kereteket használó külföldi országértékelők sokszor fel sem ismerik, hogy a forrásokat teljes egészében elnyelő, kormányzati szándékból, adófizetői pénzből létrejött és fenntartott egyesületek, valamint alapítványok nem jelentik a hatalom fékjét a magyar társadalomban.

A populista jobboldali Fidesz–KDNP-koalíció a nemi egyenjogúságért küzdő civil szervezeteket egyébként már jóval a 2017-es „Lex NGO" előtt támadta. A korábban a nőjogi egyesületek részvételével működő Nők és Férfiak Társadalmi Egyenlősége Tanácsot például a 2010-es hatalomátvétel után soha többé nem hívták össze. Az 1990-es évek végétől létrejövő nőjogi és női érdekvédelmi szervezeteket – például a kapcsolati erőszak áldozatainak ingyenes segélyvonalat működtető NANE Egyesületet, a bántalmazott nőknek ingyenes jogsegélyt biztosító Patent Egyesületet, a szülészeti erőszak felszámolásáért küzdő Emma Egyesületet, a szemléletformáló munkát végző Nőkért Egyesületet – egyenesen ellenséggé nyilvánították. Az állami hirdetések révén közpénzmilliárdokkal kitömött kormányzati propagandalapok, televízió- és rádiócsatornák, valamint a közösségi platformokon aktív influenszerek ezreiből álló kommunikációs gépezet következetesen „sorosista", „brüsszelita", „baloldali", „családellenes" szervezetként említette őket. A bántalmazott nők megsegítéséért, vagy épp a méltóságteljes szülésért harcoló civilek így váltak a családközpontú magyar társadalom értékrendjét fenyegető szervezetekké, a feminizmus pedig szitokszóvá még az annak céljaival egyetértők számára is. A szakmai és politikai legitimációjuktól ekképpen megfosztott szervezetek annak rendje és módja szerint el is veszítették a befolyásukat az adott szakpolitikai folyamatokra. Helyüket olyan konzervatív és egyházi nőszervezetek vették át, amelyeknek a nemek közötti társadalmi egyenlőség nem szerepel a prioritásai között.

Kell-e egyenjogúság annak, aki maga nem küzd érte?

A külvárosi háztartásbeli családanya – az Egyesült Államokban a 20. században széles körben népszerű – modellje Magyarországon azért nem tud még kisebb-nagyobb kiigazítással sem gyökeret verni, mert hiányzik hozzá a középosztály. Még a felsőbb társadalmi rétegekben is alig akad olyan család, amely az életszínvonalát egyetlen fizetésből fenn tudná tartani. Ily módon a női princípiumok hangoztatása üres frázis marad, amit a szülőképes korú nők elég jelentős része érzékel is. Így aztán azoknak a pároknak a túlnyomó többsége sem a kormány feltételei szerint alapít családot, akiknek születik gyereke. A kivéreztetni szándékozott nőjogi szervezetek sem tűntek el a közéletből. Sőt, a társadalomnak az üzeneteikre és tevékenységük fontosságára fogékony része a korábbinál nagyobb mértékben kezdte támogatni őket. Az 1993-ban alapított NANE Egyesület például 2018-ban és 2019-ben még mindössze 30 millió forint körüli összegből gazdálkodott, majd az addig évről-évre stagnáló bevételei látványosan nőni kezdtek, 2022-re meghaladták a 130 millió forintot. A támogatások nagy része külföldi donoroktól érkezett ugyan, de az állampolgári felajánlások összege is a duplájára nőtt. Több mint a négyszeresére, 21 millióról 93 millió forintra nőtt a bántalmazott nőknek 2006 óta jogsegélyszolgálatot működtető PATENT Egyesület bevételi mérlege is 2018 és 2023 között. Ezek és más hasonló szervezetek biztosítják a CEDAW-bizottság számára a nők helyzetéről a kozmetikázott kormányzati beszámolók mellett képet adó árnyékjelentéseket. Az ENSZ nőjogi bizottsága pedig 2023-as országajánlásaiban ki is emelte, hogy a kormánynak a nők jogait védő civil szervezetek segítségével kellene aktívabban formálnia a nemi egyenlőséggel szemben ellenséges magyarországi közbeszédet.

Ehhez a kormánynak először le kellene szűrnie a tanulságot abból, hogy hiába üzente meg 2019-es nőnapi kiadványában a miniszterelnök általános helyettese, hogy a férfiak és a nők „életfeladatainak" különbözősége „a teremtett világ rendje", ami ellen azért nem érdemes lázadozni, mert „az egyenlősdi mindkét nem súlyos torzulását eredményezi". Hiába fejtegette – az egyik legismertebb 19. századi magyar drámaíró gondolatait felidézve – a pénzügyminiszter, hogy a láthatatlan (és fizetetlen) munka oroszlánrészét végző nők „szívük legszebb szándékai szerint cselekednek, a legcsekélyebb ellentételezést sem várva el, pusztán azért, mert így tartják helyesnek és jónak". Hiába titkolják gondosan, hogy hányan igényelték a gyerekvállalás függvényében felvehető kedvezményes állami hiteleket, a demográfiai statisztikai adatok arról árulkodnak, hogy a magyar nők a kormánypropaganda ellenére sem szülnek eleget. De még az is lehet, hogy éppen azért nem. Egy 2018-as szociológiai tanulmány szerint a magyar lakosság jelentős része tulajdonképpen ugyanúgy látja a nők küldetését, mint annak politikai vezetése (és Madách Imre 19. századi író-költő). Az összefoglaló szerint általános az a vélekedés, hogy „a jó anya minden reprodukciós munkát önzetlenül elvégez gyermekéért a háztartáson belül. A magyar jó anya tudatos, tájékozott, ismeri az anyaság szakértőinek munkáit, tudományos megalapozottsággal vezeti a háztartást (...). A háziasszony, aki bevallja, hogy utálja a munkáját, az nem jó anya. Ezért rendszerint elnyomja magában elidegenedettségét, hogy elkerülje a bűntudat és az önmagával szembeni elégedetlenség okozta mentális összeomlást. Ennek az a végeredménye, hogy a házimunka a sors rendeltetéseként jelenik meg, mint a nő természetes hivatása és kötelessége." A nőket egyoldalú megállapodásokkal kecsegtető, magát családbarátnak állító illiberális kormány közel másfél évtizedes, jóformán teljesen korlátlan hatalma után talán nem túlzás kijelenteni, hogy a magyar nők a jelek szerint kétszer is meggondolják, hogy kérnek-e ebből.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1014264
1881
SZEGED

A PROSTITÚCIÓ A LEGŐSIBB ÜZLETI MODELL

„A Részes Államok kötelesek minden megfelelő intézkedést megtenni, ideértve a jogszabályalkotást is, abból a célból, hogy elfojtsák a nőkereskedésnek és a nők prostitúciós kizsákmányolásának minden formáját." (CEDAW, 6. cikk)

Fejezetünk két jól ismert, kormányzati kapcsolatokkal rendelkező üzletember példáján keresztül mutatja be, hogy a magyar kormány – családbarát retorikája és nemzetközi egyezményei ellenére – hogyan késlelteti a prostitúció visszaszorítását, illetve hogyan szolgálja ki a nőket használó ügyfelek és futtatók igényeit.

Az első fejezetben már megírtuk, mit lépnek a nemi egyenjogúság felett nem túl éberen őrködő állami hivatalok arra, ha egy vállalkozónak a telefonon megrendelhető sonkaszállítmányról a meztelen női test jut az eszébe. Arról viszont nem szóltunk még, hogy akadnak olyan üzletemberek is, akik politikai segítséget kapnak a vagyonuk erkölcsi kifehérítéséhez, még akkor is, ha konkrétan a női test kiárusításából tettek szert mesés gazdagságra. Bár a NER legfőbb haszonélvezői között szép számmal akadnak, akiről Magyarországon kívül soha senki még csak nem is hallott, a 2018-ig többségi tulajdonosként a magyar állam kezében lévő olajipari vállalat, a MOL vezérigazgatója, Hernádi Zsolt nem ilyen. Ez részben annak is köszönhető, hogy Hernádit, aki évekig nemzetközi korózés alatt állt, noha több nemzetközi kereskedelmi fórum is ártatlannak véli, vesztegetés gyanújával két év börtönre ítélte a horvátországi legfelsőbb bíróság, a nemzeti olajipari vállalat, az INA felvásárlása körüli botrány miatt. Az igazságot nehéz kideríteni, de az biztos, hogy a MOL-vezér nem mulasztotta el kihasználni a Magyarországon a közvagyon ipari méretű magánosítását célzó lehetőségeket. Ő lett az EU által az uniós kutatási projektekből való kizárással szankcionált egyetemi magánosítás állatorvosi lova, a Corvinus Egyetem újdonsült alapítványi kuratóriumának az elnöke. Magántőkealapja is van, ami – az olvasói érdeklődés fenntartása érdekében nagyon leegyszerűsítve – nem más, mint afféle offshore működést, például az adófizetés elkerülését, a cégtulajdonosi struktúra elrejtését célzó befektetéskezelő alap. Hasonlóan kreatív adóelkerülési formák persze a nyugati demokráciákban is akadnak, de ott az állami szabályozás legalábbis igyekszik gátat vetni annak, hogy ezek a megoldások a közvagyon, például az uniós helyreállítási alapokból származó támogatások kiszivattyúzásának a legmegbízhatóbb formájává lépjenek elő. Gazdasági szakírók számításai szerint Magyarországon mára több mint 200 magántőkealap működik, amelyek összesen mintegy 2700 milliárd forintot játszottak magánkézbe az állami vagyonból.

Joggal merül fel a kérdés, hogy mi köze lehet az üzleti képességeit a felsőoktatástól az olajiparon át a befektetési alapokig kiválóan kamatoztató Hernádinak a nők adásvételéhez. Ma már semmi, viszont ez nem volt mindig így. A MOL-vezérigazgató ugyanis afféle csendestársként résztulajdonosa volt a 2016-ban alapított Puncs.hu online partnerközvetítőnek. A sokak által kifogásolt oldal nem egyszerűen csak arra szolgált, hogy a magukat magányosnak érzők egymásra találását segítse. Még csak nem is a 2012-ben világkörüli útra indult, sok millió felhasználó könnyed kalandjait elősegítő Tinder filozófiáját követte. A Puncs.hu tulajdonosai a *sugar kapcsolatok* tető alá hozásával keresik a pénzüket, vagyis azzal, hogy tehetős, idős vásárlóknak közvetítenek anyagi nehézségekkel küzdő, dekoratív fiatalokat, akik a társaságukért és igény szerint szexuális jellegű extra szolgáltatásaikért fizetséget kapnak cserébe. A tulajdonosok által társkeresőként hivatkozott, a kritikusai szerint viszont a prostitúciót az online térbe terelő szolgáltatásra talán senki fel sem figyelt volna, ha ezt nem hirdetik hatalmas óriásplakátokon Budapest-szerte. Az oldal indulásakor a magyar nyilvánosságban jószerével teljesen ismeretlen volt a sugar kapcsolat, ahogy a *sugar baby, sugar daddy* kifejezések sem csengtek széles körben ismerősen. Így a fiatal, dekoratív, a mindennapos létfenntartás anyagi oldalát nehézségként megélő nőket célzó hirdetések sokkolták a nagyközönséget. A plakátok keltette

felzúdulásban az intim kapcsolatok üzleti alapú megközelítése ellen felszólalókat sokan prűdnek, álszentnek igyekeztek beállítani, míg a közbeszédben egyre inkább normalizálódó sugar kapcsolatokat elfogadhatónak, két ember magánügyének kezelték. Csakhogy a Puncs.hu nem egyforma lelkesedéssel célzott mindenkit a könnyű megélhetés ígéretével. A hirdetésekkel a fiatal, dekoratív nőket igyekeztek megszólítani, és a plakátok szövegéből, a társkeresőhöz való csatlakozás feltételeiből az is sejthető volt, hogy elsősorban az alacsony státuszú nőkre optimalizálták az üzleti modellt. A sugar babyk minimális regisztrációs díj fejében jelentkezhettek, majd néhány jellemzőjükkel együtt bekerültek egy digitális katalógusba. Az így rendszerezett portékák közül végül a társ-, vagy inkább szexpartnerkereső oldalra jelentősebb összegért feliratkozó pénzes vagy magát tehetősnek mondó felhasználók válogathattak. A sugar daddynek egy ilyen viszonyban nem feltétlenül találkozásonként kell megfizetni a szolgáltatási díjat, az általa választott sugar babyt megállapodás szerint lekötelezheti nagyobb ajándékokkal, külföldi utazásokkal, a lakhatás vagy akár az egyetemi tandíj költségeinek az átvállalásával is. Bár a honlap alapos áttanulmányozásából kiderül, hogy jó kiállású, sportos fiúk is ringbe szállhatnak idősebb nők támogatásáért, a cég óriásplakátjaiból és a partnerközvetítő oldalon ingyen is megtekinthető, erotikusan pózoló, lenge ruhákat viselő lányok tucatjainak a fotóiból félreérthetetlenül kiderül, hogy az üzleti modellt a fiatal nőket megvásárolni vágyó pénzes férfiakra alapozták.

A buszmegállókban, hirdetőoszlopokon, gyorsforgalmi utak mentén lévő hirdetőtáblákon látható plakátok ellen az azokat felháborítónak találó állampolgárok részéről több bejelentés is érkezett. A magyar ügyészség, amelynél a Fidesz politikai kihívói tettek feljelentést, nem találta megalapozottnak azt a vádat, amely szerint a Puncs.hu kimeríti az üzletszerű kerítést és elősegíti a prostitúciót. Az ügyben ezért Magyarországon nem is indult semmilyen vizsgálat. A fiatalokat a saját testük áruba bocsátására buzdító óriásplakátokkal a reklámfelügyelet sem kezdett semmit. Noha a Magyar Reklámszövetség 2015-ös reklámetikai kódexe szerint „az emberi testnek a jó ízlés határai között történő ábrázolása nem kifogásolható, de az ábrázolás módja nem sértheti az emberi méltóságot", az Önszabályozó Reklám Testületnél a Puncs.hu ellen előterjesztett panasz ügyében a vizsgálat nem tárt fel „ízléstelen, nyílt szexuális utalást tartalmazó elemeket". A testület szakértője szerint nem történt kihágás, mert „a reklámban megjelenő hölgy örül, és semmi jelét nem mutatja annak, hogy ezt kényszerből tenné".

Ha a magyar hatóságok nem is, az Európai Unió csalásellenes hivatala, az OLAF vizsgálódott a Puncs.hu ügyében, mégpedig azért, mert a kiszolgáltatott helyzetben lévő nőket eszkortszolgáltatásra buzdító vállalkozás beindításához Hernádi és az üzlettársa uniós forrásokat is felhasznált. Az OLAF azt kifogásolta, hogy az internetes partnerközvetítő szellemisége nem fér össze az uniós alapelvekkel. A MOL-vezérigazgató az OLAF-vizsgálat után néhány hónappal kiszállt a hatalmi és gazdasági egyenlőtlenségén alapuló kapcsolatokat kínáló társkeresőből. Ez azonban a partnerközvetítő vállalkozásnak már mit sem ártott. A prémium regisztrációs díjat fizető sugar daddyk befizetéseiből és a reklámokból származó bevétel 2023-ban az adóterhek levonását követően is közel 300 millió forint (800 000 euró) volt.

A pornókirály és a magyar politika

Bár a MOL-vezér kiszállt a politikailag is egyre kínosabbá váló üzletből, a 2010-es évek közepétől egy olyan üzletember is felbukkant a magyar politikai elit közvetlen közelében, aki gyakorlatilag a teljes, mára már euróban is milliárdos vagyonát a pornóiparnak köszönheti. A több mint egy évtizede töretlenül a leggazdagabb magyarok listavezetői közé tartozó, teljesen átláthatatlan cégbirodalmat vezető Gattyán György 2001-ben, az első Orbán-kormány (1998–2002) idején alapította az őt dúsgazdaggá tevő LiveJasmin nevű cégét, amely élő szexvideók közvetítésére specializálódott. Gattyán éveken át tartózkodott a nyilvános szerepléstől, majd miután felbukkant a magyar közéletben, igyekezett minden eszközzel elterelni a figyelmet arról, hogy mivel kereste az első millióját, vagy inkább milliárdját. A pőre valóság elfedésére egymás közt milliárdos hiteleket és egyéb tranzakciókat bonyolító vállalatok

tucatjait alapította, cégbirodalma legnagyobb részét pedig Luxemburgba helyezte át. A szexkamera-iparágból milliárdos üzletet építő Gattyán marketing- és kommunikációs eszközökkel is igyekszik elterelni arról a figyelmet, hogy legfőbb üzleti érdekeltségei a pornóiparhoz és a pornókultúrához kötik. A nők kiárusításához a cége által kínált platformot „technológiai infrastruktúrának" nevezi, és azzal érvel, hogy ő mindössze bérbe adja azt egyéni vállalkozóknak, tehát ő maga nem felelős azért az üzleti modellért, amiből a vagyona származik. Csakhogy magyar szociológusok kutatásaiból az derül ki, hogy a szexkameraiparban dolgozó nők jelentős része Magyarországon nem az otthonából nyújtja a szolgáltatásait. Többségük felszerelt, háttérmunkásokat, operatőröket, hangtechnikusokat is alkalmazó stúdiókban, fix munkaidőben és fix juttatásért, de a legjobb esetben is a bevétel fix százalékáért dolgozik.

Gattyán épp 2010 után, az alkotmányozó többséggel hatalmat gyakorló második Orbán-kormány idején kezdett a közéletet is formáló akciókba bevonódni. Finanszírozni kezdte például az egyik legismertebb mecénás program, a 30 éven aluli tehetségeknek évente kiosztott Junior Prima díj népművészet és közművelődés kategóriáját. Marketingcsapata ekkor kezdte a pornómágnást filantróp üzletemberként felépíteni a nyilvánosságban. A Társadalmi Reflexió Intézet 2020-as kimutatása szerint Gattyán a második legtöbbet adakozó vállalkozó volt Magyarországon. A sport, a kultúra, a tudomány és a természetvédelem területére rendszeresen elköltött összegek segítségével Gattyán megvetett, potenciálisan alvilági figurából afféle önerőből felemelkedett ún. *self-made man* lett. Az általa létrehozott alapítvány kiemelten támogat olyan, az állami ellátórendszerből az Orbán-éra ban kiszervezett gyermekotthonokat, civil szervezeteket, iskolákat, amelyek hátrányos helyzetű, állami gondozásban vagy mélyszegénységben élő gyerekekről gondoskodnak. A Gattyán Alapítvány 2024-ben a civil szervezeteket tömörítő Gyermekjogi Civil Koalícióba is kérte a felvételét. A gyermekvédelmi szakemberek körében komoly feszültséget keltett ez a dilemma. Miközben a magyarországi gyermekotthonokban nevelkedők rendkívül magas százaléka válik gyermekprostitúció áldozatává, az erősen forráshiányos szervezeteknek

óriási szüksége van arra a pénzre, amely végső soron hozzájárul Gattyán tevékenységének erkölcsi kifehérítéséhez. A pornókirály ajánlatát végül elutasították. Ehhez hozzájárulhatott az a tény is, hogy bár pontos számokat még a szakemberek sem ismernek, egy 2016-os adatsor szerint az Európai Unióban szexuálisan kizsákmányolt gyerekeknek legalább a harmada magyar.

A pornókirály végül hosszú évek csendes, és bár saját vagyonához képest elenyésző, de az általa támogatott szociális területek forrásaihoz képest meglehetősen bőkezű adakozását követően a 2022-es parlamenti választások előtt váratlanul egészen új szerepben lépett elő a színfalak mögül. Megoldás Mozgalom néven politikai pártot hívott életre, amelynek élén Orbán kihívójának állította be magát. A magyarországi politikai szcénát ismerő elemzők (és az ellenzéki pártok) azonban inkább arra gyanakszanak, hogy a Megoldás Mozgalom – az álcivil szervezetekhez hasonlóan orosz mintára – a korlátlan demokrácia látszatát hivatott kelteni. Az ellenzéki szavazatok elaprózása ráadásul nagyon hasznos a hatalmat másfél évtizede gyakorló Orbán-rezsimnek. A Fidesz–KDNP ugyanis, amint hatalomra került, úgy írta át a választási törvényeket, hogy mindaddig lehetetlen legyen leváltani, amíg egyetlen politikai erőnek nem sikerül az övéhez hasonló választói támogatottságot begyűjtenie. Mindezt nehezített feltételek mellett kellene elérnie, a szinte korlátlanul e célra fordítható adófizetői forintokból finanszírozott propaganda ellenében, anélkül, hogy a választókra közvetlenül ható anyagi ösztönzők vagy a saját üzenetei eljuttatását célzó, államilag finanszírozott hírcsatornák állnának a rendelkezésére.

Gattyán pártja – persze kérdés, hogy egyáltalán mennyire akarta volna – nem nyerte el a szavazók szimpátiáját. Arról pedig egyelőre semmilyen perdöntő bizonyíték nem látott napvilágot, hogy a pornókirály ambícióit a Fidesz hatalompolitikai játszmái fűtik-e. Az viszont a 2020-as években egyértelműen kiderült, hogy a szexiparból meggazdagodott üzletember utat talált a legfelsőbb politikai körökbe. Szijjártó Péter külügyminiszter például, minden diplomáciai kapcsolatát latba vetve, világszerte népszerűsíti a Gattyán és két üzlettársa által Magyarországon 2012-ben bemutatott, egy évtizeddel

később pedig már hungarikummá nyilvánított új sportágat, az adófizetői pénzekből milliárdos nagyságrendben támogatott teqballt. 2024 nyarán pedig egy volt adóhatósági nyomozó állt a nyilvánosság elé azzal, hogy három évvel korábban a politikai felsővezetésből intézte el valaki, hogy a Gattyán pénzügyeit 2012 óta vizsgáló adóhatóság és a magyarországi ügyészség szüntesse meg a pornókirály ellen a mintegy 20 milliárd forintnyi (50 millió eurónyi) adócsalás ügyében négy országban közel 10 évig folytatott nyomozást. Az ügyet megszellőztető egykori adóhatósági nyomozót pedig „nemzetbiztonsági kockázattá" nyilvánították.

Budapest: Kelet-Európa Bangkokja

A magyarországi politikai felsővezetés érzéketlensége a nők adásvételével szemben egyáltalán nem újkeletű. Miután az ország az 1989-1990-es békés átmenettel megszabadult az államszocializmustól, a demokratizálódó országban rövid idő elteltével szokatlanul megengedő jogi kereteket alkottak a prostitúció kezelésére. Korábban, a kommunista Magyarországon a prostitúciót, vagy ahogy akkor hívták, az „üzletszerű kéjelgést" – az úgynevezett szocialista erkölcs nevében – nemes egyszerűséggel betiltották. A kerítéstől a fizetett nemi aktus megvalósításáig tiltották a prostitúció teljes folyamatának minden egyes lépését, és az abban részt vevő összes szereplőt üldözték – papíron. A gyakorlatban viszont mindez úgy nézett ki, hogy a szocializmusban is akadtak a szexért fizetni hajlandó kliensek. Ezek pedig, mint a világon bárhol máshol, szinte kizárólag férfiak voltak, akik többségében nőket, kisebb részben pedig – főként homoszexuális szolgáltatásokat nyújtó – férfiakat és gyerekeket használtak. Ezzel persze a szocialista államrend őrei is tisztában voltak. A rendőrség a prostituáltakat (és sokszor a futtatóikat is) besúgóként, esetleg fedett akciókban beépített ügynökként használta, alkalmanként pedig anyagi vagy természetbeni ellenszolgáltatást vártak azért, hogy az utcai tevékenységük felett szemet hunyjanak. Ha mégis megbüntettek valakit, a futtatóknak, a kerítőknek és főként a kuncsaftoknak akkor sem volt félnivalója:

a törvény leginkább a prostituáltakra csapott le. Pedig Magyarország 1955-ben csatlakozott a szexuális szolgáltatást nyújtókat a prostitúció és emberkereskedelem áldozataiként kezelő New York-i Egyezményhez. Tehát az államnak kötelessége lett volna jogi eszközökkel és a törvények betartásának a kikényszerítésével védeni őket. Csakhogy Magyarországon a prostituáltakat nemhogy nem védte semmi, de a helyzetüket még a rendőrök is kihasználták. A társadalom nagyobbik része pedig gyakorlatilag semmit nem sejtett a prostitúció elterjedtségének a mértékéről. A keleti blokkban még a pornóújságokhoz, felnőttfilmekhez is legfeljebb Nyugat-Európából csempészett szexlapok vagy úgynevezett kalózmásolatban terjedő videókazetták révén juthatott hozzá az, aki kevéssé érezte magáénak a szocialista erkölcsöt.

Amikor a kommunista államrend repedezni kezdett, a képmutató szovjet erkölcs alól felszabaduló Magyarországon szinte semmilyen kulturális exporttermék nem tett annyit a neoliberális értékrend meghonosításáért, mint a Julia Roberts és Richard Gere főszereplésével világszerte nézettségi rekordot döntött *Pretty Woman* című film. A hollywoodi produkció meghonosította például azt a liberális mítoszt, hogy a prostitúció a lényegét tekintve éppolyan munka, mint bármelyik másik. A filmnek az a jelenete, amelyben a prostituáltat játszó Julia Roberts társadalmi osztályok egész sorát átlépve kerül az utcáról a gazdag elitbe, azt sugallja, hogy mindez csak azon múlt, hogy életében először korlátlan mennyiségű pénzt tudott ruhákra és cipőkre költeni. Mindez a magyar háztartásokba is becsempészte a boldogító fogyasztás illúzióját. Ezen felül pedig megalapozott annak a legendának is, hogy a női testet megvásárolhatónak tekintő férfi olthatatlan szerelemre gyulladhat az általa kifizetett portéka iránt, aki ilyen módon a társadalmi elfogadottság és az anyagi biztonság közelébe kerülhet.

Budapest: a pornó európai fővárosa

A nőjogi szakértők által a prostitúció marketingjének tekintett pornó és annak fogyasztása széles körű elfogadottságnak

örvend Magyarországon. Annak ellenére is, vagy talán éppen azért, mert a szocialista erkölcsre leselkedő veszélyként a kommunista államapparátus a pornográf tartalmak terjesztését is szigorúan tiltotta. Mindezt az 1990-es évek elején nem egy átgondolt szabályozás követte, hanem teljes liberalizáció, ami a pornóipar azonnali, robbanásszerű fejlődését eredményezte. Bár a pornó liberalizációja a régió többi országában is jelentős változásokat hozott, Magyarország – részben a filmgyártási kapacitás rendkívül magas szintje, de különösen az adózás elkerülésének a lehetősége miatt – pillanatok alatt a pornóipar európai központjává vált. Miután a profi stúdiókban készülő felnőttfilmek iránt csökkenni kezdett a kereslet, a fejezet elején említett pornókirály, a 2020-as évektől komoly kormányzati kapcsolatokat ápoló Gattyán György ugyancsak a meglevő pornóipari infrastruktúrára építve tudta sikeresen felvirágoztatni a később globálisan is jól teljesítő szexkamerabizniszét.

Magyarországi szociológusok 2020-ban egy teljes folyóiratszámot szenteltek annak, hogy feltárják a pornóipar rendszerváltáskori megjelenését, gyors felvirágzását és a magyar társadalomra gyakorolt hatását. Magyarország Kelet- és Nyugat-Európa határán nem csak könnyű megközelíthetősége és relatíve olcsó bér- és gyártási költségei, valamint a mindössze 3 százalékos adóval terhelt forgalmazási költség miatt jelentett vonzó célpontot. A filmgyártás körülményeit sem szabályozta jóformán semmilyen törvény, amit a nemzetközi pornóipari szereplők rendkívül agresszíven ki is használtak. Az amerikai, a skandináv, a német és az olasz pornófilmproducereknek jóformán csak egy rendezőt és egy operatőrt kellett Magyarországra küldeniük, mert minden más rendelkezésre állt. Miután a mozgófilm, bár azon belül is inkább az animáció, az államszocialista éra szigorú kultúrpolitikája ellenére viszonylagos szabadságot élvezett, a magyar filmgyártás a virágkorát élte a rendszerváltás előtt. Amellett, hogy sorra születtek a nemzetközileg is elismert alkotások, a filmgyártáshoz szükséges kiterjedt infrastruktúra mellett rendkívül nagy volt a felkészült filmes szakemberek száma is az országban, közülük pedig bőven akadtak, akik a megfelelő gázsiért az új műfajokban is szívesen kipróbálták magukat. Ennek az 1990-es évek közepére az lett

a következménye, hogy az Európában forgatott pornófilmek negyede Budapesten és környékén készült, magyar szakemberek segítségével, túlnyomórészt magyar szereplőkkel.

A rendszerváltást követő évek gazdasági összeomlása különösen kilátástalan helyzetet teremtett az elmaradottabb vidéki településeken élő, fiatal, iskolázatlan nők számára, akiket a szereplők felhajtásával megbízott fixerek könnyű kereseti lehetőséggel kecsegtettek. A pornóipar terjedését elemző szociológusok szerint az ágazat kifejezetten nemi és osztályalapon húzott hasznot a politikai rendszerváltásból, a világgazdaságba félperifériás országként integrálódó Magyarország elsősorban az olcsó munkaerő révén került be a nemzetközi pornóiparba. Ez pedig olyan jól sikerült, hogy az ezredfordulóra már évente több száz pornófilmet forgattak az országban.

Egy kiugrott brit pornóipari vállalkozó, Tommie McDonald 2023 nyarán úgy jellemezte a magyarországi pornóipar múltját és jelenét, mint a nemzetközi emberkereskedelem egyik legfontosabb mozgatórugóját. Állítása szerint a szereplők többségét modellügynökségek szervezik be, többnyire úgy, hogy a fiatal lányokat modellválogatásra hívják, és már csak a helyszínen szembesülnek azzal, hogy valójában pornófilmforgatásra érkeztek. Bár a magyar szereplők többségét a pornóipar működésének szélesebb körű ismertsége miatt ma már nem könnyű átverni, McDonald szerint az 1990-es években a magyar pornószínésznők többsége is ilyen módon került kamerák elé. A brit vállalkozó szerint több százra tehető azoknak a magyar pornószínésznőknek a száma, akiket ígéretekkel, zsarolással, átveréssel kényszerítettek szereplésre. A nagyon fiatal, gyakorlatilag semmilyen élettapasztalattal nem rendelkező, többnyire rendkívüli szegénységből érkező újoncokat általában elég volt két-három befutott elődjük, például a Michelle Wild vagy a Monique Covet filmes néven ismert pornósztárok csillogó sikereivel győzködni, akiket egyik napról a másikra ismert meg az egész világ. Azt persze senkinek nem mesélték el, hogy minden pornósztárra több ezer olyan lány jut, aki soha nem kerül a siker és a csillogás közelébe sem, viszont olyan jeleneteket forgattak Magyarországon a segítségükkel, amilyeneket a nyugat-európai stúdiókban dolgozó pornószínésznők a lényegesen

magasabb gázsiért sem vállaltak. Az egykori brit felnőttfilmes vállalkozó szerint a Budapesten forgatott filmek többsége régen és ma is erőszakpornó volt, amibe a nők gyanútlanul keveredtek bele, és a helyszínen már nem tudtak kiszállni. A lányokat tömegesen felhajtó ügynökségek általában nem a nők, hanem a producerek érdekeit képviselik, a filmekben a női szereplők túlnyomó többségét fizikailag és szexuálisan is brutálisan bántalmazzák.

Ez alól gyakorlatilag egyetlen pornószínésznő sem jelent kivételt, még az egyik legnagyobb magyar sztárnak számító Michelle Wild is sokat sejtetően nyilatkozott az ezredforduló környékén arról, hogy van, akivel soha többé nem forgatna. Ez a valaki a világ egyik legismertebb pornófilmese, az olasz Rocco Siffredi, aki magyar pornószínésznőt vett feleségül, így fiai részben magyarok. Budapesthez a család ma is ezer szállal kötődik. Amikor a 2010-es években a felnőttfilmek népszerűsége az interneten könnyebben és olcsóbban legyártható és elérhető pornográf tartalmak miatt csökkenni kezdett, Siffredi 2015-ben úgynevezett akadémiát alapított. Mint arról a világszerte az erőszakos pornófilmjeleneteiről ismert Siffredi fia egy podcastben hosszan mesélt, itt elsősorban férfiakat képeznek filmszereplésre, vagy csak arra, hogy a kéthetes kurzusokra beszervezett pornószínésznőktől tanulva (szerintük) sikeresebbek legyenek a magánéletükben.

Magyarországon csak az adóbevétel növelése számított

Miközben a pornó viharos sebességgel hódított a demokratizálódó Magyarországon, a prostitúcióról mindaddig tudomást venni sem akaró jámbor magyar lakosságot sokkolta az utcai nőkereskedelem elterjedtsége. Budapest több városnegyedében, vidéki nagyvárosokban és a tranzitforgalom által használt főútvonalak mentén a kisebb települések vonzáskörzetében is nyíltan kínálták szolgáltatásaikat az addig rejtőzködve üzletelő prostituáltak. Arról nem születtek felmérések, hogy a szexkereskedelem csupán láthatóvá vált-e, vagy arányaiban növekedett is, miután az úgynevezett „üzletszerű kéjelgést" dekriminalizálták. Bár a New York-i Egyezmény előírásainak megfelelően a prostituáltakból – túlnyomó többségében nőkből és gyerekekből – való haszonszerzés elméletben továbbra is tiltott volt, a gyakorlat nem változott sokat a szocialista érában megszokotthoz képest. A szexkereskedelem valódi haszonélvezői, a felhajtók, a kerítők, a futtatók, az üzlet megvalósítására alkalmas helyiségek bérbeadói és a kliensek továbbra is érintetlenek maradtak. A prostituáltak annyit nyertek az új törvénnyel, hogy rendőri intézkedés esetén nem büntetőjogi, hanem legfeljebb szabálysértési eljárással kellett számolniuk. Bár pontos statisztikai adatok sem akkor, sem azóta nem állnak rendelkezésre a magyarországi prostituáltak pontos számáról, a szexmunkások ezredfordulón alakult magyarországi szakszervezete szerint 10 ezer, női jogvédő szervezetek szerint ennek akár a kétszerese is lehet azoknak a száma, akik magukat és másokat is a testükből tartanak el.

A rendszerváltást követően alapított magyar nőjogi szervezetek az első pillanattól az emberi test áruba bocsáthatósága és megvásárolhatósága ellen tették le a voksukat. Mert ha a másik teste például egy pohár kefírhez hasonlóan megvásárolható és elfogyasztható, annak az egész társadalomra, a kultúrára, az állampolgárok értékrendjére, világnézeti alapelveire is hatása van. Ezzel szemben számos nemzetközi szervezet és sok magánember is úgy véli, hogy az emberi test adásvételének mindössze a kereteit kell szabályozni ahhoz, hogy az üzlet fair legyen, és abban senki és semmi ne sérüljön. Ez az álláspont nem tesz különbséget a szexuális szolgáltatás és a hasonlóképpen – bár más összegért – fogyasztható kefír között. Fő szempontként azt mérlegeli, hogy a megengedő szabályozás segíti a gazdaság kifehérítését, és az ekként befolyó adó a teljes társadalom hasznára válik. Ez az irányelv vezérelte a prostitúció németországi szabályozásának kialakítását, amely döntésnek mára jól dokumentált, emberi sorsokban, sőt életekben is jól mérhető hatása van.

A magyarországi prostitúció 1993-as, az államszocialista időszakhoz képest csak külsőségeiben átkozmetikázott jogi szabályozásába először Orbán Viktor első, 1998 és 2002 között regnáló kormánya nyúlt bele. Bár az eredeti törvényjavaslat nem a Fideszből érkezett, a kormány szívügyévé tette, hogy gátat szabjon az utcai prostitúciónak, ami egyes budapesti és vidéki városrészekben komoly konfliktusokat

okozott. Odáig nem merészkedtek, talán fel sem merült, hogy a keresleti oldalon, a kliensek körében, vagy a testkereskedelem fő haszonélvezői körében, a futtatók, kerítők között vágjanak rendet. Ehelyett a prostituáltakat próbálták az utcáról türelmi zónákba terelni, amelyeket az 50 ezresnél nagyobb lakóterületek önkormányzatainak kellett (volna) kötelezően kijelölni. A törvény elfogadása körüli vitákból úgy tűnik, hogy legfontosabb célként az lebegett a kormánytagok szeme előtt, hogy az addig kizárólag a szervezett bűnözésből élőknek profitot termelő piacot az állami bevétel szempontjából is nyereségessé tegyék, de legalább csökkentsék az adóforintokból finanszírozott, például egészségügyi, államrendészeti beavatkozások költségeit. Az első Fidesz-kormány idején hozott, német modellt követő törvény szerint a szexuális szolgáltatásokat vállalkozói igazolványhoz és havonta megújítandó egészségügyi igazoláshoz kötötték. Azokkal a társadalmi problémákkal, például a gyerekszegénységgel, gyermekkori szexuális abúzussal, kábítószer-fogyasztással, amelyek ezerszámra termelik ki a később prostituáltként élő fiatal felnőtteket, a jogalkotók egyáltalán nem foglalkoztak. Azokkal a strukturális problémákkal pedig végképp alig törődik bárki Magyarországon, amelyek miatt a szexuális szolgáltatásokat nyújtóknak, az európai adatokból kiindulva, minden bizonnyal legalább a 90 százaléka nő, miközben a keresleti oldal minimum 97 százalékban férfiakból tevődik össze, akárcsak bárhol máshol Európában.

A magyarországi prostitúció becsült gazdasági értéke évente 200-230 milliárd forint, vagyis a teljes GDP közel egy százaléka, aminek az adóját az első Orbán-kormánynak minden igyekezete ellenére sem sikerült bevételként beszedni. A szakszervezeti érdekvédők által 10 ezresre, míg a területtel foglalkozó szakemberek által inkább 15-17 ezresre becsült szexmunkásrétegnek csak a töredéke váltott ki vállalkozói igazolványt. A Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesülete szerint Magyarországon egyébként a prostituáltak száma az utóbbi két évtizedben csökkent, de nem a jogszabályi környezetnek köszönhetően, hanem azért, mert a szolgáltatást nyújtók a biztonságosabb körülmények és a jobb fizetés reményében Németország, Ausztria, Hollandia, Svájc és Dánia nagyvárosai felé vették az irányt.

A *Direkt36* oknyomozó újság nemzetközi konzorciumban végzett 2024-es riportja szerint ez úgy történik, hogy a határokon átívelő emberkereskedelmi hálózatokat működtető bűnszervezetek ezrével utaztatják Nyugat-Európába a Magyarországon beszervezett fiatal, többségében állami intézetekben nevelkedett, kiszolgáltatott és nincstelen lányokat. A magyar hatóságok pedig, noha kötelezné őket a törvény, nem tesznek ez ellen semmit. Az újságíróknak külföldön nyilatkozó magyar prostituáltak kivétel nélkül arról számoltak be, hogy a németországi, hollandiai, osztrák és svájci bordélyházakkal, valamint dán magánzókkal kapcsolatban álló hirdetők és a nekik dolgozó bűnbandák fogságban tartják az így dolgozó lányokat, és a pénzük jelentős részét is elveszik. A megrendelőkkel nem a szexmunkát végzők, hanem a futtatóik tárgyalnak. A Kelet-Európából importált lányokat néhány hetente városról városra költöztetik a nagyobb bevétel reményében, mert a szolgáltatást igénybe vevő helyiek elvárják, hogy a kínálat gyakran cserélődjön.

A magyarok nem empatikusak a szexmunkásokkal

A prostitúció okainak elemzésére Magyarországon semmilyen széles körű társadalmi igény nem mutatkozik. A nagyvárosokban az utcai prostituáltak által korábban ellepett belterületi utcák lakói megelégszenek azzal, hogy a környékükről eltűntek az ott ácsorgó nők és az egymással, a kuncsaftokkal, valamint az általuk felügyelt prostituáltakkal esetenként ordítozó férfiak. A problémával elméletben foglalkozó értelmiségiek pedig elsősorban azon vitatkoznak, hogy a prostitúció a nők strukturális elnyomása miatt virágzik-e, vagy inkább azért, mert a tízmilliós Magyarországon az emellett érvelők szerint tízezrével élnek olyan nők, akik a szabad akaratuk által vezérelve testük kiárusításából kívánnak élni.

A magyarországi szexmunkások érdekvédelmi szervezete alkalmanként végez online kérdőíveken alapuló felméréseket, ám ezek még a prostitúcióból élők pontos számának a meghatározására sem alkalmasak. A nemi eloszlásra, életkorra, családi állapotra vonatkozó

alapadatok sem derülnek ki belőlük. Az sem, hányan váltak szexmunkássá például gyermekkori (szexuális) abúzus következtében, vagy kényszerítés révén. A szexmunkások szervezete, akárcsak az állami szabályozás, elsősorban a munkavégzés kereteinek saját mércével mért legoptimálisabb szabályozására törekszik. Elutasítják azt a nézőpontot, hogy bármilyen lényegi különbség lenne a szexuális szolgáltatás és – a korábbi példánkból kiindulva – a kefír megvásárlása és elfogasztása között. Álláspontjuk bírálóit többnyire atyáskodással, képmutatással, hamis erkölcsi fölényeskedéssel vagy azzal vádolják, hogy kriminalizálni akarják a prostitúció teljes folyamatát. Arról a tabunak számító becslésről pedig végképp hallgatnak, ami megmutatja, hogy a prostitúció egyúttal gyermekvédelmi probléma is: Magyarországon a szexmunkát átlagosan 13 éves korukban kezdik a prostituáltak. Legtöbbjük az állami gyermekvédelmi rendszerből, vagyis egyértelműen a magát családbarátnak hazudó kormány felügyelete alól jut erre a sorsra.

A prostitúciót egyetlen európai országban sem sikerült teljesen felszámolni. De vannak kísérletek, például az úgynevezett „svéd modell", amelyek úgy próbálják ezt elérni, hogy a prostituáltakat védjék, a szolgáltatásért fizető kuncsaftokat – a futtatókkal és a kerítőkkel együtt – pedig büntessék. A szexmunkások egy nagyon szűk rétege és támogatóik szélsőségesen avantgárd politikai pozíciót foglalnak el ebben a képletben. Erre az adhat alapot, hogy a munka értelmezésében nem tesznek különbséget a szexuális szolgáltatás és a kefírgyártás között. Ekképpen, ha úgy tetszik, a baloldali mozgalmak hagyományainak megfelelően, az emberi méltóság alapjaként értelmezik a munkát és a munkavégzést. Arra azonban nagyon nehéz megfelelő választ adni, hogy a prostituáltak érdekképviselethez kevésbé hozzáférő tömegeinek – a teljes állami kivonulás mellett – vajon ki és hogyan biztosítja az emberi méltósághoz való jogot.

Védelem nincs, rend... sincs

A nemzetközi nőjogi szervezeteket is évtizedek óta megosztja az a vita, hogy a szexuális szolgáltatásért fizető kuncsaftok, vagyis a svéd modell értelmében a nőket pénzért szabadon megerőszakoló férfiak üldözése és megbüntetése védi-e inkább a prostituáltakat, vagy az, ha a szexuális szolgáltatást az összes többi munkával lényegileg megegyező (és adó formájában az államnak bevételt jelentő) tevékenységként szigorú adminisztrációs feltételekhez és egészségügyi alkalmassághoz kötik. Utóbbi értelmezés semmiképp nem vesz tudomást arról a tényről, hogy bár a prostituáltak között férfiak és transzszexuálisok is akadnak, vitathatatlan tény, hogy a szexmunkából élők túlnyomó többsége nő, a kuncsaftok pedig gyakorlatilag kizárólag férfiak.

Az északi tagállamokban a prostitúció visszaszorítására alkalmazott svéd modell szerint a prostitúció minden formája nemi erőszaknak minősül. Az érintett nőket (és lényegesen kisebb arányban férfiakat) áldozatként, a szolgáltatás használóit pedig bűnelkövetőként kezelik. Egy 2022-es svéd törvénymódosítás még azt is kiköti, hogy a kliensekre minden esetben börtönbüntetést kell kiszabni. Az európai tagországok eltérő szabályozási gyakorlata sokak szerint az országokon átívelő, keletről és délről nyugat és észak felé irányuló szex- és emberkereskedelem táptalaja. Elsősorban az északi országok gyakorlatát szokás azon az alapon kritizálni, hogy illegalitásba kényszeríti a klienseket és az őket kiszolgáló futtatókat, akik így nagyobb eséllyel folyamodnak olyan megoldásokhoz, amivel jelentősen csökkentik a lebukás veszélyét. Ez pedig a külföldről, elsősorban Kelet-Európából importált, prostitúcióra kényszerített nőket és gyerekeket veszélyezteti.

Miután a prostitúció munka alapú szabályozása sokkal könnyebben elfedi azokat a kényszerítő körülményeket, amelyek miatt a nők a bordélyházak ablakaiba kerülnek, lényegesen kevesebb szó esik arról, hogy valójában Hollandiában és Németországban sem elsősorban holland és német, vagy más nyugat-európai országok állampolgárai szolgálják ki a szexre éhes kuncsaftok igényeit. Még ha feltételezzük is, hogy léteznek olyan nők, akik gyerekkoruktól arra vágytak, hogy pénzért valósítsák meg a nem feltétlenül jóvágású, kifogástalan modorú, fitt és barátságos férfiak szexuális fantáziáit, nőjogi szakértők becslései szerint akkor is minden olyan szexmunkásra, aki önszán-

tából árulja a testét, legalább 15-20 olyan jut, aki manipuláció, átverés, gazdasági, lelki vagy fizikai kényszer hatására válik prostituálttá. Nem véletlen, hogy Nyugat-Európában is elsősorban kelet-európai nők nyújtanak szexuális szolgáltatásokat. A közhiedelemmel ellentétben az általuk keresett pénz nagy részét nem tarthatják meg, mert ebből kell kifizetniük azokat, akik eljuttatták őket a nyugat-európai „munkahelyükre". Az illegális prostitúció tehát ott sem szűnt meg, ahol a szexmunka liberalizációját az vezérelte, hogy így válasszák le az alvilágról. Nőjogi szakemberek szerint a prostitúcióból élők száma ezekben az országokban is a tízszerese lehet a hivatalosan regisztrált, engedéllyel dolgozó szexmunkások számának. Magyarországon például a szexmunka német típusú liberalizálása utáni évben mindösszesze hat darab vállalkozói igazolványt állítottak ki szexmunka címén.

A viszonylag közeli nyugat-európai prostitúciós piac szempontjából Magyarország egyértelműen kibocsátó és tranzitországként működik, ami ellen, mint azt 2023-as országajánlásában a CEDAW-bizottság is nehezményezte, a magyar kormány semmit nem tesz. A prostitúció visszaszorítása ügyében mutatott érdektelensége miatt a kormányt még az Orbán-érában alapított, a miniszterelnök politikai igazgatója által személyesen felügyelt Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyik kutatója is bírálta. Az első Orbán-kormány által a prostitúció szabályozására hozott törvény huszadik évfordulóján, 2019-ben megjelent tanulmányában ugyanazt állapítja meg, amit a kormánnyal kritikus szakértők és szervezetek több évtizede ismételgetnek: a kijelölt türelmi zónák hiányában jogszerűtlenül dolgozók büntetése és elzárása semmilyen módon nem szab gátat a prostitúciónak. Sőt, miután a futtatók a megszokott profitjuk egyetlen fillérjéről sem mondanak le, a vállalkozói igazolványok kiváltása is kizárólag a prostituáltakat sújtja, mert az adóterhek miatt még kevesebb pénzük marad. A szabályozás, amelynek célja a védelmük volt, oda vezetett, hogy a prostituáltak maguk sem érdekeltek a hatóságokkal való együttműködésben. A tanulmányt jegyző rendőr őrnagy azonban a megoldást nem a svéd modellben látja. Ehelyett állami bordélyrendszer létrehozását javasolja, magyarul azt, hogy a prostituáltak védelmében rendkívül gyengén teljesítő állam lépjen a stricik helyébe.

Nem teljesen világos azonban, hogy a prostitúciót eddig is kizárólag a lehetséges adóbevétel felől közelítő kormány mitől lenne futtatóként előnyösebb a szexuális szolgáltatásokat kényszerből (vagy akár önszántukból) végzőknek.

Ha Magyarországon állami bordélyházak jönnének létre, azzal az ország újabb ponton akadályozná az európai uniós közös fellépést. Az Európai Parlament ugyanis 2023. szeptember 14-én hosszú évek bizonytalankodása után egységes irányelvek mellett tette le a voksát a prostitúció és emberkereskedelem visszaszorítása érdekében. Bár a verseny rendkívül szoros volt, a képviselők többsége a szexmunkát elsősorban gazdasági tevékenységként értelmező holland modellel szemben a klienseket üldöző svéd modell mellett szavazott. A magyar EP-képviselők közül még az ellenzékiek sem voksoltak egységesen, kizárólag a szocialista színekben politizálók támogatták a svéd modellt. A Fidesz–KDNP képviselői tartózkodtak a szavazástól, sem az egyik, sem a másik megoldást nem támogatták. A magyar delegáltak szavazatainak egyik leginkább elgondolkodtató érdekessége, hogy a Magyarországon ellenzéki Momentum Mozgalom színeiben politizáló Donáth Anna, a párt akkori női elnöke egyike volt a határozottan – vagyis a fideszes képviselőkkel ellentétben nem tartózkodással, hanem nemleges szavazattal – a svéd modell ellen voksoló képviselőknek. A következő fejezetben megpróbálunk válaszokat találni arra, miért nem célja a Magyarországon egyébként elenyésző számú női politikusnak sem, hogy a nők legalapvetőbb érdekeit szem előtt tartva politizáljon.

MRS. GODOT-RA VÁRVA

„A Részes Államok kötelesek – a férfiakéval azonos feltételek mellett – biztosítani a nők számára a jogot, hogy részt vegyenek a kormánypolitika kialakításában és végrehajtásában, valamint, hogy közszolgálati tisztségeket tölthessenek be és közéleti feladatot lássanak el minden kormányzati szinten." (CEDAW, 7. cikk)

Két politikai aktivista diák példáján keresztül mutatjuk be, hogyan manipulálja a polypore állam által létrehozott illiberális rezsim a nők közéleti részvételi szándékát és lehetőségeit.

A közösségi média térnyerésének és megkerülhetetlenségének köszönhetően a politikusok, különösen a populista módszerekkel szívesen és jól bánó politikusok, mára igazi celebekké váltak. A szélsőséges üzenetek széleskörű terjesztésére különösen alkalmasak a tömör és lehetőség szerint polgárpukkasztó performanszok. Így ma már nem túl meglepő, ha egy politikus hosszú, információkkal teletűzdelt retorikai mesterművek helyett inkább alig néhány perces videókkal bombázza a szavazótáborát. Ennek szellemében tartott sajtótájékoztatót 2020 szeptemberében a Fidesz–KDNP-kormánnyal elméletileg kritikus ellenzéki párt, a szélsőjobboldali Mi Hazánk Mozgalom. Az eseményen beszéd és tájékoztatás helyett a párt elnökhelyettese, egy négygyerekes családanya fő műsorszámként nyilvánosan ledarált egy frissen megjelent mesekönyvet. Ezt azért tette, mert a szóban forgó kötet, a *Meseország mindenkié* a politikus szerint a „homoszexualizmus propagandája", és mint ilyen, szerinte támadás a gyerekek egészséges fejlődése és a magyar kultúra ellen. A politikus akciója nem maradt következmények nélkül: az eredetileg 1 500 példányban kinyomtatott mesekönyvet pillanatok alatt elkapkodták, a második kiadás után a kötet már 15 ezres, majd a következő utánnyomások során is több tízezres példányszámban kelt el.

A mesekönyvet tíz nyelvre, köztük németre is lefordították. A kötetet gondozó programkoordinátort, Rédai Dorottyát, aki a CEU-n szerezte a doktori fokozatát összehasonlító gendertudományból, az amerikai Time magazin 2021-ben beválasztotta a világ 100 legbefolyásosabb embere közé. Más kérdés, hogy a Mi Hazánk alelnöke, Dúró Dóra vélhetően nem ezt a hatást szerette volna elérni.

A kötet amúgy ismert mesék átiratait tartalmazza. A szerzők által újragondolt Hamupipőke például két fiatal férfi szárba szökkenő szerelmét meséli el, míg a 17 meseátiratot tartalmazó kötet történeteinek egyike a családon belüli erőszak hatásairól, míg más történetek a női egyenjogúságról, a szegénységről vagy éppen a fejlődési eltéréssel való megküzdésről szólnak. Orbán Viktor miniszterelnök az egyik közszolgálati rádióban úgy foglalta össze a mesekönyvről alkotott véleményét, hogy „a magyarok olyan türelmesek, hogy az ilyen típusú provokatív demonstrációkat is jól viseljük. Magyarország a homoszexualitás tekintetében egy toleráns, türelmes ország. De van egy vörös vonal, amit nem lehet átlépni, és én ebben összegzem a véleményemet: hagyják békén a gyerekeinket."

A *Meseország mindenkié* nyilvános megsemmisítése után nagyjából egy évvel, 2021 augusztusában az Orbán-kormány életbe léptette a „fóliarendeletet". Ennek szellemében azok a könyvek, amelyekben a homoszexualitásról vagy a születési nemtől eltérő nemi identitásról lehet olvasni, kizárólag lezárt csomagolásban forgalmazhatók, illetve iskolák vagy templomok 200 méteres körzetében úgy sem. A Fidesz–KDNP akkor már másfél éve veszélyhelyzeti üzemmódban, a parlament megkerülésével, rendeleti úton kormányzott. Ez a kötet 2025-ös megjelenéséig sem változott. Erre először a covid-járványokat, később az orosz-ukrán háborút használta ürügyként az Orbán Viktor vezette kormány. A fóliarendelet azonban nem a világjárványtól vagy a szomszédos országban zajló háborútól védi a magyar lakosságot, hanem azoktól a gondolatoktól, amelyeket az atyáskodó állam helytelennek és károsnak ítél. Mégpedig úgy, hogy igyekszik mindent elkövetni, hogy a lakosság, például a szülők, nehogy gondos mérlegelést követő önálló döntést tudjanak hozni arról, hogy egy adott (mese)könyvet megvesznek-e a gyereküknek, vagy sem. Könyvek ugyan

egyelőre nincsenek betiltva, tulajdonképpen ma is bármit meg lehet venni, csak azt a lehetőséget szüntette meg a kormány, hogy a boltban bármilyen könyvbe bele lehessen lapozni. A fóliarendelet megszegéséért több kiadót meg is bírságoltak, az egyiket egy olyan gyerekkönyv szabad, fólia nélküli árusításáért, ami „száz rendkívüli nő életét mondja el Kleopátrától Marie Curie-n át Michelle Obamáig". A világtörténelem legismertebb női sorsait gyereknyelven bemutató kötetbe ugyanis bekerült egy fiúként született, de önmagát lányként azonosító gyerek és a szülei története is.

A kamaszlányoknak jobb illedelmesen viselkedni

Az Orbán-kormány nemcsak akkor igyekszik pontosan meghatározni, mi a jó és mi a rossz, ha könyvekről van szó, hanem akkor is, ha valakinek a gyerekéről. A rendszert nyilvánosan és hangosan kritizáló, hús-vér gimnáziumi tanulókat például legfeljebb az olvasástól óvja, a lejáratókampányoktól, online zaklatástól egyáltalán nem. Sőt, ha úgy hozza a helyzet, például mikor egy-egy publicista az adófizetők pénzéből finanszírozott újságokban súlyosan abuzív módszerekkel támadja a kormánykritikus tinédzsereket, a családbarát miniszterelnök és miniszterei készségesen félrenéznek. Legalábbis ez történt, amikor egy 2019-es tüntetésen felszólalt, és a köztársasági elnököt kritizálta egy akkor 19 éves diáklány. A sztrájkot a magyarországi munkás szakszervezetek hívták össze, miután a kormány a munkavállalók számára rendkívül kedvezőtlenül változtatta a munkavégzés kereteit szabályozó törvényeket. Bár az úgynevezett „rabszolgatörvény" alkotmányjogi aggályokat is felvetett, a korábban évtizedekig a Fidesz soraiban politizáló köztársasági elnök mégis aláírta, vagyis törvényerőre emelte. Az egyetemi felvételije előtt álló Nagy Blankától a tüntetés után az iskolája azonnal elhatárolódott, Orbán fő propagandistája, az egykor jobb napokat megélt Bayer Zsolt jobboldali publicista pedig „szerencsétlen, nyomorult, ócska, kis proliként" ostorozta a kamaszt. Sőt, miután a lány újságírói kérdésre kifejtette, mennyire traumatizálta, ahogy a meglett férfi a nyilvánosságban róla beszélt, a publicista azzal

hárított, hogy „aki úgy beszél, mint egy útszéli ribanc, az ne csodálkozzon azon, ha mások úgy beszélnek vele, mint egy útszéli ribanccal". Az egyik kormánypárti lap a lejáratókampány során odáig merészkedett, hogy egy nyilvános rendezvényen a lány szoknyája alá fotóztak, a felvételt pedig publikálták. A diák pert indított a karaktergyilkolásában oroszlánrészt vállalt publicisták ellen. Azokkal szemben pert nyert, akik – tévesen – azt terjesztették róla, hogy nem jár be az óráira, és több tárgyból is bukásra áll az iskolában. Bayer Zsoltot, a Fidesz 5-ös számú párttagsági könyvét birtokló publicistát viszont, aki kretén, barom, állatnak nevezte és a viselkedését az utcai prostituáltakéhoz hasonlította, nem marasztalta el a bíróság.

Mindez egyszeri rossz döntés is lehetett volna, csakhogy 2022 októberében kiderült, hogy nem az volt. Akkor a tanárok évek óta elmaradt bérrendezéséért és a foglalkoztatásuk feltételei ellen indult tüntetéssorozat. A kormány ebben az esetben is egy törvénnyel, az úgynevezett „státusztörvénnyel" biztosította, hogy az állami alkalmazottként dolgozó tanárok ne tudjanak egykönnyen felmondani, vagy éppen a lakóhelyüktől távoli iskolákba is szabadon átvezényelhetők legyenek. Erre például akkor lenne szükség, ha máshogy már nem lehet rendezni a szaktanári állomány évek óta egyre súlyosabbá váló csökkenését. A tüntetéssorozaton egy 18 éves diáklány, Pankotai Lili is a színpadra lépett, aki egy saját maga által írt *slam poetry* szöveget adott elő, a műfajra jellemző szabadszájúsággal. A tüntetés másnapján az érettségije előtt álló diáktól a vidéki egyházi iskoláját vezető igazgató azzal határolódott el, hogy az általa előadott szöveg tartalma és narratívája a „keresztény értékekkel össze nem egyeztethető". Az addigra jogilag már felnőtt korú diáklány viszont pert indított az iskola ellen, mert szerinte ellehetetlenítették, hogy a tanulmányait folytassa, ezért arra kényszerült, hogy pár hónappal az érettségije előtt iskolát váltson. Érvelése szerint az iskolájában őt ért retorziók miatt sérült a politikai véleménynyilvánításhoz való joga. A kormánypárti sajtóban megismétlődött ugyanaz, amit négy évvel korábban Nagy Blankának kellett elszenvednie: a tanárok mellett kiálló diáklányt válogatott jelzőkkel támadták, szarként és riherongyként hivatkoztak rá. Az első fokon eljáró bíróság pedig nem talált semmi arra utaló jelet,

hogy jogsérelem érte volna. A diáklány másodfokon végül megnyerte a pert volt iskolájával szemben.

Nők és a politikai részvétel Magyarországon

A Fidesz támogatóit nem háborította fel különösebben, hogy a kormánnyal szimpatizáló újságírók és a propagandagépezet által finanszírozott influenszerek több ízben is diáklányok ellen indítottak dehumanizáló karaktergyilkosságot. A magyar választópolgárok túlnyomó többsége eleve nem szívleli különösebben, ha fiatal lányok olyasmibe ütik az orrukat, amit a legtöbben inkább férfiak feladatának tartanak. Azt pedig, hogy annak tartják, mi sem jelzi jobban, mint hogy a másfél évtizede töretlenül sikeres miniszterelnök, aki folyamatosan szondázza a magyar közvéleményt, előszeretettel hivatkozik „férfimunkaként" mind a politikára, mind pedig a saját szerepléseire. Magyarországon lassan kétszáz éve létezik miniszterelnöki tisztség, de mindeddig soha senkiben még csak fel sem merült, hogy ezen a poszton akár nő is ülhetne. Bár az államszocializmus 40 éve alatt relatíve sok nő ült a magyar országgyűlésben, a valódi döntéshozatali pozíciótól mégis elég távol voltak. A parlamenti képviselők között 1980-ban volt a legmagasabb a nők aránya, ekkor a 30 százalékot is elérte. Csakhogy ez a közel egyharmados arány nem a nők és a férfiak közötti egyenjogúság növekedését fémjelezte, hanem inkább a kommunista rezsim kirakatpolitikáját. Ez részben magyarázta azt a gyors és drasztikus visszaesést, ami a politikai rendszerváltással együtt következett be. Az első szabad választások után, 1990-ben a képviselők mindössze 7 százaléka volt nő. Egy 2013-as tanulmány szerint azért, mert a nők társadalmi reprezentációja praktikusan senkit nem érdekelt, még magukat a nőket sem. A politikai színtéren győzedelmeskedő férfiakat pedig végképp nem, így erre nem is volt politikai akarat. Ennek pedig igen hosszú távú következményei lettek: a női képviselők aránya az országgyűlésben a rendszerváltás óta soha nem tudott 15 százalék fölé emelkedni Magyarországon. Az Inter-Parliamentary Union 2023-as adatai szerint Magyarország a női döntéshozatali mutatókban

világviszonylatban a 151. helyen áll, az Európai Unió tagállamai között pedig a legutolsó. A statisztika 2024 februárjában – Novák Katalin köztársasági elnök és Varga Judit igazságügyi miniszter bukásával – tovább romlott. Azóta a magyar köztársasági elnök a korábbi gyakorlatnak megfelelően férfi, és a kormány miniszterei is kivétel nélkül mind férfiak.

Pedig az Orbán-rezsim kifejezetten sokat köszönhetett a két női miniszterének, közülük is talán leginkább a később köztársasági elnökké lett Novák Katalinnak. Nála többet senki nem tett a macsó magyar kormány elfogadtatásáért. Az amerikai és nyugat-európai elit egyetemeken diplomát szerzett, négy nyelven folyékonyan beszélő Novák karrierje sokak szerint épp azon alapult, hogy ezzel találta meg a módját, hogy a szinte kizárólag férfiak által uralt politikai elitben elképesztő gyorsasággal jusson egyre magasabbra. Minden sikere ellenére cukormázas mosollyal tudta képviselni a háztartással és a gyereknevelléssel bíbelődő háziasszonyt a nyilvánosságban. Rendkívül aktív politikai tevékenységével ráadásul nemcsak Magyarországon, hanem az Európai Unióban és azon kívül is hitelesítette azt a kormányzati kommunikációt, hogy egy nőből akkor is lehet bármi, még miniszter vagy akár köztársasági elnök is, ha közben örömmel és mosolyogva végzi el otthon az összes házimunkát. Hogy a fő üzenetként ezt közvetítő imázsvideók mennyire tükrözik a saját tapasztalatait, azt nem könnyű rekonstruálni, de nem is teljesen lehetetlen. Mielőtt politikai pályára lépett volna, Novák valóban háztartásbeli feleségként élt, Németországban. Amikor Orbán Viktor kétharmados felhatalmazást szerzett kabinetje 2010-ben összeállt, az online térben már akkor is aktív Novák blogot vezetett a mindennapjairól. Bár a bejegyzéseit később igyekezett nyomtalanul eltüntetni, néhány szemfüles újságíró több gondolatot is idézett az egykori németországi háziasszony világhálón megosztott tapasztalataiból. Ezekből kiderül például, hogy a beteg kisgyerekeivel töltött napok során Nováknak épp ugyanolyan gondolatai támadtak, mint olykor bármelyik anyának, aki senkivel nem tudja megosztani a gyereknevelés terhét. Ezért is írhatta, hogy „már számolom a perceket holnap reggelig, amikor végre néhány órára egyre redukálódik az itthon lévő gyerekek száma".

Azt is vállalta, hogy „bár még soha nem emeltem kezet a gyerekeimre, többször éreztem már azt, hogy legszívesebben én is fájdalmat okoznék nekik", illetve hogy „unom a bárgyú mesekönyveket, szeretnék két mondatot úgy váltani egy felnőttel, hogy nem szakít félbe senki, és minden vágyam csukott ajtó mellett pisilni".

A családügyi miniszterként a magyar nőket a hagyományos nemi szerepek szépségeiről győzködő Novák elég egyértelműen írt a blogjában arról is, hogy a háztartásbeli életforma korántsem volt ínyére. Mint írta, szerette volna „hasznát venni a két diplomámnak, a négy általam ismert idegen nyelvnek, az élettapasztalatomnak". Más kérdés, hogy ezek az élettapasztalatok nem is állhattak volna távolabb az átlagos magyar családanyák mindennapos valóságától. Novák ugyanis jóformán egyenesen az elit iskolák padjaiból került Németországba, ahol „egy erdő szélén éltünk, csodálatos környezetben, más dolgom sem volt, csak a három gyereket kellett igazgatnom, nevelgetnem, órák hosszat játszottunk, délután piknikeztünk az óriási kertben, aztán levittem őket bokszedzésre, este pedig lementünk a szaunába, úsztunk egyet, vagy begyújtottunk a kandallóba, és néztük a fantasztikus tájat (...). Általánosságban tényleg könnyebb az élet Németországban (...). Én hálás vagyok a sorsnak, hogy nem a kényszer üldöz el itthonról, hogy nem kórházi ápolónőként vagy pedagógusként élünk röhejes jövedelemből."

Nem az a kérdés tehát, hogy a nyelvtudásának és az iskoláinak köszönhetően a későbbi fényes karrierjére egyébként minden bizonnyal nagyon is rátermett Novák vajon arra vágyott-e, hogy naphosszat süssön-főzzön, ablakot pucoljon, és csinosan várja haza a munkanap végén a ház fáradt urát, ahogy azt később, fideszes politikusként készített imázsvideói sugallják. A blogbejegyzései afelől sem hagynak kétséget, hogy a későbbi családügyi miniszter nagyon is tisztában volt azzal, hogyan élnek, miből kénytelenek gazdálkodni a pedagógusok, idősápolók, beteggondozók, szociális munkások, védőnők és csecsemőgondozók, vagyis a szinte kivétel nélkül nők által betöltött állásokban dolgozók Magyarországon. Női miniszterként és köztársasági elnökként mégsem a nők munkaterheinek a csökkentésén, a nők és a férfiak jövedelme közötti különbségek csökkentésén, a jellemzően

nők által végzett munkák presztízsének a javításán dolgozott. Ehelyett készséggel közvetítette a Fidesz nőknek szánt politikai üzenetét, ami egy nőtől mégiscsak hitelesebben hangzott.

A kormánypárt stratégiája egyáltalán nem volt elhibázott: a Republikon Intézet 2023-as elemzése szerint a Fidesz-magszavazók körében, vagyis azok között, akik a választásokon biztosan részt vesznek és a kormánypártra szavaznak, 2010 óta 55-ről 60 százalék fölé emelkedett a nők aránya. A Fidesz felé hajló női preferenciát egy évvel később két másik közvélemény-kutató cég, a 21 Kutatóközpont és a Medián elemzése is megerősítette. Ezt a társadalomkutatók egy része előszeretettel magyarázza azzal, hogy az Orbán-kormány úton-útfélen a magyar családok legfőbb támogatójának állítja be magát. A családpolitika címén meghozott kormányzati döntések kommunikációja pedig a választók széles rétegeivel hiteti el, hogy a gyermeket vállaló házaspárok érdekei a kormány döntéseiben mindenek felett állnak. A magszavazók korösszetételéből azonban kiderül, hogy a rafinált kommunikáció elsősorban azok számára meggyőző, akik már rég túl vannak a gyerekvállaláson. Tehát az orbáni családtámogatást és annak hatásait legfeljebb áttételesen, már felnőtt gyerekeik, esetleg unokáik sorsából érzékelik. Ráadásul a tény, hogy a Fidesz legfontosabb szavazóbázisa az idősebb korosztályból kerül ki, viszonylag egyszerű magyarázattal szolgál a női túlsúlyra is: a nők Magyarországon egyszerűen tovább élnek.

Ettől függetlenül az Orbán-kormány többszöri újraválasztásához hozzájárulhatott, hogy Magyarországon sem az államszocializmusban, sem annak bukása óta egyetlen kormány sem foglalkozott azzal a ténnyel, hogy a nők munkába állása önmagában még nem hozza el a nők és a férfiak egyenlőségét. A szinte kizárólag női alkalmazottakkal betöltött munkakörök nők tömegeinek adtak ugyan lehetőséget arra, hogy egészségügyi ellátásra, illetve minimális nyugdíjra szerezzenek jogosultságot. Ugyanakkor a közalkalmazotti adminisztrációs munkakörökben, illetve az ugyancsak az állami szektorban nevelői és gondozói állásokban megkeresheto fizetések azt nem biztosítják, hogy a nők, különösen, ha gyereket is vállaltak, az aktív éveikben önfenntartóak tudjanak lenni. Noha ez ellen a 2010 óta hatalmon lévő

illiberális kormány éppúgy nem tett semmit, ahogy a korábbi baloldali-liberális kormányok sem, a Fidesz népszerűségét mégis növelték az olyan intézkedések, mint például a családi adókedvezmény vagy az egykulcsos adó bevezetése, még ha könyvtárnyi nemzetközi irodalom bizonyítja, hogy ezek a nők számára hosszú távon rendkívül hátrányosak. A családi adókedvezményt ugyanis a jellemzően magasabb jövedelmű apák realizálják, vagyis ez a támogatási forma hosszú távon a nők létbizonytalanságát és időskori elszegényedését eredményezi. Az egykulcsos adó bevezetése pedig maga után vonta a társadalmi támogatást nyújtó szociális intézmények alulfinanszírozását és a társadalmi különbségek növekedését. A legnagyobb mennyiségben fogyasztott termékeket, például az alapvető élelmiszereket, szinte kivétel nélkül 27 százalékos forgalmi adóval terhelik, és ez arányaiban sokkal nagyobb mértékben sújtja a szegényeket, mint a tehetőseket.

Arra a társadalomtudósok egyelőre nem tudnak empirikus magyarázattal szolgálni, miért voksol a női szavazók többsége a saját gazdasági érdekei ellen Magyarországon. Kézenfekvő magyarázatnak tűnhet, hogy a nők, akik túlnyomó többségében egyébként is férfi döntéshozóknak kiszolgáltatott helyzetben élik az életüket, a semminél többnek érzik, ha a gondoskodást imitáló kormány a férjeiken keresztül juttat valamit a családjaiknak. Minden jel arra mutat azonban, hogy ez ma már a fiatalabb korosztályba tartozó nőknek nem feltétlenül elég: a 2026-os választások előtt a kormány vélhetően ezért kényszerült arra, hogy a legalább két gyermeket nevelő nőknek élethosszig tartó SZJA-mentességet ígérjen be. Kérdés, hogy ez elegendő lesz-e a választási győzelemhez.

Az egyenjogúságot akarni is kell

Családügyi miniszterré való 2020-as kinevezése után Novák Katalin a harmadik legnépszerűbb politikus volt Magyarországon. Annak fényében, hogy egy 2017-es Eurobarométer-kutatás szerint a magyar válaszadók alkottak a leginkább sztereotipikus véleményt a politikai pályát választó nőkről (és a nőkről általában is) az egész Európai Unióban, ez igen szép teljesítmény. Mindeközben a zöld-liberális színekben politizáló Szél Bernadettnek, vagy más olyan női politikusnak, aki akár csak érintőlegesen hangot adott annak, hogy Magyarországon a kormány semmit nem tesz a nőket sújtó rendszerszintű egyenlőtlenségekkel szemben, esélye sem volt komolyabb tömegtámogatásra sem a férfiak, sem a nők részéről. Ez vélhetően nem független attól, hogy Novák, bármihez kezdett is a saját életével, azt hangoztatta, amit a magyar választópolgárok túlnyomó többsége egyébként is gondol, legalábbis az Eurobarométer-adatok szerint. A 2017-es kérdőíven a magyar válaszadók 78 százaléka a háztartás vezetését és a családtagokról való gondoskodást ítélte a nők legfontosabb feladatának. Svédországban a válaszadóknak alig 10 százaléka véli ugyanígy. Egy olyan társadalomban, ahol a választópolgárok több mint háromnegyede fogalmazza meg a nők felé elvárásként, hogy a gyermekeiről, idős rokonairól, férjéről való gondoskodás legyen a legfőbb hivatása az életben, női politikusként lehetetlen szavazatokra váltható támogatást szerezni ennek a megkérdőjelezésével. A megoldás egyik lehetséges formája, és egyúttal a női politizálás egyszerre szimbolikus és gyakorlati vetülete a kvóta bevezetése lenne, vagyis a nők számának és arányának kötelező növelése a közélet különböző területein. Csakhogy a magyar politikai elit, és korántsem kizárólag csak a jelenleg hatalmon lévő Fidesz, hanem a rendszerváltás óta gyakorlatilag minden politikai párt Magyarországon, erősen kvótaellenes. A nők közéleti részvételének növelését célzó kötelező kvóták ellen állandó érvként merül fel például, hogy a nők kevésbé alkalmasak vezető szerepre, mert hajlamosak érzelmi alapon dönteni. Ez a szexista álláspont még több évtizeddel a rendszerváltás utáni Magyarországon is olyannyira normatívnak számított, hogy Balázs Péter egykori külügyminiszter, a CEU professzora 2015-ben egy kormánykritikus lapnak adott interjújában nem érezte problémásnak elsütni azt a viccet, hogy „ha egy nő azt mondja, nem, azt jelenti: talán. Ha azt mondja, talán, azt jelenti: igen. Ha azt mondja, igen: akkor nem igazi nő. Ha pedig egy diplomata azt mondja, igen, azt jelenti: talán. Ha azt mondja, talán, azt jelenti: nem. Ha pedig azt mondja, nem, akkor azt jelenti, hogy nem is igazi diplomata." Vagyis ebben az értelmezésben a női és a diplomata lét egyidejű fennállása a működésbeli különbségek miatt eleve egy paradoxon.

Megosztással uralkodnak

A liberális demokráciákban nemcsak a politikai pártok, hanem az alulról szerveződő civil szervezetek is fontos szerepet töltenek be a nők társadalmi reprezentációjának alakításában. A szocialista blokk országaiban a kritikus civil szektor szükségszerűen csak a kommunista rezsim bukását követően kezdett el kiépülni. A „civilség" a posztkommunista államokban éppúgy, mint Nyugat-Európában, eredetileg az állammal szemben álló, független, értékalapú politizálás megfelelője volt. Csakhogy miután Magyarországon az 1990-es évek vadkapitalizmusa során létrehozta önmagát az újdonsült tőkésosztály, a társadalmi felelősségvállalás nem vált a gazdagok erényévé. A civil szektort, különféle konszenzuson alapuló intézményeken keresztül, jobb híján maga az állam finanszírozta. Ez a rendszer addig működött, amíg a kormányok elkötelezettek voltak az alapvetően demokratikus működési keretek mellett. Ez azonban a Fidesz–KDNP 2010-es kétharmados felhatalmazását követően gyökeresen megváltozott. Az illiberalizmust hirdető Orbán-kormány ugyanis alapjaiban értelmezte újra a demokrácia fogalmát, valamint az egész civil társadalom helyét és szerepét. Bár globálisan mindez egyáltalán nem volt példa nélküli, az orbáni modell az Európai Unióban egyelőre teljesen egyedülálló jelenség, aminek sem a végét, sem a következményeit nem lehet még látni.

A 2014-ben másodjára is alkotmányozó többséggel hatalomra került Orbán-kormány offenzívát hirdetett a magyarországi civilek, köztük a nők és férfiak jogegyenlőségéért küzdő szervezetek ellen. Ennek kiváltó oka az volt, hogy a legnagyobb külföldi finanszírozású alap, a Norvég Civil Alap elbírálási folyamatába a kormánynak nem volt beleszólása. Így semmilyen kontrollt nem tudtak afelett gyakorolni, hogy mely alapítványok és egyesületek juthatnak pénzhez. A több évig tartó vita mentén pedig új kereteket adtak a demokrácia addigi értelmezésének is. A marxista alapokon szerveződő hagyományos civil szektorral szemben Antonio Gramsci olasz politikai teoretikus – a két világháború között általa tapasztalt politikai folyamatok alapján – felvázolt egy másik alapon nyugvó civil szférát. Gramsci értelmezésében ez utóbbi, kiegészítő civil szektor úgy

szerveződik, hogy az ilyen formában működő társulásoknak az állam pénzt ad, amiért cserébe azok ellenőrizhető formában látnak el az állam által is fontosnak tartott feladatokat. A hagyományosnak mondható, Gramsci által *aktív szervezet*nek nevezett formációk ezzel szemben azért jönnek létre, hogy formálják a társadalmat, illetve, ha a szükség úgy hozza, szemben álljanak a hegemón állammal, amelynek nagyjából semmi érdeke nem fűződik ahhoz, hogy egyeduralkodó helyzetét veszélyeztesse. A hegemón állam ellenőrzésére létrejövő aktív szervezetek ilyen értelemben az állam ellenfelei.

A magyar civil társadalomban több tízezer kiegészítő szerepet ellátó civil szervezet létezik és létezett már az 1990-es évektől kezdve. Kutyamenhelyeket üzemeltetnek, bélyeggyűjtőknek és amatőr numizmatikai társaságoknak biztosítanak közösségi eseményeket, és így tovább. Bár az egyre szűkösebb források miatt olykor kisebb nehézségekkel, de a szóban forgó kiegészítő szervezetek állami finanszírozása hellyel-közzel zökkenőmentes maradt a NER hatalomátvételét követően is. Döntő változás következett viszont be egy sor olyan civil szervezet finanszírozási struktúrájában, amelynek tagjai társadalmi aktivizmust is vállaltak. Először az a kérdés vetődött fel, hogy az efféle társadalmi szerepvállalást lehet-e fizetett munkának értékelni, és ha igen, kinek kellene azt finanszírozni. Magyarországon 2010 után egy erős állam kezdett kiépülni, amelynek strukturálisan nemhogy szüksége nincs arra, hogy feladatokat delegáljon, például egy civil szervezetnek, de kifejezetten ellenérdekelt abban, hogy elveszítse az ellenőrzést, és azt a lehetőséget, amit a pénzügyi források elvonása jelent a számára. Egy erős állam többnyire értékalapon építi ki a hatalmát. Az Orbán Viktor vezette magyar kormányok, még ha a gyakorlatban nem is feltétlenül az általuk hirdetett értékek mentén járnak el, a nemzeti-keresztény ideológiát vallják magukénak. Erre hivatkozva alakult meg 2009-ben a Fidesz társadalmi tevékenységét segítő civil csoportok ernyőszervezete, a Civil Összefogás Fórum, röviden a CÖF, amelynek honlapján az első sor azt hirdeti, hogy „külföldről nem támogatott szervezet". Azt, hogy a „civil" ernyőszervezet több százmillió forintos éves bevétele honnan származik, a CÖF alapítványi beszámolóiból nem derül ki. Kiderül

viszont az *Átlátszó* oknyomozó portál 2024. májusi összefoglalójából, amely szerint a bőkezű támogatást a Fidesz pártalapítványai és olyan állami cégek dobják össze, amelyek igazgatósági tanácsában a kormányhoz hű káderek ülnek. Az általuk összedobott pénzből a CÖF fő tevékenységeként az állami propagandát erősítő tömegmegmozdulásokat és előadásokat szervez.

Ezzel párhuzamosan az Orbán-rezsim elfogadhatatlannak tartotta, hogy a kormány munkáját esetenként kritizáló, pláne ellenőrző civil szervezetek anyagi forrásokhoz jussanak. Ezért inkább visszautasította a Norvégia által közvetlenül az uniós országoknak eljuttatott, Norvég Alapból származó támogatást. Magyarország összesen 214 millió eurónyi támogatásra volt jogosult. Ezt a nem elhanyagolható összeget a magyar kormány azért nem fogadta el, mert a teljes támogatás mintegy huszad részét a Norvég Alap közvetlenül az arra pályázó civil szervezetek rendelkezésére bocsátotta volna. Mégpedig úgy, hogy az elbírálás folyamatába a magyar kormány egyáltalán nem szólhatott volna bele. Hogy álláspontját nyomatékosítsa, a kormány több civil szervezet ellen is nyomozást indított. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) egy bírósági eljárás segítségével kiderítette, hogy mindez Orbán Viktor miniszterelnök személyes megrendelésére történt. A kormányfő és kabinetje azzal vádolta meg az általuk meggyanúsított emberi jogi szervezeteket, hogy befolyásolni próbálták a választások eredményét, amihez nyugat-európai pénzügyi forrásokat, valamint a magyar származású amerikai multimilliárdos üzletember, Soros György pénzét használták fel. A nyomozóhatóságok semmilyen törvénysértést nem találtak, de a Norvég Alapból származó forrásokra az Orbán-kormány és a norvég kormány megállapodásának hiányában a magyarországi civil szervezetek továbbra sem pályázhattak.

A civil szféra Magyarországon a demokratikus értékek újraértelmezése mentén három szegmensre bomlott: a kifejezetten a hagyományosnak mondott keresztény-konzervatív értékrendet képviselő szervezetek mellett, még ha nem is olyan bőségesen, de azok a kiegészítő tevékenységet folytató egyesületek és alapítványok is részesülnek állami forrásokból, amelyek nem illetik kritikával a kormány működését. A társadalmi szemléletformálásra emberi jogi alapokon vállalkozó civil szervezetek azonban, akárcsak a művei nagy részét Mussolini börtönében, a segítőtársai által becsempészett eszközökkel író Gramsci, mára pontosan tudják, hogy az aktív és esetenként kritikus civil lét mekkora kockázattal jár. Az autoriter tendenciákat mutató kormányok célja a 21. században, különösen az Európai Unió közepén, nem az, hogy a civil társadalom megszűnjön. Megelégszenek azzal, hogy amennyire csak lehet, elsősorban az anyagi források célzott felhasználásával és a kritikus csoportok ellehetetlenítésével, ellenőrizni igyekeznek a civil szervezeteket. Az álcivil szektorban egyébként szép számmal akadnak olyan szervezetek is, amelyek valós és fontos támogatást nyújtanak nőknek. Csakhogy az állami köldökzsinór egyúttal azt is szavatolja, hogy a segítségért cserébe a kedvezményezettek, legyen szó akár magáról a civil szervezetről, akár az azon keresztül támogatott társadalmi csoportokról, egyúttal a *polypore állam* lekötelezettjeivé is válnak. A nőjogi szervezetek Magyarországon már 2010 előtt sem részesültek állami támogatásokban, tevékenységeiket addig is elsősorban külföldi támogatásokból fedezték. Ez persze nem független a demokratizálódó Magyarország kormányainak a női egyenjogúság iránt tanúsított érdektelenségétől. A CEDAW-bizottság 2023-as megállapításaiból azonban az is kiderül, hogy a Fidesz–KDNP kifejezetten aktívan alakítja át a saját politikai igényeinek megfelelően azt, ami iránt a korábbi kormányok érzéketlenek voltak. Csakhogy ez a kormányzati törekvés nem a nők és a férfiak egyenlőbbé válása irányába mutat, hanem épp ellenkezőleg: a hagyományos és sztereotipikus nemi szerepeket betonozzák be.

Politikai aktivitás-e a civil élet?

A liberális emberi jogok újraértelmezése nem Magyarországra korlátozódó jelenség, de globálisan csak most került a figyelem középpontjába. Ha nem is túl élesen, de a 2024-es európai parlamenti választások eredményéből jól látszik ez a tendencia a klasszikus nyugat-európai demokráciák esetében is. Az eurokritikus

pártok törekvései és főként sikerei fokozatosan megkérdőjelezik az emberi jogi diskurzuson alapuló demokrácia hagyományos értelmezését. Magyarországon – a putyini Oroszországból importált minta nyomán – semmilyen állami támogatást nem kapnak azok a civil szervezetek, amelyek a hegemón államot bármilyen mértékben és értelemben megkérdőjelezik. Miközben természetesen más európai országokra is igaz, hogy hegemón módon működnek, azt azért elviselik, sőt bizonyos mértékig közpénzből támogatják is, hogy a civil szervezetek ellensúlyként (és a demokratikus berendezkedés példaértékűnek bemutatott bizonyítékaként) létezzenek. Sokszor akár azért is, hogy elfedjék például a nők és a férfiak társadalmi helyzetében a demokratikus államokban is fennálló strukturális egyenetlenségeket. A mindenkori kormány ezekben az országokban is a saját programjának érvényesítésére törekszik. Csak éppen ott, ahol működnek fékek és ellensúlyok, a rendszerkritikus szervezetek is pályázhatnak állami forrásokra, és el is nyerhetik azokat. Ezt a liberális konszenzust számolta fel a magyar kormány azzal, hogy létrehozta a saját, állami forrásokból bőkezűen támogatott álcivil szervezeteit, miközben nyílt háborút hirdetett a tőle független és munkáját részben ellenőrizni hivatott, alulról szerveződő alapítványok és egyesületek ellen.

Az emberi jogok képviseletére létrejött, a kormány által a politikai aktivizmus keretrendszerébe kényszerített szervezeteknek Magyarországon csekély belső legitimációja maradt. Ez elsősorban azért alakult így, mert a „civilség" meghatározásakor elutasították a politikai pártokkal való együttműködést, mondván, hogy egyetemes emberi értékeket képviselnek. A harmadik Orbán-kormány 2014-es felállásakor a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalának (OSCE-ODIHR) szervezésében a nők és a politikai részvétel témájában tartott rendezvényen a demokratikus ellenzéket képviselő női politikusok némelyike hangot adott annak a véleményének, hogy Magyarországon azért maradt el a nők és a férfiak egyenlőségét pártpolitikától függetlenül hirdető konszenzus, mert a civilek elszigetelték magukat a pártpolitikától. Ennek lehet a következménye, hogy a nők parlamenti képviselete Magyarországon, a régióban egyedülálló

módon, 1990 óta 10 százalék körül mozog. Ezért kell a CEDAW-bizottságnak még 2024-ben, mintegy 35 évvel a rendszerváltás után is azt visszajeleznie, hogy a magyar kormányból hiányzik a politikai akarat, hogy a nők parlamenti és külképviseleti arányát növelni igyekezzen. A Novák Katalin és Varga Judit 2024-es bukását követő tisztújítás mindenesetre nem abba az irányba mutat, hogy ez az ENSZ-bizottságtól érkező ajánlás a magyar kormányt mélyen érintette volna.

Magyarországon a civil szektor képviselői hajlamosak áldozatként tekinteni magukra. Ez nem meglepő, hiszen sokak retinájába beégett kép, ahogyan Móra Veronikát, a Norvég Alap forrásait elosztó civil szervezetekből álló konzorcium vezetőjét rendőrautóval vitték el a házkutatást végző rendőrök a 2014-ben kialakult politikai vitákat követően. A magyar kormány ellenségessége, a rendszerkritikus civilekkel szemben hozott rendeletek még inkább ráerősítenek a mártírszerepre. Ahhoz, hogy az alulról szerveződő mozgalmakban folyamatos legyen az utánpótlás, és a szervezetek ki tudjanak lépni az áldozati szerepből, a mozgalmi hagyományokhoz kellene visszanyúlni. Hiszen ezek segítségével megkérdőjelezhetetlennek hitt értékeket írtak át egykor, például azt, hogy a nőknek korábban Európa-szerte nem volt szavazati joga. A radikális rendszerkritika azonban az eszközök radikális újragondolását igényli, aminek a legelső lépése a nemzetközi egyezmények szigorú betartatása lenne. A kötetünk sorvezetőjéül szolgáló CEDAW-jelentésre adott nemzetközi válaszokból azonban rendre az derül ki, hogy hiába lett az Európai Unió tagja, Magyarországnak semmilyen szankcióval nem kell szembenéznie akkor sem, ha az ajánlásokat nem teljesíti. Elég, hogy a beszámolás formális követelményei mentén letudja a papírmunkát, elküldi a – férfi vezette, de női hivatalnokokból álló – delegációját, majd a markába röhögve odébb áll. Miközben pozitív példaként rendre mindenhol a nemi egyenjogúság területén minden mutatóban az élen teljesítő skandináv államokat szokás emlegetni, kevés szó esik arról, hogy egyébként a Magyarországgal nagyjából azonos pozícióból induló visegrádi országokban is történnek előremutató változások. Még ott is, például Lengyelországban, ahol a női egyenjogúság kérdése finoman szólva sem élvez prioritást. A kommunizmus ellen

harcoló Szolidaritás mozgalom bábáskodása mellett létrejött lengyel parlamenti kvóta bevezetését az előzte meg, hogy az 1989-es rendszerváltás 20. évfordulóján a politikai változásokat kivívók egy csoportja, vagyis a nők azzal szembesültek, hogy utólag leradírozták őket a történelmi események palettájáról. Ennek nyomán érte el a lengyel nőkongresszus, hogy mára törvény szabályozza, hogy a parlamenti választásokon a pártlisták női jelöltjeinek aránya el kell érje a 35 százalékot. Magyarországon ehhez képest a nők politikai részvételét semmi nem mozdítja elő, noha bőven akadnának jól képzett, több nyelven beszélő jelöltek az állami feladatokra. Nincs ez másképp a társadalom többi, strukturálisan hátrányban lévő csoportjával sem. A baloldali támogatottsággal kinevezett, kizárólag férfiakból álló Bajnai-kormány 2009-2010-ben bevezetett egy roma kisebbségi programot, amely a cigány származásúak arányát lett volna hivatott növelni az államigazgatásban. A programban részt vevő száz fiatalból mára jóformán mind kiesett a sokszoros átalakításon átesett magyar államapparátusból.

Komoly akadályt jelent az is, hogy a nemzetközi intézmények, valamint a nemzetközi színtéren is működő civil szervezetek úgy sürgetnek normaváltozást, hogy szinte egyáltalán nem foglalkoznak az általános munkakultúrával. Magyarországon ma is elsősorban a szociális, az oktatási és a kulturális ügyeket tekintik női területeknek, szakpolitikai szinten legfeljebb ezekben esik szó a nők problémáiról. Itt is csak addig, amíg egy politikai döntés nyomán háttérbe nem szorulnak ezek a szakterületek, ahogy ez történt az Orbán-kormányok alatt. Valójában *gender mainstreaming*re, vagyis arra lenne szükség, hogy a nők és a férfiak egyenlő esélyeinek megteremtésére irányuló szándék a politika és a gazdaság minden egyes területén megjelenjen. Erre kínálnának lehetőséget a szigorúan szabályozott mentorprogramok, amelyekben tapasztalt vezetők segítenék a programba pályázati felhívás útján bekerülő pályakezdőket. Bár ez a fajta utánpótlásképzés informálisan jelen van a magyar közéletben, de a valóságban csak annyit jelent, hogy a pozícióban lévők kijelölik a saját utódaikat. Csakhogy az informális mentorálás a férfiak uralta politikai térben szinte kizárólag a fiatal férfiak előrejutását segíti,

a nők, legalábbis tömegével, csak szigorú keretek közé terelt, formalizált programok révén rúghatnának labdába. Azok a szökőévente felbukkanó női politikusok, akik az informális utódlási keretek között is jól boldogulnak, elsősorban a kirakatpolitizálás eszközeiként tehetnek szert komoly befolyásra. Így vált a családpolitika megtestesítőjévé először tárca nélküli miniszterként, majd köztársasági elnökként Novák Katalin. Különösen, hogy kifejezetten tehetségesnek bizonyult abban a közösségi platformokra optimalizált kommunikációban, amellyel a fiatalabb szavazórétegeket is jól meg lehetett szólítani. Ráadásul lényegesen szelídebben tudta ugyanazt az álláspontot képviselni, mint a könyvdarálással elhíresült, szélsőséges provokációtól sem tartózkodó Dúró Dóra.

Csakhogy a párbeszédre épülő egyenjogúsági politikát csak az tudná életre hívni, ha világosan elkülönülne, kinek mi a valódi érdeke, ki miért vagy éppen mi ellen küzd. Akkor talán arra a kérdésre is választ lehetne találni, hogyan váltak a női szavazók a Fidesz legfőbb támogatóivá, miért voksolnak a női szavazók tömegei egy olyan pártra, amely nem foglalkozik a mindennapi nehézségeikkel, és nem képviseli az érdekeiket. A Magyarországon másfél évtizede kormányzó Fidesz által a szinte kizárólag a nőkre hárított feladatok – így például a szociális és gondoskodási szektor részben a nők által végzett alulfizetett munkával, részben pedig a nem működő vagy éppen nem is létező szociális intézményrendszer miatt kényszerből ugyancsak többségében a nők által végzett fizetetlen munkával való életben tartása –, mint azt a következő fejezetben látni fogjuk, nem szolgálják a nők érdekeit.

GONDOSKODÁS IMPORT NŐKKEL

„A Részes Államok kötelesek a nőknek a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítani állampolgárságuk megszerzésére, megváltoztatására vagy megtartására (...) gyermekeik állampolgárságát illetően is."
(CEDAW, 9. cikk)

A fejezet az Európai Unión belüli gondoskodási migráció okait, valamint a magyar nőkre és családokra gyakorolt következményeit tárgyalja.

„Múlt vasárnap meghalt a néni. Nagyon szépen ment el. Ott voltunk vele mindannyian, a tesója, az unokahúgai, és az egyik lányuk, meg én (...). A család megkért, hogy maradjak még pár napig, segítsek pakolászni és őrizni a házat. Hétfőn reggel vitték el a testét, azóta gyakorlatilag egyedül vagyok itt. Nagyon különleges ajándéka ez a sorsnak, lehetőségem van a saját tempómban elbúcsúzni tőle, nem kell a családtagokra figyelni, csak néha jönnek át ők is, és akkor meg jókat beszélgetünk. Végigjártam kétszer a szüneteim helyszíneit, átélve a furcsaságát annak, hogy nem kell időre visszaérnem. Vezetni az autóját, úgy, hogy ő már nincs itt. Pakolászni a szobájában, érezve az illatszerei által még jelen lévő illatát. Közben pedig már a jövőn dolgozni. Elvileg ebben a hónapban itt dolgoztam volna, de most nyilván újratervezés van, más projektek is kezdődtek" – írja digitális naplójában Milánkovics Kinga, aki 2014-ben költözött Magyarországról Máltára. Először egy idősek otthonában kezdett ápolóként dolgozni. A nem túl ideális munkakörülmények és az alulfizetettség miatt egy évvel később úgy döntött, inkább bentlakásos magánápolóként próbál szerencsét Nagy-Britanniában. Mint egy vele készült interjúban mondta, ott „négyszer annyit fizettek, mint a máltai otthonban, másrészt olcsó ingázni a két ország között".

Milánkovics Magyarországon agrárközgazdasági és környezettudományi mesterdiplomát szerzett, majd vidékfejlesztéssel foglalkozott, és egyetemen tanított a fenntarthatósággal, valamint a gender mainstreaminggel foglalkozó tárgyakat. Aktív szerepet vállalt a civil szektorban, a Női Érdekérvényesítő Szövetség alelnöke, majd két évig a brüsszeli European Women's Lobby magyarországi delegáltja volt. Női esélyegyenlőségi munkájáért 2008-ban állami elismerést kapott. Az idősgondozás szerinte a brit társadalomban is egy alulértékelt szociális terület, ami kiderül például abból, hogy „a britek nem tudnának megélni az ápolásból". Milánkovics szerint „ez azoknak jó üzlet, akik szegény országokban költik el a fizetésüket", vagyis akik a globális észak-nyugaton megkeresett fizetésükből az idejük jelentős részében egy globális dél-keleti országban élnek. Ezzel együtt is úgy látja, hogy az idősgondozóknak Nagy-Britanniában összességében mégis nagyobb a presztízse, mint Magyarországon, mert „a britek jók abban, hogy értékeljék, ha valami olyasmit kapnak, amire szükség van. A családok boldogok, ha jó kezekben tudják a rokonukat, és én is boldog vagyok, ha megbecsülnek. Bár a középosztály ott is lecsúszóban van, mégis nagy hagyománya van az egymásról való gondoskodásnak. Elismerik és megbecsülik a gondoskodók munkáját, Magyarország ebben sehol sincs."

Hogy valójában soha nem is volt, az egy magyarországi egészségügyi szakközgazdász 2010-es helyzetértékeléséből derül ki. A Fidesz–KDNP-kormány hatalomra jutásának az évében a szakíró szerint 18 ezres várólista volt az idősgondozási férőhelyekre. A magát családbarátként meghatározó kormánytól elvárható lett volna, hogy kezdjen valamit azzal a helyzettel, hogy a rászoruló időseknek több mint a harmada nem jutott szakszerű ellátáshoz. Magyarországi statisztikák szerint a 2020-as évekre a lakosság több mint 20 százaléka töltötte be a 65. életévét, ami hozzávetőlegesen kétmillió idős embert jelent. Közülük több mint 1,3 millióan valamilyen tartós egészségkárosodással élnek. Miközben Magyarország lakossága 2010 után – elsősorban az elvándorlás és az alacsony születésszámok miatt – több százezerrel csökkent, a „családbarát" kormányzás tizedik évére a gondozásra várók száma további 7 ezerrel, közel 25 ezerre nőtt. Több mint félmillió idős él egyedül, a többiek túlnyomó többségét a családtagjaik gondozzák. A 65 évesnél idősebbek mindössze

3 százalékának van idősek otthonában férőhelye, és csupán 7 százalékuk kap professzionális gondozást az otthonában. A gondozottak mintegy fele tartósan beteg, az intézményekben élő idősek negyede demenciában szenved.

Az idősgondozás állami normatív támogatása 2010-ben, a Fidesz–KDNP hatalomra jutásakor is legfeljebb a felét fedezte az ellátás valódi költségeinek. Norvégia, Svédország, Hollandia és Dánia a GDP-je 2,3-2,7 százalékát szenteli – nagyobbrészt állami forrásokból – idősgondozásra, és az idősgondozásra fordított GDP-arányos költés még a lényegesen rosszabbul teljesítő Németországban is eléri az 1,5 százalékot. Magyarországon erre az állam a GDP-nek mindössze 0,2 százalékát költi. Statisztikák szerint 2040-re az Európai Unió lakosságának több mint negyede lesz nyugdíjaskorú, 2050-re háromszorosára nő a 80 évesnél idősebb európai lakosság aránya. Ezeknek az időseknek a többsége állandó ellátást igényel majd. A tartós ápolásra szorulóknak európai átlagban ma mindössze a negyede részesül otthoni gondozásban. Dominique Verté belga gerontológus szerint az évszázad közepére 2 millió idősgondozó hiányzik majd a kontinensről. Miután az egészségügyi ellátórendszer gyakorlatilag sehol nem képes a demográfiai átalakulással, vagyis az elöregedő társadalmakban keletkező gondozási és ápolási kereslettel megküzdeni, az idősgondozásra egyre hatalmasabb, üzleti alapon és nem állampolgári jogok mentén működő iparág épül. A jövőben pedig egyre nagyobb szerep jut azoknak az egyéni gondozóknak, akik magánvállalkozóként, munkabérért látják el az időseket.

A legolcsóbb munkaerő a kelet-európai nő

Az idősgondozás egy sor egyéb – Magyarországon jellemzően fizetetlen – gondoskodási munka mellett a társadalmi újratermelés egyik fontos, és az iparilag fejlett társadalmakra jellemző elöregedés miatt egyre fontosabb ága. A nem fizetett gondozási munkákra a nők világszerte átlagosan napi 3-6 órát fordítanak az idejükből, míg a férfiak ugyanezt a tevékenységet globális átlagban napi fél-egy órában végzik. Az OECD adatai szerint a fizetetlen

gondoskodási feladatok mintegy háromnegyede a nőkre hárul. Ennek egyenes következménye, hogy a nők részaránya a munkaerőpiacon, vagyis ott, ahol a munkájukért pénzt is kaphatnának, lényegesen kisebb a férfiakénál. Azok a nők, akiknek van jövedelmet is termelő munkájuk, jellemzően a kedvezőtlenebb feltételekkel járó munkákat tudják elvállalni, jelentős részben éppen azért, mert a gyermekeikről, idős rokonaikról való gondoskodás terhe egyedül az ő vállukat nyomja. A munkaerőpiacon, különösen a hagyományos nemi szerepekkel szemben elfogadó társadalmakban, a nők elsősorban szintén olyan fizetett munkakörökben helyezkednek el, amelyek ápolási, gondozási, oktatási, nevelési feladatokkal járnak. Ezek szinte mindenhol, Magyarországon pedig extrém mértékben alulfizetett állásoknak számítanak, függetlenül attól, hogy sokszor felsőfokú végzettséget igényelnek. Addig, amíg az úgynevezett *reproduktív munkát* a társadalom és a gazdaság e szerint árazza be, a nők nemcsak az aktív éveik alatt kénytelenek alacsonyabb jövedelemmel beérni, mint a férfiak, hanem a nyugdíjazásuk után is jóval kedvezőtlenebb feltételek között találják magukat, miközben átlagosan tovább élnek. Pedig társadalmi újratermelés, reproduktív munka nélkül nem létezik se gazdaság, se kultúra, de még politikai szerveződés sem. Nancy Fraser kortárs amerikai filozófus szerint a neoliberális kapitalista társadalmak potyautasként kapaszkodnak fel a társas kapcsolatokat létrehozó és ápoló tevékenységekre. Ezeknek a munkáknak jobbára nem tulajdonítanak pénzben kifejezhető értéket, vagy ha mégis, akkor jelentősen alulárazzák azokat. Fraser szerint ennek következménye az, hogy a gyerekek szocializációjának az oroszlánrészét, akárcsak az idősgondozást a kapitalista társadalmak a piaci viszonyokon kívül, családi keretek között, informális kapcsolati rendszerekben, de még a legjobb esetben is alulfinanszírozott állami intézményekben tudják le. Miután az ipari termelés és a társadalmi újratermelés szférái elkülönültek, majd el is váltak egymástól, az előbbieket a férfiakhoz, utóbbiakat pedig a nőkhöz társították. A „reproduktív" tevékenységet pénzbeli juttatások helyett szeretettel és erénnyel jutalmazták, fizetség pedig csak a „produktív" munkáért jár. A tőkés társadalmak ezzel létrehozták az intézményi alapokat a nők alárendelésének egy új, modern formájához.

A produktív-reproduktív munkafelosztást Fraser három korszakra bontva vizsgálja. A társadalmi újratermelést a centrumországok által – az ipari termelés és a gyarmati kizsákmányolás révén uralt – versenyalapú kapitalizmus tette a nők feladatkörévé a 19. században. A 20. századi államilag szabályozott kapitalizmusnak köszönhető a „családi bér" bevezetése. A 21. századi globalizált kapitalizmus érájában pedig a gyári termelést átszervezik az alacsony bérköltségű országokba, a nőket nagy tömegben beterelik a munkaerőpiacra, miközben az állam, amennyire csak lehet, kivonul a jóléti szolgáltatásokból. Ennek következtében „a gondoskodás árucikké változott azok számára, akik képesek fizetni érte, és a magánszférába szorult azok számára, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy költsenek rá." A gondoskodó munkát, akárcsak a gyári termelést, a gazdagabbak olcsón kiszervezik a szegényebbeknek. A globalizált piac és az árverseny következtében ez gondoskodási migrációt eredményez. A polypore magyar állam emellé bevezette a „társadalmi anyaság" intézményét, és az ehhez biztosított anyagi ösztönzők mellett erkölcsi nyomással igyekszik a nőket a társadalmi kötelezettséggé minősített feladat ellátására rábírni. Bár a neoliberális kapitalizmustól a szólamai szintjén minden erejével igyekszik eltávolítani magát, a propagandában gyakran hangoztatott szlogenek ellenére a Fidesz–KDNP-kormány társadalomszervezése is a kapitalista termelés logikáját követi.

Modernkori cselédség

A gondozási munka oroszlánrésze ma is a nőkre hárul, nemcsak Magyarországon, hanem Európa-szerte. Míg azonban a szegényebb európai országokban túlnyomórészt a női családtagok gondozzák rászoruló családtagjaikat, addig a gazdagabb régiókban egyre inkább fizetett alkalmazottak teszik ugyanezt. A tehetősebb családok által alkalmazott gondozók túlnyomó többsége nő, a legtöbbjük külföldi munkavállalóként vesz részt az idősgondozásban. A 20. század utolsó évtizedétől egyre nagyobb méretűvé duzzadó globális gondozási láncban kelet-európai nők százezrei érintettek. Ez a jelenség egyébként leginkább csak a nemzetköziségében különbözik attól a Magyarországon a 20. század közepéig bevett gyakorlattól, hogy a tehetős polgári családok szegény, többnyire faluról a városba költöző cselédeket alkalmaztak a háztartási és gondoskodási feladatok elvégzésére. Ez a fizetett munkaerő tette lehetővé a polgárkisasszonyok emancipálódását. Ma ugyanígy teszi lehetővé gazdagabb, többnyire nyugat-európai nők karrierépítését, hogy a jellemzően keletebbről (vagy délebbről) érkező nők a saját országukban megszokottnál több pénzért gondozzák az idős családtagjaikat. Ehhez képest a kelet-európai nők tömegeinek éppen az jelenti a kitörési lehetőséget, hogy amit a saját országukban ingyen és bérmentve elvár tőlük a társadalom, a kormány, a családtagjaik és talán neveltetésük okán ők maguk is, azért egy másik országban pénzt kapnak. Ráadásul jellemzően jobban keresnek külföldön ezzel a munkával, mint amit a hazájukban akár idősgondozással, akár bármi mással meg tudnának keresni. A célországokban viszont épp azért jutnak ők lehetőségekhez, mert az ott élő nők ugyanannyi pénzért nem vállalnák ezeket a feladatokat. Milánkovics mégis azt írja a blogján, hogy „nem azoknak a nőknek a sorsa nehéz, akik ingázó idősgondozók, hanem azoké, akik még ehhez a munkához sem férnek hozzá Magyarországon. A magyar egészségügyben dolgozóké, a tanároké, az állami intézményrendszerben idegölő munkát végzőké, a munkaerőpiachoz hozzá nem férő kisgyerekes anyáké, a gyerekeiket egyedül nevelő nőké, a bántalmazott nőké, a Magyarországon élő 50 feletti nőké, a multik eladóié, a polcfeltöltőké, az idős nőké, azoké a nőké, akik idős rokonokat vagy tartósan beteg, sérült családtagokat kénytelenek ápolni. Akiknek évi 25 nap szabadsága van, vagy anyaként még annyi sem, viszont pénzük sincs arra, hogy nyaralni menjenek, hogy félretegyenek az öregségükre, vagy továbbtanuljanak középkorúként. Vagy csak egészségesen táplálkozzanak, és eleget mozogjanak. A magyar nők széles rétegeinek valóságához képest a nyugat-európai idősgondozás a kiugrás lehetősége, és nemcsak anyagi értelemben, hanem elvi, erkölcsi, érzelmi és mentális értelemben egyaránt." Bár a gondozási válság Magyarországon is egyre nagyobb méreteket ölt, a magyar kormány programjában láthatatlanok maradnak az elvándorló, külföldön, elsősorban Németországban, Ausztriában és Nagy-Britanniában idős-

gondozást vállaló és abból akár a teljes magyarországi családjukat eltartó nők, mintha meg is szűntek volna létezni.

Van, akinek Magyarország jelent kiugrási lehetőséget

A magyarok harmada személyesen is ismer olyan nőket, akik külföldön dolgoznak idősgondozóként vagy idősápolóként. A közép-kelet-európai országokból nyugatabbra áramló gondoskodási migráció ugyanakkor annyiban eltér a globális tendenciáktól, hogy a szegényebb európai országokban külföldi gondozási munkát vállaló nők nagy része – a Dél-Kelet-Ázsiából vagy Dél-Amerikából érkezőkkel ellentétben – váltott gondoskodásban dolgozik. A célországok (elsősorban Ausztria, Németország és Nagy-Britannia) viszonylagos közelsége, valamint viszonylag könnyű és olcsó megközelíthetősége lehetővé teszi, hogy a gondozási munkát végző nők ne hagyományos bevándorlóként dolgozzanak ott, hanem egy – általában hasonló adottságú országból érkező – váltótárssal együtt alkalmazzák őket. Így hosszabb időszakokra haza tudnak utazni a saját családjukhoz. A magyar idősgondozók abban is eltérnek a máshonnan érkezőktől, hogy túlnyomórészt középkorúak, vagyis többnyire már csak akkor adják külföldi munkára a fejüket, amikor a saját gyerekeik, ha vannak, idősebbek vagy felnőttek.

A globális gondozási láncban egyébként Magyarországnak nemcsak kibocsátó országként van szerepe. Miközben Nyugat-Európában több tízezer magyar nő dolgozik idősgondozóként, Magyarországra is nők százai érkeznek még szegényebb országokból, hogy a jobb élet reményében enyhítsék a gondozási válságot. Arról, hogy pontosan mennyien lehetnek, semmilyen nyilvánosan hozzáférhető adat nem áll rendelkezésre. Ez nem is csoda, hiszen ez a munka nagyrészt szabályozatlan. A hivatalos regisztráció és biztosítás nélkül végzett gondozási munka adóterhek vagy a társadalombiztosítónak befizetett járulék formájában sem válik láthatóvá.

A Magyarországon magánzóként, többnyire feketén, vagyis adófizetés nélkül dolgozó idősgondozók jelentős része Erdélyből érkezik.

Az 1920-ig Magyarországhoz tartozó régióban ma is nagy a magyar lakosság aránya, így a munkavégzésnek nyelvi akadályai nincsenek. A Magyarországon idősgondozást vállaló erdélyi nők, akárcsak a Közép-Kelet-Európa országaiból Nyugat-Európába érkezők, többnyire bentlakásos gondozók, akik sokszor párban dolgoznak, két-három heti váltásban. Egy magyar anyanyelvű újságíró páros 2021-ben tucatnyi magyarországi és romániai idősgondozót kérdezett arról, hogyan kerültek erre a pályára, és miért vállalják a kétlaki életet. A romániai falvakból Magyarországra járó idősgondozók többségének olyan családi vagy baráti kapcsolatokon keresztül adódott ez a munkalehetőség, ahol a nőknek már az államszocialista időszakból sok tapasztalata volt a budapesti igényekkel. Akkoriban azért jártak a nők tömegével Budapestre, hogy az általuk kézzel kivarrt terítőket, függönyöket, párnahuzatokat értékesítsék. Bár a rendszerváltás után megcsappant az érdeklődés az árujuk iránt, a budapesti kapcsolataikat továbbra is előnyösen tudták használni arra, hogy tehetősebb családoknál háztartási munkát, majd idősgondozást vállaljanak. Sok anyának később a lánya is becsatlakozott ebbe az üzleti modellbe.

Hasonló gyakorlat alakult ki azokban a magyar családokban is, amelyeknek nőtagjai Nyugat-Európában látnak el idős embereket. Egy dél-magyarországi nő például azt mesélte az újságíróknak, hogy 16 éves korában választás elé állította a lányát: „vagy otthon vagyok vele, de nem lesz pénzünk, vagy kijárok dolgozni, és nem lesznek megélhetési gondjaink. Egy napig gondolkodott, majd azt válaszolta: anya, én azt szeretném, ha maradnál, de lenne pénzünk is." Zsóka, aki akkor már elmúlt 50 éves, nem maradt. A rá következő hét évben Ausztriában, Németországban és Kanadában is dolgozott. A lánya, aki időközben felnőtt, okleveles szakápolóként Németországban telepedett le. Az újságírók több olyan erdélyi családot is találtak, ahol anya és lánya felváltva dolgozott egy-egy gazdag magyarországi családnál. A velük beszélgető újságírók szerint a Magyarországon dolgozó erdélyi asszonyok ápolói feladatokat látnak el, függetlenül attól, hogy rendelkeznek-e ápolói képesítéssel. Pedig a munkájuk gyakran szakképzettséget igényelne: ők felelnek a gyógyszerek adagolásáért, az idősek mosdatásáért, és ha fekvőbetegekről van szó, akkor ezek

a – sokszor szakképzetlen – gondozók emelgetik, mozgatják azokat az ápoltakat, akiknek különben felfekvések keletkeznének a testén.

Az osztrák, német vagy brit családok ezzel szemben megengedhetik maguknak, hogy rászoruló családtagjaik mellé a saját otthonukban fogadjanak bentlakásos gondozót, aki mellett szakképzett ápoló is dolgozik. Utóbbi nem lakik az így gondozott idős emberek otthonában, de rendszeres időközönként elvégzi azokat a feladatokat, amelyekhez szakképesítés szükséges. Különösen Ausztriára és Nagy-Britanniára igaz, hogy szakképzett ápolók állnak az idősek és családtagjaik rendelkezésére az állami ellátórendszerben, és szükség esetén házhoz járnak. Ez pedig részben úgy lehetséges, hogy a Kelet-Európából importált gondozóknak köszönhetően az ottani egészségügyi rendszer nincs annyira túlterhelve, hogy idősek tömegei maradjanak teljesen ellátatlanul. Az osztrák jogi környezet egyébként még a többi nyugat-európai országhoz képest is kivételesen vonzó a gondozói munkára vállalkozók számára. Miután Wolfgang Schüssel osztrák kancellárt a 2006-os választási hajrában az a vád érte, hogy feketén foglalkoztat a családjában egy bentlakásos ápolót, 2007-től külön törvényt (Hausbetreuungsgesetz) hoztak a gondozói munka szabályozására. Ez pedig nemcsak a szektort fehérítette ki, de jelentősen visszaszorította a gondozók rovására elkövetett visszaélések lehetőségét is. Ettől függetlenül könnyen előfordulhat, hogy az ország nyelvét nem beszélő, így a saját érdekképviseletüket ellátni nem képes idősgondozók Nyugat-Európában is belefuthatnak olyan családokba, ahol végül a szerződésen kívül eső feladatokat, például takarítást, gyerekfelügyeletet is elvárnak tőlük.

Nem az ápolók mennek, hanem a reményt vesztettek

Azok, akik külföldön vállalnak gondozói munkát, hiányoznak az otthonaikból, hiányuk pedig a saját családjaikban okozhat megoldhatatlan nehézségeket – állítják a témát kutató magyarországi szociológusok, akik elsősorban abból a nézőpontból vizsgálják a kérdést, hogy Magyarország inkább kibocsátó, mint befogadó országnak számít a gondoskodási

migrációban. Önálló tanulmánykötetében, amelyben a gondoskodási válság magyarországi hatásait vizsgálta, Gábriel Dóra szociológus azt írta 2022-ben, hogy a gondozási migrációt annak szereplői legtöbbször *win-win* szituációként értékelik. A munkát végző gondozók a kibocsátó országban elérhetőnél jobban keresnek, míg a gondozást igénylők a megszokott, otthoni közegükben maradhatnak. A területfejlesztő közgazdászból idősgondozóvá vált Milánkovics is egyetért ezzel, ám a blogjában arról is ír, hogy az a megközelítés, hogy a külföldön gondozási munkát vállaló nők hiányát a kibocsátó országban otthon maradt gyerekek és idősek szenvedik meg, „a viszonylag jómódú, középosztálybeli polgár, az értelmiség szempontjából nézi, látja és láttatja a kérdéskört. Azokéból, akik a saját bőrükön leginkább csak azt a részét élik meg a problémakörnek, amikor a saját rokonaik ápolásának a megoldása a nehézség."

A gondoskodási válság igazi mélységei Magyarországon először a covid-járvány 2020 eleji kitörésekor mutatkoztak meg. Újságcikkek tucatjai sugallták azt, hogy az egészségügyi ellátórendszer válságát az okozza, hogy nők, köztük egészségügyi dolgozók ezrei dolgoznak külföldön. Milánkovics viszont azt állítja, hogy a Nagy-Britanniában bentlakásos gondozási munkát végzők túlnyomó többségének nincs ápolói vagy gondozói szakképesítése, vagyis a magyarországi szakellátásban tapasztalható hiány biztos nem írható a számlájukra. Nyugat-magyarországi kutatómunkája során Gábriel is inkább arra jutott, hogy elsősorban nem azok vállalnak külföldön gondozói állást, akiknek szakképesítése is van erre a munkára. Több csoportba rendezte az általa megkérdezett nőket, és úgy találta, hogy a „sodródók" közül például sokaknak középfokú képesítése sincs. Úgy tekintenek a külföldi gondozói munkára, mint utolsó szalmaszálra. Előtte adósságokat halmoztak fel, sokszor épp a csábítóan könnyen hozzáférhető hitelek miatt, sokuknak még a közüzemi számlák kifizetése is gondot okozott. Magyarországon többnyire három műszakban, sokszor feketén végeztek rendkívül alacsony presztízsű munkát, ha egyáltalán volt munkájuk. A második csoportba tartozók középfokú végzettséggel rendelkeznek, a külföldi munkavállalás előtt sokan gondozói tanfolyamot végeznek. Részben amiatt, mert középkorúak,

vagy csak néhány évük van hátra a nyugdíjig, Magyarországon rendkívül korlátozottak az előrelépési lehetőségeik, a magyar munkaerőpiacon a megélhetéshez épphogy elegendő jövedelmet tudtak elérni. A harmadik csoportot olyan, korábban vállalkozóként vagy kényszervállalkozóként érvényesülni próbáló nők alkotják, akiknek korábban is volt ugyan stabil egzisztenciájuk, de mindig rákényszerültek, hogy rugalmasan alkalmazkodjanak a piaci igényekhez. Az idősgondozásra külföldre szerződő „vállalkozók" Gábriel kutatásában mind középkorú, vidéki kistelepülésen élő nők. Ugyancsak középkorúak a Gábriel által „diplomásokként" kategorizált külföldi munkavállalók, akiknek a felsőfokú végzettsége jellemzően nem ápolói képesítést takar. Bár ők Magyarországon is találnának munkát, többen az új élet reményében vágnak bele az idősgondozásba, hogy az így megkeresett pénz segítségével megkapaszkodjanak a fogadó országban. A legszűkebb csoportba Gábriel kutatásában az „útkereső fiatalok" tartoznak.

A magyar szociológus eredményeit az Osztrák Gazdasági Kamara jelentései is igazolják: az Ausztriában gondozói munkát végző közép-kelet-európai nők kétharmada 40 és 60 év közötti, további közel 8 százalékuk ennél is idősebb. Ehhez képest valóban torznak tűnhetnek a magyar sajtóban a gondozási migrációról szóló újságcikkeknek adott címek, például, hogy „A migráció, ami magyar családokat tehet tönkre, mégis alig esik róla szó". Miközben a gondozási migrációban részt vevő nőkkel szemben gyakran felmerül az a kritika, hogy a távollétükben nem tudják ellátni a családon belüli feladataikat, az inkább a férfiakat érintő munkamigráció elemzéseiben ez a szempont szinte soha nem kerül szóba. Az 1990-es években például a Magyarországon elsősorban a férfi szakmunkásokat tömegesen érintő nyugat-európai időszakos munkavállalás nyomán nem születtek azt elemző cikkek, hogy a férfiak távolléte tönkreteszi a magyar családokat, amelyeket az egyedül otthon maradt nők üzemeltettek. Azzal a problémával, hogy a magyar nők és gyerekek életére hogyan hat a külföldön munkát vállaló szülők időszakos ingázása, a CEDAW-bizottság sem az 1990-es években, sem manapság nem foglalkozik. Pedig a nők migrációs nehézségei szerepelnek a szervezet

értékelési szempontjai között, a kurrens bizottság fel is hívta 2023-ban a magyar döntéshozók figyelmét, hogy ideje lenne ratifikálni a bevándorló munkavállalók és családtagjaik jogainak védelmét biztosító nemzetközi egyezményt, amelynek Magyarország egyelőre nem része. A nemzetközi szervezeteknek az Európai Unión belüli gondoskodási migrációban érintett nők és családjaik speciális nehézségeivel is érdemes lenne foglalkozni, mert az egyre súlyosabbá váló gondozási válság ezt igencsak indokolná.

Az illiberális állam megoldásai

Miközben a szerencsésebb helyzetű európai országokban az adózók által befizetett közpénzt visszafordítják az állampolgárok jólétének és egészségének fokozására, az illiberalizmust hirdető Orbán Viktor Magyarországában az egészségügyi hozzájárulásként havonta befizetett összeg semmilyen garanciát nem jelent arra, hogy a rászorulók a szükséges ellátást meg is kapják. Az állami egészségügyi és szociális infrastruktúra néhány kirakatberuházástól eltekintve nem fejlődött. A betegeknek az elavult kórházi infrastruktúra és a szakemberhiány miatt az egészségügy számos területén több hónapos várólistákkal kell számolniuk. És még ha ki is várják, hogy a problémáikra hónapok elteltével kapjanak valamilyen gyógyírt, fásult, fáradt és alulmotivált szakemberekkel találják szembe magukat. Ilyen körülmények között, aki csak teheti, magánegészségügyi szolgáltatásokat vesz igénybe, vagyis az ellátásért másodjára is fizet. Bár 2010-es kormányra kerülésekor az Orbán-rezsim Semmelweis Terv néven az egészségügyi rendszer teljes átalakítását tűzte ki célul, és számos fontos lépést, például a nagytérségi egészségügyi centrumok kialakítását, a szektor hálapénztől való megtisztítását részben vagy egészben meg is valósította, az ellátás minőségén összességében nem sikerült javítania. Pedig a kormány komoly bérrendezést hajtott végre, amiről azt kommunikálta, hogy az egészségügyi dolgozók helyzetét javítja. Valójában azonban csak az orvosok jövedelme nőtt jelentősen, a túlnyomórészt nőkből álló ellátószemélyzet többi tagja nem profitált sokat a reformból. Az orvosok bérrendezése ellenére szak-

orvosok százai döntöttek úgy, hogy a magánszektorban folytatják a munkát. A Fidesz–KDNP negyedik újraválasztását követően a Magyar Orvosi Kamara személyesen Orbán Viktornak írt levelet, hogy követelje a szakdolgozók, a diplomás ápolók bérének rendezését, valamint azt, hogy a kormány biztosítsa az intézményi és otthoni ápolás feltételeit, válassza le a szociális ápolást az egészségügyi ellátásról.

Miközben az egészségügyi rendszer reformjáért a 2010 óta tartó Orbán-érában történtek, még ha nem is maradéktalanul sikeres, de legalább határozott lépések, a szociális válságot a magyar politikai elit úgy oldotta meg 2022-ben, hogy gyakorlatilag egyik pillanatról a másikra közölte: a kormánynak ahhoz a továbbiakban semmi köze. A hatályos Alaptörvény XIX. cikke szerint „Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson." Csakhogy az 1993-ban megalkotott szociális törvényt az Orbán-kormány úgy módosította 2022-ben, hogy a jogszabály szerint ma „mindenki felelős önmagáért", és aki nem tudja magát ellátni, azért elsősorban a rokonai felelnek. Csak ezután jön az önkormányzat, majd az egyházi és a civil szervezetek. A gondoskodási láncban az állami szociális intézmények csak a legutolsó helyen szerepelnek. Bár ez minden magyar állampolgárra nézve súlyos következményekkel jár, leginkább mégis a nőket sújtja, hiszen a nők a férfiaknál átlagosan tovább élnek, idős korukra többségében ők maradnak magukra. Mögülük vonul ki teljesen nyíltan, jogszabályokban rögzített módon az állam, miután korábban rájuk tolta a társadalmi reprodukció, a gyermekgondozás és az idősellátás feladatait.

Az állami szociális ellátórendszer elbontásával az Orbán-kabinet nem várt sokáig, az szinte az illiberalizmus életbe léptetésének másnapján elkezdődött. Az első kétharmados felhatalmazás után, 2010 és 2014 között megszüntették a szociális alapú munkanélküli segélyt, a lakhatási támogatást és az óvodáztatási támogatást. Felülvizsgálati eljárásokkal több tízezer rokkantnyugdíjas nyugdíjjogosultságát szüntették meg. Befagyasztották az alanyi jogon járó családi pótlék összegét, és helyette olyan családtámogatást vezettek be, amely adókedvezményekre épül, így leginkább a tehetősebb családokat hozza előnyös helyzetbe. Az Európai Unió fejlesztési alapjaiból

feltöltött pályázati forrásokból a kormány nem a mindenki által hozzáférhető állami vagy önkormányzati bölcsődék kialakítását célozta meg. Ehelyett 2018-ban kormányhatározatban hirdetett többszáz millió forintos fejlesztési támogatást, amellyel családi és munkahelyi bölcsődei férőhelyek kialakítását támogatta. A kormány korrupciós ügyeit előszeretettel listázó Hadházy Ákos független képviselő több olyan luxusvillát is talált 2024-ben Budapesten, amit uniós pénzből bölcsőde címén építettek, ám kiderült, hogy gyerekeket nem fogadnak, és működési engedéllyel sem rendelkeznek.

A Szociális Ágazatban Dolgozók Szakszervezete és egy sor további civil szervezet nyílt levélben tiltakozott az ellen, hogy „amikor egyre többen szorulnak segítségre, a kormány nem bővíti, hanem tovább szűkíti a szociálpolitika eddig is csekély eszköztárát, a szociális szakemberek segítői szerepét torzítja, és magára hagyja saját állampolgárait." Az alkotmányellenesnek és az uniós joggal is ellentétesnek gondolt új szociális törvényt annak ellenére is megszavazták az országgyűlésben alkotmányozó többséget élvező fideszes képviselők 2022-ben, hogy az ellen 38 magyarországi szervezet tiltakozott sajtóközleményekben, petíciókban és utcai akciókkal is.

A NER-ben 2014 és 2022 között átalakult a szociális intézmények üzemeltetési struktúrája is. A kormány minden korábbi önkormányzati feladatot központosított, és a települések bevételeit közvetlenül gyarapító adók egy részét is a központi költségvetés felé irányította. A korábbi bevételeiktől megfosztott, súlytalanná tett önkormányzatok így képtelenek voltak fenntartani a szociális ellátást biztosító intézményeiket. Az önkormányzati kézben lévő – például fogyatékkal élők ellátását, gyermekvédelmi szakellátást biztosító – intézményeket ezért államosították, majd szinte teljes egészében egyházi fenntartásba adták. A kormány egyebek mellett ezzel teremtette meg a lehetőségét, hogy az állam szabadon felhasználható összegekkel támogassa a hozzá hűséges egyházakat, miközben a szociális ellátás terhét is sikeresen lerázta magáról. Új állami intézmények nem épültek, sőt a kormány a régieket is ingyen kezdte osztogatni az egyházaknak 2022-ben. Milliárdos tételben került így több száz épület egyházi kézbe, cserébe csak annyit kell a felekezeteknek vállalni, hogy

ezeket az épületeket szociális, oktatási vagy hitéleti célra használják. A kormány azt sem firtatja, és nem is ellenőrzi, hogy pontosan melyik állami feladatra használják majd az épületeket, milyen minőségben, vagy hogy mely társadalmi rétegnek nyújtanak azokban szolgáltatásokat. Mára a nevelőszülői hálózat és a gyermekvédelmi ellátórendszer több mint háromnegyede, a szociális alapellátást biztosító intézményeknek is több mint a fele egyházi irányítás alatt áll.

Miközben Magyarországról nők tízezrei ingáznak nyugatra, hogy az Európai Unió gazdagabb országaiban segítsék a gondozási válság enyhítését, az Orbán-kormány által 2023-ban életbe léptetett bevándorlási törvény nem teszi lehetővé, hogy Magyarországra nagyobb tömegekben érkezhessen női munkaerő. A Magyarországra az uniós országokon kívülről beutaztatni tervezett mintegy félmillió vendégmunkással az ipari termelés, azon belül is az akkumulátorgyártás munkaerőhiányát igyekeznek enyhíteni. Ezek a munkavállalók jó eséllyel szinte kivétel nélkül szakképzetlen férfiak lesznek. Ha ezek a férfiak a családtagjaikat is magukkal hozhatnák, nem kizárt, hogy a Távol-Keletről érkező nők éppúgy hajlandóak lennének enyhíteni a magyarországi gondoskodási válságot, ahogy magyar nők is tízezrével teszik ezt Nyugat-Európában. Még ha nem is feltétlenül egészségügyi szakképesítéssel, sokan közülük felsőfokú végzettséggel, több nyelvet beszélve vállalják az időszakos ingázást, akárcsak a Nagy-Britanniában bentlakásos gondozói munkát vállaló, többdiplomás Milánkovics. Ha a magyar kormány nyitottabb lenne a nőknek kiutalt problémák megoldása iránt, egyszerre segíthetné a Magyarországnál is szegényebb országokból érkező, adott esetben képzett, nyelveket beszélő nőket, valamint azokat a magyar nőket is, akik – a gondoskodási feladatok egy része alól felszabadulva – akár a saját szakterületükön is építhetnének karriert.

TANULJ TINÓ, DADUS MÉG LEHET BELŐLED

„A Részes Államok kötelesek minden megfelelő intézkedést megtenni a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölésére abból a célból, hogy a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítsanak számukra az oktatás területén." (CEDAW, 10. cikk)

A fejezetből kiderül, milyen retorikai trükkökkel próbálja az Orbán-rezsim eltántorítani a nőket a karrierépítéstől, hogy mind a nőket, mind a férfiakat a hagyományos nemi szerepekbe szorítsa.

„A nők jelentős túlreprezentáltsága a felsőoktatásban demográfiai problémákat okoz (...), a termékenység csökkenésének kockázatához vezethet, mivel a nők házasságának valószínűsége, és ezzel a gyerekvállalás esélye is csökken" – kötötte össze a nők továbbtanulását a magyar nép kipusztulásának víziójával az Állami Számvevőszék csapata 2022-ben. Ez az intézmény azt lenne hivatott ellenőrizni, hogy mennyire hasznosul jól az adók formájában beszedett közpénz a különböző állami intézményekben. A főcíme alapján röviden csak *„Pink education* tanulmányként" hivatkozott jelentés az alcíme szerint azt vizsgálta, hogyan függ össze a nők felsőoktatásban való részvétele a gazdasággal. A pink a szterotípiák értelmében „lányos szín", a jelentés elsősorban a lányok oktatásban betöltött helyét és szerepét vizsgálja. Az elemzésnek mondott, azonban a módszertanában és a következtetéseiben inkább egy meglehetősen silányra sikeredett politikai pamfletnek beillő számvevőszéki jelentés akkora port kavart, hogy legerősebb állításai még a világsajtót is bejárták: a brit *Telegraph*tól az amerikai *Bloomberg*en át az indiai *Business Standard*ig számos lap szemlézte a szöveg egyes részeit. Sokak szerint ennek az lehet az oka, hogy egy uniós tagállam kormányzati háttérintézménye

megkérdőjelezte a nők felsőoktatáshoz való jogát, de legalábbis annak társadalmi hasznát, ha a nők diplomát szereznek. De az sem kizárt, hogy az oktatáskutatók szerint egyébként meglehetősen nívótlan szöveg jelentőségét inkább a magyarországi sajtó felháborodása fújta akkorára, hogy azzal külföldi lapokban is foglalkoztak.

A jelentésről sokat elmond, hogy a felsőoktatásban megjelenő 55 százalék körüli női hallgatói arányra a szakmailag elfogadott, egyszerű tényközlést jelentő *felülreprezentált* jelző helyett következetesen az értékítéletet is magában hordozó *túlreprezentált* kifejezést használta. A szöveg egyrészt az úgynevezett „lányos/nőies" és „fiús/férfias tulajdonságokkal", másrészt a népesedési trendekre gyakorolt állítólagos kedvezőtlen hatásokkal magyarázta, hogy a női „túlsúly" a felsőoktatásban sem demográfiai, sem gazdasági értelemben nem előnyös Magyarország számára. A számvevőszék következtetései hetekig lázban tartották a magyarországi közvéleményt. A jelentés olyan nagy port kavart, hogy még a CEDAW-bizottság is említi Magyarországnak adott 2023-as ajánlásában. Mint írják, a dokumentum szexista nyelvezetet használ, és ráerősít a nemi alapú sztereotípiákra.

Illiberális tanoda a női vezetőkért

Az utóbbi években az Európai Unió több országában is ideológiai értékközvetítő hivatalokat, kutatási központokat létesítő, a magyar adófizetőktől beszedett közpénzmilliárdokkal kistafírozott és a magyar kormány ideológiai alapvetéseit immár nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában széles körben népszerűsítő Mathias Corvinus Collegiumban (MCC) viszont mintha egy betűt sem olvastak volna a számvevőszéki jelentésből. A tehetséggondozó intézményként alapított, mára sokak által a Fidesz utánpótlásképzőjének tartott intézetben – az Állami Számvevőszék aggályaira fittyet hányva – 2018 óta külön vezetőképző kurzusokat indítanak diplomás, idegen nyelveket beszélő nőknek. A képzésre ugyan nem könnyű bekerülni, de ha sikerül, a posztgraduális vezetőképzést ingyen kapják az arra érdemesnek bizonyult nők. A jelentkezőknek több körben kell számot adniuk a képesség- és tudásszintjükről, elméletileg

ez alapján választják ki a legrátermettebb jelölteket. Bár az oktatásszervezők ezt nyilvánosan kategorikusan tagadják, sok pletyka kering arról, hogy a felvételi beszélgetéseken a világnézeti hovatartozásuk alapján is értékelik a jelentkezőket.

Az MCC egyébként nemcsak fiatal felnőtt nőknek kínál speciális képzéseket, hanem az oktatás minden szintjén kiegészítő modulokkal, tehetséggondozó programokkal csábítják az érdeklődőket. Az ingyenesen kínált, vagyis az MCC finanszírozási struktúrája ismeretében adófizetői forintokból finanszírozott programokra viszont már a magyar közoktatási rendszerben az általános iskolai alapképzéshez tartozó 5. évfolyamba járó, 10-11 éves gyerekeknek is nagyon komoly szűrésre kell számítaniuk. Már a legkisebbek körében is több órás, pszichológusok által felügyelt viselkedési teszt segítségével szűrik a gyerekeket. Arról semmilyen perdöntő bizonyíték nem áll rendelkezésre, hogy a jelentkező családokat milyen alaposan világítják át és a szülők világnézeti preferenciái mennyit számítanak a gyerekek felvételijénél.

A sokak által a Fidesz káderkeltetőjének gondolt MCC nőknek kínált posztgraduális vezetőképzőjén a hallgatók elsősorban kül- és a belpolitikai, gazdaságtudományi ismereteket szerezhetnek, illetve tanulhatnak a lobbitevékenységről, az üzleti kommunikációról, a szakpolitikai jogalkotásról és az állami intézményrendszerről. Ezek az ismeretek jó eséllyel minisztériumokban vagy kormányzati háttérintézetekben teremthetnek számukra lehetőségeket a későbbiekben. Pedig az Orbán-kormány, ahogy azt korábbi fejezeteinkben már említettük, nem bánik túl jól a női politikusaival. A 2024 februárjában kipattant gyermekbántalmazási botrányba pillanatok alatt belebukott az ország első női köztársasági elnöke, Novák Katalin, és a volt igazságügyi miniszter, Varga Judit, aki a Fidesz európai parlamenti listavezetője lett volna. Néhány hónappal később a Fidesz főpolgármester-jelöltjeként indított Szentkirályi Alexandrát is habozás nélkül visszaléptették az utolsó pillanatban, amikor úgy tűnt, hogy egy férfi jelölt támogatásával nagyobb az esély az ellenzéki színekben újrainduló főpolgármester leváltására.

Az MCC női vezetőképzőjének szóvivői újságírói kérdésre hitvallást tettek amellett is, hogy a nők előrejutásának nem a patriarchális

társadalmi berendezkedés az oka, hanem a saját kishitűségük. Vagyis: ha nem sikerül karriert építeniük, az elsősorban a saját hibájuk.

Van-e ellentmondás abban, hogy a kormány által felügyelt Állami Számvevőszék a jelek szerint nem sok érvet tud felhozni a nők felsőfokú továbbtanulása mellett, miközben a kormányközeli *thinktank* olyan női vezetőképzést kínál, ami Magyarországon egyébként abszolút hiánycikknek számít? Ennek megértéséhez azt az ideológiailag vezérelt oktatáspolitikát kell közelebbről is megvizsgálni, amely sztereotípiákra építve valósítja meg az egyes társadalmi csoportokra – korántsem kizárólag, sőt talán még nem is elsősorban a nőkre, hanem például a romákra és általában véve a szegényebb társadalmi rétegekre – nézve kirekesztő társadalomépítő modelljét. A nemek közötti egyenlőségre és a társadalmi felzárkóztatásra irányuló oktatás elvét elsősorban épp azzal lehetett ignorálni, hogy az egyébként is széles körben elfogadott sztereotípiákat a kormány politikai szintre emelte. Az alulfinanszírozás következtében romokban heverő közoktatás színvonalának növelése helyett pedig elindult az ideológiailag hűségesnek ítélt családok gyermekei, köztük a lányok közpénzből kínált elitképzésének kiépítése.

Családi élet a családbarát kormány tanmenetében

A társadalmi sztereotípiák erősítéséhez a magyar kormány sikeresen használta fel az oktatás minden lehetséges szintjét (lásd még 3. fejezet). Mindeközben papíron, például a CEDAW-bizottságnak küldött országjelentésben az illiberális rezsim épp az oktatást nevezi meg a nemi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiák lebontásának legfőbb eszközeként. Sőt, a kormány az Európai Uniónak tett 2023-2024-es vállalásainak első tétele is az, hogy kidolgozzák „a nők társadalmi és családi szerepével kapcsolatos oktatási programot", amelynek segítségével a köznevelési intézményekben „családi életre és kapcsolati kultúrára" nevelik a diákságot. A kormány ezt nevezte meg a nemi egyenjogúságért folytatott harc elsődleges eszközeként. Az iskolai családi életre nevelés így tört két helyet előreugorva a 9 tételből álló állami akcióterv 2021-2022-es változatához képest a lista élére. Így már fontosságban megelőzi azt az állami kötelezettségvállalást is, hogy a magyar kormány vizsgálni fogja a munka és magánélet összeegyeztethetőségét a munkaerőpiacon, vagy hogy lépéseket tesz a láthatatlan és fizetetlen munkaterhek csökkentése és egyenletesebb elosztása felé. Családi életre a kerettantervi ajánlások szerint az etika mellett elsősorban a magyar nyelv és irodalom, a környezetismeret vagy természetismeret, valamint a történelem és a biológia órákon kell a tanároknak nevelni a gyerekeket.

A nők reprodukcióban való szerepét hangsúlyozó oktatási tananyag helyenként épp az ellenkezőjét sugallja annak, mint amit a kormány a nemzetközi vállalásaiban állít róla. Az általános iskola első és második évfolyamán, a 6-7 éves gyerekek számára például a tanterv „fiús" és „lányos" játékok ismertetését irányozza elő nemek szerinti csoportbontásban. Ezek a játékok jó eséllyel nem enyhítik, hanem inkább erősítik a sztereotipikus nemi szerepek rögzítését. A naivabb megközelítés szerint persze bármilyen oktatási módszertant lehet a sztereotípiák lebontására használni. Csakhogy erre vonatkozó instrukciókat a tanterv nem tartalmaz. Általános iskola 4. osztályban a 10 éves gyerekeknek a nemzeti alaptanterv szerint már tudniuk kell, hogy melyek a „jó sztereotípiák", azaz milyen az „igazi" nő és férfi, illetve hogyan működnek és milyen célt szolgálnak a társadalomban és a családban az alá- és fölérendeltségi viszonyok. Az évfolyamnak az államilag ajánlott és finanszírozott olvasókönyvében pedig egy, a maga idejében egyébként rendkívül haladó szellemű, a gyermekáldás örömeit és árnyoldalait egyaránt taglaló közismert verses elbeszélésből kizárólag a nemi sztereotípiákat erősítő részleteket emelték bele a tananyagba. Janikovszky Éva örökbecsű művének azokat a részeit, amelyekből kiderült volna, hogy a szerző ezeket az 1980-as évek elején épp mint újragondolásra érdemes nézeteket mutatta be, nemes egyszerűséggel kihagyták a szemelvényből.

Ettől még persze egy jó pedagógus beviheti az órájára az eredeti verset, és elmagyarázhatja a diákjainak, hogy annak mi volt a mondanivalója. De azt nehéz lenne állítani, hogy a kormány erre bátorítaná

a tanárokat. A családi életre nevelés témaköreit előíró nemzeti alaptanterv mindemellett azt sem rágja a pedagógusok szájába, hogy a hagyományosnak mondott társadalomszervezés elveit kell szem előtt tartaniuk, amikor órát tartanak. Mégsem kell túl nagy képzelőerő annak feltételezéséhez, hogy a végsőkig központosított oktatási rendszerben, a munkajogi státuszuknál fogva a kormány felügyeleti szerveitől függésben lévő tanítók többsége nem is próbálkozik azzal, hogy a kormányzati céloknak tökéletesen ellentmondó tartalommal töltse meg a tanórákat. A magyar parlament elnöke a kormánytól függő pedagógusoknak is azt üzeni, hogy szeretné, ha „a lányaink az önmegvalósítás legmagasabb minőségének azt tartanák, hogyha unokákat szülhetnének nekünk". A családi életre nevelés tanmeneti ajánlása nem hagy sok kétséget afelől, hogy a cél a hagyományos családmodell népszerűsítése. A mozaikcsalád egyértelműen negatív értelmezéssel szerepel a tantervben. A családon belüli erőszakot pedig nem a házasság felbomlásának egy lehetséges okaként említi a tanmenet, hanem a szenvedélybetegségek következményeként keretezi. A bántalmazó viselkedés különböző formáinak elemzése egyáltalán nem is része a tanmenetnek. A 2020 februárjától hatályos nemzeti alaptantervben a „közoktatás feladatai és értékei", valamint az „oktatás céljai" fejezetekben egyáltalán nem szerepel a nők és férfiak, lányok és fiúk közötti egyenlőség népszerűsítése.

Amikor az egyház nem összeköt, hanem elválaszt

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adatai szerint közel kétmillióan járnak intézményes keretek között iskolába. Ebből a nemzeti alaptanterv által leginkább érintett általános iskolai és a középfokú képzésben nagyjából 1,3 millióan vesznek részt. A Fidesz–KDNP kormányzásának első évtizede után a közoktatási rendszerből becslések szerint már több mint 35 ezer általános és középiskolai tanár hiányzott. Ez vélhetően összefügg azzal, hogy a pedagógusbérek reálértéke 2010 óta drasztikus mértékben csökkent. A magyarországi tanárok más szakmák diplomás alkalmazotti fizetésének a 60 százalékát

is alig keresték meg. Az EU-tagországok közül Magyarország az egyike azoknak az országoknak, amelyekben a legalacsonyabb, mindössze 2,8 százalék a közoktatásra költött GDP-arányos kiadás. Az egyre nagyobb méreteket öltő magyarországi pedagógushiányhoz hozzájárul a korábban a rendszerben dolgozók tömeges nyugdíjazása és a tanárokkal szemben támasztott elvárások is. A fiatalabb tanárgeneráció tagjai inkább más karrierlehetőségek után néznek, sokan el sem indulnak a tanári pályán az egyetem elvégzése után. Ez a tendencia már a Fidesz–KDNP hatalomra kerülése előtt elkezdődött, utána pedig gyorsuló ütemre váltott. A tanári pálya ennek következtében másfél-két évtized alatt erősen kontraszelektálttá vált: rendkívül alacsony vonzereje miatt zömében eleve azok választják középiskola után a tanárképzést, akik úgy gondolják, hogy népszerűbb szakokra nem is vennék fel őket.

A Fidesz–KDNP oktatáspolitikája nyomán összeomlásközeli állapotba jutott közoktatás miatt a középosztálybeli szülők évek óta menekülő útvonalakat keresnek. Akinek nincs elég pénze, hogy a gyerekét alapítványi vagy más magániskolákba járassa, a rendszeren belül próbál minél jobb oktatáshoz jutni. Sokan a többnyire még ma is jól teljesítő nyolc- és hatosztályos elit gimnáziumokban látják a megoldást. De ezeknek az intézményeknek a túlnyomó többsége csak Budapesten, egy kisebb részük pedig vidéki nagyvárosokban érhető el azoknak a gyerekeknek a számára, akik a sokszoros túljelentkezés mellett is sikeresen átjutnak a rendkívül megterhelő felvételi rendszeren. Ehhez a sikerhez többnyire drága felkészítő tanfolyamokon, magántanárokon keresztül vezet az út, mert a felvételin a gyerekeknek nem arról kell számot adniuk, amit addig az iskolában tanítanak nekik. A felvételin inkább az számít, ami bármilyen modern oktatási rendszerben fontos lenne: elsősorban a matematikai és szövegértési kompetenciáik alapján pontozzák őket a mintegy másfél órás írásbeli, majd 30-40 perces szóbeli megmérettetésen. Ez nagyjából el is dönti, hogy ebbe az iskolatípusba eleve többnyire a nagyvárosi értelmiségi réteg gyerekei járnak. Egy másik opció, illetve a vidéki kisvárosokban gyakorlatilag az egyetlen lehetőség, hogy azok a családok, akiknek erre van lehetőségük, az állami helyett az egyházi fenntartású

általános és középiskolákat választják. Ezek az intézmények ugyanis az állami iskoláknak járó támogatás többszörösét kapják egy diák után, fejkvóta címén, ezért az épületek állapota és felszereltsége, az oktatás általános körülményei jelentősen felülmúlhatják azt, amit az állami intézmények nyújtani tudnak.

Az egyházi iskolákba járók száma meredeken nő évről évre, amióta a Fidesz–KDNP hatalomra jutott. Pedig közben, mint az a 2022-es népszámláláson kiderült, a korábbinál lényegesen kevesebben vallották magukat valamely felekezethez tartozónak. A húsz évvel korábbi adatokhoz képest a magukat vallásosként azonosítók aránya Magyarországon kis híján a felére csökkent. Ennek ellenére az általános iskolák több mint ötöde, a gimnáziumoknak pedig közel harmada egyházi fenntartásúvá vált 2024-re. Ez jelentős részben annak köszönhető, hogy a magát keresztény-konzervatívként meghatározó Orbán-kormány jogszabályokkal és pénzzel támogatta az egyházak nagyobb szerepvállalását az oktatásban. Először több törvénymódosításon keresztül elvonta a közoktatási feladatokat az önkormányzatoktól. Majd lehetővé tette, hogy az egyházak ingyen jussanak olyan önkormányzati ingatlanokhoz, amelyekben közcélú, például oktatási tevékenységet folytatnak. Az épületek felújításához az egyházak további forrásokat igényelhetnek, illetve egy részüket korábban az önkormányzatok újították fel, amihez a települések uniós forrásokat is igénybe vettek.

Az egyházi iskolákat, szemben az állami intézményekkel, arra sem kötelezik a jogszabályok, hogy a lakóhelyük alapján minden olyan gyereknek helyet biztosítsanak, aki az intézmény körzetében él. Válogathatnak a jelentkező diákok (és családok) közül. A szelekció alapja gyakran a már említetthez hasonló képességteszteken nyújtott teljesítmény vagy a korábbi tanulmányi eredmény. Így aztán nem véletlen, állapítják meg rendre oktatásszociológusok is, hogy a vidéki kisvárosokban a közintézményekénél magasabb összegből fenntartott egyházi iskolákban nem is feltétlenül az adott felekezethez tartozó, hanem a tehetősebb, középosztálybeli családok gyerekei tanulnak. Ennek egyszerű oka, hogy ezek a gyerekek élnek olyan szociokulturális környezetben, illetve az ő szüleik rendelkeznek olyan társadalmi

tőkével, hogy az iskolák felvételi rendszerén sikeresen átjussanak. A szegény, illetve roma családokból érkező gyerekeket pedig csak azok az állami intézmények fogadják, akiknek erre törvényi kötelezettségük van. Magyar társadalomkutatók ezért beszélnek a Fidesz–KDNP hatalomra kerülése óta nagyüzemi, „állam által ösztönzött, egyházasszisztált szegregációról". Arról kevesebb szó esik, hogy az egyházi iskoláknak milyen szerep jut a nemek közötti egyenlőtlenségek elmélyítésében. A Magyarországon történelmi hagyományok miatt is kiterjedt iskolahálózatot üzemeltető református egyháznak ebben az ügyben képviselt fundamentalista álláspontja viszont vélhetően inkább erősíti a hagyományos nemi szerepek oktatását.

A lányok nem a közoktatásnak köszönhetően, hanem annak ellenére teljesítenek jobban

Az állami és önkormányzati vagyon elköltését ellenőrizni hivatott Állami Számvevőszék oktatáskutatási módszertanban egyébként nem túl járatos alkalmazottai a „Pink education jelentés" szerint arra jutottak, hogy a lányok a közoktatás átszervezése (vagy ahogy sokan gondolják: kiszervezése) ellenére is túl jól teljesítenek a magyarországi iskolákban. A jelentést készítő csapat vezetője az oktatási rendszerről vagy az oktatás és a demográfiai mutatók összefüggéseiről soha nem végzett szakmai elemzést. A pszichológus, gyógypedagógus végzettségű szakember korábban csak az orvos-beteg kommunikációt, a közszereplők és a fiatalok kommunikációját, a pénzügyi kultúrát, valamint a tévé- és internethasználat hatásait kutatta. A jelentésben hivatkoznak a magyar közoktatást jól ismerő, arról rendszeresen publikáló szerzőkre is. Igaz, ezek a kutatók a számvevőszéki dokumentum megjelenését követően egyértelművé tették, hogy munkájukból a jelentés készítői ideológiailag előre meghatározott módon válogattak, eredményeiket félrevezető módon keretezték.

A jelentés például következetesen a pedagógus szakma „elnőiesedését" okolja azért, hogy a fiúk a közoktatásban is rosszabbul teljesítenek, illetve a felsőoktatásból is nagyobb arányban morzsolódnak

le. Arról egyetlen szó sem esik, hogy az egyes iskolatípusokban mind a tanulók, mind a pedagógusok nemi összetétele nagy változatosságot mutat. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a főállású női pedagógusok aránya az általános iskolában valóban nagyjából 85 százalék. Viszont a szakképző iskolákban nagyjából fele-fele arányban dolgoznak férfi és női pedagógusok. Az elit gimnáziumokban, ahol az átlagoshoz képest többnyire jobb munkafeltételeket, a pedagógusok számára nagyobb autonómiát, színesebb pedagógiai programot, esetenként a központilag meghatározott pedagógusi bértáblához képest valamivel kedvezőbb jövedelmet biztosítanak, jellemző a férfi pedagógusok magasabb aránya. A jelentés azt még csak nem is érintette, hogy ennek mi állhat a hátterében. A tanári pálya elnőiesedése egyébként nem légből kapott jelenség, kezdetei Magyarországon a tömegoktatás terjedésére tehetők. A nők a 19. század végén eleve csak úgy jelenhettek meg a munkaerőpiacon, ha gondoskodással vagy neveléssel összefüggő feladatokat vállaltak. Az emlékezetpolitikában megjelenő, vagyis a fővárosi köztereken szobrokkal, esetleg utcák névadóiként ünnepelt kevés magyar nő szinte mindegyike, Veres Pálnétől Zirzen Jankáig, nőneveléssel foglalkozott. A tömegoktatás elterjedése óta évtizedek teltek el, a pedagógusi pályán egyre nagyobb lett a nők részaránya, ám a vezetői pozíciókban továbbra is férfiak vannak.

A fiúk felsőoktatásból való magasabb lemorzsolódási aránya ugyancsak valós probléma, amit érdemes lenne szakszerűen vizsgálni közelebbről is. Oktatáskutatók szerint ennek hátterében a nemi sztereotípiák mellett az állhat, hogy az oktatás alsóbb szintjein nem elég hangsúlyos a szövegértési és kommunikációs készségek fejlesztése. Miután a társadalmi sztereotípiák miatt a fiúkat az alsóbb oktatási szinteken hagyományosan inkább a reál tantárgyakban buzdítják jó teljesítményre, eleve hátrányból indulnak ott, ahol a szövegértési képességeknek vagy a kommunikációnak nagyobb szerepe van. Márpedig az egyetemi képzések mindegyikén elég nagy szerep jut ezeknek a készségeknek, a bölcsészeti és társadalomtudományi képzéseken pedig különösen fontosak. A középfokú oktatás szintjén hagyományosan a reál és a műszaki tanulmányok, a szakképzés, és nem

az egyetemre felkészítő gimnáziumi oktatás felé irányított fiúk, mire elérik a felnőttkor küszöbét, többnyire egyébként sem kívánkoznak a bölcsészeti vagy társadalomtudományi egyetemi képzésre. Ennek persze az is lehet az oka, hogy középfokú műszaki szakképesítéssel jó eséllyel a többszörösét kereshetik majd annak, amit egy bölcsészdiplomával valaha is remélhetnének.

A nemi sztereotípiák nemcsak a fiúk, hanem a lányok továbbtanulási lehetőségeit is csorbítják. Egy 2019-es OECD-kutatásból például kiderül, hogy a lányok a vizsgált országok közel felében nemhogy ugyanolyan jól, de még jobban is teljesítenek a fiúknál matematikából és természettudományokból. Ennek ellenére a lányok túlnyomó többsége ezekben az országokban is humán területen tanul tovább, a globális trendeknek megfelelően. Nemcsak magyarországi, hanem globális jelenség, hogy a humán és bölcsész szakokra elsősorban nők, míg a versenyképesebb életpályával kecsegtető műszaki képzésekre elsősorban férfiak járnak. A számvevőszéki „Pink education jelentés" készítői a felsőoktatásnak erre a jellegzetességére nem térnek ki. Azt is csak érintőlegesen említik, hogy Magyarországon a 2000-es évek óta folyamatosan csökken az egyetemi képzésekre járók száma, vagyis nemcsak a férfiak, hanem a nők tízezrei is hiányoznak a felsőoktatásból. Ez egyenes következménye a Fidesz–KDNP oktatáspolitikájának, amivel a fiatalokat eleve a szakképzésbe igyekeznek becsatornázni.

A felsőoktatásban részt vesznek, tudományos karrierjük még sincs

A számvevőszéki dokumentum vizsgálatára a Magyar Tudományos Akadémia is vizsgálóbizottságot hívott össze. Az akadémikusok a jelentésről lényegében ugyanazt állapították meg, amit jóval korábban a független szerkesztőségek újságírói: a „tanulmány" következtetései megalapozatlanok és károsak. Az akadémiai vizsgálóbizottság felhívta a figyelmet arra, hogy bármennyi nő jár is egyetemre Magyarországon, a magyar tudományos életben a nők esélye az érvényesülésre lényegesen rosszabb a férfiakénál. Az MTA legutóbbi, 2022-es

tagválasztó ceremóniáján a 26 új akadémiai tag egyike sem volt nő. Emiatt az akadémia vezetőségét komoly kritika is érte. A tudós társaság krémje arra a belső szabályzatra hivatkozva hárította az elégedetlenkedők észrevételeit, amelyet az akadémiai közgyűlés akár meg is változtathatna, ha gyorsan akarna javítani a nemek arányán a tudományos elitben. Az akadémikusok kiválasztása Magyarországon zárt ajtók mögött zajló, bonyolult és a legkevésbé sem átlátható, politikai egyeztetésektől sem mentes folyamatok eredménye. Az akadémiai világot jól ismerő társadalomtudósok szerint Magyarországon a tudományos életet éppúgy áthatja a feudális társadalmi berendezkedést idéző patrónus-kliens viszony, mint a társadalom bármelyik másik rétegét. Egy ilyen viszonyrendszerben pedig a nők eleve strukturális hátrányból indulnak, amit csak az ennek megváltoztatására irányuló határozott szándék segítene ellensúlyozni.

A társadalmi hagyományok miatt magukat makacsul tartó nemi szerepek és a tudomány világának hierarchikus struktúrája Nyugat-Európában is komoly kihívások elé állítják a tudományos pályát választó nőket. Németországban például a női professzorok több mint felének nincsen gyereke. Ha lenne, épp abban az életszakaszban hárulna rá a fizetetlen gondoskodó munka legnagyobb része, amikor a tudományos karrierjét is meg kellene alapoznia. A magyar tudományos intézményrendszer klientelista, patriarchális jellege miatt a női kutatók szerint lényegesen nagyobb az esély a hosszú távú tudományos karrier megalapozására, ha egy kutatónő láthatatlan „bedolgozói" státuszt választ, és nem egyéni, intézményesen is elismert babérokra tör, ambíciózus férfi kollégáihoz hasonlóan. A férfi kutatók gyakran egyébként is hajlamosabbak férfiakat idézni, már csak azért is, mert a legutóbbi évtizedekig mutatóba is alig akadt elismert női tudós. A különféle bizottságokba, konferenciákra gyakran ugyancsak férfiak jutnak el, például mert könnyebben el tudnak szakadni a családjukban adódó feladatoktól. Így jönnek össze a csak férfiakból álló tudományos bizottságok, amikben nem azért nincsenek nők, mert nem lehetne a férfiakhoz hasonlóan kvalifikált női szakembereket találni, hanem mert az informális kapcsolati hálókban a nők jelentős hátrányból indulnak.

Tudomány hiányában tudományos bizonyíték sincs

A nők és a férfiak felé irányuló társadalmi elvárások, illetve azok következményeinek tudományos igényű vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy ne csak az oktatásban, hanem a társadalom minden szintjén tényekre alapozott szakpolitikával lehessen ellensúlyozni az egyenlőtlenségeket. Ezt szolgálná az egyetemeken a társadalmi nemek tanulmánya. Az interdiszciplináris tudományág az 1970-es években indult útnak, Magyarországon már a rendszerváltás előtt is létezett kutatócsoportja az akkor még Marx Károlyról elnevezett közgazdaság-tudományi egyetemen. Felsőoktatási akkreditációját a diszciplína 2006-ban kapta meg Magyarországon, 2016-ig csak a CEU-n, angol nyelven, majd az ország legnagyobb állami egyetemén, az ELTE-n indult gendertudományi mesterképzés. Ez utóbbi szakindítás elég viharosra sikerült, a kereszténydemokraták ifjúsági szekciójának elnöke például azzal érvelt ellene, hogy Magyarország nem engedheti meg magának „azt a luxust, amit néhány skandináv ország, hogy közéleti témái legfontosabbja a mellékhelyiségek jelzései legyenek". A politikus szerint ugyanis Magyarországon „nem a szexuális kisebbségek tanulmányozásával és a feminista filozófia elmélyítésével fog megoldódni" az egyre égetőbb demográfiai kérdés. Ezt a Fidesz–KDNP parlamenti államtitkára azzal fejelte meg, hogy „a társadalmi nemek tanulmánya mesterszakon végzettek iránti igény a magyar munkaerőpiacon nem mutatható ki (...). A gender – a marxizmus-leninizmushoz hasonlóan – inkább nevezhető ideológiának, mint tudománynak, így kétséges, eléri-e az egyetemi oktatási szintet." Bár a szak ennek ellenére elindult, az első diákok alatt alig melegedett meg szék az egyetemi előadókban, amikor 2018-ban rendeleti úton visszavonták a társadalmi nemek tanulmányának akkreditációját.

Bár a világ legsikeresebb egyetemein Oxfordtól a Harvardig van gendertudományi képzés, azt nem lehet állítani, hogy a diszciplína a világon mindenhol gyökeret eresztett. Európában közel kétszáz egyetemen oktatják, de még az Európai Unióban sincs mindenhol ilyen irányú képzés, Portugáliában és Görögországban például egyáltalán nincs. Arra viszont már nehezebb példát találni, hogy egy országban

a szak akkreditációja sikeresen lezajlott, majd később mégis törölték volna az egyetemeken oktatható diszciplínák sorából. Magyarországon kívül ez Fehéroroszországban és Oroszországban történt meg, de például Romániában a tiltakozások hatására elálltak ettől. Fehéroroszországból a szakot kínáló Európai Bölcsészettudományi Egyetem (EHU) kényszerült elköltözni Minszkből Vilniusba, hasonlóan ahhoz, ahogy a 2017-es magyarországi „lex CEU" törvény és a genderszak eltörlése után a CEU működése is ellehetetlenült Budapesten. Magyarország nemzetközileg legjobb eredményeket elérő egyeteme Bécsbe települt át. Oroszországban a társadalmi nemek tanulmányát úgynevezett feminológiai képzésekké alakították, ahol a nők társadalmi reprodukcióban betöltött szerepét, felelősségét és a nők munkaerőpiaci integrációjának lehetőségeit vizsgálják. Magyarországon a gendertudományok akkreditációjának rendeleti megszüntetése után az akkori emberi erőforrás miniszter, Balog Zoltán jelentette be, hogy személyesen őrködik egy családtudományi felsőfokú képzés részleteinek a kidolgozásán. Az interdiszciplináris családtudományi képzés a Corvinus Egyetemen jelentkezők hiányában évekig nem indult el, míg végül ugyanezzel a névvel a Semmelweis Egyetemen indítottak mesterképzést. Ennek célja az intézmény honlapja szerint az, hogy a hallgatóit felkészítse „a családok vizsgálatára fókuszáló tudományos tevékenységre, kutatásra és oktatásra, különös tekintettel a családpolitikai tervezésre és elemzésre".

A társadalmi nemek tanulmánya szak akkreditációjának eltörlésére még 2023-as országjelentésében is reagált a CEDAW-bizottság. Mint írták, mély aggodalommal figyelik azokat „a visszarendeződést támogató mozgalmakat, amelyek arra törekszenek, hogy a részes állam politikai, oktatási és társadalmi diskurzusából kizárják a nemekre való hivatkozást, és hogy a részes állam egyenlőségi politikája kizárólag a család fogalmán alapul, és a nő szerepét elsősorban feleségként és anyaként fogja fel. Aggodalommal veszi tudomásul a nők és férfiak családban és a társadalomban betöltött szerepével és felelősségével kapcsolatos sztereotipikus attitűdök erősödését, valamint azt, hogy az állami egyetemeken jelenleg nem tanítják a gendertanulmányokat." A magyar kormány által a bizottsági meghallgatásra kiküldött delegáció élén a nők esélyegyenlőségéért küzdeni hivatott férfi politikus erre azt vetette fel, hogy a CEU társadalmi nemek tanulmánya képzésének genderfogalma nem volt összeegyeztethető azzal, amit a magyar kormány gondol a társadalmi nemekről. A küldöttség egy másik tagja pedig felidézte azt az államtitkári véleményt, hogy a genderszakos végzettséget szerzők iránt Magyarországon nincs munkaerőpiaci kereslet. Miután azonban a CEU-n végzettek mind a tudományos életben, mind pedig a versenyszférában sikeresek, az ELTE mesterképzését pedig hamarabb megszüntették, mint ahogy az első hallgató végzett volna, kérdéses, hogy erre lehet-e a magyar küldötteknek bármilyen gyakorlati bizonyítéka.

Azt viszont nem kifejezetten nehéz bizonyítani, milyen hatással van a lányok későbbi életére, hogy az alap- és középfokú képzésük során alig kapnak bármilyen bátorítást arra, hogy a hagyományosan nekik szánt felsőfokú képzések, a szociális és tanári szakok helyett a jól jövedelmező pályák felé vegyék az irányt. Magyarország legnagyobb és legrégebbi műszaki felsőoktatási intézményében a 2020-as években a természettudományi képzések végzőseinek mindössze a harmada, a műszaki területen oklevelet szerzők alig több mint negyede és a végzett informatikai szakemberek mindössze tizede volt nő. Ezzel szemben a tanári képzéseken szinte nem is mérhető a fiúk aránya, pedig az 1930-as években az elemi népiskolai tanítók 56, a polgári iskolai tanárok 38, a középiskolai tanárok 78 százaléka férfi volt, főiskolákon és egyetemeken pedig csak elvétve oktatott nő. Ehhez képest ma az általános iskolai tanítók és tanárok között a férfiak aránya alig haladja meg a 10 százalékot, a gimnáziumokban is csak a tanárok harmada férfi. A nemek aránya csak a szakképzést is nyújtó középfokú intézményekben közelíti meg a kiegyenlített szintet. Bár a diplomások között összességében valamivel nagyobb a nők aránya, mint a férfiaké, az egyetemi tanszékeken ma is jelentős a túlsúly a férfi oktatók javára, még azokon a szakokon is, ahol fiúk alig tanulnak. A férfiak tehát vélhetően nem az oktatás iránti érdeklődésüket veszítették el. Egyszerűen a férfiak többsége az alsóbb oktatási szinteken nem hajlandó annyi pénzért és olyan társadalmi megbecsültségért dolgozni, ami a tanári pályával jár. A magyarországi tanárhiány

megállíthatatlannak tűnő növekedése arra figyelmeztet, hogy van egy olyan pont, ami alatt az erre egyébként évszázadok óta önfeláldozásra nevelt nők sem hajlandóak bármit bevállalni. Hiába szereznek ugyanis tanári képesítést, sok fiatal nő el sem kezdi a tanítást úgy, hogy a szakmájuk legfeljebb részvétellel kecsegteti őket a munkaerőpiacon, megélhetést biztosító bevétellel, társadalmi megbecsültséggel viszont nem. Erre reagálhatott az Állami Számvevőszék „Pink education jelentése" is: a magasan képzett nők nemcsak azt mérlegelik egyre gyakrabban, hogy a jól fizető vagy a társadalom által nekik szánt munkát válasszák-e, hanem azt is, hogy alapítsanak-e családot, ha ehhez jóformán semmilyen segítségre nem számíthatnak akkor, ha a gyereknevelés mellett karriert is építenének.

A RÉSZVÉTEL FONTOSABB, MINT A GYŐZELEM

„Hogy meggátolják a nőkkel szemben a házasságuk vagy az anyaságuk miatti megkülönböztetést, továbbá hogy biztosítsák a munkához való tényleges jogot, a Részes Államok kötelesek (...) megtiltani a terhesség vagy a szülési szabadság miatti elbocsátást, továbbá (...) ösztönözni az olyan szociális szolgáltatások nyújtását, amelyek lehetővé teszik a szülőknek, hogy összeegyeztessék családi kötelezettségeiket a munkahelyi kötelezettségeikkel és a közéletben való részvétellel." (CEDAW, 11. cikk)

Bemutatjuk, hogy az illiberális nőpolitika a nők foglalkoztatását és a szülési szabadságot egyaránt erőforrásként hasznosítja, és nem érdekelt olyan strukturális változtatásokban, amelyek a nők számára lehetővé teszik a munka-magánélet egyensúlyának megteremtését.

„Japán kollégámmal családjainkat hátrahagyva elmentünk Németországba, ami nagyon nehéz döntés volt, de úgy éreztem, küldetésünk van, méghozzá az, hogy elérjük, az RNS bekerüljön egy betegbe. Muramatsu két és fél év után hazament, de én maradtam, mert meg akartam várni, hogy legyen legalább egy ember, akinek hasznára válik, amit felfedeztünk (...). Nálunk a férjem hozta a legtöbb áldozatot, értem és a lányomért is. Sokszor dolgoztam a laborban késő estig, sőt volt, hogy otthon és a hétvégéken is a kísérleteket terveztem. Ez sok időt igényelt és ő sosem panaszkodott, akkor sem, ha helyettem főzött, vagy ha vele javíttattam a műszereimet" – vallott sikereinek magánéleti hátteréről Karikó Katalin magyar biológus 2021-ben, két évvel azelőtt, hogy a szintetikus mRNS-alapú vakcinák orvosi technológiájának kifejlesztéséért megosztott orvosi Nobel-díjjal ismerték el rendkívüli tudományos teljesítményét.

Néhány hónappal a magyar közszolgálati televízió Karikó-interjúja előtt egy másik világhírnév előtt álló magyar nő is hitvallást tett amellett, „hogyan lehet sikeres, erős egy nő, hogyan teljesedhet ki". Az akkor még „csak" családokért felelős miniszteri funkcióban a magyar nők elé példaként állított Novák Katalin 2020. december 14-én azt üzente a magyar választópolgároknak, hogy a „nőknek annyi erő adatott, hogy még mások terheit is képesek átvenni". Ezért szerinte nem érdemes bedőlni a rosszul értelmezett emancipációnak. Felhívta a nők figyelmét, hogy ne higgyék, hogy versenyezniük kell a férfiakkal, vagy hogy „legalább olyan beosztással, legalább akkora fizetéssel kellene rendelkezniük". Novák mondanivalója közben, a videó animált hátterében egy férfi és egy női alak fut, nagyon rövid ideig egymás mellett. Ezután a nőt szimbolizáló animált karakter lemarad, a teljesítményét jelző rózsaszín oszlopdiagramok is egyértelműsítik, hogy a kék oszlopokkal szemben mind a karrierje, mind a fizetése jelentősen alulmarad. A férfi elhúz, és legközelebb már csak akkor bukkan fel az animációban, amikor egy polcról előzékenyen levesz egy cumisüveget, és átnyújtja azt a testbeszédével jól láthatóan hálát kifejező nőnek. A három gyereket nevelő Novák – Karikó Katalinnal ellentétben – nem beszélt arról, hogy a saját otthonában hogyan osztja meg a férjével a legtöbb családban fizetetlen munkaként realizálódó feladatokat. Arra sem tett utalást, hány fizetett alkalmazott végzi a háztartásában azt a munkát, amit egy átlagos magyar családban a nők a munkaidejükön kívül végeznek el ingyen. Arról, hogy Novák sikeresen megtalálta a munka és a magánélet közti egyensúlyt, de legalábbis a magánélete semmiképp nem ment a munkája rovására, mindössze az árulkodik, hogy a videó publikálása után két évvel már köztársasági elnökként hirdette a magyar nőknek az általa szavakban képviselt, tettekben azonban aligha megnyilvánuló értékeket.

Karikó Katalin Nobel-díjas tudós egyértelműen érzékeltette, hogy sikereit annak is köszönheti, hogy a háztartás és a gyereknevelés terhe a családjában elsősorban nem az ő vállát nyomja. Sőt, egy másik interjúban azt is megemlítette, hogy bár soha nem akarta elhagyni Magyarországot, végülis jól jött ki abból, hogy az 1980-as években

elküldték a magyar kutatóintézetből, ahol a lánya születése után dolgozott. Magyarországon szerinte „panaszkodó, középszerű kutató" maradt volna. A kutatói életpálya minden bizonnyal mutathat eltéréseket attól, ahogyan egy politikai karrier alakul. Mégis ellentmondásosnak tűnik az a Novák által sugallt kép, hogy neki az átlagos magyar nők által vállalt mindennapos terhek mellett sikerült 43 éves korára a miniszteri, majd a köztársasági elnöki székig jutni. Különösen úgy, hogy a 30-as évei elejéig jóformán egyáltalán nem is dolgozott, mert ekkor szülte a gyerekeit. Az általa vállalt kirakatszerep nagyon rövid idő alatt rendkívül népszerűvé tette Novákot. Ráadásul arra is alkalmas volt, hogy különböző magas rangú kormánypolitikusok úton-útfélen vele példálózva hirdessék, hogy a tradicionális családmodellben élő nők Magyarországon bármit elérhetnek.

Több magyarországi nagyvállalat és a Corvinus Egyetem 2023-as felmérése a nováki valóságértelmezés alapján arra kell, hogy utaljon, hogy Magyarországon sokkal kevesebb nő vágyik szakmai sikerekre, mint az európai országokban általában. A magyarországi női felsővezetők aránya ugyanis minden szektorban jelentősen elmarad az európai átlagtól, de még a Magyarországéhoz hasonló történelmű V4-es országokban jellemző arányoktól is. Ez azért is rendkívül meglepő, mert a KSH adatai szerint a női vezetők aránya az egész EU-ban Magyarországon az egyik legnagyobb. Az ellentmondást az a több tízezer nő magyarázza, akik (kényszer)magánvállalkozóként dolgoznak a szolgáltatóiparban, fodrászként, műkörmösként, magántanárként, aerobikedzőként, jógaoktatóként. Ők ugyanis papíron a saját egyszemélyes cégük felsővezetői. A Corvinus kutatása viszont kizárólag nagyvállalatokat vizsgált, így az adatokból kiderült, hogy míg a V4-országokban a több alkalmazottat foglalkoztató vállalkozások esetében a női felsővezetők aránya 25-28 százalékos, Magyarországon ez az arány a 10 százalékot sem éri el. A felmérésben részt vevő magyarországi vállalatok és fejvadász cégek képviselői ezt annak tudják be, hogy a rendkívül konzervatív társadalmi környezet a magyar nők karrierépítését jelentősen nehezíti. A cégvezetők és a felmérésben kérdezett nők helyzetértékelése azonban teljesen eltér azzal kapcsolatban, hogy ez a nehezítés miben is nyilvánul meg.

A cégvezetők szerint előrejutásuk gátját maguk a nők jelentik, mert vonakodnak attól, hogy felelősségteljes állást vállaljanak. A nők ezzel szemben a lehetőségek hiányáról számoltak be.

Még ha a felsővezetők körében a magyarországi nemi eloszlás kivételes is, az Európai Unió legtöbb tagországára igaz, hogy a cégek felsővezetői nagyobb arányban férfiak, mint nők. Ezért is fogadott el az Európai Parlament 2022 végén egy irányelvet, amelynek értelmében 2026 júliusára a tőzsdén jegyzett uniós nagyvállalatoknál az összes vezetői poszt legalább harmadát nőknek kell betölteni. A kvótát nem teljesítő vállalatokra szankciók várnak.

Mese és valóság

Nehéz igazságot tenni abban, hogy a nők nem elég agilisak ahhoz, hogy a munkahelyeiken felérjenek a ranglétra csúcsára, vagy eleve nem reális oda vágyakozniuk, mert esélytelenek lennének a férfi jelöltekkel szemben. Az biztos, hogy a kormányzati kommunikáció semmiképp nem arra bátorítja a nőket, hogy szakmai sikerekre törjenek. A Novák-féle videóban a magyar nőknek felkínált életpályamodell az uniós törekvésekkel szemben inkább az 1950-es évek szirupos hollywoodi filmjeiben sugallt amerikai álomra hasonlít: a gyerekekről és a háztartásról gondoskodó feleség egy takaros és tágas házban azzal üti el a munkából hazatérő férje megérkezéséig az időt, hogy összedob egy süteményt, aminek édes illata betölti a gondosan dekorált, patikatisztaságú családi fészket. A kétállásos garázsban rendelkezésére áll egy – a férjénél talán valamivel kisebb – autó, azzal jár bevásárolni, és az egyetlen gondja legfeljebb az lehet, hogy a gyerekek nevelése és az ebéd megfőzése között eszébe jut önmegvalósítani. A mindennapok átlagos magyar valósága nem is állhatna távolabb az akkor még családügyi miniszter Novák által sugallt képtől.

A Corvinus Egyetem kutatásának lehet némi igazsága abban, hogy a magyar nők jelentős részére, talán egyenesen a többségére nem jellemző, hogy a Novákéhoz vagy a Karikóéhoz hasonló, hatalmas ívű szakmai karrierre vágyna. Ez még akkor is igaz, ha egyébként az európai átlagnál nagyobb arányban képviseltetik magukat a munkaerőpiacon. A nők magas arányú foglalkoztatásának azonban elsősorban nem az az oka, hogy a magyar nők az európai társaiknál jobban vágynak az önmegvalósításra, vagy nagyobb arányban törekszenek arra, hogy anyagilag függetlenek tudjanak maradni. Inkább azzal magyarázható, hogy a magyar társadalomnak csak egy rendkívül szűk rétegére igaz, hogy egy család, akár csak egy gyerekkel is, kényelmesen meg tudjon élni egyetlen fizetésből. A nők tömeges foglalkoztatására a második világháború után nyílt igény, és a kommunista rezsim ideológiai okokból nagy gondot is fordított a munkaerőpiaci integrációjukra. A nők emancipációját ugyanis a munkavállaláson keresztük látták biztosítottnak. Ennek következtében a rendszerváltás évére a munkavállalóknak a 44 százaléka nő volt, ami európai viszonylatban kiemelkedőnek számított. Az 1990-es évekre a 15-64 éves nők körében 70 százalékos volt a foglalkoztatási arány, miközben ugyanennek a korosztálynak az Európai Unió egészében csak a fele dolgozott. A magas foglalkoztatási arány azonban ekkor sem azt jelentette, hogy a nők nagy számban kezdtek volna önmegvalósításból vagy önállósodási törekvésből fizetett munkát végezni, vagy hogy a munkaerőpiacon hasonló esélyekkel indultak a jól fizető állásokért, mint a férfiak. A kommunista éra nőpolitikája révén kialakuló tipikus magyar családok még csak nem is ismerték az egyenlőségre épült kétkeresős modellt. A valódi kenyérkereső ugyanis a férfi maradt, a nők jellemzően lényegesen alacsonyabb munkabért tudtak szerezni azokban a szektorokban, amelyeket számukra tartottak fenn. A rosszul kereső nő a háztartások túlnyomó többségében a korábbi időszakokhoz hasonlóan fizetetlen cselédként funkcionált, afféle kompenzáció gyanánt, amiért – jórészt a társadalmi normáknak köszönhetően – a kiadásokhoz nem egyenlő arányban járult hozzá. A magyar nők gazdasági függése a tömeges munkába állásukkal nem sokat változott, az így összeálló „családi jövedelem" pedig nem kérdőjelezte meg a hagyományos szerepfelfogásokat.

A rendszerváltás ebben nem hozott változást, sőt a munkaerőpiacon egyébként is hátrányt szenvedő nők lehetőségei a kapitalista gazdaságszervezésben még tovább romlottak. Az olyan szociális intézkedések, mint a főállású anyaság intézményének a bevezetése, illetve

a munkaerőpiacon jellemzően nők által végzett, gondoskodáshoz, oktatáshoz és neveléshez kapcsolódó munkák bérének a rendkívül alacsonyan tartása azt eredményezte, hogy hiába dolgoztak, a nők egy hajszállal sem lettek egyenlőbbek. A Fidesz–KDNP korábbi államtitkára, a ma már munkaerőpiaci szakértőként dolgozó Szalai Piroska szerint ez azért van így, mert a nők a saját szabad döntésükből olyan munkákat vállalnak, amiért csak nagyon kevés fizetést kapnak. A magyar kormány unortodox gazdaságpolitikáját blogbejegyzésekben magyarázó Szalai szerint a magyar munkaerőpiac igazságos, hiszen, mint mondja, azonos posztokon a nők és a férfiak nem kapnak jelentősen eltérő fizetést.

Hiába dolgoznak, a nők nem lettek egyenlőbbek

A hagyományos nemi szerepeket a magyar társadalom jelentős része zokszó nélkül elfogadja, erre a kormányzati szakértőknek és a politikusoknak elég ráerősíteniük a saját üzeneteikkel. Imázsvideójával Novák Katalinnak nem átformálnia kellett a magyar nők gondolkodását, elég volt emlékeztetni őket arra a szocializációs mintára, amiben nevelkedtek, és amit a környezetükben is mindenhol tapasztaltak. Amit a munka és magánélet egyensúlyának megteremtésében, az egyenlőbb családi munkamegosztásra irányuló társadalmi szemléletformálásban a rendszerváltás utáni demokratikus Magyarország jobb- és baloldali kormányai nemtörődömségből elmulasztottak, azt az illiberális rezsim eszközként kapta szabad felhasználásra. A hagyományosan férfiasnak vélt személyiségjegyek némelyike, például a gazdasági önállóság, a szocializmus idején született, ma középkorú vagy annál idősebb magyar nők számára fontos lehet ugyan, de a túlnyomó többség a nőiesnek mondott viselkedés normáihoz igazodik. Ez pedig a többi nővel szemben is elvárásként fogalmazódik meg. A férfiak és a nők közötti egyenlőtlenség ma is elfogadott a társadalom nagyobb részében, a strukturális elnyomást a nők közül sokan még csak igazságtalannak sem érzik. Arra azért a fiatalabb korosztályokban volna igény, hogy a férfiak vállaljanak nagyobb szerepet a családi életben és a háztartási

feladatok elvégzésében, ám ehhez nem kapcsolódik szorosan társadalmi elvárásként, hogy a nőknek, és különösen a kisgyermekes anyáknak több lehetőség jusson a fizetett munkák piacán.

A férfiak és nők társadalmi egyenlőségét monitorozó, vilniusi székhelyű European Institute for Gender Equality 2023-as nemek közötti egyenlőségi indexe szerint a gondoskodási és háztartási feladatok nemek közötti eloszlásában Magyarország sereghajtónak számít az EU-tagállamok közül. Magyarországi időmérleg-statisztikák 2010 óta nem készültek. Az állami irányítású Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésre álló időmérleg-vizsgálatai szerint az 1980-as évek közepén a nők átlagosan napi 208 percet, míg a férfiak 62 percet töltöttek valamilyen otthon végzett fizetetlen munkával. A Fidesz–KDNP hatalomra jutásának évére, 2010-re a nők által naponta végzett láthatatlan munka időtartama mindössze 25 perccel lett kevesebb. A nők átlagosan naponta legalább 3 teljes órát dolgoznak úgy, hogy azért semmilyen pénzbeli juttatást nem kapnak senkitől. A férfiak ilyen jellegű elfoglaltsága ugyanezen idő alatt mindössze 16 perccel nőtt, vagyis a felét sem éri el a nők által végzett fizetetlen munka időtartamának. Az önmagát következetesen „családbarátnak" mondó, „nőbarátsággal" nem is vádolható Fidesz–KDNP-kormány 2023-ban kiadott tematikus akcióterve ezt meglehetős eufemizmussal úgy interpretálta, hogy összességében „Magyarországon a népesség több időt fordít fizetetlen munkára, mint fizetett munkára". Hogy ez a népességnek melyik része, azt a dokumentum nem taglalja.

A nők fizetetlen munkaterheivel, szűkös munkaerőpiaci lehetőségeivel vagy éppen annak következményeivel, hogy a munkáltatók elsősorban az alulfizetett nevelési és gondoskodási szakmákban vagy adminisztrációs munkakörökben számítanak rájuk, Magyarország egyik kormánya sem foglalkozott érdemben. Ennek egyenes következménye, hogy egy 2017-es felmérésben a résztvevők 83 százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy az idős családtagok ápolása a nők feladata. A válaszadók kétharmada szerint pedig a nőknek akár a munkájuk feladása árán is kötelességük a háztartási teendők ellátása. Bár a kutatásban résztvevők többsége átlátta a nők havi jövedelme és önállósága közötti összefüggést, a válaszadók több mint

háromnegyede ennek ellenére is úgy vélte, hogy a nők nagy része nem azért dolgozik, hogy független legyen, hanem azért, mert nincs más választása. A nők bármennyire is csekély fizetése nélkül ugyanis nem élne meg a család.

Az oktatással, neveléssel, ápolással, gondozással összefüggő fizetett munkák Magyarországon még uniós viszonylatban is jelentősen alulfinanszírozottak. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy ezeket a béreket az elsősorban az állami szektorhoz tartozó iskolákban és egészségügyi intézményekben, valamint a hatalmas kormányzati apparátus adminisztrációs munkaköreiben maga a kormány tartja rendkívül alacsonyan. Az oktatási-nevelési munkakörökben dolgozók 2023-ig legfeljebb a 60 százalékát keresték annak, amit a diplomások a munkaerőpiacon átlagosan megkaptak. A távlati kormányzati célkitűzés ma is csak annyi, hogy az óvodai és iskolai pedagógusok bérét a diplomás átlagbér négyötödéig emelik fel. A kormányzati kommunikáció egyébként még ezt is következetesen az uniós források Magyarországra érkezéséhez köti, a példátlanul alulfizetett magyar pedagógusok helyzetét is a Brüsszel elleni hangulatkeltéshez használva fel. A munkaerőpiacon nyomott árú munkaerőként dolgozó nők az aktív éveik során kevesebb jövedelemhez jutnak, ennek következtében lényegesen kedvezőtlenebb feltételekkel mennek nyugdíjba, mint a férfiak. Bár uniós összevetésben Magyarországon rendkívül alacsony a várható élettartam, a nők nagyjából 6 évvel tovább élnek a férfiaknál, ráadásul egy rendkívül népszerű kormányzati intézkedés révén korábban is mennek nyugdíjba. Amellett, hogy ez az aktív éveik után alacsonyabb jövedelmet jelent, a gondozási válság és az összeomló egészségügyi rendszer is a nőket sújtja inkább idős korukban. Hogy miért lett mégis az idős nők körében a legmagasabb a Fidesz támogatottsága? Például azért, mert finanszírozhatatlansága ellenére a kormány a 2022-es választások előtt visszaállította az eredetileg a baloldali-liberális kormányok által bevezetett, majd a 2008-2009-es válság idején felszámolt 13. havi nyugdíj intézményét. Az idősebb nők pártszimpátiáján sokat alakított az is, hogy 40 évnyi nyugdíjjárulék-fizetés után akkor is búcsút mondhatnak a munkahelyüknek, ha még nem érték el az öregségi nyugdíj 65 éves

korhatárát. Ehhez a többgyerekes anyáknak akár 32 évnyi munkaerőpiaci részvétel is elegendő, ha volt legalább nyolc olyan évük, amikor gyermeknevelési járulékra voltak jogosultak. Bár a párizsi székhelyű nemzetközi gazdasági szervezet, az OECD egy 2024-es jelentésben mind a 13. havi nyugdíj, mind pedig a nők korkedvezményes nyugdíjba vonulása ellen szót emelt, ennek a két kormányzati gesztusnak rendkívül fontos szerep jut a Fidesz–KDNP több ciklus óta töretlen újraválasztásában.

A program népszerűsége önmagában is mutatja, hogy a többség számára milyen kevés szerep jut az önmegvalósításnak a nők magyar munkaerőpiaci részvételében. Az utóbbi években mintegy negyedmillió nő ment már nyugdíjba a „Nők 40" kedvezménnyel, miközben a könnyítésért nagyon súlyos árat fizetnek. Azok, akik 40 év jogosultság után a nyugdíjat választják, a nettó átlagfizetésük 80 százalékát kapják nyugdíj gyanánt. Pedig ha tovább dolgoznának, minden évben 2 százalékkal magasabb összegre lennének jogosultak. Miért választják mégis tömegesen a korai nyugdíjazást? Először is a jellemzően nők által betöltött munkakörökben, részben a nagyon erősen központosított, részben pedig az eszköz- és forráshiányos működés miatt az önmegvalósításnak nem sok szerepe van. Miközben a munkájuk többnyire minimális örömöt sem nyújt nekik, a fizetésükből önállóan nem vagy alig tudnának megélni, az ötven évesnél idősebb nők hirtelen kettős szorításba kerülnek. Sokan még kamaszkorú gyerekeiket nevelik, amikor hirtelen az idős rokonaikról való gondoskodás terhe is a nyakukba szakad. Ilyen körülmények között pedig nem azt számolgatják, hogy ha még 5-6 évig dolgoznának, akkor a semmire sem elég nyugdíjukat néhány tízezer forinttal növelhetik. Ehelyett szeretnék valahogy megoldani, hogy levegőhöz jussanak. Pontosan ugyanaz a mechanizmus játszódik le, mint a többi fideszes nőpolitikai intézkedés esetében. Miközben meg sem kísérli megoldani a nőket sújtó rendszerszintű hátrányokat, az Orbán-kormány a korábbi baloldali-liberális kormányokkal ellentétben mégis csak dobott egy kis koncot a nőknek. Akik pedig arra szavaznak, hogy jobb híján legalább ezek a választási lehetőségek, még ha nem is túl jók, megmaradjanak a számukra.

A magyar kormány nem kér az emancipált családokból

Az Európai Unió 2019-ben állásfoglalást adott ki arról, hogy a tagállamokban elő kell mozdítani a munka és a magánélet egyensúlyát. Ezt elsősorban az indokolja, hogy globálisan a fizetetlen munka mintegy háromnegyede a nőkre hárul, és bár vannak tagállami eltérések, az Európai Unió országaira is igaz, hogy a háztartási és nevelési-gondozási feladatok nagyobb részét a nők végzik. Ennek egyenes következménye, hogy a nők kevesebb időt tudnak fordítani olyan tevékenységeikre, például a szakmai karrierjükre, amivel pénzt kereshetnének. Ez negatívan hat egy ország termelékenységére. Magyarország GDP-je például 25 százalékkal lehetne magasabb, ha a nők több időt tudnának a fizetett munkájukra fordítani. Az uniós ajánlás olyan intézkedésekkel javítana ezen, amelyek biztosítanák például, hogy a 8 évesnél fiatalabb gyereket nevelő szülőknek több lehetősége legyen a rugalmas foglalkoztatásra. Célul tűzi ki, hogy a kormányok több hónapos, át nem ruházható szülői szabadsággal ösztönözzék az apákat a nagyobb arányú családi munkavégzésre. A tartósan beteg gyereküket vagy idős hozzátartozójukat ápolóknak pedig gondozói extra szabadság bevezetését javasolják. Ezeket az uniós javaslatokat Magyarország – Dániához, Hollandiához és Szlovéniához hasonlóan – elutasította.

A magyar parlamenti képviselők tájékoztatására létrehozott kormányzati jegyzetből kiderül, hogy a 3 évesnél fiatalabb gyereket nevelő anyák részmunkaidős foglalkoztatását elősegítő törvény ellenére a jogosultaknak alig több mint 6 százaléka vállal részidőben munkát Magyarországon. Az uniós átlag ennél jóval magasabb, eléri a 30 százalékot. Mitől lehet ennyire népszerűtlen Magyarországon ez a foglalkoztatási forma? Munkajogi és HR-tanácsadók szerint ennek két oka van: a munkáltatók többsége puszta rugalmatlanságból eleve nem nyitott rá, és különféle eszközökkel akkor is nyomást gyakorolnak a részmunkaidőben dolgozni vágyó nőkre, ha a törvény szerint a kisgyerekeik miatt kötelesek lennének elfogadni ezirányú kérelmüket. Ha mégis sikerül a napi 4 vagy 6 órás munkarendről megállapodni, a magyarországi részmunkaidős foglalkoztatás valósága az, hogy miközben a fizetés a hivatalos munkaórák számának megfelelően csökken, a munkáltatók nagy része a munkaterheket egyáltalán nem vagy nem arányos mértékben csökkenti. Jogorvoslati lehetőség gyakorlatilag nincs, minden a munkavállaló egyéni érdekérvényesítő képességén múlik.

Félrecsúszott a kormánynak az az – eredetileg a nők anyagi biztonságát növelni hivatott – intézkedése is, amellyel arra próbálták ösztönözni a gyermekgondozási szabadságon lévő nőket, hogy térjenek vissza a munkaerőpiacra a gyerekük kétéves kora előtt. Gyerekük születése után a nők 2014-ig csak akkor vállalhattak munkát, ha lemondtak a gyermekgondozásért nekik járó juttatásról. Csakhogy egy egy-két éves gyerek mellől nem könnyű teljes munkaidős állást vállalni. Nagyon jól fizető részmunkaidős lehetőségek híján a nőknek nem érte meg a gyerekgondozási járuléknál nem vagy alig magasabb összegért visszatérni a munkaerőpiacra. A kormány viszont 2014-ben eltörölte a munkabér és a gyermekgondozási díj összeférhetetlenségére vonatkozó kitételt az egyévesnél idősebb csecsemőket nevelő szülők esetében. Miután lehetővé vált, hogy a szülők (és nem csak az anyák) teljes munkaidőben dolgozhattak a gyermekgondozási díj folyósítása mellett is, érdekes átrendeződés történt a gyermekgondozási díjat igénylők körében. Az egyévesnél idősebb, addig az édesanyjuk által ellátott gyerekek jelentős részével papíron hirtelen az apja kezdett foglalkozni. A kormányzati kommunikáció ezt úgy tálalja, hogy a fideszes intézkedéseknek köszönhetően immár apák tízezrei vállalják a kisgyerekeikről való gondoskodás örömteli feladatait. A témával foglalkozó újságírók szerint azonban inkább valószínűsíthető, hogy az „okos megoldásokra", vagyis a hétköznapi korrupcióra a Kádár-rendszer óta kapható magyar családokban a gyermekgondozói szerep azért kerül át papíron az apákra, mert azok valamivel magasabb jövedelme után magasabb a járulék is. A trükközés árát hosszabb távon a nők fizetik meg, akik a gyermekeik gondozását a gyakorlatban tovább végzik, mert nekik teljesen megszűnik a bevételük, és egészségügyi ellátásra sem lesznek jogosultak. Ez az idő a nyugdíjjogosultsági alapjukba sem számít majd bele, és a munkáltatójukkal szemben élvezett védelmük is megszűnik, vagyis a korábbi munkahelyükről bármikor kirúghatják őket.

A nők és a férfiak munkaterheit kiegyenlíteni hivatott uniós ajánlással szemben az azt értelmező kormányzati dokumentum leszögezi, hogy „a családpolitika nemzeti hatáskörbe tartozik, a kormány meggyőződése, hogy nem szabad a családok szabad döntésébe beavatkozni a szülői szabadság igénybevétele, főleg a szabadság átruházása kérdésében". Vagyis a kormány úgy kommunikál a szülői szabadságról, mintha a nők és a férfiak minden más befolyástól mentesen döntenék el azt, hogy gyerekenként 2-3 évre a nők essenek ki a keresőtevékenységből, a szakmai fejlődés lehetőségéből.

A valóságban azonban az apák nagyobb arányú részvételét nagy mértékben akadályozza, hogy a családok többségében ma is a férfiak jövedelme jelenti a bevétel nagyobbik részét. Mivel gyermekgondozási díjként az azt igénylő személy a korábbi fizetése 70 százalékát kapja, a nők bevételének a csökkenése kisebb érvágást jelent a családnak. Ez a világ minden táján, még az egyenlőségért a legtöbbet tevő skandináv országokban is racionális döntésekre sarkallja a családokat. Izlandon éppen ezért fizet 100 százalékos bérpótlékot az állam a szülői szabadságot igénybe vevő apáknak. Ennek köszönhető, hogy megnőtt a gyerekekkel az első életévük után fél évig otthon maradó apák gyerekgondozási hajlandósága. Erre egyébként Magyarországon is egyre szélesebb körben lenne kereslet. Bár egyelőre leginkább a nagyvárosi apák körében terjed az a trend, hogy próbálnak aktív szerepet vállalni a kisgyerekeik nevelésében. Ugyanekkor ezt nemcsak a kormányzati intézkedések, hanem a Magyarországon uralkodó közéleti diskurzus sem segíti. Magyar szociológusok 2020-as években végzett kutatásai szerint ráadásul a családi életben való fokozottabb részvétel igénye egyelőre a legemancipáltabb férfiak esetében is többnyire csak a gyerekekkel töltött időre, a játékra, az esti mesére korlátozódik. Néhány százaléknyi kivételesen egyenlőségpárti család gyakorlatától eltekintve a házimunka, a mindennapok menedzselése, például a gyerekek óvodába, iskolába juttatása, vagy a beteg gyerekek otthoni ellátása a munkahelyi kötelezettségek rovására ma is egyértelműen női feladatnak számít Magyarországon.

A közvetlenül a gyerek születése után kivehető 5 napos apai szabadságot például a duplájára emelték ugyan, az apáknak mégis csak

a töredéke él azzal a lehetőséggel, hogy a maximálisan igényelhető apai szülési szabadságot igényelje. Ez persze azzal is összefügghet, hogy a második 5 napra a munkáltató a rendes jövedelemnek mindössze a 40 százalékát köteles kifizetni. Azt, hogy az anyagi ösztönzés mennyire fontos az apák részvételének a növelésében, jól példázza a német tulajdonú Magyar Telekom gyakorlata. A cég a belső szabályzatában lehetővé tette, hogy az apák a teljes jövedelmüket megkapják a hosszabb időszakra is, és erről az újdonsült apukákat nem mulasztják el tájékoztatni. Ennek megfelelően a Magyar Telekom férfi alkalmazottai 100 százalékban fel is használják a nekik járó apai szabadságokat. A német székhelyű vállalat külön programot működtet a gyerekszülés után visszatérő nők reintegrációjára is, és az alkalmazottaknak lehetősége van vállalati segítséget igényelni gyerekfelügyelet, sőt idősgondozás céljára is. Ez azonban inkább a kivétel, mint a szabály Magyarországon. A CEDAW-bizottság 2023-as megállapításai szerint a magyar apák tájékoztatás híján nem is feltétlenül tudnak arról, hogy az új jogszabályok lehetővé teszik, hogy több időt töltsenek újszülött gyerekeikkel. Magyarországon eközben egyre nő a családbarát munkahelyek, sőt egyetemek, kórházak, köznevelési intézmények száma. A minősítést, aminek a tartalmáról szinte semmit nem lehet tudni, egy olyan, uniós fejlesztési forrásokat milliárdos nagyságrendben elnyelő, közhasznú kormányzati háttérszervezet osztogatja, amellyel szemben költségvetési csalás miatt folyik nyomozás. A cím elnyeréséhez vezető út átláthatóságának a hiánya nem feltétlenül növeli a kitüntetett vállalatok iránti bizalmat, még akkor sem, ha akadnak a Magyar Telekoméhoz hasonló jó gyakorlatok is.

Bölcsődék a semmiből vagy szemfényvesztés?

A nők munkaerőpiacra való korai visszaintegrálásához a 3 évesnél fiatalabb gyerekek felügyeletét is meg kell oldani. A Fidesz–KDNP-kormány egy komplex bölcsődefejlesztési program keretében 2017-ben el is rendelte, hogy azoknál a településeknél, amelyeknél a 3 évesnél fiatalabb gyerekek száma meghaladja a 40-et, vagy legalább 5 kisgyermekes szülő jelzi az igényét, az

önkormányzatoknak biztosítaniuk kell a gyerekek napközbeni ellátását. Orbán Viktor 2018-ban személyesen ígérte meg, hogy 2022-re a kormány – a dolgozni vágyó nők érdekében – megvalósítja a teljes bölcsődei ellátást. Ez több mint 20 ezer bölcsődei férőhely létrehozását jelentette volna. Ehhez a magyar kormány – főként uniós forrásokból – hozzá is rendelt egy nagyjából 200 milliárd forintnyi anyagi ösztönzőcsomagot. A vállalt 20 ezerrel szemben 2019 és 2022 között valamivel több mint 5 ezer új bölcsődei férőhelyet sikerült létrehozni. Bár nagyjából 12 év alatt ez is a bölcsődei férőhelyek számának a duplázódását jelentette, ám a kisgyerekes nők munkaerőpiaci helyzete nem javult jelentős mértékben. Ennek hátterében az áll, hogy miközben a kormányzati propaganda a férőhelyek jelentős növekedéséről számolt be, 2017-ig csak annyi történt, hogy korábban is meglévő intézményeket, például kis létszámú családi napköziket minősítettek át bölcsődévé, vagyis lényegében az ellátáshoz hozzáférők száma nem nőtt. A fejlesztések egy másik körét olyan magánintézmények adják, amelyeket sokszor uniós fejlesztési alapokból lehívott támogatásokból építettek.

Bár a bölcsődébe járó gyerekek aránya 2022-re 30 százalék körülire, a két évvel korábbi Eurostat által mért adat duplájára nőtt Magyarországon, ez az arány meg sem közelíti Dánia, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Belgium vagy akár Portugália 50-60 százalék körüli arányait. Átfogó társadalmi felmérés nem született Magyarországon arról, miért ennyire népszerűtlen a bölcsődei szolgáltatás. A kormány évek óta folyamatosan ígéri a férőhelyek további növelését, akciótervében azonban az adófizetők pénzéből nagyvonalúan segített Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért kutatási anyagából is idéz, ami szerint Magyarországon társadalmi konszenzus van arról, hogy a 3 évesnél fiatalabb gyerekeknek az anyjuk mellett a legjobb. Ez a megállapítás egyébként lehetne előremutató, a kormány ösztönözhetné a munkáltatókat rugalmas munkakörök kialakítására, ahogy állami támogatásokkal segíthetné a munkahelyeken a bölcsődei szolgáltatás vagy szoptatószobák kialakítását. Már csak azért is, mert nemcsak nemzetközi, hanem magyar akadémiai kutatás is alátámasztja, hogy a gyerekek születése súlyosan negatívan érinti a nők karrierjét, miközben a férfiakéra még kissé pozitív hatása is lehet. A férfiak ugyanis a hagyományos értelmezésben apaként családfenntartóvá válnak, és ezután könnyebben kapnak fizetésemelést. A nők bérét viszont a gyerekvállalás súlyosan beszakítja, és a legtöbben ebből a hátrányból soha nem is tudnak visszakapaszkodni abba a mezőnybe, amiben a családos és egyedülálló férfiakkal csak a gyermektelen nők képesek versenyezni. No meg a kivételes helyzetben lévők, mint Novák Katalin, aki azzal épített politikai tőkét, hogy a nőket olyan háziasszonyi szerepre igyekezett rábeszélni, amitől távolabb az ő élete nem is állhatna. Pedig mind a nőknek, mind a férfiaknak többet segített volna, ha a családügyi miniszterből köztársasági elnökké lett Novák, akárcsak a Nobel-díjas Karikó Katalin, őszintén elmondta volna, milyen támogatásra van szüksége egy tehetséges és tanult nőnek ahhoz, hogy világraszóló karriert építsen.

A CSEND ULTRAHANGJA

„A Részes Államok kötelesek megtenni mindent, hogy kiküszöböljék az egészségügyi ellátás területén a megkülönböztetést, beleértve a családtervezéssel kapcsolatos szolgáltatásokat." (CEDAW, 12. cikk)

Az egészségügyi ellátórendszer nők által használt területeiről vett példákkal mutatjuk be, hogy a családbarát retorika ellenére hogyan hagyja hátra a nőket az illiberális kormány mind a várandósságuk idején, mind akkor, ha meg akarnák szakítani terhességüket.

„Egy félideji komplikáció miatt bekerültem az egyik budapesti állami kórházba. Nem volt nagy a zűr, de egy hétig bent tartottak megfigyelésen. Közben én is megfigyeltem, hogy az orvosok úgy járkáltak a betegeik között, mint a felsőbbrendű fehér istenek, akiknek a kórházi munkaidőben még akkor sem kell kérdésekre válaszolniuk, ha történetesen az, aki kérdez, magánban is jár a terhesgondozásukra. Négy nap után kiderült számomra, hogy az ott fekvő nők félnek a saját orvosaiktól. És én nem akartam félni" – mesélte egy oknyomozó riportban egy budapesti értelmiségi nő, miért döntött úgy, hogy több millió forintért magánkórházban szül. A költségeket annak ellenére vállalta, hogy az évtizedekig fizetett társadalombiztosítása állami kórházban is fedezte volna gyermeke világra segítésének a költségeit. Magyarországon kevés annyira tabusított téma van, mint a szülészeti erőszak. Talán csak az azzal szorosan együtt fejlődő hálapénz intézményét, vagyis azt a széles körben bevett gyakorlatot övezte több elhallgatás, hogy az állami egészségügyben dolgozó orvosok, akik a jövedelmüket a munkavállalói bérekből levont járulékokból kapták, borítékokban a zsebükbe csúsztatott készpénzes juttatásokat fogadtak és vártak el a betegektől. Az államszocializmus éveitől a teljes állami egészségügyet átszövő hálapénz nem más, mint az egész társadalom

részvételével bonyolított korrupció. Ez lett az államtól fizetést kapó orvosok fizetéskiegészítése, amelyet a társadalombiztosításra jogosult betegektől kaptak, akiket az állami kórházak infrastruktúrájában kezeltek. A nagyon erősen paternalista magyar egészségügyben teljesen kiszolgáltatott betegek ezekért a borítékokért cserébe korrekt és hatékony ellátást, tisztességes bánásmódot reméltek. A tarifáról az orvosok páciensei egymástól érdeklődtek, folyosói szóbeszédből tájékozódtak. Ha kórházi ápolást vettek igénybe, főleg vidéken, a szolgálatban lévő szakápolóknak, főnővéreknek is csurrant-cseppent némi aprópénz. Igazán nagy összegeket viszont a ranglétrán magasra jutott főorvosok tudtak így keresni.

A teljes magyar egészségügyi rendszert átható korrupció a szülészeti és nőgyógyászati ellátásban működött a legolajozottabban, ott mozogtak a legmagasabb összegek. Ez nem is csoda, hiszen kevés olyan orvosi szakterület létezik, ahol a fél társadalom fizetővendégként jelentkezik, önszántából, és többnyire teljesen egészségesen. Az ajánlások szerint évente elvégzendő szűrővizsgálatokhoz a nőgyógyászok hiányosan felszerelt, legtöbbször csak egy kenetvételre alkalmas székkel, jobb esetben egy ultrahangkészülékkel ellátott rendelőt tartottak fenn egy bérelt lakásban. Az évente ismétlődő rákszűrést a magánrendelésen, szabott tarifáért végezték. A nők közül, aki csak tehette, ezt választotta, mert így nem kellett az egész napját az ingyenes kórházi rendelésen töltenie, akár annak ellenére is, hogy hónapokra előre, időpontra érkezett. A magánlakásban levett minták laborleleteit az orvosok viszont az állami infrastruktúra segítségével értékelték ki, a társadalombiztosítás terhére. A szűrővizsgálatokat a magánrendelésekre járó nők így minden alkalommal kétszer fizették, hiszen a vizsgálatot az orvos a társadalombiztosítási számlájukra is ráterhelte. A képlet még ennél bonyolultabb lett, amint a sok száz, a kórházakból a magánrendelésekre becsatornázott páciens valamelyike várandós lett. Az orvos a havonta előírt terhesgondozásra a magánrendelésére hívta a betegét. Majd borítékba tett plusz pénzért, a magánrendelésen egy konzultációért fizetett összeg 8-10-szereséért cserébe az állami kórházban szülésvezetést is vállalt. Vagyis megígérte, hogy ha a szülés az ügyeleti idején kívül indul be, páciense hívására

akkor is a kórházba siet. Ha ez mégsem történt meg, nem volt kinél reklamálni. Sokan megszokásból, szégyenérzetből, kötelességtudatból még akkor is kifizették a hallgatólagos tarifát a nőgyógyásznak, ha a „fogadott" orvos ott sem volt a szülésen.

A magyar egészségügyben soha semmi nem volt ingyen

A minden állampolgárnak alanyi jogon járó orvosi ellátást Magyarországon a II. világháború utáni államszocialista rezsim vezette be. Ezzel párhuzamosan, a kommunista diktatúra legsötétebb éveiben, betiltották az otthonszülést. A kommunista pártvezető Rákosi jóvoltából, a 20. század második felétől a szülészorvosok nemcsak a szülő nők, hanem a szüléseket kísérő, mindaddig szakmailag és anyagilag is független és szakképzett bábák (szintén nők) felett is szinte korlátlan szakmai ellenőrzést gyakorolhattak. A szülészorvosoknak, akik gyakorlatilag kivétel nélkül férfiak voltak, állandó és szinte kifogyhatatlan plusz bevétele keletkezett az első perctől kezdve korrupt rendszerben. Az 1980-as évek közepétől egyre több szociológiai kutatás mutatott rá arra, hogy a hálapénz a hatalom és az orvostársadalom közötti sajátos alku terméke. Ebben az alkuban az állam nem bolygatta az egészségügyet átható korrupciót, az orvosok pedig cserébe nem lázadoztak, besimultak, sőt a saját környezetükben maguk is sokat tettek a paternalista, hierarchikus rendszer olajozott működéséért.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy a feudalizmust idéző viszonyok nemcsak az orvos-beteg kapcsolatot jellemezték, hanem szervező erőt jelentettek az orvostársadalmon belül is. Az egészségügyi rendszerben évente gazdát cserélő több tízmilliárd forintnyi csúszópénz túlnyomó része az orvosbárókat gazdagította. A legjobban a kórházigazgatók, az osztályvezető főorvosok és a sztárorvosok (köztük elsősorban nőgyógyászok) éltek, az adózatlan jövedelem mintegy 80 százaléka az orvosok alig ötödének a zsebében landolt. A hierarchiában lejjebb lévő orvosok nagy részének is csurrant-cseppent valami, de a pályakezdők vagy a betegekkel csak futólag érintkező orvosok, például radiológusok, aneszteziológusok nem jártak

jól. Ők a megalázóan alacsony hivatalos fizetésüket legfeljebb rengeteg ügyeleti túlórával tudták valamennyire növelni. A betegekkel intenzív kapcsolatot vállaló kezdő szakorvosok előtt ott állt a lehetőség, hogy a ranglétrán feljebb jutva előbb-utóbb ők is borravalóhoz jussanak. A kórházi személyzet többi tagja, a szakápolók, az ápolók, a szülésznők, a műtőssegédek, a mentősök viszont több műszakot, esetenként másod- és harmadállást voltak kénytelenek vállalni a megélhetésük biztosításához. Bár az államszocializmus utolsó éveiben elindult a társadalmi párbeszéd a korrupt egészségügyi rendszer reformjának a szükségességéről, a *status quo*t végül sem a szocializmus utolsó éveiben, sem a rendszerváltás után nem bolygatták. A 2010 óta regnáló Fidesz–KDNP-kormány is csak 2020-ban szilárdította meg a társadalom feletti hatalmát annyira, hogy belekezdjen a hálapénzes rendszer felszámolását célzó törvényjavaslat megírásába.

A szocializmus elmúlt, a nőgyógyászati korrupció maradt

Az orvosok hatalmas lobbierejével sem a jobboldali, sem a baloldali kormányoknak nem volt bátorsága szembeszállni az 1990 után lassan demokratizálódó Magyarországon. Bár 2007-ben a Gyurcsány Ferenc miniszterelnök vezette szocialista-liberális pártkoalíció próbálkozott azzal, hogy minimális (akkori árfolyamon alig több mint egyeurós) vizitdíj bevezetésével racionalizálja a háziorvosok és fogorvosok leterheltségét, és javítsa az ellátást. Az akkor ellenzékben lévő Fidesz–KDNP a kérdésről népszavazást kezdeményezett, amelyen nagyjából 50 százalékos részvételi arány mellett a voksolók közel 85 százaléka a vizitdíj eltörlése mellett szavazott. Így nem derülhetett ki, hogy egy apró lépésenként végrehajtott reformsorozat hová vezetett volna.

2010-es választási programjában a Fidesz–KDNP egészségügyi reform címén elsősorban az orvosok béremelését és a kórházi várólisták csökkentését ígérte. Egy évtizedig azonban nem történt semmi, pontosabban annyi mégis, hogy a nagyon erősen forráshiányos állami egészségügyi rendszer az összeomlás közelébe került. A ranglétra

alján lévő kezdő orvosokat a végletekig kiszipolyozó, néhány ezer úgynevezett orvosbárót pedig mesés vagyonhoz, hatalmas befolyáshoz juttató rendszerből nem kérő fiatal orvosok tömegével vállaltak inkább Nyugat-Európában munkát. De megindult az egészségügy privatizációja is, aminek következtében orvosok százai jelentkeztek át az ezredforduló után egyre-másra nyíló magánintézményekbe. A kormány egy-két látványberuházással, uniós forrásokból néhány centrumkórházat létrehozott ugyan, de a vidéki ellátóhelyek, az egyre növekvő szakemberhiány nyomán, sorra zártak be. A várólisták nemhogy nem csökkentek, hanem hónapokra, egyes szakterületeken évekre nőttek. Az ellátás akadozni kezdett.

Ez persze nem is csoda annak fényében, hogy az Orbán-kormány folyamatosan, még a covid-járványok kitörése után is forrásokat vont el az ágazattól. Magyarország a 2020-as évekre az egészségügyre GDP-arányosan az egyik legkevesebbet fordító EU-tagállammá vált. 2022-ben az egészségügyre fordított kiadás a GDP 5 százalékát sem érte el, miközben az EU-átlag 8 százalék feletti, az egészségügyre a legtöbbet fordító Franciaországban pedig a 10 százalékot is meghaladja. Az alkotmányozó többséggel felhatalmazott, az egészségügy reformjának a beindítására történelmi esélyt szerző kormány egy fontos lépést mégis megtett. Még ha az egészségügyet nem is reformálta meg, az előző évtizedek logikájához híven olyan gesztust tett az orvosok felé, amellyel biztosította hallgatólagos támogatásukat. Többszörösére növelte az egyébként addig botrányosan alacsony hivatalos jövedelmüket, cserébe törvényben rögzítette, hogy a továbbiakban nem fogadhatnak el hálapénzt. Ha mégis megteszik, börtönbüntetés elé néznek. A legtöbbet kereső orvosbárók egy része bizonyára roszszabbul járt, igaz, ismertségüket kihasználva sokan közülük végleg hátat fordítottak az állami egészségügynek a magánszektor kedvéért. Sok orvosnak viszont olyan hatalmas ugrást jelentett a gáláns fizetésemelés, hogy összességében több is lett a jövedelme, mint korábban a zsebbe csúsztatott borítékokkal együtt. Ami pedig még kedvezőbb volt, hogy ezért már extra ügyeleteket sem kellett vállalniuk, a korábban nekik fizető visszajáró pácienseik sürgős hívásaira sem kellett reagálniuk többé. A becslések szerint több tízmilliárd forintnyi

csúszópénzt megmozgató egészségügy kifehéredése, vagyis az adóbevételek növekedése miatt az állam sem járt rosszul.

A törvény azonban az orvosok fizetésén kívül nem változtatta meg jelentősen a közellátás menetét, mert végül a kormány, nem függetlenül attól, hogy a közellátás tíz évnyi Fidesz-kormányzás után az összeomlás szélére került, visszalépett attól a szándékától, hogy az állami egészségügyben dolgozó orvosoknak megtiltsa, hogy magánpraxisban is dolgozzanak. Pedig a törvény kiköti, hogy a magánúton kezelt betegeket ugyanaz az orvos állami kórházban nem láthatja el. A betegélményen, az ellátás minőségén ez a kitétel tudott volna a legtöbbet javítani. Ám a legerősebb lobbierővel bíró orvoscsoportoknak végül sikerült kiegyezni a kormánnyal, és az orvosok külön engedéllyel vagy sürgősségi esetekben továbbra is mentesülnek az összeférhetetlenségi szabály alól. Engedélyt pedig, oknyomozó riportok tanúsága szerint, kivétel nélkül minden orvos kap, enélkül kétséges, hogy az állami ellátás működne-e egyáltalán. Ez pedig megpecsételte a nők sorsát, akik így továbbra is a paternalista orvoslás keretei között maradtak.

Bár a 2021-es jogszabálynak nem volt kifejezetten célja, sokan várták az úgynevezett „hálapénztörvénytől", hogy képes lesz csökkenteni a szülészeti erőszak mértékét. A szülésindítások, császármetszések és egyéb, szülés közbeni orvosi beavatkozások aránya Magyarországon globális összehasonlításban is rendkívül magas, a latin-amerikai országokéval vetekszik. A császármetszéses szülések aránya Magyarországon 40-45 százalék között mozog. A burokrepesztés és a gátmetszés pedig olyannyira rutin eljárásnak számít a magyar szülészeti ellátásban, hogy kifejezetten ritkaságszámba megy, ha valaki ilyen beavatkozások nélkül hozza világra a gyermekét. Ezekkel a (gyorsító) műfogásokkal az egyébként komplikációmentes szülések 70-80 százalékában is élnek. Összehasonlításképpen: európai átlagban a szülések mintegy negyede végződik császármetszéssel, Németországban például 30, míg Finnországban, Hollandiában, Svédországban csak a szülések 15-18 százaléka érintett. A WHO ajánlása szerint az újszülöttek és az anyák egészségén az összes szülésre vetítve 15 százalék fölött összességében semmit nem javít a császármetszés.

Ez azt jelenti, hogy bár az anya vagy a magzat szempontjából egészség- és életmentő beavatkozásnak számít, azzal, hogy a császármetszések száma az összes szülésre vetítve 15 százalék fölé nő, már nem lehet csökkenteni sem az egészségkárosodással született csecsemők, sem pedig a szülés közbeni halálesetek számát. De mi köze van ennek az állami egészségügy korrupt működéséhez?

A hálapénztől nem vált hálásabb feladattá a szülés

Miután az orvosok is emberek, a biztonságra vágyó nők hiába vállalták, hogy egy összegben sok pénzt fizetnek azért, hogy a saját kezelőorvosuk segítse világra a gyerekeiket. Előfordulhatott olyan eset, hogy az orvos, például a saját családi nyaralása, esetleg a karácsonyi vacsorája közben nem hagyott ott csapot-papot, hogy levezethessen egy természetes módon beindult szülést. Az évtizedek alatt azonban erre is született „megoldás": sok orvos azzal próbált a betegei igényeinek megfelelni, hogy szülését az ügyeleti napjaira időzítette. Afféle szállóige volt a szülész-nőgyógyászok körében, hogy „aki nem tud indikációt írni egy sürgősségi császármetszésre, legyen az programozott vagy csak amolyan essünk túl rajta, az adja vissza a diplomáját" – árulta el egy szülésznő a témában írt oknyomozó riportban. A paternalista egészségügyben szocializálódott, a borítékcsúsztatást a saját nagyszüleiktől, szüleiktől elleső kismamáknak jó eséllyel eszébe sem jutott nyíltan szembeszállni a szaktekintéllyel, ha az néhány, a szülés közeledtével jelentkező jóslófájás után befektette a kórházi osztályra. A szülés természetes beindulása előtt orvosi műfogásokkal siettetett szülések pedig, egy 2019-es újságírói elemzés szerint, oda vezettek, hogy Magyarországon évtizedek óta harmadával kevesebb gyerek születik hétvégén és ünnepnapokon, mint egy átlagos hétköznap.

Ezt segíthetett volna megszüntetni, ha a 2021-es törvény az eredeti formájában, kiskapuk nélkül emelkedik jogerőre. Ehelyett a szűrővizsgálatokra, terhesgondozásra magánúton járó nőkre a szakorvosok a konzultációs díjaik jelentős emelésével rá tudták terhelni azt a tiszteletdíjat, amit a szülés után az új törvény miatt már nem kaphattak meg borítékban. Azok az orvosok, akik továbbra is egyidejűleg használják a magánpraxis és az állami munkahely infrastruktúráját, végig tudják kísérni pácienseiket a szülésen az állami kórházban, ha megtalálják rá a megfelelő indokot. Az orvosválasztás rendszerében szocializálódott kismamák akár az időzített császármetszésbe is beleegyeznek, ha csak úgy érzik magukat biztonságban. De egy szerencsés időpontban beinduló hüvelyi szülést is lehet orvosi műfogásokkal gyorsítani annak érdekében, hogy sikeresen befejeződjön az ügyeleti idő végéig.

Az elsősorban a szülészeti gyakorlat miatt nyitva hagyott jogi kiskaput más szakorvosok is ki tudják használni. Mint egy szakorvos egy oknyomozó riportban elmondta, egy kardiológus is tud például az állami kórházban zajló munkaidejében magánellátást nyújtani pénzért úgy, hogy a kórház felé tartó rohammentőből neki beküldött EKG-t még a mentő beérkezése előtt kielemzi. Miután a számlát kiállította, a kórházba mentővel érkező pácienst – sürgősségi ellátás címén – éppúgy kezelheti az állami kórházban a társadalombiztosítás terhére, mint az új törvény bevezetése előtt. A páciens ma is kétszer fizet, akárcsak eddig.

Ilyen körülmények között már kevésbé meglepő, hogy miközben az elmúlt évtizedben a magyar lett az Európai Unió egyik legszegényebb nemzete, épp Magyarországon az egyik legmagasabb az egy főre jutó magánorvosi ellátásra fordított kiadás. A magyarok kétharmada rendszeresen igényel magánegészségügyi szolgáltatásokat. A kivéreztetett, szakemberhiányos közegészségügy mellé az Orbán-éra alatt annak rendje és módja szerint ki is épült egy részben Fidesz-közeli vállalkozók által működtetett, virágzó magánszektor. Itt nem kell hónapokig várni az időpontokra, a vizsgálatokra érkezőkkel előzékenyen beszélnek, modern és biztonságot sugárzó környezetben, profin zajlik a munka. Csakhogy azoknak, akik a korrupt egészségügyi rendszerben nem tudták borítékban az orvosi köpenybe csúsztatni a figyelmet elnyerni hivatott hálapénzt, a magánszektorban semennyi esélyük nincs az ellátás árát kifizetni. Ők kénytelenek kivárni, amíg a több hónapos várólistán rájuk kerül a sor, és remélni, hogy akkor még nem késő. Többségében ők azok is, akik

nem járnak nőgyógyászati szűrővizsgálatokra vagy terhesgondozásra, és akkor látják az ügyeletes szülészorvost életükben először, amikor megérkeznek szülni. Az érintettek többségében mélyszegény és roma családokból származó nők. A Központi Statisztikai Hivatal által a témában 2019-ben publikált tanulmány világosan bizonyítja, hogyan függ össze a választott orvos intézménye a császármetszési aránnyal: azoknak a nőknek a körében, akiknek szülés előtt nem volt személyes kapcsolatuk az őket a szülésen végigkísérő orvossal, a császármetszési arány alig haladja meg a 20 százalékot, ami kevesebb, mint a fele az összes szülésre vetített aránynak.

Reformereknek kívül tágasabb

A velejéig korrupt magyar egészségügyben akadtak persze afféle szent őrültek is az orvosok között. Ők voltak azok, akik semmilyen körülmények között nem fogadták el a pénzzel kitömött borítékokat, és mégis tudásuk legjavát adták a betegek ellátásába. Ezek az orvosok szegénységben, de elképesztő tiszteletben élték az életüket, pácienseik már-már fanatikus rajongással ragaszkodtak hozzájuk. Ilyen szent őrültnek tekintik a hívei Geréb Ágnest, aki az 1970-es évek végén tett szülész-nőgyógyász szakorvosi vizsgát. Nem elég, hogy akkoriban egy női szülészorvos olyan ritka volt, mint a fehér holló, Gerébnek ráadásul még újító ötletei is akadtak. Praxisát a saját városában, a szegedi egyetemi kórházban kezdte. Formabontó ötlete pedig kimerült abban, hogy váljon tényezővé szülés közben a szülő nő is. Ez a rendbontó szemlélet egyetlen éven belül oda vezetett, hogy Geréb féléves szakmai eltiltást kapott függelemsértésért. A bűne az volt, hogy a szülőszobára titokban becsempészte a szülő nők partnereit, hogy együtt lehessenek a fontos órákban. Az apás szülések mára széles körben elterjedtté váltak, a magyarországi szülések nagyjából kétharmadánál az apa is jelen van a szülőszobákon. Azt viszont csak nagyon kevesen tudják, hogy ebben mekkora szerepe volt a rendbontó szülészorvosnak.

Merthogy Geréb a kollégái szemében azóta sem vált tisztelt és megbecsült szakemberré, sőt mára a szakma teljes mértékben kihátrált

mögüle. Ennek oka elsősorban az, hogy Geréb az egész szakmai karrierjét feltette arra, hogy a szülészeti ellátást nőközpontúvá, természetessé és demokratikussá tegye. Még a rendszerváltás előtt kezdett ismerkedni az otthoni szüléskísérés amerikai modelljével. Ezt annyira meggyőzőnek találta, hogy egy féléves amerikai tanulmányutat követően a frissen demokratizálódó Magyarországon szülésfelkészítésre és otthonszülésre specializálódott alapítványt hozott létre. Tudását a hazai szakembereknek is át akarta adni, nemzetközi konferenciát szervezett. Gyorsan kiderült azonban, hogy ötleteit a szülészeti ellátás tényleges magyarországi főszereplői, vagyis nem a szülő nők, hanem a szülészorvosok, sőt a Rákosi-korszakban az orvosok felügyelete alá utalt szülésznők elfogadhatatlannak találják. Geréb mozgalma semmilyen szakmai vagy szakpolitikai támogatást nem kapott. A nők körében viszont egyre nagyobb népszerűségre tett szert, egyre többen vállalták a hivatalos intézményrendszerből, a csecsemő- és gyerekorvosoktól, védőnőktől, anyakönyvezetőktől rájuk zúduló kritikákat, sőt fenyegetéseket, és szültek Geréb segítségével a saját otthonukban. Néhány éven belül azonban bekövetkezett az elkerülhetetlen tragédia: egy Geréb által az otthonában világra segített újszülöttnél, komplikációmentes szülést követően oxigénhiányos állapot lépett fel, és a baba egy évvel később meghalt. 2003-ban, majd 2007-ben újabb Geréb-kísérte szüléseknél adódtak az újszülött halálával végződő komplikációk. A szülészorvosból lett független bába, akit Magyarországon sokan csak az otthonszülés apostolaként emlegetnek, több ezer sikeres otthonszülést vezetett le. Komplikációk, persze a legsimábbnak ígérkező szüléseknél is adódhatnak. A három család és Geréb tragédiáját az okozta, hogy bár a nők egyre nagyobb arányban jelezték igényüket a szabad választásra, a magyar állam, a szülészorvosi lobbitól nem függetlenül, évtizedeken keresztül nem szabályozta az otthonszülés biztonságos kereteit és infrastrukturális feltételeit. Ez annak ellenére megpecsételte Geréb sorsát is, hogy az egyik elhunyt kisbaba édesanyja nyilvánosan kiállt a rebellis szülészorvos mellett a tragédia után is.

Nyugat-Európa számos országában és az Egyesült Államok államainak mintegy felében a nők ekkor már szabályozott keretek között

választhatták, hogy a saját otthonukban adnak életet gyermeküknek. Ezzel a lehetőséggel nem élhet mindenki, ahogy egyébként Geréb is kórházba utalt minden olyan nála jelentkező nőt, akinél túl kockázatosnak ítélte az otthonszülést. Noha megbízható statisztikai adatok nem állnak rendelkezése, egy 2022-ben publikált tanulmány szerint Hollandiában 2015 és 2019 között az anyák 16 százaléka választotta, hogy az otthonában ad életet gyermekének. Bár az otthonszülés Nagy-Britanniában nem számít kifejezetten divatosnak, az újszülöttek nagyjából 2,5 százaléka látja meg otthonában a napvilágot. A szülések egy jelentősebb részét, nagyjából 15 százalékát viszont itt sem kórházban, hanem születésközpontokban vezetik le, jobbára orvosok jelenléte nélkül. Geréb színrelépésekor Magyarországon az otthonszülés afféle szürke zónának számított. Nem vonatkoztak rá jogszabályok, de a tervezett otthonszülésben segédkező szakorvos szabálysértési eljárás elé nézett. Komplikáció esetén viszont, ahogyan történt a Geréb által kísért tragikus szülések esetében, a rendőr hamarabb megérkezett a házhoz, mint a mentő.

Az otthonszülés magyarországi apostolával példát statuáltak, miközben az ellene zajló büntetőeljárással párhuzamosan végül kidolgozták az otthonszülés jogi feltételeit. Bár ennek a költségeit a társadalombiztosító nem fedezi, 2012 óta a teljesen komplikációmentesnek ígérkező szülésekhez otthoni környezet is választható. Geréb Ágnest az otthonszülést lehetővé tevő törvény jogerőre emelkedésének évében ítélték két év fogházra. Egyúttal tíz évre eltiltották a szülészorvosi és a szülésznői hivatásától is. Bár az orvost védő jogászcsapat két perújrafelvételi eljárást is kivívott, végül 2018-ban az utolsó bíróság is helyben hagyta kétéves börtönbüntetését. Geréb letartóztatása komoly ellenállási hullámot gerjesztett. Nemzetközi szaktekintélyek és magyarországi hívei, a nők, akiknek lehetővé tette, hogy gyermeküket méltósággal hozzák a világra, utcai tüntetéseken követelték a köztársasági elnök kegyelmét. A közvélemény másik, Geréb tevékenységét rosszalló fele pedig hasonlóan heves indulatokkal festette meg a gyerekgyilkos javasasszony portréját. Hogy ennek a képnek nyomatékot adjanak, a sajtóban – többnyire férfi újságírók – nem egy esetben

Gerébre kizárólag mint szülésznőre, bábára hivatkoztak, szülészorvosi szakképesítéséről említést sem téve. Áder János köztársasági elnök 2018 nyarán kegyelemben részesítette, így végül nem kellett börtönbe vonulnia, de a lakását nem hagyhatta el. Hivatalos orvosi engedélyét csak 2023 decemberében kapta vissza, 2024 elejétől egy szociális intézmény hajléktalanszállóján dolgozik önkéntes nőgyógyászként.

Aki megszületik, azt sem szoptatják

A magyar kormány papíron támogatja az anyatejes táplálást. Ennek bizonyítékaként az egykori Emberi Erőforrások Minisztériuma 2019-ben szoptatást támogató nemzeti bizottságot hozott létre. Rendeletben vállalták, hogy figyelemmel kísérik „a családbarát ellátás, a szoptatás és az anyatejes táplálás, valamint a csecsemő- és kisgyermekkori gondozás hazai helyzetét, elősegítik az ezekkel kapcsolatos tájékoztatást, áttekintik a szoptatástámogatás magyarországi helyzetét, és annak intézményesítése érdekében oktatási, szervezeti és módszertani javaslatot tesznek." Össze is állították a csecsemők optimális táplálására vonatkozó irányelveket, amelynek már a bevezetőjében leszögezik, hogy az Egészségügyi Világszervezet (WHO) irányelveit tartják követendőnek.

A WHO irányelvei szerint „az újszülöttek első szoptatására a szülés utáni legelső órában sort kell keríteni. Az első hat hónapban a kizárólagos anyatejes táplálás javasolt. Később a szoptatás a hozzátáplálás mellett is legalább kétéves korig, de akár azon túl is folytatandó." Ellenjavallt a cumisüvegek, cumik, szoptatási és táplálási segédeszközök használata. Ehhez képest Magyarországon a születés utáni első hat hónapban a csecsemők alig több mint negyedét szoptatják kizárólagosan. Tény, hogy ez az Európai Unió országainak egy részében és az Egyesült Államokban sincs másképp. Amerikában a csecsemők hatodát, Ausztriában a tíz százalékát, Görögországban pedig mindössze a hat százalékát szoptatják kizárólagosan fél évig. Ennek legfőbb oka a szakemberek szerint az anyatejjel és a szoptatással kapcsolatos információk, valamint a társadalmi támogatottság hiánya.

Nem elég leírni egy darab papírra, hogy az édesanyák 98 százaléka kisebb-nagyobb segítséggel képes lenne szoptatni a csecsemőjét. Ahhoz, hogy egy anya élni is tudjon a biológia adta lehetőségekkel, az élet minden területén támogatást és helyes információkat kellene kapnia. A szakemberek szerint először is az egészségügyi ellátórendszerben, annak minden szegmensében kellene helyes információkat oktatni az anyatejes táplálásról. A szakápolók, a gyerekorvosok, a védőnők, a szülészeti ápolók és a háziorvosok jelentős része azonban 50-60 éves, és még a szovjet modellen alapuló csecsemőgondozás katonás rendjét tanulta a képzése során. Így az anyáknak is elavult információkat közvetít. Az anyák, különösen, ha az első gyereküket próbálják ellátni, a kritikus első hetekben pánikhangulatban igyekeznek a szaktekintélyek utasításainak eleget tenni. Teljesen általános gyakorlat, hogy az újszülötthöz házhoz érkező gyerekorvos vagy védőnő az emberi élettannal tökéletesen szembemenő dogmákat közvetít, például, hogy a csecsemőt egy alkalommal csak az egyik mellből, X óránként Y percig ajánlatos szoptatni. Ma is elterjedt az a vélekedés, hogy a csecsemőket tilos minden apró jelzésre megszoptatni, mert ez oda vezet, hogy akaratos kisgyerekké, önző kamasszá, követelőző felnőtté válnak a későbbiekben. A szülők pedig, a nekik közvetített információk alapján ma is arra igyekeznek trenírozni 1-2 hónapos csecsemőiket is, hogy aludják át az éjszaka nagy részét. Ebből pedig csak nagyon kivételes helyzetekben nem következik az, hogy a babának idővel tápszeres hozzátáplálásra legyen szüksége, mert az anyai tejelválasztás nem az órához igazodik, hanem a gyakori, igény szerinti szoptatás tartja fenn.

Ezrével fizetnek a nők külföldön azért, ami Magyarországon ingyen van

Miközben a polypore állam az általa gerjesztett demográfiai pánik nyomán a születésszámok jelentős növekedését igyekszik a nőkön számonkérni, a gyerekvállalás előtt álló női csoportok közül épp a meddőséggel küzdőkkel szúrt ki a legjobban. Magyarországon 1987-ben született az első lombikbébi, a pécsi egyetemi

klinikán. Ezután viszont megbízható és kiszámítható eredménnyel kecsegtető reprodukciós szolgáltatás kizárólag néhány magánintézményben jött létre. Bár az állami egészségbiztosítás nyújtott némi támogatást a rászoruló pároknak, a meddőségi eljárások költségeinek a túlnyomó részét így is saját zsebből kellett fizetni. Végül 2019-ben a kormány váratlanul visszautasíthatatlan vételi ajánlatot tett hat, addig magántulajdonban lévő meddőségi klinikára. Újabb három év elteltével pedig kész tények elé állították a meddőséggel küzdő párokat: a továbbiakban kizárólag az addigra teljesen államosított meddőségi centrumokban juthatnak hozzá a szükséges eljárásokhoz. Cserébe viszont a rászorulók – elvileg – ingyen kapják meg a szükséges kezeléseket. Az elgondolás nem volt rossz, de a gyakorlat nem hozta el a várt eredményt. A meddőségi klinikákon kétszer annyi beavatkozást végeznek a korábbiaknál, de a kezelések sikerességi rátája messze az európai és az amerikai átlag alatt marad. Az Európai Humán Reprodukciós és Embriológiai Társaság (ESHRE) legfrissebb adatai szerint Európában a lombikbébi-eljárások, szakkifejezéssel az *in vitro fertilizáció* (IVF) sikerességi rátája átlagosan 35 százalék, míg Magyarországon a 20 százalékot sem éri el. Ugyanezek az arányszámok az Egyesült Államokban még magasabbak: az amerikai Asszisztált Reprodukciós Technológiai Társaság (SART) adatai szerint 2020-ban 35 éves kor alatt az IVF-kezelések átlagosan 55 százalékában eredményezték egészséges csecsemő születését, a sikerességi arány a 35-37 éves nők körében is elérte a 40 százalékot.

Mi nem működik Magyarországon? A kormány a meddőségi eljárások felügyeletét és persze – az állami egészségbiztosítás terhére kinyerhető – gazdasági hasznának egy részét a saját érdekkörébe tartozó szakorvosokhoz és üzletemberekhez utalta. Azzal viszont nem számolt, hogy a páciensek számára ingyenessé tett szolgáltatás jelentősen megnöveli a meddőségi kezelésre utalt nők számát. Az immár államilag finanszírozott centrumokban dolgozók száma persze nem nőtt, és az egészségügyi infrastruktúrát sem fejlesztették. A túlterhelt állami nőgyógyászati szakrendelőkből sokszor olyan pácienseket is egyből meddőségi centrumokba küldenek, akiknél a teherbeesést akadályozó tényezők elhárítása nem igényelne specialistát. A váró-

listák így pillanatok alatt a többszörösére nőttek, miközben a meddőségi ellátásban az időnek kiemelten fontos szerepe van. Következésképpen a meddőségi centrumokban, akárcsak az állami egészségügy sok más területén, túlterhelt személyzet igyekszik futószalagon ellátni a többnyire egyéni megoldásokat igénylő pácienseket. Különösen az idősebb nőkre igaz, hogy akkor sem jutnak hozzá időben a megfelelő kezeléshez, ha az amúgy hozzáférhető lenne.

Ennek egyenes következménye, hogy azok, akiken az uniformizált eljárások nem segítenek, továbbra is inkább fizetnek az ellátásért, ha úgy érzik, csak így születhet meg az általuk vágyott gyermek. A probléma csak az, hogy a magyar kormány a meddőségi klinikák államosításával egyidőben törvényben tiltotta be a magánkórházi asszisztált reprodukciós szolgáltatásokat. A fizetőképes (és kellően elkeseredett) párok így most a környező országokba, Csehországba, Szlovákiába és Ausztriába utaznak segítségért. Nem hivatalos adatok szerint évente legalább 1500-2000 magyar pár keres megoldást a meddőségi problémáira külföldön. Részben ezért is történhetett, hogy a 2026-os választási hajrában a kormány olyan gesztust tett a nők felé, aminek másfél évtizeden keresztül minden szakmai ajánlás ellenére is ellenállt: 2025 augusztusában egy, az éjszaka leple alatt megjelentetett kormányrendeletben engedélyezte, hogy a nők ne csak egészségügyi, hanem szociális alapon is lefagyasztathassák az ivarsejtjeiket. A szociális jelző itt nem az egzisztenciális háttérre utal, hanem például olyan élethelyzetekre, amikor egy nő szeretne ugyan szülni, ám – például megfelelő partner hiányában – mégsem örülhet a gyermekáldásnak. Mindezzel az ötödik Orbán-kormány olyasmit tett lehetővé, ami a férfiak számára – nyilvánvaló diszkriminációt eredményezve – korábban is engedélyezett volt, ők ugyanis eddig is mindenféle indok nélkül igénybe vehették az ivarsejtjeik későbbi felhasználását lehetővé tévő orvosi eljárást. Bár az ivarsejt-fagyasztás költségeit az egészségbiztosító továbbra sem állja, a nők szavazatáért folytatott harc fontos akadályt gördített el a jövőjüket tudatosan tervezni kívánó nők elől, még akkor is, ha mindez ellentmondásban van a kormány korábbi erőfeszítéseivel, amelyek mind arra irányultak, hogy a nők minél korábbi életkorban alapítsanak családot.

Szülni nem mindig könnyű, de már nem szülni is egyre nehezebb

Ha szóba kerülnek a reprodukciós jogok, a legtöbben automatikusan nem a fentebb leírt jelenségekre gondolnak. Pedig a szülészeti erőszak, a legálisan hozzáférhető meddőségi kezelések korlátozása, sőt a szoptatástámogatás elmulasztása is szorosan összefügg azzal, menynyire tudnak egy adott ország nőtagjai szabadon élni az őket megillető reprodukciós jogokkal. A nőket – egy liberális demokráciában magától értetődően – megillető reprodukciós jogokat többnyire mégis csak az abortusz szabályozási kérdéseivel együtt emlegetik. Magyarországon a művi terhességmegszakítás legalizálása szorosan összefüggött a Vörös Hadsereg katonáinak háborús bűneivel. Az abortusz a szovjet katonák által a második világháború utolsó hónapjaiban, majd az úgynevezett „felszabadítás" során tömegével elkövetett nemi erőszak miatt vált először átmenetileg, majd később törvényben szabályozott módon is legálissá és ingyenessé. Korábban az első modern polgári törvénykönyv, a Csemegi-kódex 1878 és 1945 között tiltotta a terhességmegszakítást. Persze azért bőven végeztek abortuszt korábban is: a nőgyógyászok tiszteletdíjért városi rendelőkben, míg vidéken, a kórházaktól távol, az évszázados népi abortív technikákkal.

Az 1945-től – kármentés gyanánt – tisztiorvosi külön engedéllyel ingyenesen és biztonságos keretek között elvégezhető művi vetélés törvényi szabályozására az 1947-es kommunista hatalomátvételt követően került sor. Az abortusz hazai újraszabályozásához a szovjet törvénykezés szolgált mintául. A Szovjetunióban a világon elsőként tették legálissá és ingyenessé az abortuszt 1920-ban, igaz, 1936-ban a sztálini népesedéspolitika, és elsősorban az extenzív iparosítás munkaerőigénye miatt ismét betiltották azt. Magyarországon az 1953-as Ratkó-törvény, a Rákosi-féle népesedési politika jegyében ugyancsak hozott átmeneti változást. Bár az 1949-es abortusztörvényt nem írták át, de a terhességmegszakításra jelentkező nőktől – megint csak a szovjet példát követve – nem fogadták el, ha a társadalmi helyzetükre hivatkozva kérték a beavatkozást. Bár a törvény papíron lehetővé tette, hogy anyai vagy magzati betegségek esetében az anya abortuszért folyamodjon, a kérvényben meg kellett indokolni a döntés hátterét.

Az okok között elméletileg az anya életkora vagy kivételesen rossz családi körülményei is szerepelhettek. A kérelemhez mellékelt egészségügyi és egyéb dokumentumokat egy bizottság vizsgálta át, és a Ratkó-törvény bevezetését követő időszakban a gyakorlatban szociális alapon többnyire nem engedélyezték a terhesség megszakítását. Az újjáépülő, szovjet uralom alatt álló Magyarországon az állami propaganda szerint a szociális nehézség eleve ismeretlen fogalom volt. A nők felé pedig az volt az elvárás, hogy higgyenek a kommunizmus jövőjében. Abban, hogy a népességpolitikai hátterű tiltást 13 hónappal később el is törölték, nagy szerepe volt Sztálin 1953-as halálának, ami egyúttal a nevével fémjelzett rendszert is megroppantotta. Az abortuszok engedélyezése körüli szigor enyhülésével a terhességmegszakítások száma meredeken nőtt. Míg 1955-ben 35 ezer művi vetélést végeztek, egy évvel később már 85 ezret. Az 1956-os forradalom idején a munkástanácsok követelték is az abortuszhoz való jog eltörlését, arra hivatkozva, hogy az eleve a magyarokra erőltetett szovjet találmány volt, ami a magyar nemzet elveszejtését célozta. A törvény azonban maradt. Miután a termékenység szabályozására más hatékony eszköz, a nyugati szexuális forradalom vívmányai nem álltak rendelkezésre, gyakorlattá vált, hogy az időközben a szovjet blokkban is szabadabbá vált szerelem és szexualitás nem kívánt következményétől, egy esetleges terhességtől a magyar nők terhességmegszakítás útján szabadultak meg. Az 1959 és 1973 közötti 15 év mindegyikében kevesebb gyermek született, mint amennyi művi vetélést végeztek a magyar kórházakban. A trend mélypontján, 1964-ben 100 élveszületésre 140 abortusz jutott.

Ez csak a modern fogamzásgátló eszközök megjelenésével, leginkább csak a rendszerváltás után kezdett változni. Az abortuszok száma fokozatosan csökkent, az 1990-es évek közepén jellemző évi 80 ezerről nagyjából 30 ezerre. A 2010-es évek közepétől kevesebb művi vetélés jut egy évre, mint amennyit a Ratkó-törvényt követő szigorítás utáni évben elvégeztek. A politikai rendszerváltás után alkotmányos szabályozásra is szükség volt. Magyarországon és a többi volt szocialista országban (Lengyelország kivételével) liberálisabbak voltak az abortusztörvények, mint a világ legtöbb országában.

A terhesség 12. hetéig gyakorlatilag korlátozás nélkül lehet a terhesség megszakítását kérni, sőt, orvosi indokkal akár a 20. terhességi hétig is ki lehet ezt az időt tolni. Ennek némiképp ellentmond, hogy Magyarország Alaptörvénye szerint a „magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg".

A nem kívánt terhesség megszakítását igénylő nőnek a hatályos törvények szerint is minden esetben meg kell indokolnia a döntését. A magzat fejlődési rendellenessége, a fogantatás erőszakos körülményei vagy az anyának a terhesség által okozott egészségügyi kockázat mellett a várandós nő súlyos válsághelyzete, például egzisztenciális körülményei vagy az életkora is indoka lehet az abortuszkérelemnek. A műtét elvégzésének sokáig két konzultáció volt a feltétele, amelyek egyikén a családsegítő kifejezetten arra próbálta rábeszélni a várandós nőt, hogy tartsa meg a fejlődésben lévő embriót. A magát családbarátnak mondó Orbán-kormány belügyminisztériuma 2022. szeptember 15-én rendeletben írta elő, hogy az abortuszt igénylő nőknek a jövőben egy harmadik konzultáción is részt kell venniük. A kezelőorvosuknál kell időpontra jelentkezniük, ahol kötelesek az orvos által jól azonosíthatóan bemutatott „magzati szívhangot" meghallgatni. Az orvos erről igazolást állít ki, amit a nőknek, ha ezután is kérik, magukkal kell vinniük a műtétre.

A rendelet abszurditására már az embrionális fejlődés természetes folyamata is felhívja a figyelmet. A fogantatások nagyobbik feléből természetes okok miatt sem születik csecsemő. Megtermékenyülés után a petesejt a terhesség első harmadában 50-80 százalék eséllyel válik spontán vetélés áldozatává. Persze minél több hétig sikerül kitartania és sikeresen átesnie a fejlődési fázisokon, annál nagyobb az esélye a túlélésre. Mindenesetre a 2022-es magyarországi rendelet az anya hasán keresztül ultrahangkészülékkel az embrionális fejlődés 6. hetétől megfigyelhető pulzálást magzati szívhangnak nevezi. Ehhez képest az anyaméhben formálódó embriót csak az embrionális fejlődés 9., vagyis a terhesség 11. hetétől tekintjük magzatnak. A már jóval korábban hallható pulzálást az embrionális fejlődés 6-7. hetében azért sem lehet még egyértelműen szívhangnak tekinteni, mert ekkor a szívbillentyűk még nincsenek kifejlődve, így szívdobbanás sem történhet.

Ez persze részben csak értelmezés kérdése. Egy olyan nőnek, aki évek óta vár a gyermekáldásra, a terhesség 6. hetében ultrahanggal hallható hang a formálódó élet egyértelmű és vágyott jele. Egy nemi erőszak túlélője számára viszont a potenciálisan az életét veszélyeztető trauma újraélésének a hangja. Akárhogyan is, a „szívhangrendelet" jól jelzi, hogy az ebben az esetben az Észak-Amerikából importált keresztény fundamentalizmus jelszavaival operáló magyar kormány honnan közelít a családbarátsághoz. Amellett, hogy a Fidesz–KDNP semmit nem tett a reprodukciós egészség javításáért, a nemi úton terjedő betegségek visszaszorításáért vagy a felelős szexuális viselkedés népszerűsítéséért, valójában az abortusztörvényt sem szigorította érdemben. Ehelyett bevezetett egy olyan formalitást, amellyel úgy tudta ideológiai állásfoglalását hirdetni, hogy az amúgy is szorult helyzetben lévő nők életét még jobban megkeserítette. Vannak olyanok is, akik a 2022-es rendeletet a nők jogainak durva csorbításaként értelmezik. Ennek ellentmondani látszik, hogy a rendelet hatására nem csökkent, hanem valamennyit még nőtt is az abortuszok – amúgy a rendszerváltás óta stabilan csökkenő – száma. Magyarországnak tett 2023-as ajánlásában a CEDAW-bizottság felszólította a kormányt a „szívhangrendelet" eltörlésére. A nemzetközi szervezet ehelyett, a tudományos bizonyítékokkal egybecsengő módon, azt látná célravezetőnek, ha a kormány úgy csökkentené az abortuszok számát, hogy biztosítja a szexuális és reprodukciós egészséggel kapcsolatos felvilágosítást, valamint hozzáférhetővé teszi a modern fogamzásgátlási módszereket. Hangsúlyozták azt is, hogy a szexuális egészségre, a reproduktív jogokra, a szexuális úton terjedő betegségekre, valamint a felelős szexuális viselkedésre vonatkozó ismereteket kötelező elemként az iskolai tantervbe visszaillesztve sokkal hatékonyabban csökkenthető lenne nemcsak az abortuszok, hanem például a nők százaiban méhnyakrákot okozó HPV-fertőzések, de még a széthulló családok száma is.

Az abortuszhoz való hozzáférés törvényi szigorítása és tiltása a világon sehol nem képes határt szabni a művi terhességmegszakításnak. Ennek hatására egyetlen dologból lesz kevesebb, a biztonságos, vagyis a nő életét nem veszélyeztető abortuszból. Ez derült ki a lengyel nők abortusztilalommal szembeni ellenállása, valamint az abortuszhoz való jogot az Amerikai Egyesült Államokban szövetségi szinten garantáló Roe vs Wade 2023-as felülbírálata nyomán is. Az abortusz betiltása kizárólag a nők legkiszolgáltatottabb csoportjait, a szegényeket és a sokszor bűncselekmény következtében állapotossá vált lánykorúakat hozza még nehezebb helyzetbe. A tehetősebbek állam- vagy országhatárt átlépve, ha nehezebben, esetleg drágábban is, de képesek a nem kívánt terhességeiktől megszabadulni. Az elszigetelt térségekben, mélyszegénységben élők kényszerülnek arra, hogy az életüket és az egészségüket kockáztató házi praktikákat, illegális műtéteket vegyenek igénybe ugyanehhez. Mindez persze igaz a női egészség és a reprodukció minden szegletére: az omladozó állami egészségügy, és abban a nőgyógyászati és szülészeti ellátás az összes nőt kihívások elé állítja, de a tehetősebbek, ha fogcsikorgatva is, kifizetik a magánellátás magas költségeit. A jelentős részben Fidesz-közeli, de legalábbis NER-kompatibilis gazdasági szereplők által működtetett magánkórházak pedig tárt karokkal, 21. századi körülményekkel és modorral várják az omladozó állami ellátásban csalódott pácienseket. Azok pedig, akik ezt nem engedhetik meg maguknak, ma már nemcsak lekezelő, esetenként fájdalmas és minden empátiát nélkülöző ellátással szembesülnek, hanem egyre gyakrabban azzal is, hogy az ötven kilométeres körzetükben nemes egyszerűséggel megszűnt a nőgyógyászati ellátás.

A VIDÉKI NŐK LÁZADÁSA

„A Részes Államok kötelesek megtenni minden intézkedést a vidéken élő nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölésére, és – a férfiak és a nők egyenlőségének alapján – biztosítani részvételüket a vidék fejlesztésében (...), a fejlesztési tervek kidolgozásában és megvalósításában." (CEDAW, 14. cikk)

Példáink megvilágítják azokat a folyamatokat, hogyan hagyja figyelmen kívül a vidéki nők és gyermekeik szükségleteit az erőltetett iparosítás és az alternatív fejlesztések teljes hiánya.

„A levegő, a talaj és a víz szennyeződése mindennapjainkat és jövőnket fenyegeti. Mi, Mikepércsi Anyák, nem állhatunk tétlenül, miközben a gyárak mérgezik a földet, amin gyermekeink játszanak!" Egyebek mellett így magyarázta a Mikepércsi Anyák a Környezetért Egyesület a közösségi médiában a céljait. A mikepércsi anyák 2023 januárjában alapították meg egyesületüket egy kelet-magyarországi kistelepülésen. Azért vállalták, hogy nyíltan kiállnak az érdekeik mellett, mert a magyar kormány néhány héttel az egyesület megalapítása előtt megállapodott a kínai CATL akkumulátorgyártóval egy Debrecen melletti, 100 gigawattórányi kapacitásúra tervezett gyár létesítéséről. Ehhez a magyar kormány jelentős, több száz milliárd forintnyi állami támogatást, kiváló minőségű, korábban termőföldként hasznosított területeket, gyorsított engedélyeztetési eljárásokat, kedvező alapítási feltételeket is biztosított a kínai gyártónak. A kormány diktátumszerű döntését támogató debreceni városvezetés a leendő gyár helyét Debrecen főbb lakóövezeteitől viszonylag messze, a város határában jelölte ki. Arra viszont már érzéketlenek voltak, hogy a debreceniektől így relatíve távol eső gigantikus gyárkomplexum a legközelebbi agglomerációs település, Mikepércs faluszéli

házaitól alig néhány száz méterre kerül. A falu lakóival nem egyeztettek, mint mondták, azért, mert a gyár kijelölt területe még éppen Debrecen közigazgatási határán belül helyezkedik el.

A Mikepércs mellé tervezett akkumulátorgyár méreteit úgy lehet a legkönnyebben elképzelni, ha összehasonlítjuk a CATL németországi létesítményének paramétereivel. Az első és legfontosabb különbség, hogy a türingiai CATL-gyár barnamezős beruházásként, vagyis egy korábban is ipari tevékenységnek otthont adó területen jött létre. A magyarországi CATL-telep helyén korábban termőföldet műveltek és jószágot legeltettek. A körülbelül 1,8 milliárd euróból épült türingiai gyár területe nagyjából 70 hektár. A Debrecen melletti gyár hozzávetőlegesen 7,35 milliárd euróból valósulhat meg, és több mint 220 hektárra tervezték. A 14 gigawattórányi kapacitást biztosító németországi gyárban évente körülbelül 350 ezer elektromos autó működtetéséhez elegendő akkumulátor készül. A teljes kapacitáson 100 gigawattórás Debrecen melletti CATL-gyárban készült akkumulátorokkal, ha a beruházás mindhárom tervezett üteme megépül, hozzávetőlegesen másfél millió elektromos autót lehet majd felszerelni évente. Az 1990 óta töretlenül a Fideszt támogató, protestáns ellenzékiségére büszke, kálvinista Rómának is nevezett Debrecenbe tervezett gigantikus akkumulátorgyár a második legnagyobb lesz Európában, ha a tervek szerint épül meg.

A közgazdászok és a vegyipari technológiákban jártas mérnökök és kémikusok kisebb csapata fáradhatatlanul ismételgeti, hogy Magyarországnak sem az energia-, sem a vízkészletei nem alkalmasak a mindkettőből igen sokat igénylő akkumulátoripar túlzott mértékű kiszolgálására. A szakértői vélemények ellenére az Orbán-kormány úgy döntött, hogy Magyarország ipari nagyhatalom lesz. Méghozzá akkumulátoripari nagyhatalom. Ennek a legfontosabb pillére nagyszámú kínai és kisebb részben koreai akkumulátorgyár Magyarországra telepítése. Nem ez az első kísérlet arra, hogy a mai Magyarország évszázadokon át mezőgazdasági termelésre optimalizált területéből iparorientált régiót fabrikáljanak. Az 1950-es években a „vas és acél országát" próbálta megalapozni a kommunista diktatúra. Erről utólag már tudható, hogy kudarcba fulladt.

Magyarország: akkumulátor-nagyhatalom

A Fidesz–KDNP 2022 végén jelentette be a globális léptékben is gigantikusnak számító Debrecen melletti CATL-gyár létesítését. Orbán Viktor néhány hónappal később, az erdélyi Tusnádfürdőn évente megrendezett Bálványosi Nyári Szabadegyetemen hirdette ki, hogy Magyarország „a világ harmadik legnagyobb, nem százalékban, hanem abszolút értékben harmadik legnagyobb akkumulátorgyártója és az ötödik legnagyobb exportőre" lesz. A bejelentés helyszínéül szolgáló bálványosi fesztivál, vagyis a Magyarország területétől az első világháborút lezáró, 1920-as trianoni béke következtében elszakadt erdélyi helyszín szimbolikus jelentőséggel bír a polypore állam számára. Bár a szabadegyetemi napokat, a BBC egyik újságírójának ötlete nyomán eredetileg azért hívta életre Románia és Magyarország akkori kormánya 1990-ben, hogy javítsa a két ország közötti párbeszédet. A rendezvényt azonban 2010 után teljesen kisajátította a Fidesz. Azóta a saját politikai céljaira, illetve vélt vagy valós sikereinek megünneplésére használja. A magyar miniszterelnök minden évben ezen a romániai rendezvényen vázol fel programadó beszédeket és nagyívű víziókat Magyarország és a világ általa elképzelt jövőjéről. Az akkumulátoripar iránti elkötelezettsége olyan erősnek bizonyult, hogy 2023-ban a kormány Magyarországot már nem is a világ harmadik, hanem a második legnagyobb gyártójának álmodta meg. A Debrecen mellé épülő CATL-gyár például a legújabb tervek szerint kiegészülne hat másik olyan üzemmel, amelyek szintén az akkumulátorgyártási lánc részét képezik. A tervek között szerepel például az akkumulátorokhoz szükséges szeparátorfóliákat gyártó üzem, valamint az akkumulátorokat összeszerelő, feldolgozó és megsemmisítő gyáregységek létesítése is.

A távolból egyáltalán nem egyszerű eldönteni, mennyire lehet megalapozott a mikepércsi anyák ellenállása egy olyan hatalmas beruházással szemben, ami a kormány kommunikációja szerint fellendíti a környék gazdaságát, kereskedelmét, iparát, munkaerőpiacát, hozzájárul az infrastrukturális fejlesztésekhez, és az egész ország GDP-jére jótékony hatással van. A Mikepércsen élő nők és a kezdeményezésükhöz szép számmal csatlakozott férfiak elsősorban a korábban

már Magyarországra telepített, hasonló, bár a Debrecenbe tervezettnél lényegesen kisebb üzemek működési gyakorlatára alapozzák aggodalmukat. A mikepércsi anyák mozgalmát olyan háziasszonyok elszántsága hívta életre és tartja össze, akikben eredetileg nem volt semmilyen világmegváltó politikai ambíció, nem akartak mást, mint élhető, zöld környezetet a gyerekeiknek. Relatíve új lakói Mikepércsnek, azért költöztek oda a szomszédos Debrecenből, mert hittek abban, hogy a személytelen, urbánus környezetnél fizikailag és lelkileg is egészségesebb a természetközeli, kis közösség.

Az első magyarországi akkumulátorgyár egy 18 ezer fős északmagyarországi településen, Budapest vonzáskörzetében kezdte meg a működését. Ez is egy olyan kisváros, ahová az 1990-es évek óta gyorsuló ütemben költöztek ki, elsősorban gyerekeket nevelő családok a fővárosból. Az itt üzemelő dél-koreai Samsungnak korábban is volt már Göd határában gyára, amely átmeneti üzemszünet és némi átfazonírozás után 2017-ben, a harmadik Orbán-kormánytól kapott engedélyt akkumulátorgyártásra. A gyár átalakítását a magyar kormány az adófizetőktől beszedett közpénzből tízmilliárdokkal segítette. Sőt, amikor a helyiek először csak a zajszennyezésre, majd a gyár területéről szivárgó szennyező anyagokra panaszkodva zúgolódni kezdtek, a kormány a Samsungot védő jogszabályokkal és rendeletekkel hárította el a gyár felelősségre vonását. Az üzem területét „nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű, különleges gazdasági övezetté" nyilvánították, így a dél-koreai gyártó mentesült számos, például a környezetvédelemre vagy a munkavédelemre vonatkozó törvényi előírás alól. Ráadásul az Orbán-adminisztráció a helyi iparűzési adót is elvonta a várostól, így a gödiek még a város bevételeiben sem láthattak semmilyen hasznot a gyárból. Miközben a gödiek minden lehetőséget megragadtak a tiltakozásra, a kormány folyamatosan azt kommunikálta az ország többi részének, hogy a gödi gyár a környéken élőket számtalan előnyhöz, például az eddigieknél jobb munkalehetőségekhez, a város környékén megújult infrastruktúrához juttatta.

Oknyomozó újságírók évek kitartó munkájával bizonyították be, hogy a gödi gyár nemcsak komoly egészségügyi kockázatot jelent

a térségben élőkre, de a környék infrastruktúrája sem fejlődött általa, és a munkalehetőségek jottányit sem javultak. Ráadásul Dél-Koreában időközben nemzetközi vizsgálatok derítették ki, hogy a Samsung hasonló gyárában a cég alkalmazásában álló várandós anyák munka közben belélegzett anyagok miatt hoztak fejlődési rendellenességgel született csecsemőket a világra. A cég észak-magyarországi gyára öt éven át úgy működött, hogy a talaj és a talajvizek szennyezettségét mérni hivatott monitoring kutakat betemették, azok működtetését, vagyis a környezeti szennyezés nyomon követését a kormány a gyáron nem kérte számon. Az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer adatai szerint a gyár térségében 88 tonna mérgező és magzatkárosító hatású szerves oldószer került a levegőbe 2019 és 2022 között, a levegőben mért szén-dioxid mennyisége a hétszeresére nőtt ugyanebben az időszakban.

Víz, föld, levegő

Bár a gödiek életén nem változtatott, az oknyomozó újságírók munkája felrázta a magyar nyilvánosságot. Azon túl, hogy a Mikepércs határába tervezett CATL-gyár hírére villámgyorsan szerveződni kezdtek a településen élő, gyerekeik egészségét féltő nők, az akkumulátorgyártás részleteibe néhány egyetemi kutató is elkezdte beleásni magát. Fábián István debreceni vegyészprofesszor, a helyi tudományegyetem korábbi rektora több tucatnyi nyilvános előadást tartott 2022 vége óta az akkumulátorgyártás vegyipari feltételeiről. Ezekből az előadásokból kiderül, hogy Debrecen térségében gyakorlatilag nincs elegendő víz ahhoz, hogy a rendkívül vízigényes akkumulátorgyárat a tervezett kapacitás mellett úgy is biztonsággal lehessen működtetni, hogy az közben egészen biztosan ne menjen a lakossági és mezőgazdasági felhasználás, valamint a környező természeti értékek, például a Debrecen melletti erdőség rovására. Debrecen mind területileg, mind népességszámban Magyarország második legnagyobb városa. A régió, amelyben Debrecen és annak agglomerációja található, Magyarország egyik legaszályosabb, vízzel legkevésbé ellátott területe. Bár vízügyi szakemberek szerint pénzből megoldható lenne, hogy a lakosságnak és a gyárnak is jusson elég víz, ám ahhoz kiterjedt, rendkívül költségigényes beruházásokra lenne szükség. Növelni kellene a térség víztározó kapacitását, modern öntözőrendszereket kellene telepíteni a termőföldek mellé, és olyan víztisztító berendezéseket kellene a gyár területére telepíteni, amelyek az ivóvíznél rosszabb minőségű vizet is a gyártáshoz használható minőségűre képesek tisztítani. Ilyesminek azonban még az előkészületei sem látszanak.

Ráadásul nem a vízigény az egyetlen probléma az akkumulátorgyártással. Győrffy Dóra közgazdász, aki korábban a globális értékláncok gazdaságtanát és az iparosítás globális folyamatait tanulmányozta, mélyebben is beleásta magát az akkumulátoripar munkaerőpiacra, makrogazdasági mutatókra és ipari értékláncokra gyakorolt hatásainak a vizsgálatába. Kutatásaiból az derül ki, hogy az akkumulátorgyártás magyar kormány által ambicionált felduzzasztása csak a távol-keleti cégeknek hasznos, a magyar adófizetőknek semmit nem hoz a konyhára. A debreceni gigagyárat a magyar adófizetők pénzéből megteremtett állami támogatások miatt relatíve kis költséggel tudja az Európai Unióba telepíteni kínai tulajdonosa, és a cégnek óriási politikai hátszelet biztosító kínai állam. Mindehhez ráadásul, a baráti magyar hozzáállásnak köszönhetően, európai mércével mérve rendkívül kedvező szabályozási környezetet is kapnak. A német autóipari szereplőknek ugyancsak jól jön, hogy a jövőben gyártandó elektromos járművekhez az Európai Unión belülről tudnak – a szigorodó vámszabályok mellett is alacsony beszállítási költséggel – esszenciális alkatrészhez jutni. Jól jár a gyáregységek betelepítése nyomán kötött háttéralkukkal a magyarországi politikai-gazdasági elit legbelső, alig néhány szereplőből álló köre is. Rajtuk kívül azonban gyakorlatilag mindenki veszít. A gyárak közvetlen környezetében kockázatosabb lesz élni. A szinte hermetikusan zárt beszállítói lánccal működő gyárak magukkal hozzák a saját partnereiket, így a magyarországi kis- és középvállalkozói szektornak szinte semmilyen üzleti lehetőség nem származik a beruházásokból. A munkaerőpiaci szükségleteiket is saját, rendkívül olcsó, az európaitól teljesen eltérő munkamorálhoz és munkavédelmi feltételekhez szokott, harmadik világbeli országokból importált alkalmazottakkal kielégítő gyárakban

a könyékbeli lakosságnak legfeljebb csak az eddigieknél is kedvezőtlenebb lehetőségek adódhatnak. Ráadásul félő, hogy a gyárak munkáltatói gyakorlata a környékbeli ipari és mezőgazdasági telephelyeken is ront majd a munkafeltételeken.

A magyarországi akkumulátor-nagyhatalmi terveket értékelő szakemberek és szakújságírók szerint egyetlen racionális magyarázata lehet annak, hogy a kormány miért épp a vízhiányos Debrecen közelébe tervezte a gigantikus kínai gyárat. A gödi Samsung-gyár működési anomáliái után kialakult hangulatban a kormány nem kockáztathatta meg, hogy a kínai gyártóval való megállapodását komolyabb állampolgári ellenállás veszélyeztesse. A Fidesz támogatottsága a rendszerváltás óta Debrecenben és környékén a legmagasabb, így ez a helyszín járt a legkevesebb politikai kockázattal. Miután a nagyhatalmi álmainál Orbán Viktor és polypore rendszere számára csak a politikai túlélés fontosabb, a miniszterelnök szemszögéből a természetes vizekben szűkölködő Debrecen kézenfekvő választás volt.

A családbarát kormány válasza az aggódó anyáknak

A mikepércsi anyák a gyerekek egészségét, a családok megélhetését és az élelmet biztosító termőföld minőségét tették a tiltakozásuk központi kérdésévé. Nyilvános fellépésükkel a polypore állam legfőbb kárvallottjai, a csekély társadalmi és politikai hatalommal bíró nők és gyerekek szavának igyekeztek testet és hangot adni. A természetközeli élet értékeinek védelme nem először motiválta a magyarországi nőket arra, hogy egységes fellépéssel próbálják védeni környezeti értékeiket. Az egyik első magyarországi alulról szerveződő szervezetet, a Nők a Balatonért Egyesületet 1995 januárjában 21 olyan nő hívta életre, akik Európa egyik legnagyobb édesvízi tavának megóvását tűzték ki célul. Az államszocializmusban a két részre szakadt Németország keleti és nyugati felében élő barátok és rokonok találkozóhelyéül is szolgáló „magyar tenger" ma már azért is védelemre szorul, mert az Orbán-rendszer a Magyarországra uniós támogatások formájában szinte teljesen ellenőrizetlenül beömlő eurómilliárdok jelentős részét arra

használta fel, hogy a NER jó politikai kapcsolatokkal rendelkező elitje Balaton-parti presztízsberuházásokkal gyarapodhasson. A NER-oligarchák ráadásul milliárdos tételben kaptak vissza nem térítendő állami kölcsönöket is a turisztikai beruházásokhoz. A tó ökoszisztémájának fenntartásában kulcsfontosságú part menti nádast szinte nyom nélkül kiirtották, az így felszabaduló tóparti telkekre pedig hatalmas luxusszállodákat, yachtklubokat, lakóparkokat építettek.

Ilyen előzmények után a mikepércsi családanyák reményei sem lehetnek túlságosan vérmesek. Az CATL-gyár bejelentését követő debreceni és a mikepércsi lakossági tiltakozások után a propagandasajtó eleve azzal intézte el a lakossági demonstrációkat, hogy az ott megjelenő felháborodott tömeg valójában „a balliberális ellenzék által a fővárosból Debrecenbe buszoztatott felbujtókból és bérdemonstrálókból állt". A helyi fideszes politikusok és az őket támogató szavazók szerint a környékbeliek valójában tárt karokkal várják a távol-keleti gyárakat. Ennek ellentmondani látszik, hogy a Political Capital független politikai tanácsadó és kutatóintézet 2024. augusztusi mérése szerint a Fidesz Debrecenben 22 ezer szavazatot veszített két év alatt. Bár a debreceni önkormányzati választáson így is újrázott a fideszes polgármester, a politikai elemzők szerint népszerűsége csökkenése az akkumulátorgyár támogatásával hozható összefüggésbe. A szintén fideszes mikepércsi polgármester, bár támogatja a falu lakóinak mozgalmát, azzal relativizálja pártja felelősségét, egyébként nem is sikertelenül, hogy az akkumulátorgyárak betelepítésének felelősségét az Európai Unióra hárítja. A helyi fideszes politikusok logikája szerint „Brüsszel" hozta kényszerhelyzetbe a magyar kormányt azzal a 2022-es döntéssel, amely szerint 2035-től csak elektromos autókat lehet az EU-ban üzembe helyezni. A kormánypropaganda kidomborítja, hogy a német autóipar csak az olcsó munkaerő kiaknázása érdekében telepítette gyártósorait Közép-Kelet-Európába, így most ezeknek az országoknak kell befogadniuk a távol-keleti akkumulátorgyárakat is. Miközben ebben lehetnek részigazságok, mindezt azzal már nem árnyalja a kormány, hogy a régió többi országában nem célja az államok vezetőinek mindent egyetlen lapra feltenni, ahogy arra sincs magyarázat, miért titkosak a koreai és kínai

cégekkel, valamint a mögöttük álló politikai vezetéssel kötött megállapodások Magyarországon. Noha teljesen nyilvánvaló, hogy az illiberális gazdasági döntések nyomán a kínai és a koreai gyáraknak 2022 és 2024 között nyújtott több mint ezer milliárd forintnyi (2,5 milliárd eurónyi) támogatás és kedvezmény, amit a magyar adófizetők finanszíroznak, jó alapot adhatott a NER-elit háttéralkuihoz, a transzparencia teljes hiánya miatt viszont a részleteket homály fedi. Mindenesetre az Európai Unió által védővámokkal sújtott kínai akkumulátorgyárak gyors és nagyvonalú befogadása vélhetően nem független attól, hogy a kötelezettségszegési eljárások miatt az uniós források jelentős részétől eleső magyar állam 2024 tavaszán egymilliárd eurós hitelt vett fel kínai bankoktól.

A támogatásba zsarolt vidéki Magyarország

Az ENSZ ezredfordulón meghirdetett millenniumi programja részben a magyar anyák által megfogalmazott kétségekhez hasonló problémákra reflektál. Az inkább a harmadik világbeli fejlődő térségek problémáira válaszul kidolgozott célkitűzések központi eleme a fenntarthatóság és a társadalmi igazságosság. Ennek eléréséhez nyolc fontos részmutató javítását tűzte ki a világszervezet. A nyolcból kettő közvetlenül a nők helyzetének javítását célozza, az egyik az anyai egészség, míg a másik a női jogegyenlőség hiányosságaira hívja fel a figyelmet. A további pontok általánosságban hangsúlyozzák például az oktatásfejlesztés, a környezetvédelem, a gyermekhalandóság csökkentésének a fontosságát. A fejlődő országok viszonyaira megfogalmazott konkrét célkitűzések a magyarországi állapotokra és a magyar nők helyzetére csak némi adaptációval alkalmazhatók, de a magyarországi nők vidékfejlesztésben betöltött szerepével foglalkozó 2021-es hazai felmérés szerint érvényesek magyar viszonylatban is. Ennek legfőbb oka az, hogy a fenntarthatósági célok, különösen a patriarchális társadalmi hierarchia felszámolása iránti politikai elköteleződés Magyarországon is hiánycikk.

A nyugat-európai, de főleg a skandináv államokhoz képest Magyarországon nagyon időtállónak bizonyul a hagyományosnak mondott, vagyis az erős férfidominancián alapuló értékrend. Ebben fontos szerepe van annak, hogy a magyar állam még jóval a 20. század derekán túl is a feudalizmus hagyományaiból táplálkozó agrártársadalomként működött. Egy ilyen erősen hierarchikus rendszerben az idősebb előrébb való a fiatalabbnál, a felnőtt a gyereknél, a férfi pedig a nőnél. Sőt, elsősorban a férfi a nőnél. A nőktől akkor sem fogadták el, ha nyíltan beleavatkoztak az üzlet, a gazdaság irányításába, ha történetesen a férfiakénál jobb ötleteik támadtak. Ezen az államszocializmus 1945-től 1990-ig tartó időszaka, amely elsősorban a problémák elhallgatásával és elfedésével operált, nem sokat változtatott. A kommunista hatalomátvétel előtt polgári réteg alig-alig létezett, hiszen a polgárság legfeljebb csak a nagyobb városokban indult virágzásnak a 19. század második felétől. Néhány évtized múlva pedig az egykori arisztokráciával együtt üldözötté vált. Az 1950-es években erőszakos iparosítás indult, ami sok szempontból az orbáni akkumulátoripari nagyhatalmi törekvésekhez hasonlított. A leendő gyári munkásokat egyenesen a földekről irányították át a frissen felépítendő iparvárosok munkásszállóira. A mesterségesen felduzzasztott munkásosztály tagjai azonban a szocializációjukat nem hagyták a falvak határában a szántóföldön, hanem vitték magukkal. A korábban kis- és középnemesek, illetve az agráriumban sikereket elérő nagygazdák tulajdonába tartozó földeket államosították.

A szovjet tankok árnyékában működő magyarországi kommunizmus bő 40 éve nem volt elegendő arra, hogy a magyarországi munkás- és kisiparos réteg megerősödjön, valódi, alulról jövő szerveződést kezdeményezzen. Az agráriumból élők az állami gazdaságokat és termelőszövetkezeteket ugyancsak nem érezték magukénak. A rendszerváltás utáni vadkapitalizmus, a nagyrészt szabályozatlan és fejetlen privatizáció a rendszerváltás után olyan új földterület-koncentrációt hozott létre, ami az egyéni gazdák és vállalkozók esélyeit csökkentette, kiszolgáltatottságukat pedig jelentősen növelte. Részben a feudális hagyományok átörökítése, részben a neoliberális újraelosztás társadalmi hierarchiákat elmélyítő és bebetonozó gyakorlata okozta azt, hogy a magyar társadalom néhány év alatt egy posztmodern klientelista rendszerben szerveződött újjá. Ez annyit jelent, hogy az

átlagpolgárok, akár szavazóként, akár munkaerőként a hűségükkel fizetik meg, ha a gazdasági vagy politikai hatalommal bíró patrónus biztosítja számukra a megélhetést jelentő munkát és a mindennapok biztonságát. Az erőforrásokkal gazdálkodó patrónus és a hozzá való feltétlen hűség révén a kiszolgáltatottságában is kisebb vagy akár nagyobb hatalommal bíró kliens közötti dinamikák, akárcsak a feudalizmusban, a teljes magyar társadalmat megszervezik. A NER-oligarchák éppúgy feltétlenül lojálisak a felettük álló vezetővel, ahogy a vidéki kistelepülések közmunkásai a munkát osztó polgármesterrel szemben. Így működik a kivéreztetett egészségügyi rendszerben az orvos-beteg kapcsolat, és ez szervezi meg a rendőrből lett belügyminiszterig központosított közoktatásban a tanárok és a tankerületi igazgatók viszonyát is. Ez magyarázza a miniszterelnök töretlen népszerűségét azokban a vidéki falvakban, ahol mélyszegénységben élő emberek teljes kilátástalanságban próbálnak túlélni nap nap után.

A polypore kormány közvetlenül 2010-es hatalomra kerülése után gondoskodott arról, hogy a helyi önkormányzatoknak egyre kisebb és kisebb szerep jusson a társadalomszervezésben. A korábban önkormányzati fenntartásban lévő iskolák, kórházak, önkormányzati hivatalok mind központi irányítás alá kerültek, így az intézmények élére már nem a helyiek által megválasztott önkormányzati képviselők testületei jelölték a vezetőket. Minél kisebb egy település, a helyi vezetők annál nagyobb mértékben határozzák meg a település lakosságának a teljes életét, annál nagyobb a befolyásuk – vagy akár a zsarolási képességük – a helyi választások alakulására. A kistelepüléseken az önkormányzatok, az állami háttérintézmények, a közintézmények, az állami vállalatok egyben a településen élők legfőbb munkáltatói is. A kormánynak lekötelezett vezetők és helyetteseik által működtetett intézményrendszeren keresztül a polypore állam gyakorlatilag a teljes lakosságot képes a saját érdekei szerint befolyásolni, vagy ha nem a kormány elképzelései szerint viselkedik, büntetni. Pontosan ez történt 14 évnyi Fidesz–KDNP-kormányzás után, amikor a 2024-es önkormányzati választáson a rendszerváltás óta gyakorlatilag töretlenül jobboldali vezetésű Paks lakossága leváltotta a várost addig irányító fideszes polgármestert, és a korábban szocialista

színekben politizáló ellenzéki jelöltet választotta meg. Az egyetlen magyarországi atomerőműnek otthont adó várostól, mint korábban a Samsung-gyár védelmében Gödtől, a kormány egyetlen tollvonással elvette az addig az erőmű után járó iparűzési adót. A hirtelen különleges gazdasági övezetté nyilvánított erőmű éves iparűzési adója nagyjából 7 milliárd forint (kb. 17 millió euró) bevételt jelentett Paksnak egészen addig, amíg fideszes polgármestere volt.

A helyi politika patriarchális rendszere

A nagy és jelentős szervezeti egységek irányítását a magyarok többsége inkább férfimunkának tartja. Nem véletlenül kommentálta Orbán Viktor miniszterelnök az Európai Parlament soros elnökségi vitáját 2024 októberében úgy a közösségi oldalain, hogy „jó mulatság, férfimunka volt". A nők részvétele az országos politikában a rendszerváltás óta egyetlen kormányban sem tükrözte a nemek társadalmi arányait, de a Fidesz–KDNP hatalomra jutása óta kormányzati szinten gyakorlatilag nem is létezik. Ez a települések szintjén sincs jelentősen másként. A magyar települések háromnegyedét férfi polgármesterek irányítják, noha a települések élén még a Fidesz–KDNP illiberális genderpolitikája ellenére is folyamatosan javul a nők aránya. A nők vidék- és gazdaságfejlesztésben betöltött szerepét vizsgáló 2021-es kutatásban például magasan képzett, középosztálybeli interjúalanyok is azt nyilatkozták, hogy „a nők nem jók polgármesternek. A politikai játszmához olyan képességek kellenek, amik a nőknek nincsenek meg, a politika maradjon a férfiaknak."

Minél nagyobb egy város, annál nagyobb a valószínűsége, hogy férfi polgármester áll az élén. A 2019 óta ellenzéki vezetésű főváros kerületeinek mindössze 8 százalékát, a 23-ból mindössze két kerületet vezetnek nők. Mindketten ellenzéki színekben indultak. Hasonló arányok rajzolódnak ki a megyei jogú városok esetében is: 25 megyeszékhelyből csak három városban választottak női polgármestert a 2024-es önkormányzati választásokon. Azoknak a településeknek a túlnyomó többségét, ahol mégis női vezetőt választott a lakosság, többnyire kétezernél is kevesebben lakják. Teljesen más

kép rajzolódik ki akkor, ha az önkormányzati munkát végzők nemi arányát vizsgáljuk. Az önkormányzatok szakmai munkáját szervező, azt működtető jegyzőknek Magyarországon mintegy kétharmada nő, az alacsonyabb pozíciókban pedig még magasabb a női munkaerő részaránya.

A magánszektorban dolgozó nők sincsenek jelentősen jobb helyzetben, még akkor sem, ha a saját szervezeteiken belül a ranglétrának amúgy magasabb fokán állnak. A vidéki vállalkozó nők körében végzett felmérésből az derül ki, hogy gyakran találkoznak lekezelő bánásmóddal a tárgyalóasztaloknál, illetve idő- és energiaigényes játszmákon kell átverekedniük magukat. Az üzletfeleik rendre arra várnak, hogy a mögöttük megbúvó „valódi" döntéshozó férfiakkal állapodhassanak meg. A legnyilvánvalóbb sztereotípiákkal egyértelműen az évszázadok óta a legkonzervatívabb ágazatnak számító agráriumban vállalkozó nők szembesülnek. Van, aki ismerős férfi vállalkozóktól kér ajánlást a saját üzletei megkötéséhez, és a 2021-es kutatásban olyan női vezető is szerepelt, aki arról számolt be, hogy fél kettesben maradni a férfi alkalmazottaival.

A kormány ezzel együtt is azt állította a CEDAW-bizottságnak írt 2023-as jelentésében, hogy a nők helyzete a vidéki Magyarország legkisebb településein is javult 2010 óta. Ez az állítás egyébként nem is teljesen alaptalan. A Fidesz–KDNP által a korábbi közmunkaprogram helyett bevezetett közfoglalkoztatási jogviszonynak köszönhetően nők tömegeit sikerült bevonni a munkaerőpiacra a Közgazdaság-tudományi Kutatóintézet 2017-es munkaerőpiaci felmérése szerint. Míg az új jogviszony bevezetését követően, 2012-ben a közfoglalkoztatottaknak csak a harmada volt nő, három évvel később arányuk elérte, majd gyorsan le is hagyta a férfiakét. Mint azt Orbán Viktor 2012 júliusában a Vállalkozók Országos Szövetségének elnökségi ülésén nem kis büszkeséggel a hangjában állította, „az emberek sorba állnak a közmunkáért. Igaz, segély nincsen, tehát valamiből meg kell élni."

A közfoglalkoztatási jogviszonnyal egyidejűleg megszüntetett munkanélküli segély hiánya valóban kézenfekvő magyarázatnak tűnhet arra, hogy az elszigetelt vidéki településeken az önmagukat

immár semmi másból fenntartani nem képes emberek tömegével próbáltak közmunkához jutni. A vidéki nők munkaerőpiaci felzárkóztatása a polypore-államban a gyakorlatban azt jelentette, hogy a legalacsonyabb végzettséghez kötött és a legkevesebb juttatás fejében végzett munkába vonták be őket. Ráadásul ez a kormányprogram vált a patrónus-kliens rendszer kialakításának az egyik leghatékonyabb eszközévé. A fideszes polgármesterek által irányított helyi önkormányzatok és a közmunkaprogramban dolgozókat befogadó, ugyancsak fideszes vezetésű helyi intézmények révén a kormánnyal közvetlen függőségi viszonyban lévő állampolgárok a szavazatok jelentős részét biztosítják minden országos választáson. Ráadásul számos elzárt településen a közfoglalkoztatási jogviszony bevezetésével egyidejűleg gyakorlatilag minden más munkalehetőség megszűnt.

Az egyenlőtlenségben is van, aki rosszabbul jár

A CEDAW-bizottság 2023-as ajánlásai olyan célzott intézkedések bevezetését sürgeti a magyar kormánynak, amelyek a nők hátrányos helyzetű csoportjait, így a vidéki, az idős vagy a roma nőket is hozzásegítik az igazságszolgáltatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz, a szociális védelemhez. A bizottság külön felhívja a részes állam figyelmét, hogy növelje a roma nők foglalkoztatottságát, ami egyúttal csökkenti kiszolgáltatottságukat, és az őket fenyegető mélyszegénység és más kockázatok veszélyét. A feladat megoldását nehezíti, hogy megfelelő szociológiai kutatások és statisztikai adatgyűjtések hiányában még azt is igen nehéz felmérni, hogy mihez képest kellene ezeket a veszélyeket és kockázatokat csökkenteni. Sőt, még azt sem lehet tudni, hogy pontosan hány nőt érint az interszekcionális, tehát a társadalomban vertikálisan és horizontálisan is többszörösen sújtó diszkrimináció. Nem lehet tudni, hogy mekkora a magyarországi cigányság, a roma nők hány százaléka él a fővárosban, és hányan, illetve pontosan milyen körülmények között élnek vidéken. Ennek az az oka, hogy az etnikai hovatartozás megítéléséhez önbevallásos kérdőíveket használnak, és a kérdőíveken a mások által cigánynak vélt embereknek nagyjából a harmada

vallja önmagát roma származásúnak. A cigány népesség területi megoszlását vizsgáló, 2018-ban készített tanulmány szerint viszont azt biztosan lehet tudni, hogy a roma lakosság aránya folyamatosan nőtt azokban a térségekben, ahol a lakossághoz viszonyított arányuk már az 1980-as években is magas volt. Az érintett régiókban, amelyek az ország legelmaradottabb térségeit jelentik, mára roma szegregátumok alakultak ki.

Annak ellenére, hogy Magyarország roma lakosságának jelentős része szegregátumokban, vagyis szinte kizárólag cigányok lakta településeken él a mai Magyarországon, cigány női polgármesterről elvétve se nagyon lehet hallani. Üdítő kivétel ez alól egy 1200 fős kistelepülés, Halmajugra, amelyet polgármesterként egy roma származású nő vezet. A több nyelven beszélő, jogász végzettségű Lakatos Rozália azért költözött vissza a 90 százalékban romák lakta szülőfalujába, mert a fővárosban egyetlen ügyvédi irodában sem alkalmazták a származása miatt. Egy vele készült 2021-es interjúban elmondta, hogy a falujában, bár vezetőként bizalmat szavaztak neki, sem a többségi társadalom tagjai, sem a cigányok nem vállalnak vele közösséget. A roma nők politikai reprezentációját nemcsak a kormánypárt nőkkel és romákkal szembeni egyértelmű üzenetei, hanem a roma hagyományok is gátolják. Halmajugra polgármestere például úgy véli, hogy a családalapításról a karrierjéért cserébe kellett lemondania. Mint mondta, „vannak bizonyos dolgok a mi életünkben, amit szeretek betartani és ragaszkodom hozzá. Ilyen például az, hogy ha egy roma nőnek családja van, tehát férje és gyereke van, akkor ne menjen egyedül utazgatni, ne menjen el sehova egyedül. Akkor ő a családjáért él, neki hűségesnek kell lennie. Én meg nem akartam otthon ülni, és fájt volna, ha a férjemet megbántom, vagy a gyerekemet azzal, hogy én mászkálok mindenhová, és nem tartom be ezeket a hagyományokat."

A roma polgármester ezzel olyan dilemmát fogalmaz meg, amellyel a vidéki cigány nők minden társadalmi csoportban, bármilyen munkakör esetében találkoznak. Miközben a magyarországi nők foglalkoztatottsága az Eurostat 2023-as adatai szerint 76 (a KSH adatai szerint csak 71) százalék, addig a roma nőknek alig több mint harmada

dolgozik fizetett munkakörben. Ezt pedig még a közfoglalkoztatással sem sikerült jelentős mértékben javítani. Más kérdés, hogy miközben Magyarország a nők foglalkoztatottsága terén az uniós tagállamok élbolyába tartozik, amit akár a CEDAW-bizottságnak, akár a nők esélyegyenlőségét vizsgáló európai uniós felügyeleti szerveknek hatalmas sikerként lehet eladni, azt nem lehet pontosan tudni, hogy a nők mekkora része dolgozik a közmunkaprogramban, messze a megélhetési minimum alatti fizetésért.

Az Orbán-rezsim intézkedései ráadásul újra is termelik a közmunkaprogramban, vagyis az államnak való totális kiszolgáltatottságban élő és dolgozó tömeget. Például azzal, hogy az általános tankötelezettség évtizedes 18 éves felső korhatárát a kormány az első intézkedései egyikével 16 évre csökkentette. Ez pedig a legszegényebb régiókban élők, elsősorban a cigány fiatalok, köztük is különösen a lányok sorsát pecsételte meg. Az iskolából tömegével idő előtt kieső roma lányoknak a saját szociokulturális hátterük, és az őket totálisan cserben hagyó állam is egyetlen életpályamodellt hagyott, a korai anyaságot. Erről a kényszerpályáról pedig, a hagyományosan sok gyermeket vállaló roma családok nőtagjai, szakképzettség nélkül, önerőből semmilyen módon nem tudnak később kitörni. Az előrelátó családtervezés és a női egészség iskolai oktatásának, a hatékony fogamzásgátló eszközök népszerűsítésének és állami támogatásának a hiánya, az abortusztabletta forgalmazásának a tilalma, valamint a mélyszegénységben, orvosi szakrendelésektől távolabb élő nők számára az abortusz elérését megnehezítő „szívhangrendelet" mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyébként meredeken csökkenő születésszámok épp az ország legszegényebb, észak-keleti régiójában bizonyulnak a legstabilabbnak.

A társadalom, benne a roma lakosság szemléletformálását vagy a felzárkóztatást igénylő társadalmi rétegek hatékony átképzését célzó programok alig születtek. Igaz, nemcsak az Orbán-rezsimben, hanem már a korábbi időszakban sem. A miniszterelnök ennek ellenére többször hangsúlyozta 2010-től tartó országlása alatt, hogy a romákra nem problémaként, hanem erőforrásként tekint. Ehhez képest 14 év alatt a roma nők felzárkóztatását célzó, nagyrészt európai

forrásokból 8,6 milliárd forintból finanszírozott programmal annyit sikerült elérni a kormány 2023-as beszámolója szerint, hogy 1134 roma nő szociális gondozói és gyerekfelügyelői középfokú képesítést szerzett, és további 443-an leérettségiztek. Vagyis az állam fejenként 5 és fél millió forintot költött papíron arra, hogy mintegy 1500 roma nő elhelyezkedhessen valamilyen hagyományosan alulfizetett, bár a közmunkánál jövedelmezőbb állásban. A kormány papíron az európai uniós kötelezettségeinek is eleget tett, kötetünk nyomdába adása előtt elkészült a legújabb, a 2025-től 2036-ig tartó időszakra tervezett fenntarthatósági keretstratégiájának tervezete. A dokumentumban a tankötelezettség 18 éves korig való visszaállítása éppúgy nem szerepel, ahogy az akkumulátor szó sincs benne leírva egyetlen egyszer sem.

BÍRÓSÁG ÉS BALÍTÉLET

„A Részes Államok kötelesek a nők részére a férfiakkal azonosan biztosítani a törvény előtti egyenlőséget (...), valamint kötelesek őket egyenlőként kezelni." (CEDAW, 15. cikk)

A magyar Polgári és Büntető Törvénykönyv elvi síkon egyenlő jogokat biztosít a nőknek és a férfiaknak. A jogalkalmazásból azonban egy egészen másfajta történet bontakozik ki.

A törvényes működés alapvető feltétele a jogállamiságnak. Ahol jogállam van, ott senki nem áll a törvény felett, társadalmi státuszától függetlenül mindenkinek ugyanazokat a törvényeket kell betartania. Egy jogállamban a kormány sem tehet meg bármit, a törvények legfőbb alkalmazói, az ügyészek, a rendőrök, a bírók, az alkotmánybírók is betartják és betartatják a szabályokat. A kormány munkáját pedig az alulról szerveződő jogvédő civil szervezetek és végső soron az újságírás etikai alapelvei mentén működő szerkesztőségek is folyamatosan ellenőrzik. Mi a helyzet akkor, ha egy államban vannak törvények, de a kormánya az alkotmány és a jogszabályok módosítására is korlátlan felhatalmazást nyer a választópolgároktól? A válasz lehet nagyon egyszerű: ha nem gyakorol önkontrollt, az erőfölényével évente akár több tucatszor is átírhatja a jogszabályokat az éppen aktuális igényeinek megfelelően. Látszólag minden a törvényes kereteknek megfelelően zajlik. Papíron még az is, ha egy ilyen kormány az alkotmány helyébe úgynevezett „alaptörvényt" léptet, majd kénye-kedve szerint azt is tucatszor átírhatja. Hatalomra kerülése után a Fidesz–KDNP 2014 nyaráig összesen tizenhárom alkalommal módosította a 2012-ben életbe léptetett Alaptörvényt, majd 2014 novemberében egy újabb, tizennegyedik módosítási javaslatot terjesztett az országgyűlés elé. Sőt, 2020 óta, először a covid-járványra, majd a szomszédos Ukrajnában zajló háborúra hivatkozva az Orbán-

kormány rendeleti úton, azonnal életbe lépő törvénymódosításokkal és kiegészítésekkel kormányozhat, így a törvénymódosításokat már az általa egyébként tökéletes kontroll alatt tartott országgyűlés elé sem terjeszti be. Vajon ez még jogállam?

Az Alaptörvény kevés időtálló elemeinek egyike Magyarországon, hogy garantálja a nők és a férfiak törvény előtti egyenlőségét. Politikai felelősségvállalás nélkül, a folyamatosan változó jogi környezetben, az évek óta tartó rendeleti kormányzás nyomán azonban a törvények sziklaszilárdnak hitt elemei is veszítettek az érvényességükből. A jogalkotási káosz különösen az olyan alkotmányos alapelvek érvényesülésének nem kedveztek, amelyek egyébként sem voltak a magyar társadalom sajátjai. Miután a bírák, a rendőrök, az ügyészek maguk is a társadalmi normákat követve nevelkedtek és élnek, a nők és a férfiak egyenlőségét a törvény előtt csak elvben sikerül garantálni, a gyakorlatban azonban nem sikerül biztosítani.

A vádlott az anya, de kérdéses, hogy ki az áldozat

A 30 éves Kertész Ágnes 2019. április 25-én reggel jelentkezett be Kalocsán a leghírhedtebb magyarországi női börtönbe, hogy elkezdje 10 éves fogházbüntetését. A nőt a Fővárosi Törvényszék emberölési kísérlet és kábítószer-birtoklás miatt ítélte el. Bestiális bűntettel vádolták, a börtönig mégis tévéstáb kísérte, tüntetéseket szerveztek a felmentéséért, több tízezren írták alá a köztársasági elnökhöz az ügyében írt kegyelmi kérvényt. Kertész 8 évvel korábban ismerkedett meg a férfival, akit a végzetes estén, 2016. január 5-én életveszélyes nyaki sérülésekkel szállítottak kórházba a budapesti lakásból, ahol együtt éltek. A büntetőper során kiderült, hogy a férfi szervezetében kábítószert, a nyakán pedig három vágást találtak a szomszédok hívására kiérkező rendőrök. A később gyilkossági kísérletért elítélt Kertész ugyancsak több sebből vérzett, így őt is kórházba szállították. A pár 2013-ban született, akkor két és fél éves kislányát a fürdőszobába zárva találták meg.

A férfi és a nő két alapjaiban eltérő történetet adott elő. A férfi szerint a nő előre kitervelte, hogy elteszi őt láb alól. Ennek érdekében

partidrogot kevert az italába, és miután elkábult, többször elvágta a torkát. A nő szerint az őt éveken keresztül terrorban tartó férfi a sérüléseket saját magának okozta. Kertész azt állította, hogy el akarta venni a férfitól a kést, aki ekkor rátámadt, rajta így keletkeztek a sérülések. Kertésznek állítása szerint nem volt tudomása arról, hogy a lakásban bármilyen kábítószer lett volna. Elmondta még, hogy a férfi éveken keresztül manipulálta, elszigetelte a környezetétől, érzelmileg és gazdaságilag szisztematikusan bántalmazta, és többször fenyegette azzal, hogy öngyilkos lesz, ha nem azt teszi, amit a férfi követel tőle. A büntetőbírók az igazságügyi pszichiátriai szakvélemény alapján hitelt adtak annak, hogy Kertészt a férfi éveken át rettegésben tarthatta. A két fél által a végzetes éjszakáról elmondottakról viszont – ugyancsak igazságügyi orvosi szakvélemény alapján – a férfi történetét fogadták el hitelesnek. Kertészt tíz év fegyházbüntetésre ítélték.

A nő végül az akkori köztársasági elnök, Áder János kegyelme nyomán nem tíz, hanem három és fél évet ült börtönben. A szabadulása idején már közel 10 éves lányát évek óta nem látta sem ő, sem pedig az unokájukkal kapcsolattartásra jogosult szülei. A nagyszülők több száz kilométerről, Erdélyből utaztak rendszeresen Budapestre, hogy a nekik megítélt kapcsolattartási joggal élhessenek, de az apa egyszer sem vitte el a találkozókra a kislányt. A nagyszülők és a börtönben ülő anya a férfi ellen eljárást indítottak, de a hivatalok – az anya elmondása szerint – nem foglalkoztak az üggyel. Noha Kertésznek magának is joga lett volna tudni a gyereke sorsát érintő lényeges kérdésekről, például a lakóhelyéről, az iskolai előmeneteléről, ezekről soha, semmilyen tájékoztatást nem kapott. Ahogy a történetét éveken át nyomon követő tévéstábnak Kertész fogalmazott, még azt sem tudja, hogy a lánya Magyarországon él-e még.

Amikor egyértelműen az apa próbált ölni

Két évvel Kertész börtönbe vonulása előtt, 2017 decemberében a Szombathelyi Törvényszék öt év fegyházbüntetésre ítélt egy 32 éves családapát emberölési kísérlet és kiskorú gye-

rekei veszélyeztetése miatt. A férfi másfél évvel korábban az ágyban alvó feleségét egy kalapáccsal többször olyan erővel vágta fejbe, hogy a kalapács nyele eltört. Mindezt a pár akkor 3 éves lánya végignézte, két idősebb gyerek, a nő első házasságából született 10 éves lány és közös 7 éves fiuk pedig a szomszéd szobában végighallgatta. A nő csodával határos módon túlélte a történteket. A férfi a rá kiszabott 5 éves büntetésből másfél évet előzetes letartóztatásban töltött, majd az ítélet után alig több mint másfél évvel kiszabadult. A bíróság bocsátotta feltételesen szabadon, a börtönben tanúsított jó magaviseletére és a felügyelőkkel szembeni tisztelettudó magatartására hivatkozva.

A bíróság annak ellenére döntött így, hogy az ügyészség és a büntetés-végrehajtási intézet egyaránt a férfi szabadon bocsátása ellen érvelt. Szerintük az elítélt semmi jelét nem mutatta annak, hogy megbánta volna a tettét, és arra sem készült fel, hogy a társadalomba sikeresen beilleszkedjen. Bár az ügyészség az elsőfokú bírósági döntéssel szemben még fellebbezett is, a másodfokon eljáró Szombathelyi Törvényszék mégis úgy döntött, hogy nem jelent veszélyt másokra. Miközben a férfi a börtönbüntetését töltötte, a felesége elvált tőle. Bár a gyerekek anyja ezt nem kérte és nem is támogatta, az ügyészség, az igazságügyi pszichológus szakértők véleményére, valamint arra a tényre alapozva, hogy a férfi a gyerekek jelenlétében próbálta megölni a feleségét, indítványozta, hogy a bíróság a férfi felügyeleti jogát szüntesse meg. A Szombathelyi Járásbíróság ezt meg is tette, viszont azt semmilyen módon nem korlátozta, hogy a férfi a gyerekeivel szabadon találkozhasson. A hatályos törvények értelmében a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt főszabály szerint nem illeti meg a kapcsolattartás joga. A bíró ezt az alapszabályt azonban külön mérlegelés alapján felülbírálhatja. Az ebben az ügyben eljáró bíró ezt meg is tette. Döntését a gyerekek tanárainak és a majdnem meggyilkolt anya testvérének a vallomására alapozta. A férfi 2019 szeptemberében szabadult a börtönből, majd Győrbe költözött. Alig három hónappal később, 2019. december 13-án az anya többnapos láthatásra vitte a három gyereket az apához. Ez volt az első ilyen alkalom a férfi szabadulása után. A házból csak a legkisebb gyerek került ki élve. A két idősebbet a férfi meggyilkolta, mielőtt magával is végzett.

Mi veszélyes egy gyerekre?

Bár nagyon nehéz különböző bűneseteket összehasonlítani, mégis szembeötlő az általunk példaként választott esetek közötti hasonlóság. A gyilkossági kísérleteknek kiskorú gyerekek voltak a szem- vagy fültanúi. Az áldozatként azonosított sértett pedig védekezésre képtelen állapotban volt. Az egyik esetben a férfi partidrog hatása alatt állt, a másikban a nő éppen aludt. Ha eltekintünk attól, hogy az elsőként felidézett példában azt is az ügyben eljáró bírónak kellett eldönteni, hogy ki lehetett a valódi elkövető, és a bíróval együtt elfogadjuk, hogy a férfi mondott igazat, akkor is szembetűnő a két ítélet közötti különbség. A feleségét kalapáccsal a gyereke szeme láttára kis híján agyonverő férfira a bíró azért csak öt év büntetést szabott ki, mert az ítéletet meghozó bíró szerint a kalapácsos gyilkos a tettét beszűkült tudatállapotban követte el. Ehhez pedig az ügyében eljáró bíró szerint elég volt, hogy megromlott a házassága. A budapesti ügyben a bíró által elkövetőnek elfogadott nőt ezzel szemben úgy is 10 év börtönbüntetésre ítélték, hogy a bírósági pszichiátriai szakértő a sértettet manipulatívnak és nárcisztikusnak írta le, aki a nőt évekig módszeresen kínozta. Ezt a körülményt azonban a bíró nem értékelte úgy, mint ami alkalmas a tudatállapot beszűkítésére.

Jelentősen különbözik a két ügy abban is, hogyan tudott érvényt szerezni a gyerekeivel való kapcsolattartási jogának a nő, illetve a férfi elítélt. Az elnöki kegyelemmel valamivel több mint 3 és fél év után szabaduló anya és kapcsolattartásra jogosult szülei évekig nem látták az elítélt nő lányát. Azt sem tudják, hogy Magyarországon él-e még egyáltalán. Eljárásokat indítottak, de a gyámhivatalok és a bíróságok semmi olyat nem tettek, ami biztosította volna, hogy a nő és a lánya kapcsolata ne szakadjon meg teljesen. Még felügyelt kapcsolattartási jogokkal sem élhet. Az elítélt anya a vele készült interjúk és riportok hosszú sora alatt egyszer sem említette, hogy az eljárások során felmerült-e, milyen hatással lehet a lánya érzelmi fejlődésére, ha többé nem találkozik az anyjával. Ahogy a bíróság a jelek szerint azon sem tűnődött sokáig, lehet-e a lány személyiségfejlődésére romboló hatással, ha az igazságügyi pszichiáter szerint is nárcisztikus és manipulatív apa gondjaira bízzák.

Ezzel szemben a környezetére az ügyészség és a büntetés-végrehajtási intézet szerint is kifejezetten veszélyes kalapácsos gyilkos esetében az ügyészség kifejezetten kérte, hogy a férfit ne bocsássák szabadon. Külön eljárást indítottak, hogy a felügyeleti jogát szüntessék meg, a kapcsolattartási jogát pedig minimum korlátozzák. Többször is jelezték az ügyben eljáró bírónak, hogy szerintük a férfi tettei és az a mód, ahogyan azokat elkövette, erkölcsileg és érzelmileg is súlyosan veszélyeztetik a gyerekei fejlődését. Ahhoz, hogy a bíróság ezt ne vegye figyelembe, elég volt, hogy a férfi a börtönből az ügyészség keresetének elutasítását kérte. A gyerekek anyja – hogy milyen hatásra, azt senki nem vizsgálta – támogatta a férfi ellenkeresetét. Az eljáró bíró mindezek alapján teljesen figyelmen kívül hagyta az ügyészség vészjelzéseit. A bíró azzal érvelt, hogy veszélyeztetné a gyerekek érzelmi fejlődését, ha nem láthatnák az apjukat.

A miniszter karriert épít

A győri kettős gyermekgyilkossági ügy, amelyben a börtönből frissen szabadult apa az első kapcsolattartás alkalmával kivégezte háromból két gyerekét, 10 nappal karácsony előtt történt. Nem túlzás azt állítani, hogy a tragédia sajtóban és közösségi fórumokon megjelent részletei sokkolták a magyar nyilvánosságot. Az akkor már tíz éve a családbarátság jelszavával kormányzó Fidesz–KDNP-kormány fél évvel korábban kinevezett igazságügyi minisztere, Varga Judit azonban a kínálkozó lehetőséget is meglátta a tragédiában. Varga volt a negyedik Orbán-kormány egyetlen női minisztere ekkoriban (Novák Katalint pár hónappal később nevezték ki tárca nélküli családügyi miniszterré). A sokkoló gyilkosság után pár héttel, 2020 januárjában imázsvideóval jelentkezett. Ennek felütéséből kiderült, hogy a „közelmúlt tragikus hírei" mélyen megrázták, így igazságügyi miniszterként meghirdette a zéró tolerancia elvét, és ennek nyomatékosítására törvénycsomagot hirdetett meg. Szakértő és azonnali cselekvésre sem rest politikus benyomását keltve azt ígérte, hogy felülvizsgálják a feltételes szabadlábra helyezés törvényi feltételeit, valamint a gyilkosságért kiszabható büntetéseket. A szülői felügyeleti és kapcsolattartási joggyakorlatok reformját ígérte, és azt, hogy megduplázzák az áldozatsegítő központok számát. A 2020-as évet a kormány kinevezte az áldozatsegítés évének.

Minisztériumi vizsgálatot hirdetett, amelyben a győri gyerekgyilkossági ügy előzményeinek feltárását és a felelősök megbüntetését ígérte. A vizsgálat végére a miniszteri vizsgálat kiderítette, hogy az ügyben eljáró jogalkalmazók közül senki nem követett el hibát. Az fel sem merült, hogy a hasonló, családon belüli erőszakkal terhelt ügyekben hozott, sokszor merőben eltérő ítéleteket bárki összevesse, és az összehasonlítás eredményeit elemezze. Az igazságügyi miniszter az áldozatvédelem javítása érdekében azt sem találta fontosnak, hogy statisztikai kimutatásokat készíttessen, amelyekből kiderülhetne a férfi és a női elkövetők és áldozatok részaránya, az ilyen körülmények között elkövetett bűntények hasonlóságai. Nem találta fontosnak Varga Judit azt sem, hogy felülvizsgálják és elemezzék azokat a bírósági ügyeket, amelyekben a szülői felügyeleti és a kapcsolattartási jogokról azért a bírók döntenek, mert a felek nem tudnak ezekről megegyezni. Így viszont elég nehéz megalapozott irányelveket lefektetni arról, hogyan érdemes kezelni a jövőbeli gyermekelhelyezési és kapcsolattartási pereket.

Mindezek elmulasztása ellenére az igazságügyi miniszter 2021 októberében benyújtotta a parlamentnek a gyermekeit az első kapcsolattartáson lemészároló apa ügyéből tanulságként leszűrt törvénymódosítási javaslatait. A kétharmados kormánytöbbséggel irányított parlament rekordsebességgel elfogadta az új törvényt. Ezek a javaslatok nem szabtak új kereteket a családjogi bíráknak, hogy még véletlenül se hozhassanak ahhoz hasonló rossz döntéseket, amelyek például a győri kettős gyerekgyilkossághoz is hozzájárulhattak. Sőt, a törvénymódosítás még inkább kiterjesztette a korábbi jogköreiket. A Varga-féle törvény lehetőséget teremtett arra, hogy a bírák saját hatáskörben, az egyik szülő (vagy éppen az ügyészség) esetleges tiltakozása ellenére is korlátozások nélküli felügyeleti és kapcsolattartási jogokat biztosítsanak a másik szülőnek. Az új törvénynek köszönhetően egy személyben kötelezhetik a szülőket akár arra is, hogy a közös gyereküket váltott gondoskodásban neveljék tovább. Korábban

ez csak azokban az esetekben volt lehetséges, amikor a válófélben lévő szülők erről bíróságon kívül megállapodtak.

A törvény beiktatását heves társadalmi vita és a nőjogi és gyermekvédő civil szervezetek tiltakozása kísérte. Utóbbiak nem a váltott gondoskodás jogintézménye ellen tiltakoztak, hanem az ellen, hogy ezt egy családjogi bíró a szülők egyező akarata ellenében is elrendelje. A civil szakértők szerint ugyanis a megegyezés többnyire azokban a válóperekben marad el, ahol a váláshoz valamelyik szülő másikkal szembeni erőszakossága vezet. A témában jártas jogvédők és gyermekvédelmi szakemberek szerint a magyar családjogi bíróságok ráadásul azt sem veszik figyelembe, hogy a bántalmazás, ha az addig nem történik meg, a válás után a gyerekekre is kiterjedhet. A nőjogi civil szervezetek szerint az új törvény számos pontján visszaköszönnek a Fidesz–KDNP regnálása óta alakult apajogi egyesületek követelései. Ez utóbbi szervezetek előszeretettel érvelnek azzal, hogy a gyerekelhelyezési perekben a bírósági gyakorlat a nőknek kedvez, a férfiakat pedig másodrendű szerepbe igyekszik kényszeríteni a szerintük túltolt feminizmus. Mindezt azonban semmiféle adat nem támasztja alá. Ezt az érvet az a társadalmi sztereotípia élteti, amely szerint a bíróságok csak akkor nem döntenek az anyák javára egy gyerekelhelyezési perben, ha az súlyos alkoholista vagy droghasználó. A valóságban azonban a válás után azért gyakoribb, hogy az anyák háztartásában nevelkednek tovább a gyerekek, mert a megegyezéssel végződő perek esetében a szülők többnyire ebben állapodnak meg.

Bár átfogó statisztikai adatok hiányában a sztereotípiákon alapuló állítások ellenkezőjét sem lehet bebizonyítani, egy 2006-ban végzett kutatás mégis támpontul szolgálhat. Az akkor még baloldali-liberális vezetésű Magyarországon egy alkotmánybíró és a legfelsőbb bíróság társelnöke elemezte a Pesti Központi Kerületi Bíróság bontóperes aktáit. Az eredmény merőben ellentmond annak, amit az apajogi szervezetek állítanak. Azokban az esetekben, amikor a válófélben lévő szülők nem tudtak vagy nem akartak megállapodni a közös gyerekeik felügyeletéről, és a kérdésben a bíróság hozott döntést, a gyerekek nagyjából fele-fele arányban kerültek az apa vagy az

anya gondozásába. Nőjogi szervezetek szerint ez egyúttal azt is jelenti, hogy a bírák elég nagy arányban ítélik bántalmazó szülőknek a gyerekek felügyeleti jogát, amikor a kérdésben ők döntenek. Mindezt arra alapozzák, hogy a nagyon konfliktusos, hosszan elhúzódó elhelyezési perekben felülreprezentáltak azok a párok, akiknek a házassága kapcsolati erőszak miatt romlik meg. A civilek szerint ez magyarázza, hogy a gyerekeik érdekében sem tudnak békésen megegyezni a továbbiakról. Ennek fényében Varga Judit felülvizsgálata és törvénymódosítása a bántalmazó családokban élő gyerekek helyzetén nem segít, hanem könnyen akár még ronthat is.

Jogegyenlőség addig van, amíg egy családban nincs erőszak

A CEDAW-bizottság által a törvény előtti jogegyenlőség mutatójaként felsorolt tételekben a magyar nők nem szenvednek hátrányt. Egy nő, akárcsak egy férfi, szabadon eljárhat a saját személyes iratainak, ügyeinek képviseletében. Éppúgy, mint egy férfinak, Magyarországon egy nőnek is lehet bankszámlája, magántulajdona, amit kedvére átruházhat arra, akire csak akar. Egy nő ugyanolyan jogi feltételekkel köthet bármilyen polgárjogi szerződést, mint egy férfi. Ennek megfelelően legutóbbi országértékelésében a CEDAW-bizottság fel is sorolta a pozitívumok között azokat a 2013 után életbe léptetett jogszabályi változtatásokat, amelyek még tovább javítják Magyarországon a férfiak és a nők jogegyenlőségét. Ilyen például az a kiegészítés a munkajogi törvényben, amely 2023 óta elrendeli, hogy az apák tovább maradhatnak fizetett szabadságon a gyermekük születése után. De említették a büntető törvénykönyv Varga-féle változtatásainak némelyikét is, például azt, amely szigorít a feltételes szabadlábra helyezés szabályain. Csakhogy a magyarországi nőjogi szervezetek szerint kérdés, hogy az eddig sem hatékonyan alkalmazott törvények toldozgatása mennyiben képes a nők és a gyerekek jogbiztonságán és jogegyenlőségén javítani. Szerintük rendszerszintű változásokra lenne szükség. Azt a CEDAW-bizottság is kiemelte, hogy a vidéki kistelepüléseken élő vagy etnikai kisebbséghez tartozó nők igazságszolgáltatáshoz való joga nem

teljesül maradéktalanul. A nemzetközi szervezet azt is hangsúlyozta, hogy aggályosnak tartja, hogy a kormány következetesen elutasítja az Isztambuli Egyezmény ratifikálását. Varga Judit igazságügyi miniszter az őt „mélyen megrázó" gyermekgyilkossági ügy után sem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy a családon belüli erőszak női és gyerekáldozatait speciális eljárásrenddel védő Isztambuli Egyezménynek az egész országot sokkoló gyerekgyilkossági ügyhöz semmi köze. A magyar kormány álláspontja az, hogy a hazai törvények az egyezménynél hatékonyabb és erősebb védelmet biztosítanak a nőknek és a gyerekeknek. Csak az nem derül ki a polémiából, hogy ha ez így van, hogyan maradhatott több napra egyedül a gyerekeivel egy olyan szülő, aki korábban egy kalapáccsal próbálta a házastársát megölni a gyerekei füle hallatára.

Adatgyűjtés hiányában kimutatni se lehet semmit

Pontos statisztikai adatok hiányában semmi biztosat nem lehet arról tudni, hogy Magyarországon hány gyerek és nő életét veszélyeztetik a közvetlen családtagjai. Sőt, arról sem, hogy hány gyerek válik súlyos elhanyagolás, éhezés áldozatává. A magyar kormány ugyanis nem csatolja ezeket az adatokat azokhoz a gyerekjóléti jelentésekhez, amelyeket az UNICEF gyűjt. A gyermekvédelmi és a nőjogi civil szervezetekhez, jogsegélyszolgálatokhoz és az újabban létrehozott állami és egyházi áldozatsegítő központokhoz befutó segélykérések számai alapján, valamint a nemzetközi statisztikák figyelembe vételével a civil szervezetek úgy becsülik, hogy hetente egy nő, és havonta legalább egy gyerek hal bele Magyarországon a családon belüli erőszakba. Ezek csak a legsúlyosabb, gyilkossággal végződő esetek. Arról, hogy hány nőt és gyereket vernek és erőszakolnak meg rendszeresen, semmiféle statisztikai adat nem áll rendelkezésre Magyarországon. A családon belüli erőszak egyéb, pszichés vagy gazdasági kontrollban megnyilvánuló eseteiről pedig még beszélni se nagyon beszél szinte senki.

Az Országos Kriminológiai Intézet egyik munkatársa, Solt Ágnes kriminológus azonban 2022-ben összevetette azoknak a bírósági

eljárásoknak a peranyagait, amelyeket 2015 és 2020 között gyerekekkel szembeni elhanyagolás, bántalmazás, veszélyeztetés ügyében indítottak. A kriminológus öt év peranyagában mindössze mintegy 1200 esetet talált, de a sajtónak adott nyilatkozataiban hangsúlyozta, hogy a rendkívül magas látencia miatt a valóságban a súlyosan bántalmazott gyerekek száma ennek a több tízszerese lehet. Az elemzéséből viszont még így is világosan kiderül, hogy hiába ítél el egy szülőt a bíróság a háztartásában élő gyerek veszélyeztetéséért, a felügyeleti és a kapcsolattartási jogait mindössze az esetek tíz százalékában vonják meg. Pedig a Solt által vizsgált, bíróságig jutó ügyek áldozatai a lehető legbrutálisabb bántalmazást szenvedték el a szexuális erőszaktól a brutális fizikai bántalmazásig. Az érintett gyerekeken az úgynevezett *gyermekvédelmi jelzőrendszer* egyetlen tagja sem segített, vagyis az óvodapedagógusoktól a tanárokon és a gyerekorvosokon át, a gyámhivatalokban és a családsegítő szolgálatokban dolgozókig mindenki cserben hagyta őket. A gyerekek emberfeletti szenvedésével a sokszor éveken át tartó folyamat legvégén találkozó bírák pedig még abban a rendkívül kevés esetben sem megfelelően mérlegelik a gyerekekre leselkedő veszélyeket, amelyek eljutnak a bíróságra. A kutatást végző kriminológus tanulmányából kiderül például, hogy ezekben az ügyekben meglehetősen magas a női elítéltek aránya is. A kriminológus összehasonlító elemzése szerint ez elsősorban azért van, mert a magyar bíróságok akkor is hajlamosak mindkét szülőt elmarasztalni, amikor az anya úgy válik társtettessé veszélyeztetésben, hogy a férje vagy a partnere a gyereke szeme láttára összeveri. Solt szerint a rendszerben ez ellen olyannyira nem létezik semmilyen védőmechanizmus, hogy a bántalmazott családtagoknak maguknak kell a lehető legkevésbé rossz megoldást kiválasztani. Így történhet az meg, hogy bár „a gyerekek félnek, mégis elmennek a láthatásra, mert tudják, hogy ha nem mennek el, akkor feljelentik az anyát a kapcsolattartás akadályozásáért, és ha szépen gyűlik a sok feljelentés, akkor a vége az is lehet, hogy megvonják az anyától a szülői felügyeleti jogot." Nőjogi szakértők szerint ez vezet a legrosszabb esetben végül oda, hogy a családi kötelékek megerősítését biztosítani hivatott kapcsolattartás gyerekgyilkosságba torkollik.

A családtámogatási rendszer eleve jogfosztást eredményez

A családtámogatás címén a házasságok és a születések számát növelni kívánó magyar kormány látszólag maradéktalanul teljesíti azt a demokratikus követelményt, hogy a nők és a férfiak egyenlőnek tűnjenek a törvények előtt. A nők jogai nem a jogszabályok szövegében nem érvényesülnek, hanem akkor, amikor azokat a gyakorlatban alkalmazni kellene. A kormány a családbarátság legfőbb eszközeként bevezette például a lakásvásárlásra fordítható családi otthonteremtési kedvezményt és a gyerekáldást elősegíteni hivatott babaváró kölcsönt. Arról a következő fejezetben fogunk részletesen írni, hogy ezek az eszközök a legjobb esetben is csak másodsorban segítették az állampolgárokat. Elsősorban ugyanis a gazdaságélénkítést és az építőipar jó kormánykapcsolatokkal rendelkező, így a közpénzek osztásakor kiemelt támogatásokban részesülő szereplőinek a vagyonosodását szolgálták. Ettől most eltekintve, az említett kölcsönök fontos jellegzetessége, hogy ezeket kizárólag házaspárok igényelhetik. Ha azok, akik felvették a kedvezményes hiteleket, később mégis elválnának, a támogatási összeget kamatostul vissza kell fizetniük. Ez alól egyik adóstárs sem mentesülhet, akkor sem, ha például évekre kiesik a munkaerőpiacról szülés és gyereknevelés miatt. Ha az adóstársak később mégis el akarnának válni, a teljes támogatási összeget kamatostul vissza kell fizetniük. Milyen jogegyenlőségről lehet ilyen esetben beszélni férfiak és nők között akkor, ha a nemzetközi kutatásokból tudható, hogy a nők a munkaerőpiacon rendkívül súlyos árat fizetnek a gyerekvállalásért? Ahogy persze a globális statisztikákból az is világosan kiderül, hogy a bántalmazó családokban az áldozatok az esetek túlnyomó többségében nők és gyerekek. Ez pedig vélhetően akkor sincs másképp Magyarországon sem, ha a kormány mindent elkövet azért, hogy erről ne létezzenek bizonyító erejű statisztikai adatok.

Az orbáni családtámogatási rendszerben ráadásul mind az adókedvezmények, mind a kedvezményesen igényelhető hitelek összege csak a második gyerek után nő meg annyira, hogy akár a családalapításban, akár az életszínvonal fenntartásában komoly szerepe

legyen. A magyar munkaerőpiaci valóságban egy két-háromgyerekes anya lehetőségei finoman szólva is rendkívül korlátozottak. Ha tud is munkát vállalni, jó eséllyel magát is csak nehezen tudja a béréből egyedül fenntartani. A Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint 2023-ban az átlagbérek nettó 1200 euró körül alakultak Magyarországon. A szegények és a gazdagok között egyre nagyobbra nyíló szakadék miatt azonban magyar közgazdászok szerint nem az átlagbér, hanem a mediánbér írja le inkább a valós jövedelmi viszonyokat. Ez az a jövedelem, aminél többet és kevesebbet is ugyananyian keresnek. Ez nettóban a kétgyerekes családoknak járó családi adókedvezményekkel együtt 2023-ban alig érte el az 1000 eurót. A női és a férfi jövedelmek közötti rés tartósan 17 százalék körül mozog, vagyis a nők mediánbére 1000 eurónál is lényegesen kevesebb. Ilyen jövedelemből egy nő nemigen tudja eltartani egyedül a gyerekeit. Még ha nincs adóssága, akkor is komoly próbatételt jelent egy bántalmazó kapcsolatból magát és a gyerekeit kimenekíteni, különösen, hogy hathatós segítségre az államtól nem számíthat. Semmilyen bírósági vagy kormányzati statisztika nem létezik például Magyarországon arról, hogy a különélő szülőket átlagosan mekkora tartásdíj fizetésére kötelezik a bíróságok, vagy hogy ezt hány százalékuk fizeti meg hiánytalanul. Egy 2023-as tényfeltáró cikk szerint a gyermekgondozási díj átlagos összege 2022-ben a legtöbbször 60 és 120 ezer forint, vagyis 150 és 300 euró között alakult gyerekenként.

Az alacsony gyermektartásdíj, az átláthatatlan jogi útvesztők, a támogató szakemberek hiánya, a jogszabályi kontroll nélkül tucatszámra benyújtható, így a pereskedést évekre elhúzó bírósági eljárások hosszú sora, amellyel a kifinomult és magasan képzett bántalmazók előszeretettel élnek is. A jogalkalmazó bírák járatlansága a családon belüli erőszaktól terhelt esetek kezelésében, a gyermekvédelmi jelzőrendszer működésképtelensége, de még a magyar társadalom érzéketlensége is abba az irányba hatnak, hogy a bántalmazottnak esélye se legyen a menekülésre. A családtámogatásnak nevezett kormányzati szülésösztönző rendszer ezt nehezíti még tovább.

Ezekre a dilemmákra keveseknek vannak megnyugtató válaszai, vagy egyszerűen csak kevés olyan nő akad, aki ilyen bizonytalanságok

mellett is bátran vállalná, hogy egynél több vagy akár csak egy gyereket is szül. Mégha nem is mindennaposak Magyarországon a győri kettős gyermekgyilkossághoz vagy a Kertész Ágnes ügyéhez hasonló bűnesetek, ezekből az élénk médiaérdeklődés miatt világosan kiderül, hogy az igazságszolgáltatás még a legsúlyosabb esetekben sem képes a gyerekeket és a nőket az őket bántalmazó családtagjaiktól megvédeni. Mindez sok nőt minimum elbizonytalanít, némelyeket pedig el is rettent attól, hogy a gyerekvállalással együtt járó társadalmi hátrányok révén még kiszolgáltatottabbá tegye magát. Egyre többen pontosan tudják, sokan pedig csak érzik, hogy egy olyan élethelyzetben, ami rájuk és a gyerekeikre nézve nem jelent ugyan halálos fenyegetést, de nem is feltétlenül biztosít kiegyensúlyozott vagy pszichés értelemben egészséges életet, jó eséllyel semmilyen jogi vagy egzisztenciális védelemre nem számíthatnának. Ha papíron nincsenek is jogegyenlőtlenségek férfiak és nők között Magyarországon, vagy ha a gyakran változó Alaptörvény szövege le is szögezi, hogy a nők és a férfiak egyenjogúak, a valóságban a nők fizetnek komoly árat a gyerekszülésért a munkaerőpiacon és a mindennapi életben egyaránt. A kormány minden erőfeszítése ellenére is alacsony születésszámok arra utalnak, hogy a magyar nők a méhükkel szavaznak.

ORBÁN-KORMÁNY: AZ ARRA ÉRDEMES CSALÁDOK BARÁTJA

„A Részes Államok kötelesek megtenni minden szükséges intézkedést a nőkkel szemben a házassággal és a családi kapcsolatokkal összefüggésben alkalmazott megkülönböztetések kiküszöbölésére, és különösen kötelesek (...) azonos szülői jogokat és kötelezettségeket biztosítani, ahol minden esetben a gyermekek érdekei irányadók."
(CEDAW, 16. cikk)

Súlyosan bántalmazott és elhanyagolt, mélyszegénységben élő gyerekek tragikus, ám korántsem kivételes történetén keresztül igyekszünk bemutatni, hogyan tesz különbséget a magyar állam érdemes és érdemtelen gyerekek között, hátrahagyva azokat, akiket nem tart alkalmasnak sem a segítségre, sem a kegyelemre.

„Hajdúhadházon halálra vertek egy nevelőszülőknél élő kétéves gyereket, amiről senki még csak nem is beszél. Pedig egy éven belül ez már a negyedik eset, hogy egy vér szerinti családjából kiemelt gyerek a nevelőszülőnél néhány hónap alatt életét veszíti. Abban, hogy ezzel senki nem foglalkozik, nemcsak a kormánynak van felelőssége, hanem annak a társadalomnak is, amelyik a kormányt megválasztja, és amelyik a sokadik hasonló haláleset után sem tüntet a Hősök terén" – fakadt ki a maroknyi független magyarországi szerkesztőség egyikének egy neve elhallgatását kérő gyermekvédelmi gyám 2024 márciusában. A gyermekvédelmi szakszolgálat működését országosan is jól ismerő szakember a Novák Katalin köztársasági elnök, volt családügyi miniszter és Varga Judit volt igazságügyi miniszter néhány héttel korábbi bukását okozó kegyelmi botrány idején fordult a sajtóhoz. Az egész országot megrázó botrány abból fakadt, hogy egy nyugat-magyarországi gyermekotthon igazgatóhelyettese, aki éveken át segített eltussolni az intézet vezetőjének, hogy az szexuális

cselekményekre kényszerítette az otthon kiskorú lakóit, elnöki kegyelemben részesült. A köztársasági elnököt egykori pártfogója, Balog Zoltán korábbi emberierőforrás-miniszter, református püspök és zsinati elnök győzte meg arról, hogy a rá bízott gyerekeket szexuálisan kihasználó igazgatót segítő férfinek kegyelmet adjon. Ezt igazságügyi miniszterként Varga Judit ellenjegyezte. Mindez talán soha nem derült volna ki, ha egy jogász egy bírósági szakfolyóiratban ki nem szúrja az elnöki kegyelemről szóló beszámolót, és el nem küldi azt a sajtónak. A két női politikus, vélhetően Orbán Viktor döntése nyomán, a botrány kipattanása után napokon belül lemondott a hivataláról, Balog ma is az egyik magyarországi egyházkerület püspöke.

A kelet-magyarországi Hajdúhadházon nevelőszülőknél elhelyezett kétéves kisfiú egy hónappal a kegyelmi botrány után, 2024. március elején halt bele az otthonául szolgáló ház udvarán elszenvedett sérüléseibe. Az ügyben indított nyomozás szerint a gyerek halálát az okozta, hogy brutálisan bántalmazták. Alig egy évvel korábban egy másik kelet-magyarországi településen kísértetiesen hasonló ügyet tárt fel a rendőrség. Ezek az esetek az országos nyilvánosságban nem váltottak ki gyakorlatilag semmilyen visszhangot. A hajdúhadházi kisfiú halálának körülményeit jól ismerő gyermekvédelmi gyám szerint a nevelőszülőknél élő gyerekek sorsa ebben a két esetben legfeljebb annyiban volt kirívóbb az átlagosnál, hogy ők meghaltak. Ezerszámra vannak olyan gyerekek Magyarországon, akiket a családjaikból az élhetetlen körülmények, bántalmazás, rendkívül súlyos elhanyagolás miatt emeltek ki, ám a nevelőszülőknél sem várnak rájuk jobb körülmények. Ezzel a gyermekvédelmi rendszerben szakemberek százai szembesülnek nap mint nap, mégsem történik soha semmi. A hajdúhadházi bántalmazásban elhunyt kisfiút és annak ötéves testvérét például egy olyan pár gondozására bízták, akiket egy korábbi munkáltatójuk egyszer már feljelentett egy másik gyerek súlyos bántalmazása miatt. A nevét a retorziótól való félelem miatt nem vállaló gyermekvédelmi gyám az ügyről írt cikkben elmondta, hogy az állami gondozásban nevelkedő gyerekek befogadó családjaiban mindennaposak a gyerekbántalmazási ügyek, amelyeknek nagy százaléka rendőrségi feljelentést von maga után. Csakhogy a legtöbb esetben az eljárásokat – a bizonyíthatóság hiánya miatt – megszüntetik, a gyerekeket havi fizetség fejében befogadó nevelőszülők pedig újabb gyerekeket kapnak.

Bár a bicskei gyermekotthonban élők elleni szexuális visszaélés ügye nyomán egyik pillanatról a másikra százezres tüntetés szerveződött Budapesten, a rendszerszintű problémák kezelése elmaradt. Röviddel a két magas rangú női politikus menesztése után a kormány a jól bevált módszerrel változtatott néhány jogszabályon. Bár más ügyekben az orbáni jogszabálygyár rendszerint igyekszik kizárni a nyilvánosságot, ezúttal a miniszterelnök maga jelentette be – az így hatalmas sajtófigyelemmel kísért – törvénymódosításokat. A gyermekvédelmi rendszerre irányuló figyelmet ezzel sikerült is jelentősen csökkenteniük, miközben érdemben szinte semmit nem alakítottak át a rosszul működő intézményi struktúrán. Megoldások és a súlyosan alulfinanszírozott ágazat reformja helyett felmondási hullám következett. A sajtóban megjelent információk szerint elsősorban olyan képzett szakemberek hagyták el százával a rendszert, akiknek a végzettsége és a munkatapasztalata garantálja, hogy más területen anyagilag és erkölcsileg is magasabb elismerés mellett dolgozhassanak. A gyermekvédelemben jártas szakemberek úgy vélik, hogy a tömeges felmondások még tovább rontják az állami gondozásban élő gyerekek egyébként is katasztrofális kilátásait. Az állami gyermekvédelem infrastruktúrájáról és a gondozási helyeken uralkodó körülményekről nagyon keveset lehet tudni. De sokat sejtet, hogy a 2024 nyarán Orbán Viktor legerősebb kihívójaként EP-képviselővé választott Magyar Pétert, aki kitűnő ütemérzékkel a bicskei pedofil-botrány, valamint az abban kulcsszereplőként feltűnő Varga Judittal való korábbi házassága farvizén építette fel politikai karrierjét, 2024 novemberében kitiltották a gyermekvédelmi intézményekből.

Az állami gondozottakat az egész magyar társadalom az út szélén hagyja

A sajtót a hajdúhadházi kisfiú tragédiájával felkereső gyermekvédelmi gyám rámutatott annak lényegére, hogyan úszhatja meg az Orbán-rezsim ciklusról ciklusra, hogy miközben a család

szentsége és a gyerekvállalás fontossága az egyik legfontosabb politikai üzenete, az állam gondjaira bízott gyerekek sorsa a teljes kilátástalanság. Magyarországon annyira alacsony szintű a társadalmi szolidaritás és az elesettek iránti együttérzés, hogy a közvéleményt ez egészen egyszerűen nem érdekli. „A közgondolkodásnak valószínűleg legalább akkora vagy nagyobb szerepe van a családbarát ország kialakításában, mint a pénzügyi támogatásoknak" – mondta maga Orbán Viktor 2023 szeptemberében a frissen indított TikTok-csatornáján. Ez igaz lehet, mert a magyarországi gyermekvédelmi rendszerben mindennaposnak számító súlyos szexuális és fizikai bántalmazások ellenére a családbarátság a Fidesznek nem csupán komoly hazai szavazóbázist, hanem bizonyos körökben szépen csillogó nemzetközi karriert is hozott. A miniszterelnök által kiváló érzékkel felmért „közgondolkodás" ugyanis nem tekint feltétlenül áldozatként a súlyosan bántalmazó közegekből kiemelt, sokszor magatartási problémákkal, idősebb korban kisebb-nagyobb devianciákkal küzdő gyerekekre.

A középosztálybeli családok nem szívesen járatják a saját gyerekeiket olyan iskolákba, ahol állami gondozottak is ülhetnek a padokban. A túlnyomórészt gyermekotthonokban élő vagy onnan megszökött idősebb bentlakóktól vagy gondozóik által tizenéves korukban prostitúcióra rávett kamaszoktól is elfordulnak azok, akik segíthetnének rajtuk. Ennek elsődleges oka az a sztereotipikus kép, ami a bántalmazottakról az emberek fejében él: csendben szenvedő, elesettnek, betegnek kinéző, szomorú tekintetű, de angyalarcú gyerekek. A valóság ezzel szemben az, hogy a többnyire kicsi koruktól a gyermekvédelmi rendszerben hánykolódó áldozatok kamaszkorukra rendszerint jónéhány szabálysértésen, kisebb-nagyobb bűncselekményen túl vannak már. A testüket többnyire azért kezdik el árulni, mert az így szerzett pénzből olyan dolgokat tudnak venni maguknak, amit a kortársaik megkapnak a szüleiktől: ruhát, cipőt, mobiltelefont. Mire az első fizetett aktusban részt vesznek, addigra többnyire már különféle drogokra is rászoktatták őket az idősebb gondozottak vagy a sajátos emberkereskedelmi hálózat működtetésében közreműködő felnőttek. Ők azok, akik az üzletből származó bevételt lefölözik.

Az egész folyamatot a partvonalról szemlélő (alsó) középosztálybeli polgárok, a tanárok, hivatalnokok, gyerekorvosok, bolti eladók, utcai járókelők, szomszéd házban lakó tisztes polgárok pedig nem áldozatot, hanem problémát látnak a deviáns viselkedésű, drogos fiatalokban. A vidéki falvakban mélyszegény családokból nevelőszülőkhöz kerülő gyerekek sorsa pedig mindennaposnak számít egyes magyarországi régiókban. Amíg végzetes tragédia nem történik, egyké szélmalomharcot vívó, lelkiismeretes gyermekvédelmi gyámtól eltekintve ez nem is érdekel senkit.

A bicskei gyermekotthonban szexuálisan bántalmazott gyerekek például a Fidesz–KDNP hatalomra kerülésének évében, 2010-ben kértek először segítséget a környezetükben megbízhatónak ítélt felnőttektől. Az egyik nevelőnek mondták el, hogy az intézetigazgató ajándékokért és pénzért cserébe rendszeresen orális szexet vár el tőlük. Bár az ügyben belső vizsgálat indult, az nem tárt fel bűncselekményt. A gyermekotthon igazgatóját pedig 2015-ben kitüntette a főváros akkori, fideszes polgármestere. A gyerekek mellé álló nevelőket eltávolították az intézetből. Az igazgatót megvádoló fiúk egyike 2016-ban öngyilkos lett. A barátja, akit az igazgató ugyancsak kihasznált, másnap bement a rendőrségre, és feljelentést tett. Az intézetvezetőt végül nyolc, a szexuális abúzus eltussolásában segítő helyettesét pedig három és fél év börtönbüntetésre ítélték 2019-ben. Büntetéséből már csak pár hónap lett volna hátra, azt is az otthonában, házi őrizetben kellett volna letöltenie. Az akkor már köztársasági elnök Novák Katalin mégis aláírta az őt felmentő elnöki kegyelmet. Ez hatályon kívül helyezte a hivatásától való eltiltásra vonatkozó korábbi bírósági döntést, ami pár évvel a nyugdíjazása előtt megakadályozta volna, hogy tanárként elhelyezkedjen.

A családbarát kormány pedig megválogatja a barátait

A köztársasági elnök és az igazságügyi miniszter bukását eredményező kegyelemre 2023. április 3-án került rá Novák aláírása. Öt hónappal később, az ötödik demográfiai csúcson a köztársasági elnök már arról beszélt,

hogy Magyarországon „érték az emberi élet", szemben azokkal a „családellenes időkkel", amikor az ő gyerekei születtek 2004 és 2008 között, a baloldali-liberális kormányzás idején. A szavai és a tettei közötti ellentmondást Novák azzal oldotta fel, hogy felsorolta, mit tart családellenesnek: nem támogatták a családok otthonteremtését, módosították a szülés utáni gyermekgondozási szabadság időtartamát, nőttek a családok anyagi terhei. Az Orbán-kormánytól valóban nem lehet elvitatni, hogy a politikai hitvallása sarokkövének számító családtámogatásra ne áldozna sok közpénzt. A magyar családtámogatási rendszer ugyanis az egyik legköltségesebb egész Európában. Már említett TikTok-csatornáján maga a miniszterelnök fejtette ki, hogy „a fiatalokat abba a helyzetbe kell hozni, hogy szabadon dönthessenek arról, hogy akarnak-e gyereket, és akik akarnak, azok ne rettenjenek vissza azért, mert pénzügyi-gazdasági nehézségekbe ütköznek. Ezért az a célja a kormánynak, hogy aki gyereket vállal, az anyagilag is jobban éljen, mint azok, akik nem vállalnak gyereket." A kormány (férfi) családügyi államtitkára, a CEDAW-bizottságnak jelentést tevő delegációt is vezető Beneda Attila 2023-ban azt is elárulta, hogy a saját értelmezésében erre az Orbán-kormány a GDP 5,5 százalékát áldozza. A családtámogatási rendszer politikai kommunikációban sulykolt bőkezűsége azonban a gyakorlatban csak nagyon keveseknek hozza el a miniszterelnök által ígért jólétet.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatsoraiból például az látszik, hogy a Fidesz–KDNP 2010-es hatalomra jutása óta a szociális típusú családtámogatási kiadások GDP-arányosan folyamatosan csökkennek Magyarországon. Az alanyi jogon járó anyasági és gyermekgondozási ellátások összege egyetlen forinttal sem nőtt, vagyis reálértéken jelentősen csökkent. Ezt például nagyban magyarázza, hogy míg 2010-ben a kormány a GDP 2,1 százalékát költötte szociális családtámogatásra, addig 2023-ban már csak az 1,1 százalékát. Az egyik független szerkesztőség újságírója 2024 áprilisában kiszámolta, hogy a családbarát Magyarországon a családi pótlék összegéből az egyik német drogérialánc boltjában mindössze egyetlen bébiételt lehet vásárolni naponta. A magyarországi családi pótléknak megfeleltethető anyasági juttatásból Németországban ugyanannak a bolthálózatnak

a saját márkás termékéből 16 adag bébiétel jönne ki. A cikk szerzője kiszámolta azt is, hány üvegre telne az ominózus bébiételből a németországi, illetve a magyarországi minimálbérből. Németországban a körülbelül 1500 eurós nettó minimálbérből havonta mintegy 3050, vagyis naponta 100 bébiételre futná. Ugyanabból a termékből a 177 ezer forintos (440 eurós) magyar nettó minimálbérből mindössze havi 480, napi 16 üvegnyi jönne ki. Pont annyi, amennyit Németországban családi pótlékból is meg lehet venni. Ez nem független attól, hogy a magyar kormány olyan adórendszert vezetett be 2010 után, amelynek egyik legfontosabb eleme a fogyasztást sújtó általános forgalmi adó. Ezt pedig nem véletlenül hívják a szegények adójának: a német bolthálózat budapesti boltjában ugyanaz a bébiétel közel kétszer annyiba kerül, mint a berliniben. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy ha a kormány az alanyi jogon járó családtámogatásra mindössze a GDP nagyjából 1 százalékát költi, miből jöhet össze a további 4,5 százalék, amire a családügyi államtitkár hivatkozott.

A polypore családtámogatás

A magát családbarátként meghatározó magyar kormány elsődleges támogatási eszköze a szülésre vállalkozó nők és partnereik felé nem a juttatás, hanem az adó. Vagyis nem azzal segíti elő a gyerekvállalást, amit ezért cserébe ad, hanem azzal, amit nem vesz el. Az adókedvezmények formájában nyújtott támogatás jövedelemfüggő. A munkaerőpiaci aktivitáshoz köthető anyasági juttatások összegének alapja a korábban keresett jövedelem. Nem nehéz belátni, hogy a magyarországi családtámogatási rendszer csak a kifejezetten kiemelkedő jövedelemmel rendelkezőket juttatja az életszínvonal fenntartását jelentősen megkönnyítő előnyhöz azzal, hogy a magas fizetésükből arányaiban szinte jelentéktelen mennyiségű adóval kell hozzájárulniuk a közös büdzséhez. A Fidesz–KDNP például deklaráltan a gyerekek számával és a jövedelem mértékével egyaránt növekvő adókedvezményt tekinti a legfőbb, összegszerűen is a legnagyobb mértékű családtámogatási eszköznek. Az állami kiadásokat ez nem közvetlenül növeli, hanem indirekt módon, az államkasszából kieső adóbevétel

formájában segíti a (felső) középosztálybeli családokat. Csakhogy az így hiányként jelentkező adóbevételt muszáj pótolni valahogy. Az Orbán-kormány ennek érdekében már 2011-ben úgynevezett adóreformot hajtott végre. Az ekkor bevezetett egykulcsos személyi jövedelemadó ugyancsak a magasabb jövedelműeknek kedvezett, akiknek arányaiban kevésbé, míg a szegényeknek arányaiban jobban megterhelték a bruttó munkabérét. Az állami bevételek legfőbb forrása viszont a fogyasztást sújtó forgalmi adó lett, a bolti termékek árát növelő tétel 2016-ra már a negyedét tette ki az így beszedett adónak. Ezzel szemben a vállalatokat sújtó társasági adó mindössze 3 százaléknyi adóbevételt jelentett az államnak.

A polypore állam másik legfontosabb családtámogatási eszköze a családi otthonteremtési kedvezmény, vagyis a CSOK. A 2015-ben bevezetett támogatási forma a lakáshoz jutást volt hivatott segíteni, egyfelől vissza nem térítendő egyszeri juttatással, másfelől kedvezményes banki hitellel. A támogatás és az ahhoz felvehető kedvezményes hitel összege két tényezőtől függ: a vállalt gyerekek számától és az így vásárolt lakás vagy ház építési évétől. A kizárólag házaspárok által igényelhető támogatás legmagasabb összegét azok érhetik el, akik három gyereket vállalnak és új építésű ingatlant vesznek. A legmagasabb hitelösszeget pedig azok vehetik fel, akik legalább kétéves folyamatos társadalombiztosítási jogviszonyt tudnak felmutatni. Bár a CSOK-ot már meglévő gyerekek után is igényelni lehet, a támogatás feltételrendszere eleve kizárta az egyszeri juttatásból és a kedvezményes hitelből azokat a sokgyerekes családokat, amelyekben a szülőket nem bejelentett formában, feketén vagy közmunkában foglalkoztatják. Közben az igénylőket nem köti semmilyen jövedelmi, illetve vagyoni felső határ. Akár olyanok is felvehetik a CSOK-ot, akiknek több ingatlanja is van. Egyetlen feltételt kell teljesíteni: életvitelszerűen a támogatás felhasználásával vásárolt ingatlanban kell lakni.

A CSOK-hoz sok szempontból hasonló orbáni családtámogatás a 2019-ben bevezetett kamattámogatott babaváró hitel is. Ezt ugyancsak kizárólag házaspárok igényelhetik, de a feltételek azt is kikötik, hogy legalább az egyik félnek 3 év folyamatos társadalombiztosítási jogviszonnyal, vagyis stabil munkahellyel kell rendelkeznie.

A hitelt nyújtó bankok a közfoglalkoztatási jogviszonyban eltöltött időből legfeljebb egy évet számítanak bele a 3 éves társadalombiztosítási feltételbe, vagyis a közmunkaprogramból élők eleve kiesnek ebből a támogatási formából. A szabad felhasználású hitel vissza nem térítendő támogatássá is válhat, ha a pár túlteljesít: a hitelszerződés aláírását követően érkező második gyermek esetén a bank elengedi a fennálló tartozás 30 százalékát, egy harmadik gyermek érkezése pedig a hitelszerződés megszűnését eredményezi. Azoknak a pároknak viszont vissza kell fizetniük a kamattámogatást, akiknek még sem születik végül gyereke. Sőt, fizetni kell azoknak is, akik külföldre költöznek, illetve a válást is büntetik a hitelfelvételi feltételek. A 2024 után szigorított támogatási rendszerben már csak azok a házaspárok igényelhetnek babaváró hitelt, amelyek nőtagja még nincs 30 éves.

A családbarát országban egyre nő a súlyosan szegény gyerekek száma

A magyar miniszterelnök a NER családpolitikájának öt pillérét vázolta fel a negyedik Budapesti Demográfiai Csúcson 2021-ben. Ebből a felsorolásból kiderül, hogy a magyarországi családpolitika az anyákra alapoz. Célja, hogy a gyerekvállalás anyagi előnyt jelentsen, illetve az, hogy a családoknak saját tulajdonú otthont biztosítson. Küldetése pedig az, hogy az ország családbaráttá váljon, illetve törvények óvják a családokat és a gyerekeket. A miniszterelnöki manifesztó fényében nehéz bármivel is magyarázni, hogy Magyarországon az UNICEF-nek jelentéseket készítő Gyermekjogi Civil Koalíció becslései szerint a Fidesz–KDNP-kormány regnálása alatt háromszorosára nőtt a mélyszegénységi küszöb alatt élő gyerekek száma. Ez azt jelenti, hogy legalább 130 ezer gyerek éhezik rendszeresen. A magyar gyerekek több mint fele a társadalom legszegényebb rétegét képező családokban él. Nincsenek az időjárásnak megfelelő ruháik, nem kapnak a fejlődésükhöz szükséges mennyiségű és minőségű táplálékot, ha betegek, nem jutnak hozzá a szükséges gyógyszerekhez, nem rendelkeznek a tanuláshoz szükséges felszereléssel, és az otthonukban nincs egy nyugodt sarok, ahol tanulhatnának.

A legsúlyosabban nélkülöző gyerekeknek és családjaiknak az Orbán-rezsim nem kínált semmilyen kiutat, a legrosszabb körülmények között élő gyerekek egyre nagyobb számban kerültek állami gondozásba. Az intézményekben, lakásotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek száma 2010 után több ezerrel nőtt, miközben se intézményi férőhelyből, se nevelőszülőből nem lett jelentősen több. A kormány a korábban az önkormányzatok által működtetett gyermekvédelmi hálózatot először központosította, majd szinte teljes egészében az egyházaknak adta át. Elegendő forrást azonban sem az állami, sem az egyházi nevelőszülői hálózatok vagy gyermekotthonok fenntartásához és fejlesztéséhez nem biztosított. A rendszer túlterheltségét a szakemberek szerint egyedül az enyhítené, ha az állam segítséget nyújtana azoknak a családoknak, ahol a gyerekek kiemelését a mélyszegénységen kívül nem indokolják más körülmények, például fizikai vagy szexuális erőszak. Erre azonban nem látszik semmilyen kormányzati szándék.

Az otthonaikból mélyszegénység, elhanyagoltság vagy rendkívül kegyetlen fizikai és szexuális bántalmazás miatt kiemelt gyerekeknek gyakorlatilag semmilyen esélye nincs újra családba kerülni. Magyarországon csak papíron létezik a visszagondozás folyamata. Ez arról szólna, hogy a szociális munkások, család- és gyermekvédelmi szakemberek együtt dolgoznak az ideiglenesen állami gondozásba vett gyerekek hozzátartozóival annak érdekében, hogy vissza tudják helyezni a kiemelt gyerekeket a vér szerinti szüleik mellé. Miután a lecsúszó családokat, a súlyosan bántalmazó partnerekkel élő anyákat az orbáni Magyarországon semmi nem segíti a megkapaszkodásban, gyakorlatilag esélytelen, hogy visszakapja a gyerekét egy olyan szülő, akitől egyszer már elvették. A családjaikból sokszor évekig tartó gyötrelmek után kiemelt, majd gyakran a nevelőszüleiknél, gyermekotthonokban is bántalmazott gyerekek pedig olyan traumákkal küzdenek, ami befolyásolja a fejlődésüket, nyomot hagy a viselkedésükön. Miután a túlterhelt és rosszul működő rendszerben nem kapnak segítséget a feldolgozáshoz, a túlnyomó többségük iránt potenciális örökbefogadó szülők sem érdeklődnek.

Ráadásul 2020-ban a kormány is szűkített az örökbefogadásra jogosultak körén. A CEDAW-bizottság külön ki is tért 2023-as ajánlásaiban arra, hogy Magyarországon kizárólag házaspárok indíthatnak örökbefogadási kérelmet, bejegyzett élettársi kapcsolatban élők nem. Ez teljesen ellehetetleníti például, hogy homoszexuális párok vegyenek magukhoz állami gondozott gyerekeket. Ezt az európai alkotmányjogászokból álló Velencei Bizottság is élesen bírálta 2021-ben. Bár fontos morális kérdés, ha a felnőtt állampolgárokat egy országban nem illetik meg azonos jogok, a magyarországi örökbefogadási szabályozásról mégis akkor derül ki, hogy mennyire igazságtalan, ha a gyerekek szemszögéből vizsgáljuk. A heteroszexuális házaspárok a legtöbbször kizárólag pici, egészséges, fehér gyereket szeretnének örökbe fogadni, miközben az egyedülálló nők, illetve a homoszexuális párok lényegesen kevesebb kikötéssel élnek. Miután az állami gondozásban élő gyerekek körében felülreprezentáltak az enyhe fejlődési és magatartási zavarral élő, nagyobbacska roma gyerekek, a homoszexuális párokat kizáró magyarországi szabályozás az ő esélyeiket csökkenti a leginkább a családba kerülésre.

A Fidesz családpolitikájában sem nemzeti, sem konzervatív elemek nincsenek

Magyarországot az autópályák mentén, a repülőtéri terminálokban, a buszpályaudvarokon és más forgalmas csomópontokban elborították a családbarátságot hirdető, mosolygó párokat és boldogan szaladgáló gyerekeket megjelenítő óriásplakátok. A hirdetések képi világa egybevág azzal az egyébként sem titkolt kormányzati üzenettel, hogy a születésszám növekedését a Fidesz–KDNP elsősorban a középosztálybeli családoktól várta volna. Csakhogy az Orbán-rezsim népesedéspolitikai mesterterve nem hozta meg a várt eredményeket. A termékenységi ráta, vagyis az a mutató, ami jelzi, hogy a szülőképes korú nők átlagosan hány gyereket vállalnak, a 2010-es évek közepéig nőtt valamelyest, de végig elmaradt a népességfogyás megállításához szükséges 2,1-es céltól. Alig érte el az 1,59-et, majd rövid stagnálás után ismét csökkenni kezdett, 2024-ben pedig már az 1,4-et sem érte el. A demográfiailag leginkább önfenntartónak bizonyuló Franciaországban ez a szám stabian 1,8, de Német-

országban is évek óta 1,5 körül alakul. A magyarországi visszaesés még látványosabb, ha nem a termékenységi arányszámot, hanem a születések számát vizsgáljuk. Bár az újszülöttek száma a 2010-es 88 ezerről 2016-ig 93 ezerre nőtt, néhány évnyi stagnálás után, 2022 közepétől hirtelen a kiindulási érték alá, 85 ezer körülig csökkent.

Magyarország lakossága egyre gyorsuló ütemben fogy, az EU-ban itt számolnak az egyik legnagyobb mértékű népességfogyással. A termékenységi ráta önmagában is aggasztóan alacsony, ám ehhez ráadásul az társul, hogy a várható életkor is Magyarországon az egyik legalacsonyabb az EU-n belül. Ezt elsősorban a közegészségügyi szolgáltatások romló színvonala, az elhízással, az alkoholizmussal és a mozgás hiányával összefüggő krónikus betegségek okozzák. A demográfiai mutatókat tovább rontja, hogy 2010 óta jelentősen nőtt az elvándorlási arány. Az állami egészségbiztosító és a belügyminisztérium adatai szerint a Fidesz hatalomra jutásának évében nagyjából 7 ezren költöztek hosszabb-rövidebb időre külföldre. Az azóta eltelt másfél évtizedben évről-évre nőtt azoknak a száma, akik időszakosan vagy végleg egy másik uniós országban igyekeznek boldogulni. Csak 2023-ban ötször annyian vándoroltak nyugatra, mint 2010-ben. Az Orbán-rezsim teljes időtartama alatt pedig kétszer annyian hagyták el az országot, mint ahányan az 1956-os forradalmat követően a szovjet tankok elől menekültek el a rövid időre megnyitott nyugati határon. Az Orbán-éra előtti időszakhoz képest újdonság, hogy az országot jelentős részben a jól képzett, több nyelvet beszélő és már munkatapasztalattal is rendelkező fiatalok és középkorúak hagyják el.

Az ország leggazdagabb régióiban egyáltalán nem nőtt, sőt inkább csökkent a születésszám a Fidesz hatalomra kerülése óta. Az itt jelentkező csökkenő tendenciát épp a legszegényebb megyékre jellemző stabil gyerekszám mérsékelte. A magasabban képzett, tehetősebb családokból azért sem lehet egyszeri támogatásokkal és kedvezményes hitelekkel több gyereket kizsarolni, mert enélkül is tudnának 3-4 utódot vállalni, ha akarnának. Ha pedig nem akarják, a nők ezekben a társadalmi rétegekben nem szülnek többet attól, hogy kevesebb adót kell fizetniük. A gyermekvállalási kedv csökkenése nem mindenkit ért felkészületlenül. Magyarországi társadalomkutatók évek

óta azt kommunikálják, hogy a születésszámot, különösen a (felső) középosztályban inkább a szociokulturális környezet befolyásolja, semmint a közvetlen anyagi támogatások. Erre lehet bizonyíték, hogy miközben Magyarországon jól láthatóan nem nő a gyerekvállalási kedv, egyre több gyerek születik magyar szülőktől Londonban, Berlinben, Bécsben és más nyugat-európai városokban. Évente tízezrével érkeznek a magyar hatóságokhoz a kettős állampolgárságért a szülők által benyújtott kérvények. 2010 és 2016 között 78 ezer, vagyis nagyjából havonta ezer, majd az azt követő három évben további 57 ezer, vagyis havonta már közel 1600 gyerek született Nyugat-Európában élő magyar családokban. Nem véletlen, hogy a populista fogásokat ugyancsak kedvelő, 2026-ra Orbán Viktorral szemben komoly kihívóként fellépő Magyar Péter is ebben a kérdésben engedi meg magának a legmerészebb – és legkevésbé realisztikus – vállalásokat. 2025. augusztus 20-án meghirdetett Szent István programjában például arról beszélt, hogy hatalomra jutása esetén 2035-re megállítja a népességfogyást, és 2050-re 9 millióról ismét 10 millió fölé tornássza Magyarország lakosságát.

Az orbáni családpolitika Janus-arcúságát talán a CSOK mutatja meg a leglátványosabban. A vissza nem fizetendő támogatás és a kiegészítő kedvezményes hitel szinte semmilyen hatással nem volt a gyerekvállalási kedvre. A CSOK-ot 2015 és 2023 között mintegy 200 ezer család igényelte. Nekik az állam 675 milliárd forint támogatást utalt ki összesen, és nagyjából ugyanennyi kedvezményes hitelt fel is vettek. Többségében olyanok igényelték a CSOK-ot, akiknek a kérelem benyújtásakor már megszületett a kívánt számú gyermeke. Erre 2023-ban a kormány is reagált, és úgy változtatott a rendszeren, hogy csak az kaphasson támogatást, aki legalább további egy gyereket vállal a meglévő(k) mellé. A felvehető összeget a gyerekek együttes száma határozza meg. Ha a születésszámokra nem is, valamire mégis nagyon kedvezően hatott a CSOK bevezetése: az ingatlanpiaci és építőipari vállalkozók bevételeire. Az új lakások négyzetméterára a támogatás 2015-ös bevezetése után hét év alatt nagyjából a háromszorosára nőtt. Ez maga után húzta a használt lakások árát is. Utóbbiak négyzetméterára a 2015-ös bázisérték 260 százalékára

emelkedett. Az egész Európai Unióban sehol nem drágult a lakhatás olyan ütemben, mint Magyarországon. A CSOK összege, illetve a reálbérek megközelítőleg sem követték a lakások drágulását. Hiába kaptak vissza nem térítendő támogatást, ha a pároknak nem volt jelentős saját tőkéje a lakásvásárláshoz, a rekordsebességgel emelkedő négyzetméterárak miatt végül összegszerűen és arányaiban is több adósságot kellett vállalniuk, mintha 2015 előtt vágtak volna bele az otthonteremtésbe. Átfogó bérlakásprogramot a Fidesz–KDNP 2010 óta nem indított, miközben az ingatlanpiac szárnyalása a lakásbérleti díjakat a fővárosi kerületek némelyikében a berlini vagy a bécsi bérleti költségek fölé emelte.

Nem hozott demográfiai robbanást a babaváró hitel sem. Noha 2020-ban az akkor még családügyi miniszterként politizáló Novák Katalin azt állította, hogy néhány hónap alatt 100 ezren igényelték az előre beígért gyerekekért nyújtott kedvezményes hitelt, mivel a kérelmekről a hitelt nyújtó bankok döntenek, arról nincsenek hozzáférhető adatok, hogy mennyi pozitív bírálat született. A Magyar Nemzeti Bank vonatkozó adatsorából az derül ki, hogy többnyire az átlagnál magasabban képzett és többet kereső párok jártak sikerrel.

A magyar kormány népesedési politikáját egyértelműen a gyerekszülésre ösztönző pénzügyi eszközök határozzák meg. A már megszületett gyerekek támogatása ehhez képest másodlagos. A kormány nemcsak a választási programjában vállalta, hanem a CEDAW-bizottságnak leadott jelentésében is deklarálta a bölcsődei férőhelyek bővítését, a „rugalmas szülői szabadság" bevezetését, elvált szülők esetében a különélő szülő által nem fizetett gyerektartás állami kompenzációját, valamint a 40 évnyi munkaviszonnyal rendelkező nők korai nyugdíjazását. Utóbbitól azt remélte, hogy a nagyszülők besegítenek a gyereknevelésbe, amíg az édesanyák visszamennek dolgozni. Ezek az intézkedések azonban a nők életét össztársadalmi szinten vagy nem változtatták meg látványosan, vagy a jogalkalmazás anomáliái miatt eleve csekély eredménnyel kecsegtettek. Az államilag átvállalt gyerektartást például havi 50 ezer forintban (125 euróban) maximálták. Tény azonban, hogy ezek az intézkedések a nők legkülönbözőbb csoportjainak valóban a biztonság látszatát nyújtják. Ráadásul a kétkeresős, teljes családban élő középosztálybeli nők életszínvonalát is javíthatták valamelyest. De ennél sokkal fontosabb, hogy ezek az intézkedések rendkívül jól kommunikálhatóak, különösen azoknak a nőknek a körében, akik már túl vannak a családalapításon, és a ma még a gyerekvállalás előtt álló nőkkel szembeni elvárásaikat a több évtizeddel korábbi tapasztalataik alapozzák meg.

Ám közben a gyerekvállalást a magyar kormány családpolitikai beavatkozásaitól szinte teljesen függetlenül olyan tényezők vetítik előre egy 2022-es, nagymintás magyarországi demográfiai felmérés szerint, mint például az etnikai hovatartozás. A hagyományosan nagy családokban élő roma nők például maguk is több gyereket szülnek. Fontos a munkaerőpiaci beágyazottság is: a munkanélküli nők jellemzően hamarabb szülik az első gyermeküket. Az iskolázottság hasonlóan jelentős mutatónak bizonyult: a legfeljebb alapfokú végzettségű nők nagyobb eséllyel vállalnak több gyereket, mint az iskolázottabbak. Bár a tanulmány talált minimális összefüggést az adókedvezményeken alapuló családtámogatások és a születésszámok között, az adatok arra is rávilágítottak, hogy a kiszámíthatatlan gazdasági környezet, valamint a szociális ellátás gyakori és gyors változásai jobban csökkentik a gyerekvállalási kedvet, mint amennyit az adókedvezmények javítanak rajta. Ráadásul kiderült, hogy a támogatásokat nem érdemes a házasság intézményéhez kötni, mert a nők gyakran a második házasságukban is vállalnak még gyerekeket. Ráadásul az Orbán-rezsim családtámogatási rendszerének bevezetése előtt Magyarországon is gyakorivá vált, hogy a szülők stabil kapcsolatban élnek, de nem házasodnak össze. Részben éppen ez magyarázta a CSOK látszólagos átmeneti sikerét: miután az otthonteremtési kedvezményt 2024-ig már megszületett gyerekekre is fel lehetett venni, sok családban az addig élettársi kapcsolatban élő szülők egyszerűen összeházasodtak, hogy felvehessék a támogatást és a kedvezményes hitelt.

A valóság semmi, a kommunikáció minden

Ha Orbán Viktornak van figyelemre méltó politikai képessége, az leginkább abban a találékony-

ságban rejlik, amivel képes azokat a válsághelyzeteket kezelni, amelyekkel a politikai tábora, sokszor épp a kormányzás hiányosságai miatt, időről időre szemben találja magát. Ebben fontos szerepe volt a polypore állam családtámogatási rendszerének, amit annak ellenére is sikerült az állami gondoskodás bizonyítékaként hirdetni, hogy a gazdasági mutatók egyértelműen bizonyítják, hogy azok elsősorban inkább az építőiparnak és – a fogyasztás fellendítése és a fogyasztást terhelő adóbevételek révén – az államkasszának kedveztek. A covid-járványok, majd az orosz-ukrán háború kirobbanása nyomán azonban jelentős gazdasági visszaesés következett, amihez Magyarországon globálisan is rekordmagas infláció társult. Mindezek miatt a korábbi gazdasági növekedés háztartásokban is érezhető jótékony hatásai két év után nyom nélkül eltűntek. A kormány így nagyon nehéz helyzetbe hozta magát, mert az elszegényedés nyomán az is előtérbe került, hogy a családbarátság nemcsak tartós jólétet nem hozott a magyar családoknak, de a népességfogyást sem állította meg.

Márpedig a születésszámok megállíthatatlan csökkenése a magyarok jelentős részét, az egyik független szerkesztőség megbízásából 2024 augusztusában végzett közvélemény-kutatás szerint mintegy 86 százalékát aggodalommal tölti el. A válaszolók több mint fele szerint pedig a szegénység az oka annak, hogy a születések száma minden erőfeszítés ellenére sem alakult a várakozásoknak megfelelően. A többség az életszínvonal általános emelkedésében látná a megoldást, a válaszadók 29 százaléka vélekedett úgy, hogy javítani kellene a közszolgáltatások színvonalát. A válaszadók nagyjából negyede azt is kiemelte, hogy a nőket úgy lehetne arra ösztönözni, hogy gyereket vállaljanak, ha több lehetőségük lenne a családalapítás mellett karriert is építeni. Miközben a magyarországi családpolitika egyes elemei igenis támogatják, hogy az anyák is dolgozzanak, a polypore állam a munkaerőpiacon elsősorban olyan karrierutakat szán a nők tömegeinek, amely szinte teljesen lehetetlenné teszi számukra, hogy gazdaságilag a férfiakéhoz mérhető befolyásra tegyenek szert akár a családban, akár a társadalomban. Ez pedig elsősorban annak köszönhető, hogy a jelentős részben közfeladatokat ellátó nők munkáját maga az állam árazza alul. Ez a modell pedig nemcsak a szegények

és a gazdagok, hanem a nők és a férfiak között is bebetonozza a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az illiberalizmust hirdető magyar kormány családbarátnak mondott politikája egyértelműen különbséget tesz család és család, gyerek és gyerek jóléte között. Ez világosan kiderül az állami gondoskodásba vett gyerekek sorsából. Erről a bicskei gyermekotthon szexuális visszaélési botránya rántotta ugyan le a leplet, de a pedofilbotrány nyomán arról is egyre több szakember kezdett a nyilvánosság előtt is beszélni, hogy a családjaikból kiemelt gyerekeket ezrével bántalmazzák az állami ellátórendszerben fizikailag, verbálisan és pszichésen egyaránt. Még ha az évtizedek óta elmaradt társadalmi érzékenyítés hiánya miatt erre nem is kifejezetten fogékonyak a magyar választók, azt még Orbán Viktor válságkezelési képességeivel is nehéz lesz a 2026-os parlamenti választásokig megmagyarázni, miért nem sikerült a GDP 5,5 százalékát elérő ráfordítással sem elérni, hogy több gyerek szülessen Magyarországon.

EPILÓGUS: A SZOLGÁLÓLÁNY ILLIBERÁLIS MESÉJE

„A kaukázusi emberfajta születési arányszáma vészesen lecsökkent" – magyarázza világhírű regényében, *A szolgálólány meséjé*ben Margaret Atwood kanadai író azt, hogy mi hívta életre a vallási fundamentalizmusra építő, az állampolgárokat nemi alapon diszkrimináló Gileádot. Az először 1985-ben megjelent disztópikus regény alapkonfliktusa az, hogy az iparilag fejlett országokban rendkívül kevés gyerek születik. Atwood regénye a 2010-es évek végén vált világszerte ismertté, miután rendkívül sikeres filmsorozat is készült belőle. A 21. század első éveiben pedig az is segítette a disztópiát a világhírnév felé vezető úton, hogy addigra az iparilag fejlett jóléti társadalmakban világossá vált: korábbi stratégiájuk lassan fenntarthatatlanná válik, mert egyre gyorsuló ütemben öregednek el. Így lett egyre nagyobb jelentősége a reprodukciónak és a reprodukciós jogoknak, különösen az illiberalizmust hirdető, vagyis a 20. század második felében uralkodó világrendet megkérdőjelező állam- és kormányfők körében. Gileádban a nők először a munkájukat és a jövedelmüket veszítik el, aztán fokozatosan mindent, ami az önálló élethez elengedhetetlenül szükséges lenne. A regényben végül a szülőképes korú nők jelentős részét besorozzák, majd az arra érdemeseknek és jogosultaknak – szaporodási céllal – kiutalják. Ettől a mindennapok valósága a nyugati világban persze még nagyon messze van, de több olyan országban, ahol a nők reprodukciós jogait korábban évtizedekig nem kérdőjelezte meg senki, a társadalom széles rétegei komolyabb ellenállás nélkül elfogadták, hogy ezek a jogok kisebb vagy nagyobb mértékben sérüljenek. Ez már nem egy fiktív történetben, hanem nagyon is a valóságban történt az Európai Unión belül, Lengyelországban és Magyarországon, és Donald Trump első elnöksége alatt *A szolgálólány meséje* történetének otthont adó Egyesült Államokban is.

Az illiberális világrend kialakításán fáradozó államfőkre általában is jellemző, hogy kormányukat olyan múltba tekintő szemlélettel alakítják, amely a gazdasági és politikai döntéshozó szerepekben inkább a férfiakat részesíti előnyben. Közben viszont ezeket a rendszereket nagyon is világos nőpolitikai ideológia jellemzi. Noha Orbán Viktor maga mondta, hogy nőügyekkel nem foglalkozik, és ennek megfelelően Magyarország CEDAW-biztottságnak leadott jelenései is inkább a családról, mint a nőkről szólnak, a magyar kormánynak mégis egyértelmű iránymutatása van a nők felé. A legfontosabb magán- és közéleti szerepük az Orbán-rezsim szerint egyaránt az, hogy anyaként és feleségként helyt álljanak.

A nemzeti-konzervatív nőpolitika

A nőpolitika nem egyenlő, és nem is kell, hogy megegyezzen a feminista politikával. Előbbi az a közéleti tér, amelyet nők töltenek be, míg a feminista politika a nőket a társadalomban a nemük miatt érő hátrányok ellen küzd, vagyis a teljes társadalmi intézményrendszer reformját tűzi a zászlajára. Ez a megkülönböztetés teszi lehetővé, hogy olyan (női) politikusok is sikeresen képviseljenek szavazói csoportokat, akik, mint Novák Katalin volt köztársasági elnök, a politikai térben a nőkre ruházott kizárólagos felelősséget, a „női princípiumot" képviselik. A politikai identitásukat elsősorban az anyaság és a feleségszerep keretei között megfogalmazó nők épp a női cselekvési kör, a nőkkel szemben támasztott hagyományos követelmények tartósításával igyekeznek saját maguknak nagyobb közéleti teret nyerni. Ilyen módon egyszerre teljesítik be és kérdőjelezik meg a rájuk ruházott hagyományos nemi szerepeket.

A nők és a férfiak biológiai különbözőségét és az abból fakadó következményeket hangsúlyozók között az amerikai feminizmus számos fontos szereplője is megtalálható. Nancy Chodorow vagy Carol Gilligan nem csak nők és férfiak testi különbségeiről beszél, hanem a férfi és a női psziché eltéréseit is hangsúlyozza. Szerintük ezek az eltérések vezetnek ahhoz, hogy a „gondoskodás erkölcse" különleges női érdekké válik. Bár ezeknek az elveknek a magyarországi politikai

vetületei a különböző pártok érdekei szerint alakítják az amerikai teoretikusok okfejtéseit, a gondoskodás mindig fontos szerephez jut. A kiindulási ponthoz legközelebb álló álláspont az emancipált konzervatívoké. Ők a nyilvános térben szinte kizárólag így tudják ellátni önmaguk képviseletét anélkül, hogy közben feministáknak bélyegezhetnék őket. De ringbe szállnak itt a keresztény konzervatívok is, akik a gondoskodást az egyik legfontosabb női és vallási erénynek tekintik. A spirituális konzervatívok számára pedig azért fontos ez a terep, mert a gondoskodás hatalmán keresztül teljesedhet ki leginkább a nőiségeszményük. A *gondoskodás erkölcse* az az eszme, amiben a szélsőséges, populista jobboldali és populista baloldali mozgalmak ugyancsak meg tudják találni a saját számításaikat. Ennek az interszekcionalitást figyelmen kívül hagyó konszenzusnak az árát fizeti meg a társadalom minden tagja, nőként és férfiként egyaránt.

Miután a szerepében addig rendkívül sikeres Novák Katalinról 2024-ben kiderült, hogy kegyelmet adott egy pedofil bűncselekményekben segédkező pedagógusnak, aki ráadásul egy gyermekvédelmi intézményben volt a vezetőség tagja, a helyére férfi utódot neveztek ki köztársasági elnöknek. Az új köztársasági elnök felesége viszont alig néhány nappal a férje megválasztása után sietett kitölteni a Novák Katalin által már gondosan előkészített teret. A vele készült interjúkban kiemelte, hogy noha már a nyugdíjas éveire készült, az új helyzetben „az alkatához és végzettségéhez illő" szerepekben igyekszik majd helytállni. S hogy mire jogosítja fel az alkata és végzettsége? Az elnökfeleség saját szavai szerint „a nehéz helyzetben lévő emberek meghallgatására, támogatására és megsegítésére". Ez nem más, mint a két világháború közötti Horthy-korszak konzervatív nő-feleség közéleti modellje: a férj dolgozik, a feleség szerényen gondoskodik a meleg családi fészekről, és mivel megteheti, természetesen az arra érdemes szegényekről sem feledkezik meg. A szakirodalomban „patriarchális alkuként" ismert kompromisszum lényege, hogy a feleség a nyilvános térben a saját kívánságait és érzelmeit a férje érdekei és lelki nyugalma mögé sorolja. Cserébe a férj biztosítja a megélhetését a magánszférában. Erről az alkuról ma már biztosan tudható, hogy az összeomlóban lévő egészségügyi és nyugdíjrendszerben

a legbiztosabb út az öregkori szegénységhez. Csakhogy nem minden nő van olyan helyzetben, hogy egy ilyen, számára nem túl előnyös alkut visszautasítson. Ezeknek a nőknek a „patriarchális alku" nem megalkuvásként, hanem túlélési stratégiaként tűnhet fel.

A nemzeti-konzervatív nőpolitika kudarca

Az európai szövetségesei által egyre gyakrabban és egyre élesebben kritizált magyar kormánynak a nemzetközi porondon kifejezetten jól jött egy női köztársasági elnök. Még az sem számított, hogy a nők férfiakkal való egyenlősége jottányit sem változott attól, hogy az országnak – rövid ideig – női köztársasági elnöke volt. A keresztény-konzervatív, nemzeti női szerepmodellt középpontba állítva, Novák Katalin megkísérelte felvázolni és hitelesen képviselni a liberális nőpolitika alternatíváját. Már család- és ifjúságügyekért felelős államtitkárként, illetve miniszterként is hatalmas energiákat fektetett abba, hogy ezt a szerepmodellt, mint politikai terméket, sikerre vigye. A liberális nőpolitika központi állítása az volt, hogy a nők és a férfiak egyenlőek, és mindezt a magán- és a közszférában is szabadon megkötött szerződések és gazdasági tranzakciók biztosítják. A kommunista diktatúra bukását követően demokratizálódó Magyarországon jóformán senki nem beszélt arról, hogy ez a neoliberális keretek között is legfeljebb csak a (felső) középosztálybeli nők számára jelent utat a nagyobb egyenlőséghez. Ők tudták ugyanis a házasság intézményét jogi formulaként, társadalmi szerződésként értelmezni. Ami pedig ennél is fontosabb, ők tudták kiszervezni a fizetetlen gondozási és reproduktív munkát fizetett bébiszittereknek, ápolóknak, takarítónőknek, háztartási alkalmazottaknak, vagyis náluk jóval szegényebb nőknek.

A liberális nőpolitika válságát Magyarországon az hozta el, hogy az egyenlő felek által szabadon megkötött szerződések eszméje a társadalom széles rétegei számára belátható közelségbe sem került az 1989-es rendszerváltás utáni évtizedek megélt valóságában. A nők túlnyomó többsége azonban a liberális ajánlatnak inkább az ellenkezőjét érzékelte. Az állami ellátórendszerek leépülése, a nőknek és a férfiaknak a munkaerőpiacon megnyíló feladatkörök jelentősen eltérő jövedelmezése, az állam gondoskodási feladatokból való szinte teljes kivonulása, a lakhatási válság, a nők és a férfiak egyenlősége iránt elkötelezett társadalmi érzékenyítés hiánya – hogy csak pár példát említsünk a kötetünkben részletesen elemzett jelenségekből – rendkívül előnytelen tárgyalási és érdekérvényesítési helyzetet teremtett a nők többségének. Az ő valóságuk az lett, hogy napi 8-10 óra, többnyire mélyen alulfizetett munkaerőpiaci jelenlét mellett, egyedül végezték a háztartási munka oroszlánrészét is. A liberális nőpolitika nyilvánvaló működésképtelenségére a baloldali politikai pártoknak Magyarországon semmilyen hiteles válasza nem volt. Ez lehetett volna másként is, hiszen történelmileg épp a baloldali pártok mobilizálták a legsikeresebben a nőket, ám a rendszerváltást követő korszak magyarországi baloldali pártjai ezt a politikai teret átengedték a politikai kihívóiknak.

A polgári konzervatívok és a szélsőjobboldaliak ezt kihasználva tettek a – magukat a liberális modell veszteseinek érző – női választóknak egy működőképes, de legalábbis széles körben népszerűnek remélt ajánlatot. Ez az ajánlat abból az egyszerű állításból indul ki, hogy az állampolgárok nőnek vagy férfinak születnek, nincs további választék. A biológiai nemhez pedig meghatározott szerepek társulnak: a férfi helye a munkaerőpiacon és a politikában van, a nőé pedig elsősorban a családban. Ha szeretné, vagy a családja boldogulásához szükséges, ettől még egy nő is szabadon válogathat a munkalehetőségek közül, még ha jó eséllyel nem is talál olyat, amiből egyedül is meg tudna élni. Így vált a konzervatív nőpolitika központi szereplőjévé a nő helyett a család. A családpolitikának nevezett nőpolitika lényege, hogy a nő elsőrendű feladata a gyerekszülés és a gyereknevelés, valamint az érzelmi és gazdasági egység, vagyis a család fenntartása. Az ajánlat tehát nem más, mint az, hogy a reproduktív és gondoskodó munkát ellátó nők joggal várhatják el a férfiaktól, hogy legalább részben eltartsák őket a gyerekeikkel együtt, ha már az államtól nem várhatnak kompenzációt az általuk végzett fizetetlen feladatokért. A nők pedig cserébe vállalják, hogy anyagilag kiszolgáltatottak maradnak a partnereiknek. Bármilyen rosszul hangzik is, ez a kompro-

misszum sokak számára még mindig jobb volt a liberális ajánlatnál. A rendszerváltás utáni baloldali-liberális kormányok alatt ugyanis világosan kiderült, hogy a nők anyagi kiszolgáltatottsága érdemben egyáltalán nem változott, miközben a velük szemben támasztott társadalmi elvárások jelentősen nőttek. A nemek biológiai és – a keresztény-konzervatív értelmezésben abból egyenesen következő – társadalmi különbözőségére épített politika valójában nem más, mint egy valós társadalmi problémára adott neokonzervatív válasz. Valódi válaszként pedig alkalmas volt arra, hogy női választók széles rétegeit mobilizálja a Fidesz számára.

A különbözőség politikája azonban egyúttal csapda is, és ebbe még a női köztársasági elnök is belebukott. A konzervatív női ajánlat ugyanis egyszerre igényelné, hogy a nő feltétel nélküli, önfeláldozó gondoskodással forduljon a rászorulók felé, miközben megkérdőjelezhetetlen hűséggel és lojalitással követi a közéletben domináns férfiak iránymutatását. Novák Katalin nem tudott egyidejűleg megfelelni az őt hatalomba juttatók igényeinek, ugyanakkor hitelesen képviselni az általa megszemélyesített politikai terméket. Amennyire ma rekonstruálni lehet a történteket, Novák az elnöki kegyelmet férfi mentora, az őt a legmagasabb politikai körökbe bejátszó Balog Zoltán református püspök, az Orbán-kormány korábbi emberierőforrás-minisztere közbenjárására írta alá. Csakhogy a gyerekeket szexuálisan kihasználó intézetigazgató bűnsegédjének adott elnöki kegyelem a gondoskodás hagyományosan női értékének totális megcsúfolása. Novák Katalin női princípiumát felülírta az őt államfői pozícióba segítő férfiak iránti hűsége. Ezt az ellentmondást pedig már csak a lemondással lehetett feloldani.

A magyarországi modell sikeres nemzetközi politikai termékké vált

Bár a nőknek tulajdonított gondoskodói szerep mást követelt volna tőle, Novák Katalin mind családügyi miniszterként, mind pedig köztársasági elnökként mélyen hallgatott a szegénységi küszöb alatt élő gyerekek százezreiről, a rezsiszámla és az élelmiszer kifizetésére

sem elegendő közfoglalkoztatotti bérből tengődő családok kilátástalanságáról, a gondoskodási válságról. Hallgatott a túlnyomórészt alulfizetett nők vállát nyomó közoktatás és közegészségügy leépüléséről, a folyamatos népességcsökkenésről, de még a kizárólag a szegény és elszigetelt helyzetben lévő nők önrendelkezési jogát csorbító „szívhangrendeletről" is. Mivel az illiberális politikai kultúra feltétel nélküli lojalitást várt az általa oly nagyon áhított fényes karrierért cserébe, Novák már retorikai manővereket sem alkalmazott annak érdekében, hogy „női politikát" folytató elnöke legyen Magyarországnak. Így viszont a saját személyében testesítette meg a konzervatív nőpolitika kudarcát.

Igazságtalan lenne azonban elhallgatni, hogy a családügyi miniszterként, majd Magyarország első női köztársasági elnökeként hivatalban lévő Novák komoly politikai sikereket ért el női politikusként. Elérte, hogy Magyarország a keresztény-konzervatív családpolitika egyik legfontosabb exportőre legyen a nemzetközi politikai piacon. Nemcsak az egyik legerősebb európai állami vezetőre, a magyar köztársasági elnökkel szívesen pózoló Giorgia Melonira tudott „barátként és szövetségesként" hivatkozni rendszeres Facebook-posztjaiban, hanem a putyini Oroszország oligarchái és az amerikai keresztény fundamentalista szervezetek által finanszírozott Családok Világkonferenciáján (World Congress of Families) is kiemelt szerepet kapott. Ügyes nemzetközi lobbitevékenységével sokat tett azért, hogy több mint harminc ország kormánya úgynevezett „családjogi egyezményt" kössön. A Genfben aláírt Convention on the Rights of the Family egyezmény az ENSZ nőjogi rendszerére adott válasz, annak helyettesítésére tett kísérlet, amely rövid úton egy másik, családalapú rendszer létrehozását tűzte ki célul a nemzetközi térben. A genfi konszenzusnyilatkozatot többségében illiberális vagy nyíltan autoriter államok, például Bahrein, Irak, Szaúd-Arábia, Uganda vezetői írták alá. Szerepel viszont a dokumentumon néhány európai állam – Magyarországon kívül Lengyelország és Fehéroroszország – vezetőinek aláírása, és az Egyesült Államok Donald Trump vezette kormánya is szentesítette azt. A szöveg elvileg a női egészség javításáért és a családok védelméért száll síkra, ám a gyakorlatban

valójában az abortusz tilalmát szorgalmazza. Az úgynevezett „genfi konszenzus" szerint „nem létezik nemzetközi jog az abortuszhoz, az államoknak nincs nemzetközi kötelezettségük az abortusz finanszírozására vagy megkönnyítésére". Ehhez Magyarország tartja is magát: nem tette például lehetővé az Európa-szerte hozzáférhető, a műtéti beavatkozásnál a női szervezetre kisebb megterhelést gyakorló abortusztabletta forgalmazását.

A bukott igazságügyi miniszter esete a családon belüli erőszakkal

Miután Varga Judit igazságügyi miniszter ügyesen használta a magyar közvéleményt sokkoló győri kettős gyerekgyilkosságot a politikai haszonszerzésre, 2024-ben már arra készült, hogy ő vezeti majd a kormánypárt európai parlamenti listáját. Erre csak azért nem kerülhetett végül sor, mert Novák Katalinnal együtt belebukott az ország nyilvánosságát felrázó pedofilbotrányba. Igazságügyi miniszterként ugyanis ő ellenjegyezte az elnöki kegyelmet, ami miatt, elemzők szerint Orbán Viktor kifejezett utasítására, Novákkal együtt lemondott. Varga azonban néhány héttel később még egy alkalommal a nagy nyilvánosság elé lépett. Erre azért lehetett szükség, mert volt férje, a korábban állami intézmények élén és igazgatótanácsában jól fizető, megbízható káderekneknek kiosztott állásokat betöltő Magyar Péter Orbán Viktor kihívójaként igyekezett politikai népszerűségre váltani a botrány okozta káoszt. Akciója annyira jól sikerült, hogy a Fidesz beindította Magyar ellen minden idők legádázabb karaktergyilkossági kampányát. Ennek egyik első felvonása volt, hogy 2024. március 26-án, az addig minden nyilvánosságot kerülő Varga egy televíziós bulvárműsorban tájékoztatta a nyilvánosságot arról, hogy a volt férje bántalmazta a házasságuk alatt.

A korábban az Isztambuli Egyezményt politikai hisztinek minősítő Varga, aki női politikusként, mint arról több fejezetünkben is írtunk, aktívan bagatellizálta a családon belüli erőszak áldozatainak valós tapasztalatait, minden lehetséges fórumon azt hangsúlyozta, hogy a magyar törvények hatékonyan védik a nőket és gyerekeiket. Bulvárszereplésében semmilyen módon nem reflektált arra, hogy ezek a bizonyos jogszabályok hogyan védték őt, a háromgyerekes anyát, aki miniszteri rangban dolgozott az Isztambuli Egyezményt elutasító kormányban. Arra sem tért ki, hogy ha a magyar jogszabályok nem képesek megvédeni egy minisztert, vajon mit remélhet egy átlagos életet élő családanya. Akármi történt is a házasságában, az Orbán-rezsim védelmében bevállalt politikai szereplése jelentős mértékben erősítette a már korábban is általánosan elfogadott sztereotípiát, miszerint a nők az erőszak vádját csak eszközként használják a volt partnereik ellen. Részben a megszólalása körülményei, részben pedig az a tény, hogy a tévészereplése pillanatában teljesen hitelét vesztett politikai szereplő volt, nem hozta meg a kormány propagandagépezete által remélt eredményt. A politikai elemzők, újságírók és más fajsúlyos közéleti szereplők egész sora igyekezett azzal távol tartani magától az exminiszter kapcsolati erőszakról szóló történetét, hogy az nem a nagyközönségre, csak a vitás felekre tartozik. Amellett, hogy az egyébként valóban átalakításra szoruló jogszabályokat Varga aktív miniszterként úgy módosította, hogy azok még kevésbé védjék az áldozatokat, bulvárszereplésével visszataszította az ország nyilvánosságát a tudományos módszertan segítségével utoljára az 1990-es években megszondázott állapotba: ami a családban történik, annak ott is van a helye.

A magyarországi nőpolitika társadalmi keretei

A Fidesz két legismertebb női politikusát nem az erkölcsi érzékük mondatta le a pozícióikról, hanem a hirtelen és váratlanul felhorgadó népharag. A kegyelmi botrány kibontakozását követően néhány népszerű magyarországi influenszer pár nap alatt 150 ezres tömeget szervezett a főváros utcáira, amit több vidéki nagyvárosban is szimpátiatüntetés erősített. Az utcára özönlő tömeg hangulata a Rákosi-féle kommunista diktatúra legnagyobb visszhangot kiváltó koncepciós perének áldozata, az 1949-ben kivégzett Rajk László 1956-os, százezres tömeg részvételével megrendezett újratemetésének hangulatát idézte. A polypore államot építő Orbán-rendszer prominensei azonban tisztában vannak

azzal, hogy az utcákat elborító százezreknek csak akkor van súlya, ha a düh a szavazófülkékben is képes forradalmat szítani. Magyarországon ugyanis a második világháborút követően csakis a választások váltottak rendszert.

Az Orbán Viktornak és kormányának rendszerváltó, vagyis alkotmányozó többséget biztosító 2010-es választás után, a hatalomra került új politikai elit nemcsak a nőknek, hanem az egész magyar társadalomnak klasszikus tekintélyelvű alkut ajánlott. Ráadásul olyat, amit a magyarok jelentős része amúgy is jól ismert a Kádár-korszakból. A hosszú távú politikai és gazdasági hatalomért cserébe viszonylagos anyagi jólétet ajánlottak, amit jelentős részben európai uniós forrásokból terveztek finanszírozni. A magyar társadalom nagy része ezt az ajánlatot jól láthatóan elfogadta: a politika és a politizálás, valamint az aktivizmus széles rétegekben szitokszóvá vált, egyúttal egy szűk csoportnak rendkívül jól fizető kiváltságává lépett elő. Több egymást követő országos és nemzetközi közéleti botrány mutatott rá, hogy szavazók milliói hajlandóak az életszínvonaluk növekedése fejében elnézni, hogy a politikusok és a közvetlen köreik megszegik a társadalmi normákat mind a gazdasági életben, mind a magánéletükben. Emiatt tehetett nagyon rövid idő alatt elképzelhetetlenül mesés vagyonra szert Orbán Viktor veje, Tiborcz István, falubeli szomszédja, Mészáros Lőrinc, a miniszterelnök iskolatársairól és egyéb rokonairól nem is beszélve. Noha a Fidesznek is kellett áldozatokat hoznia, a társadalom elnézte a politikusok erkölcsi botlásait is. Így maradhatott sértetlen a politikai vezetés hatalma az adófizetők pénzén prostituáltakkal luxusjachtozó Borkai Zsolt, valamint a covid-járvány miatti karantén időszakában melegorgiákra járó Szájer József botrányai ellenére. A társadalom cserébe azt remélte, hogy a kormány biztosítja az életszínvonal folyamatos növekedését és a jól működő állami ellátórendszereket. Mostanra azonban kiderült, hogy a kassza kiürült, és az Orbán-kormány hiányosságait csak az arcátlan propaganda és az egyre nyilvánvalóbb elnyomás képes palástolni. Ahogy fogy a pénz, úgy szűkül egyre jobban a politikai elit is.

Nincs már tér arra, hogy újabb szereplők kerüljenek közel a húsos fazékhoz, látványosabbá vált a pozícióharc a NER korábbi haszonélvezői között is. Bár arra korábban is volt példa, hogy Orbán Viktor kapcsolata megromlott egy-egy szereplővel, akár a legbizalmasabb belső köréből is, nyílt és szisztematikus rendszerkritikát, hónapokon, éveken át tartó, egyre elmérgesedő viszályt senki nem vállalt a miniszterelnökkel szemben. Ezt az alkut rúgta fel Magyar Péter, Varga Judit volt férje. Addig példátlan, ma már tudható, hogy politikai ambícióktól fűtött kiállásával Magyar visszaigazolta, amit 2010 óta csak a még független szerkesztőségekben dolgozó újságírók oknyomozó munkája nyomán lehetett sejteni: másfél évtized alatt a fél ország a miniszterelnök családjának és legközelebbi barátainak a tulajdonává vált. Az viszont Magyar fellépése óta sem derült ki, milyen demokratikus alternatívát lehet felkínálni egy olyan állami berendezkedésben, amely a teljes állami intézményrendszert, a politikai nyelvet, az ideológiai diskurzust és a nemzeti értékeket egyaránt leuralta és kiüresítette, a szakpolitikai értelemben a nők és a férfiak társadalomban elfoglalt helyét leíró gender fogalmát pedig szitokszóvá degradálta.

Mindeközben a magyar határokon belül a 15 éve regnáló miniszterelnök sikeresen kommunikálta, hogy a kormány jogszerűen működik. Ez azért lehet így, mert a rendeleti kormányzást, valamint a kétharmados parlamenti többségét gátlástalanul kiaknázó Fidesz–KDNP attól sem riad vissza, hogy a nemzetközi joggal szembemenő jogszabályokat és törvényeket teszteljen a magyar társadalmon. Ezt többnyire a szuverenitásvédelemre vagy a gyermekvédelemre hivatkozva teszi. Sokadik kísérlete volt erre az a 2025 márciusában egy fideszes képviselő által benyújtott, majd rohamtempóban elfogadott törvénymódosítás is, amely szerint „tilos az olyan gyűlés megtartása, amely a gyermekek védelméről szóló törvényben meghatározott tilalmat sért". A gyülekezési jog korlátozására vonatkozó módosítással a kormány – legalábbis első körben – a szexuális kisebbségek melletti legismertebb globális kiállás, a Pride budapesti megrendezését kívánta keresztülhúzni. Csakhogy ezúttal a 15 éve hatalmon lévő kormány elszámította magát: a jogkorlátozás komoly ellenállást szült a fővárosban és sok vidéki nagyvárosban egyaránt. Budapesten több százezres tömeg gyűlt össze az ellenzéki főpolgármester, Karácsony

Gergely hívására, aki a fideszes rutint is megszégyenítő jogi ügyeskedéssel elérte, hogy a szivárványos felvonulás ne essen a rendőrségi tiltás hatálya alá. A Pride-ra érkezők jelentős része korábban a közelébe sem ment a melegjogi felvonulásnak. A kormány pedig vette a jelzést: bár korábban több fideszes potentát ezzel fenyegetőzött, a békésen vonulók ellen végül nem indítottak szabálysértési eljárásokat.

A fő cél vélhetően eleve nem is az volt, hogy betartassák a nyilvánvalóan EU-jog-ellenes törvényt. Komoly politikai tőkét remélhetnek viszont attól, hogy megkérdőjelezik a jogállamisági kereteket, és ellenségképek felmutatásával kedveskednek a szélsőjobboldali szavazóknak. Ezzel párhuzamosan mindeddig sikeresen keretezték a közel 40 éve a politikai fősodorba tartozó, egykor liberálisnak számító magyar miniszterelnököt a globális liberálisellenes elit egyik, ha nem a legfontosabb vezetőjeként. Végül, de nem utolsó sorban, a Pride és a szexuális kisebbségek ügye ideálisnak tűnhetett arra, hogy az alapvetően konzervatív szemléletű Magyarországon lehatárolja az ellenzéki kisebbséget a többségről. Csakhogy a 2026-os parlamenti választások előtt néhány hónappal minden független közvélemény-kutató által a legnépszerűbbnek mért ellenzéki politikus, Magyar Péter távol tartotta magát a szexuális kisebbségek ügyétől. Olyannyira, hogy a közvélemény szinte semmit nem tud a 2024 májusától a Tisza pártot vezető exfideszes politikus szexuális kisebbségekkel szembeni politikai meggyőződéséről.

E kézirat 2025. augusztusi lezárásáig a Tisza párt vezetője a női szavazók megszólítására sem állt elő semmilyen határozott tervvel. Ennek ellenére 2025. augusztus 20-án, a magyar államalapítás ünnepén egy olyan programot jelentett be, melynek első vállalása, hogy 2050-ig ismét 10 millió fölé emelné a magyarság létszámát a Kárpát-medencében. Nehéz nem észrevenni a párhuzamot Kövér László házelnök harmadik fejezetben említett óhajával, miszerint a nők önként vállalt küldetése az kellene, hogy legyen, hogy teleszülik a hazát. Magyar ráadásul a szent célért mindeddig még csak különösebb gesztusokat sem tett a nők felé. Ez rá és pártjára nézve rendkívül kockázatos lehet annak fényében, hogy Orbán Viktor a választási kampányt azzal rúgta be, hogy – a családbarátság jegyében – élethosszig

tartó jövedelemadó-mentességet ígért a két- és háromgyerekes anyáknak. A nemzetközi példák Lengyelországtól Brazíliáig azt mutatják, hogy az illiberális pártokat csak a női szavazók sikeres mobilizálásával tudták legyőzni vagy akár megszorongatni a gyakran manipulált választási rendszerben.

Nem tudni azonban, hogy az osztogatásra minden gazdasági racionalitás ellenére is elszánt kormánypárt meg tudja-e fordítani a számára kedvezőtlen trendet, miközben alig másfél évvel a 2024 februárjában kirobbant, Magyar Péter politikai geneziséül szolgáló kegyelmi botrány után egyre-másra dőlnek ki a csontvázak a NER szekrényéből. Alig másfél évvel azután, hogy Varga Judit igazságügyi miniszternek és Novák Katalin köztársasági elnöknek az állásába került, hogy aláírták egy állami gondozásban élő gyerekekre vadászó predátor segítőjének kegyelmi kérvényét, kiderült, hogy egy korábban a Fidesz színeiben polgármesterjelöltként is induló minisztériumi főosztályvezető annak ellenére terjesztett fel egy férfit az egyik budapesti javítóintézet élére, hogy korábbi, ugyancsak a gyermekvédelemben dolgozó munkatársai és felettesei több ízben tettek feljelentést ellene, mert sorozatban követett el szexuális visszaéléseket a rábízott kiskorúakkal szemben. A férfival szemben, több évig tartó huzavona után, 2009-ben fegyelmi eljárást is indított a területi gyermekvédelmi szakszolgálat. Egy évvel később azonban, a Fidesz hatalomra kerülését követően rehabilitálták, majd gyorsan felívelő karrierje során többször is kitüntették. Mígnem 2025-ben azért tartóztatták le, mert a korábban állami gondozott gyerekként a felügyelete alatt élő élettársával az általa vezetett intézet kiskorú lakóit szexuálisan kizsákmányolták és prostituáltként futtatták.

A kötetben tárgyalt bűnügyi és polgári jogi esetek a napnál is világosabban jelzik a korrupción és az urambátyám viszonyon alapuló NER működésének a visszásságait, valamint az állampolgárok, köztük is elsősorban a nők és a gyerekek életére gyakorolt negatív hatásait. A magyar választópolgárok nagy tömegei néztek viszont félre mindaddig, amíg az Orbán-kormány – elsősorban az Európai Unióból jó ideig számolatlanul az országba ömlő eurómilliárdok jóvoltából – úgy tartotta fenn a rendszerét, hogy közben az átlagos állampolgárok

tömegei érezhették úgy, hogy jobban élnek, mint négy, nyolc, tizenkét éve. A budapesti Pride melletti kiállás korántsem jelenti azt, hogy a magyarok többsége olyannyira fontosnak tartaná a szexuális kisebbségek jogait, hogy azért hajlandó legyen az ország vezetőivel konfliktust vállalni. A főváros utcáit ellepő tömeg inkább volt a megállíthatatlanul romló életszínvonal tünete. A változásra való igény mégis bizakodásra adhat okot: a keresztény-konzervatív ideológiával győzedelmeskedő politikai erők nemcsak Magyarországon mutatják a gyengeség jeleit: Szlovéniában alig hat hónap alatt kiépült egy demokratikus mozgalom, amely megbuktatta Orbán szövetségesét. Lengyelországban a fiatalok, a nők és a velük szimpatizáló szavazók ugyancsak léket ütöttek a jobboldali populista kormányon, még ha két évvel később a lengyel választópolgárok inkább a Jog és Igazságosság (PiS) által támogatott köztársasági elnököt juttatták a hatalomba. Ennek elsődleges okát sokan abban látják, hogy a már lebontott demokratikus keretek visszaépítésének épp a jogállamisághoz való ragaszkodás volt a legfőbb gátja, így a lengyel választók elégedetlenek voltak a demokratikus erők teljesítményével. Magyarország kísértetiesen hasonló helyzetben találhatja magát a 2026-os választásokat követően. A helyzetet pedig tovább bonyolíthatja, hogy Magyar Péter és pártja, a Tisza párt feltűnése a 2024-es európai parlamenti választásokon nem a kormányt, hanem a baloldali és a liberális értékeket képviselő pártokat söpörte el. Az új reménység színrelépése után mára jóformán csak populista politikai tömörülések maradtak állva.

FÜGGELÉK I.

AZ ORBÁNI NÉPOLITIKA SZEMSZÖGÉBŐL FONTOS TÖRVÉNYMÓDOSÍTÁSOK A 2010-ES KORMÁNYVÁLTÁS ÉS 2025 ÁPRILISA KÖZÖTT

2010. december 21. Új sajtótörvény, amely egyebek mellett azt tartalmazza, hogy a hírhez nem fűzhető vélemény. Szigorít továbbá azon, ahogy az újságírók a forrásaiktól idézhetnek, törvényileg előírva a visszaküldési kötelezettséget.

2011. április 25. A Magyar Köztársaság Alkotmánya helyett hatályba lép Magyarország Alaptörvénye. A később zsinórban négy ciklusban alkotmányozó többséget élvező Fidesz–KDNP ezt az Alaptörvényt könyvünk megírásáig tizenöt alkalommal, utoljára 2025. április 14-én módosította.

2011. július 19. Törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról. A törvény értelmében létrejött az egészségbiztosítási jogviszonyt létrehozó, nyugdíjra is jogosító közfoglalkoztatási jogviszony, ami majdhogynem egyik pillanatról a másikra szinte teljes mértékben felszámolta a magyarországi munkanélküliséget és jóval az európai uniós átlag fölé emelte a nők foglalkoztatottsági arányát.

2012. január 1. Az új A munka törvénykönyve évekre befagyasztotta a béreket, csökkentette a munkanélküli segélyt és a rokkantsági járadék jogosultsági körét. Kiterjesztette a közmunkát, és a juttatások rendszerét diszkrecionális módon osztható politikai fegyverré tette. Ennek tipikus példája volt a nagycsaládosok adómentessége, amellyel párhuzamosan az egy vagy két gyereket nevelők bére a korábbi adókedvezmények kivezetése miatt nominálisan és reálértéken is csökkent.

2013. december 15. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi törvény módosítása, a nevelőszülői foglalkoztatotti jogviszony bevezetése.

2016. február 10. Lakáscélú állami támogatásokról (CSOK) döntő kormányrendelet, amely vállalt gyerekek után nyújt kedvezményes hitelt és vissza nem térítendő támogatást házastársaknak. A támogatás összege a vállalt gyermekek számával nőtt. Az eredeti feltételek azokat sem zárták ki, akik már meglévő gyerekkel pályáztak, de a házaspároknak vállalniuk kellett, hogy legalább tíz évig életvitelszerűen élnek az így vásárolt ingatlanban. A támogatást az alapszabály szerint a két éve folyamatos társadalombiztosítási jogviszonnyal rendelkezők vehetik igénybe.

2019. január 1. A Fidesz–KDNP-koalíciónak harmadjára is kétharmados parlamenti többséget biztosító 2018-as országgyűlési választások után közvetlenül benyújtott és elfogadott túlóratörvény, avagy a nyilvánosságban rabszolgatörvénynek is nevezett jogszabály. A munkavállalókkal szemben a multinacionális nagyvállalatoknak kedvező törvény 250-ről 400-ra növelte a maximálisan kiadható túlórák számát. Bevezetését heteken át tartó – eredménytelen – tüntetéssorozat kísérte.

2019. március 22. Kormányrendelet a babaváró hitelről, amely állami kamattámogatással nyújtott szabadon felhasználható 10 millió forintos hitelt azoknak a házaspároknak, akik vállalták, hogy öt éven belül gyermekük születik. Az államilag támogatott hitel konstrukcióján 2024-ben például úgy szigorítottak, hogy a házaspár azóta csak akkor folyamodhat a kedvezményes hitelért, ha a gyermek még a nő 35. életévének betöltése előtt megszületik.

2020. október 14. Törvény az egészségügyi szolgáltatási jogviszonyról, amely büntethetővé teszi a hálapénz nyújtását és elfogadását az egészségügyi intézményekben, ám ennek kereteit úgy határozta meg, hogy az egészségügyi korrupcióval leginkább fertőzött szülészeti és nőgyógyászati szolgáltatások

gazdasági kifehérítése a nők egészségügyi szolgáltatáshoz való hozzáférésének a rovására történt.

2020. december 22. Az Alaptörvény kilencedik módosítása szerint „Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi."

2020-2021. Az egészségbiztosításról szóló 1997-es törvény módosításai több lépcsőben lehetővé teszik, hogy a gyermekgondozási díjra jogosultak is teljes munkaidőben vállalhassanak munkát, valamint azt, hogy a gyermekgondozási díjat a nagyszülő vegye igénybe.

2021. május 27. Lex NGO II, avagy a közélet befolyásolására alkalmas tevékenységet végző civil szervezetek átláthatóságáról szóló törvény, amely hatályon kívül helyezte a 2017-es Lex NGO-ként emlegetett, az európai bíróság által jogerősen elítélt civiltörvényt. Az illiberális kormány úgy „tett eleget" az uniós bíróság határozatának, hogy 2021-ben egy rendelettel teljesen eltörölte a névtelen adományozás lehetőségét, és kötelezte a civil szervezeteket arra, hogy minden befolyó támogatás esetében név szerint jelentsék az adományozót az állami hivataloknak.

2021. június 15. A pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló salátatörvény mind a Polgári, mind a Büntető törvénykönyv számos paragrafusát, valamint az Alaptörvényt is módosította. A kormány a törvényt

gyermekvédelmi törvénynek nevezi, miközben ez a jogszabály összemosta a pedofíliát a homoszexualitással, és ezzel lehetetlenné tette, hogy homoszexuális párok is fogadhassanak örökbe gyereket Magyarországon.

2022. február 1. Új gyermekvédelmi törvény, amely a kormány kommunikációja szerint a pedofil bűnelkövetők elleni fellépést hivatott szigorítani. A jogszabály azonban számos módon összemossa a szexuális kisebbségekkel és a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni fellépést. Egyúttal ellehetetleníti, hogy az iskolák saját hatáskörben döntsenek a gyerekek számára az intézményben hozzáférhető szexuális felvilágosításról.

2022. szeptember 12. Az illiberális kormány az úgynevezett „szívhangrendeletben" kötelezővé teszi, hogy a terhességmegszakítást kérvényező nőknek a két kötelező tanácsadás mellett egy harmadik orvosi vizsgálaton is részt kell venniük, ahol kötelezően meg kell hallgatniuk az embrió hatodik terhességi héttől hallható „szívhangját". A rendelet életbe léptetését követő négy hónapban tíz év után először nőtt az abortuszok száma Magyarországon.

2022. november 22. Magyarország biztonságát szolgáló egyes törvények módosításáról szóló salátatörvény. Magában foglalja az 1993-as szociális törvény kiterjedt módosítását. A módosított törvény értelmében „mindenki önmagáért felelős", és ha mégsem tud önmagáért felelősséget vállalni, a gondoskodási sorban elsőként a rokonainak, másodsorban a lakóhelyéül szolgáló önkormányzatnak kell felelősséget vállalnia, és csak ezen szereplők után lép be a gondoskodási sorba az állam. A törvény értelmében azonban az állam a gondoskodási feladatát kiszervezheti az egyházaknak és a civil szervezeteknek.

2023. augusztus 24. A kétharmados felhatalmazással bíró illiberális kormány rendeleti úton az egészségbiztosítás hatáskörébe utalja a meddőségi kezeléseket.

2023. július 11. Kormányrendelet a falusi CSOK-ról, amely külön támogatási formaként nyílt meg azok számára, akik egyrészt vállalják, hogy akár meglévő gyerekük mellé is születnek még további gyerekeik, másrészt a kormány által kijelölt kistelepüléseken élnek életvitelszerűen.

2023. november 30. Kormányrendelet a CSOK Plusz hitelprogramról, amely részben felváltotta, részben szigorította a 2016-ban bevezetett CSOK-programot.

2025. április 14. A tizenötödik alaptörvény-módosítás értelmében „az ember férfi vagy nő". Ezzel egészült ki az Alaptörvénybe a kilencedik módosításakor, 2020 decemberében bekerült tétel, miszerint „az anya nő, az apa férfi". A törvénymódosítás vitája egyebek mellett arról is szólt, hogy az Alaptörvénybe bekerüljön-e, hogy „a teremtés sorrendjében". Ha megszavazták volna, a 2020-as sorrend is megváltozott volna. Ez a kiegészítés végül a hatályos Alaptörvény végső megfogalmazásába nem került bele.

FÜGGELÉK II.

STATISZTIKAI ADATOK

Az Európai Unió tagállamai nemi egyenlőségi indexének változása 2013 és 2024 között

(Forrás: EIGE)

	2013 (első mérés)	2019	2024
Svédország (SE)	80,1	83,6	82,0
Dánia (DK)	75,2	77,5	78,8
Hollandia (NL)	74,0	72,1	78,8
Spanyolország (ES)	66,4	70,1	76,7
Belgium (BE)	69,3	71,1	76,1
Franciaország (FR)	67,5	74,6	76,1
Luxemburg (LU)	61,2	69,2	75,4
Finnország (FI)	73,1	68,3	74,5
Írország (IE)	65,4	71,3	73,4
Németország (DE)	62,6	66,9	72,0
Ausztria (AT)	58,7	65,3	71,7
EU	**63,1**	**66,9**	**71,0**
Szlovénia (SI)	62,7	68,3	70,1
Málta (MT)	54,4	62,5	70,1
Olaszország (IT)	53,3	63,0	69,2
Portugália (PT)	53,7	59,9	68,6
Litvánia (LT)	54,9	55,5	65,8
Bulgária (BG)	55,0	58,8	64,5
Lengyelország (PL)	55,5	55,2	63,4
Lettország (LV)	55,2	59,7	62,6
Ciprus (CY)	49,0	56,3	60,9
Észtország (EE)	53,4	59,8	60,8
Csehország (CZ)	55,6	55,7	59,9
Szlovákia (SK)	53,0	54,1	59,9
Horvátország (HR)	52,3	55,6	59,7
Görögország (EL)	48,6	51,2	59,3
Magyarország (HU)	52,4	51,9	57,8
Románia (RO)	50,8	54,5	57,5

Partnerük vagy házastársuk által fizikai erőszaknak kitett nők aránya az uniós tagállamokban

(Forrás: Eurostat, FRA, 2021-es adatok)

	Nők, akik partner általi fizikai vagy szexuális erőszakot éltek át életük során	Nők, akik partner általi pszichés, fizikai vagy szexuális erőszakot éltek át
Magyarország	41,1	54,6
Finnország	33,8	52,6
Szlovákia	30,7	50,8
Románia	37,0	48,9
Svédország	31,0	48,2
Luxemburg	26,6	47,4
Dánia	25,7	45,0
Ciprus	30,0	44,5
Görögország	21,7	41,8
Észtország	21,8	41,2
Ausztria	17,1	37,8
Írország	22,7	35,0
Csehország	13,4	33,5
Hollandia	16,7	33,4
Németország	15,8	31,9
Belgium	17,1	31,3
Litvánia	16,6	30,7
Franciaország	17,7	30,2
Lettország	16,1	30,1
Spanyolország	14,4	28,6
Horvátország	12,7	28,1
Szlovénia	13,4	27,9
Málta	14,6	26,0
Olaszország	13,6	25,9
Portugália	10,3	22,5
Bulgária	9,3	20,5
Lengyelország	11,2	19,6

Megjegyzések:

A statisztikai adatok alapja önbevallásos kérdőív, annak minden torzító hatásával együtt:

1. Egyes országok esetében (például Dánia, Svédország, Finnország) a magas bántalmazási arányt magyarázhatja az átlagosnál lényegesen magasabb társadalmi érzékenység.
2. Előfordulhat, hogy egyes országoknál (például Lengyelország, Bulgária) az alacsony bántalmazási arányt magyarázhatja egyes bántalmazási formák (például a pszichés bántalmazás) magasabb társadalmi elfogadottsága, vagy az azzal szembeni érzéketlenség.
3. Az egyes európai uniós tagállamokban az adatgyűjtési technikák és a válaszadási hajlandóság eltérhet, ami eredményezheti az adatok összehasonlíthatóságának a korlátait.
4. Magyarországon a társadalmi érzékenység a kapcsolati erőszakkal szemben kifejezetten alacsony, egyes bántalmazási formák elfogadottsága pedig meglehetősen magas, így különösen figyelemre méltó a kapcsolati erőszak elterjedtsége.
5. A fenti tényezők mellett érdemes figyelembe venni, hogy a kapcsolati erőszak, különösen a szexuális kényszerítésre irányuló magatartásformák hagyományosan magas látenciája miatt az adatok vélhetően alacsonyabbak a valós társadalmi elterjedtségnél.

Időmérleg adatok a 15–74 éves lakosság körében (utolsó adatfelvétel 2009/2010) (perc/nap)

(Forrás: KSH)

	Férfiak		Nők	
	1999/2000	2009/2010	1999/2000	2009/2010
Alvás, evés, higiénia	682	717	683	710
Szabad időtöltés	304	289	257	245
Kereső tevékenység	262	219	171	148
Háztartási munka	65	78	186	183
Közlekedés	65	72	55	61
Tanulás, önképzés	34	30	33	28
Gyermekgondozás	12	18	28	41
Vásárlás, ügyintézés	17	17	26	24

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya nemek szerint

(Forrás: KSH)

	Férfi		Nő	
	18–64 év	65+	18–64 év	65+
2015	27,7	12,7	29,9	19,8
2016	25,3	15,3	26,6	20
2017	20,4	11,3	21	17,2
2018	19,3	12,9	20,5	19
2019	18,3	19,1	18,6	21,1
2020	17,7	16,9	18,7	21,8
2021	17,7	15,3	19,1	20,4
2022	17,7	15,9	18,1	24,7
2023	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
2024	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

A magyar lakosság fizetetlen munkára vonatkozó elvárásai pártpreferencia szerint

(Forrás: Republicon Intézet, 2020)

	Állítás: A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekkel kell foglalkoznia. Egyetértők aránya nemek és pártpreferencia szerint (százalékban):			
	Egyetértek	Nem értek egyet	Is-is	Nem válaszolt
Összes válaszadó	39	31	29	1
Női válaszadók	37	34	28	1
Momentum	43	28	29	0
Fidesz–KDNP	42	31	27	0
Párbeszéd	42	34	14	10
MSZP	38	32	30	0
Jobbik	38	33	29	0
DK	36	37	27	0
LMP	31	34	35	0

Megjegyzések:

Első táblázat:

1. A KSH nem mérte külön az idősgondozásra fordított időt.
2. A táblázatból még így is szembetűnő, hogy a nők a pénzkereső tevékenység és a szabadidő rovására töltötték a legtöbb időt háztartási munkával.

Második táblázat:

3. Különösen a 65+ korosztályban látványos, hogy a nők, részben a „családi adókedvezmények" következtében jelentős anyagi hátrányt szenvednek a férfiakhoz képest.

Harmadik táblázat:

4. Figyelemre méltó, hogy a legnagyobb arányban a nők is egyetértettek az állítással, miszerint a fizetetlen munkát a nők feladata elvégezni.
5. A legmeglepőbb, hogy a magát leginkább a liberális fiatalok pártjaként meghatározó Momentum szavazói értettek egyet az állítással a legmagasabb arányban.
6. A legkevésbé pedig a 2025-ig a Gyurcsány Ferenc által vezetett DK szavazói értettek egyet a fizetetlen munkát a nőkre hárító állítással.

Emberkereskedelemből és prostitúcióból származó összes pénzforgalom

(A becsült adatok forrása: IMF, 2011, azóta nincs adat)

	Pénzforgalom forintban (millió forint)	Pénzforgalom euróban (millió euró)
Utcai prostitúció	28 530	72
Call-girl szolgáltatás	19 800	50
Internetes szexkamera	16 200	41
Lakásban futtatás	15 810	40
Szexszolgáltatás hotelben	13 560	34
Éttermi futtatás	12 240	31
Film és fotó	6 967	17
Illegális filmek és fotók	5 490	14
Eszkortszolgáltatás	5 346	13
Összesen	123 943	312

Nők aránya a nemzeti parlamentben

(Forrás: EIGE, GSD)

	1999	2005	2010	2015	2020	2025
Finnország	37,0	38,2	39,5	41,5	46,0	45,5
Dánia	37,4	40,2	37,6	37,4	39,7	44,7
Svédország	42,7	48,9	45,6	43,6	49,6	44,1
Belgium	23,3	35,9	38,8	41,4	43,3	44,0
Spanyolország	22,0	31,0	34,6	39,9	42,2	43,7
Hollandia	36,0	35,4	38,7	36,9	32,9	38,7
Ausztria	27,9	31,4	29,4	30,5	39,8	38,3
Franciaország	10,9	15,9	20,4	26,3	38,6	36,7
Portugália	13,9	25,3	30,4	34,3	39,5	35,7
Luxemburg	16,7	20,7	20,0	28,3	31,7	35,0
Horvátország			24,8	25,2	31,1	34,0
Olaszország	11,4	10,7	20,2	30.2	35,6	33,9
EU-átlag	**22,2**	**21,9**	**24,0**	**28,2**	**32,7**	**33,2**
Lettország		21,2	19,0	17,0	39,0	33,0
Németország	31,1	30,0	31,5	36,2	31,4	32,5
Szlovénia		11,7	11,7	26,2	21,4	30,0
Írország	12,0	14,3	15,5	20,1	27,3	30,0
Észtország		18,0	22,8	25,7	29,7	29,7
Lengyelország		21,1	17,5	24,6	27,7	29,2
Málta		9,4	8,7	13,0	13,4	29,1
Litvánia		22,9	19,1	24,1	26,2	26,2
Bulgária		21,3	22,1	19,6	27,1	25,0
Csehország		14,7	20,7	19,6	20,4	24,2
Szlovákia		17,4	16,0	20,0	22,7	23,3
Görögország	6,7	13,0	17,0	19,7	21,7	23,3
Románia		10,7	9,8	12,1	20,0	22,0
Magyarország		8,8	8,8	10,1	12,6	15,2
Ciprus		16,4	12,5	12,5	22,2	14,3

Miniszterek férfi-női aránya százalékban az EU-tagállamokban

(Forrás: EIGE, GSD)

	2005		2010		2015		2020		2025	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Finno.	52,9	47,1	45,0	55,0	64,3	35,7	42,1	57,9	36,8	63,2
Franciao.	82,4	17,6	65,8	34,2	51,5	48,5	48,8	51,2	50,0	50,0
Spanyolo.	50,0	50,0	50,0	50,0	71,4	28,6	52,2	47,8	52,2	47,8
Svédo.	50,0	50,0	54,4	45,6	50,0	50,0	47,8	52,2	54,2	45,8
Németo.	71,4	28,6	62,5	47,5	62,5	37,5	56,3	43,7	55,6	44,4
Hollandia	68,8	31,2	75,0	25,0	61,5	38,5	56,3	43,7	56,3	43,7
Ausztria	45,5	54,5	57,1	42,9	71,4	28,6	46,7	53,3	57,1	42,9
Letto.	76,5	23,5	78,6	21,4	71,4	28,6	76,9	23,1	60,0	40,0
Portugália	87,5	12,5	70,6	29,4	77,8	22,2	60,0	40,0	61,1	38,9
Dánia	72,2	27,8	52,6	47,4	70,6	29,4	65,0	35,0	64,0	36,0
Luxemburg	84,6	15,4	73,3	26,7	73,3	26,7	70,6	29,4	66,7	33,3
Lengyelo.	85,7	14,3	75,0	25,0	75,0	25,0	95,0	5,0	66,7	33,3
Szlovénia	93,3	6,7	73,7	26,3	52,9	47,1	82,4	17,6	68,2	31,8
Észtó.	83,3	16,7	92,3	7,7	86,7	13,3	86,7	13,3	69,2	30,8
EU-átlag	**78,4**	**21,6**	**73,2**	**26,8**	**72,6**	**27,4**	**68,1**	**31,9**	**69,6**	**30,4**
Olaszo.	95,7	4,3	78,3	21,7	62,5	37,5	65,2	34,8	72,0	28,0
Belgium	76,9	23,1	66,7	33,3	71,4	28,6	46,7	53,3	73,3	26,7
Litvánia	84,6	15,4	86,7	13,3	73,3	26,7	93,3	6,7	73,3	26,7
Görögo.	94,1	5,9	83,3	16,7	100,0	0,0	91,3	8,7	78,3	21,7
Íro.	78,6	21,4	80,0	20,0	73,3	26,7	73,3	26,7	80,0	20,0
Horváto.			84,2	15,8	85,7	14,3	72,2	27,8	83,3	16,7
Ciprus	100,0	0,0	83,3	16,7	91,7	8,3	75,0	25,0	83,3	16,7
Málta	84,6	15,4	77,8	22,2	93,3	6,7	94,4	5,6	88,2	11,8
Szlovákia	93,3	6,7	85,7	14,3	100,0	0,0	81,3	18,7	88,2	11,8
Románia	80,0	20,0	88,2	11,8	65,0	35,0	83,3	16,7	88.9	11,1
Cseho.	90,5	9,5	100,0	0,0	82,4	17,6	71,4	28,6	94,1	5,9
Bulgária	68,4	31,6	83,3	16,7	65,0	35,0	63,2	36,8	95,2	4,8
Magyaro.	88,2	11,8	100,0	0,0	100,0	0,0	80,0	20,0	100,0	0,0

Tartós egészségügyi ellátás GDP-arányos kiadásai az EU-tagállamokban (Forrás: Eurostat)

	2012	2015	2018	2021
Hollandia	2,96	2,71	2,71	3,08
Svédország	2,87	2,88	2,91	2,83
Németország	1,71	1,84	2,17	2,48
Belgium	2,19	2,48	2,71	2,34
Dánia	2,25	2,21	2,18	2,10
Franciaország	1,67	1,75	1,75	1,91
EU-átlag		1,52	1,61	1,74
Málta		1,35	1,66	1,72
Finnország	2,05	1,75	1,56	1,69
Ausztria	1,49	1,54	1,53	1,60
Írország	2,35	1,62	1,50	1,39
Luxemburg	0,97	0.97	0,99	1,04
Csehország	0,86	0,88	0,99	1,20
Szlovénia		0,84	0,79	1,03
Olaszország	0,91	0,92	0,92	0,91
Spanyolország	0,87	0,85	0,86	0,95
Észtország	0,53	0,61	0,61	0,70
Litvánia	0,48	0,56	0,53	0,53
Portugália	0,37	0,43	0,45	0,52
Lengyelország		0,37	0,39	0,52
Lettország		0,30	0,29	0,33
Ciprus	0,25	0,32	0,30	0,31
Románia	0,25	0,29	0,31	0,33
Magyarország	0,27	0,28	0,26	0,29
Bulgária	0,01	0,01	0,01	0,28
Horvátország		0,22	0,21	0,21
Görögország	0,09	0,10	0,17	0,15
Szlovákia	0,02	0,02	0,03	0,03

Várható élettartam és egészséges évek száma nemek szerint (2022) (Forrás: Eurostat)

	Nők		Férfiak	
	Várható élettartam	Egészséges évek	Várható élettartam	Egészséges évek
Spanyolország	85,9	60,6	80,5	61,7
Luxemburg	85,2	59,4	80,8	60,7
Franciaország	85,1	65,2	79,3	63,7
Svédország	84,8	65,3	81,4	67,5
Olaszország	84,8	67,8	80,7	67,1
Málta	84,6	70,3	80,4	70,1
Portugália	84,5	58,0	78,9	60,2
Írország	84,2	66,8	80,9	65,2
Szlovénia	84,1	68,5	78,6	65,0
Belgium	83,9	63,3	79,7	64,1
Finnország	83,9	56,6	78,7	59,3
Ausztria	83,6	61,3	79,1	60,6
Ciprus	83,4	66,3	79,7	65,7
Görögország	83,4	67,8	78,3	66,2
EU-átlag	**83,5**	**62,8**	**77,9**	**62,4**
Dánia	83,2	54,6	79,5	57,1
Hollandia	83,1	56,3	80,2	60,6
Németország	83,0	61,2	78,3	60,9
Észtország	82,3	60,6	73,6	58,0
Csehország	81,9	62,4	76,1	61,2
Lengyelország	81,1	64,1	73,4	60,8
Horvátország	80,8	61,5	74,6	59,0
Szlovákia	80,5	58,0	73,6	56,6
Litvánia	80,1	62,3	71,4	58,2
Lettország	79,4	55,4	69,4	53,0
Magyarország	79,3	63,9	72,6	61,3
Románia	79,2	59,3	71,3	58,7
Bulgária	77,9	68,9	70,6	64,5

Foglalkoztatási ráta nemek szerinti bontásban 2009 és 2024 között a 15–74 éves korosztályban (%) Nők

(Forrás: KSH)

	Általános iskolánál kevesebb	Általános iskola 8 osztály	Középfok szakma	Középfok érettségi	Középfok érettségi és szakma	Felsőfok alap-képzés	Felsőfok mester-képzés
2009	3,7	19,0	56,8	42,5	62,2	76,7	76,3
2010	6,5	19,2	57,6	41,3	61,6	76,0	76,8
2011	5,4	18,8	56,6	41,4	60,8	75,8	77,6
2012	5,6	18,5	56,3	42,9	60,9	75,8	77,1
2013	7,6	19,1	55,4	43,5	60,7	74,8	79,9
2014	9,2	22,1	57,1	45,0	62,4	75,2	78,3
2015	10,6	23,5	58,0	48,1	63,4	75,6	80,5
2016	15,7	26,1	58,1	51,3	65,2	77,7	81,7
2017	16,5	28,0	58	51,5	65,5	76,5	81,4
2018	16,5	28,0	59,6	51,6	65,5	76,5	82,7
2019	18,4	27,5	60,6	53,1	64,3	76,2	81,0
2020	18,0	27,1	58,4	54,1	62,9	74,4	80,6
2021	19,2	27,2	57,7	53,0	64,4	74,9	81,5
2022	21,0	27,6	57,5	55,0	65,3	75,9	84,3
2023	18,1	28,0	58,3	54,6	66,0	75,1	84,7
2024	17,6	27,5	57,0	55,8	67,2	76,4	85,3

Foglalkoztatási ráta nemek szerinti bontásban 2009 és 2024 között a 15–74 éves korosztályban (%) Férfiak

(Forrás: KSH)

	Általános iskolánál kevesebb	Általános iskola 8 osztály	Középfok szakma	Középfok érettségi	Középfok érettségi és szakma	Felsőfok alap-képzés	Felsőfok mester-képzés
2009	8,8	24,0	68,1	41,5	68,8	74,3	76,3
2010	10,7	23,6	65,6	41,0	67,5	73,2	75,3
2011	9,7	24,7	65,2	42,7	67,3	75,0	77,0
2012	12,7	25,6	64,7	42,4	67,8	75,5	76,8
2013	13,3	26,5	65,7	45,5	70,1	75,3	77,7
2014	15,4	31,6	68,2	50,1	73,4	75,4	79,5
2015	21,0	35,1	69,0	52,3	74,6	78,1	80,9
2016	20,5	38,1	70,8	58,3	75,9	80,5	80,8
2017	19,5	40,5	72,3	59,2	77,3	80,6	82,4
2018	20,2	42,5	73,4	60,8	76,8	78,9	84,2
2019	20,0	42,5	74,2	61,3	78,7	82,5	83,4
2020	21,6	40,7	72,8	62,3	78,0	81,5	83,2
2021	19,6	42,4	72,5	62,9	77,8	82,0	85,0
2022	23,9	40,7	72,9	64,2	79,1	83,7	86,4
2023	22,0	42,7	72,6	64,6	79,5	83,9	86,8
2024	18,9	40,9	71,9	65,5	78,7	82,8	87,0

Megjegyzések:

1. A 2018 és 2024 közötti adatokat következtetéses módszerrel számították ki, összehasonlító adatként nem értelmezhetők.
2. Az adatsorból nem derül ki, hogy mekkora a közfoglalkoztatottak aránya.
3. A nők és a férfiak foglalkoztatottsági rátája egyaránt nőtt, ami részben a rendkívül alacsony jövedelmet biztosító, az adókedvezményekre nem, vagy csak részben jogosító közfoglalkoztatási jogviszonynak köszönhető.
4. A táblázatból viszont látszik, hogy az alap- és középfokú végzettséggel rendelkezők körében a nők foglalkoztatása elmarad a férfiakétól.

Rész- és távmunkában foglalkoztatottak aránya nemek szerint a 15–64 éves korosztályban (%)

(Forrás: KSH)

	Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya nemek szerint		Távmunkában foglalkoztatottak aránya nemek szerint	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
2009	6,5	3,6	n.a.	n.a.
2010	7,1	3,7	n.a.	n.a.
2011	8,1	4,4	1,0	2,5
2012	8,8	4,3	1,4	3,7
2013	8,4	4,2	1,3	2,4
2014	7,8	4,1	1,2	2,0
2015	7,2	4,0	1,1	1,8
2016	6,4	3,1	0,8	1,4
2017	5,9	2,7	0,9	1,5
2018	5,9	2,5	1,1	1,7
2019	6,3	2,4	0,6	1,2
2020	6,8	2,8	4,2	4,2
2021	6,7	2,7	4,2	4,8
2022	6,0	2,6	3,2	4,0
2023	5,8	2,4	3,2	4,0
2024	6,1	2,6	3,8	4,4

Megjegyzések:

1. Bár a nők körében magasabb arányú a részmunkaidős foglalkoztatás, ez a foglalkoztatási forma Magyarországon nem elterjedt, részben azért, mert a részmunkaidős bér jelentős anyagi hátrányt okoz a nőknek, de a vállalatok sem támogatják ezt a munkavállalási formát.
2. Miközben elsősorban a nők munka-magánélet egyensúlyát segítene javítani, a nők lényegesen kisebb arányban dolgoznak távmunkában, mint a férfiak. Ezen a covid átmenetileg változtatott, aztán megindult a visszarendeződés.

Diplomások aránya nem és korcsoport szerint (%)

(Forrás: KSH mikrocenzus 2016)

	Férfi	Nő
20–24 éves	7	12
25–29 éves	24	36
30–39 éves	27	38
40–49 éves	21	28
50–59 éves	18	23
60–64 éves	18	18
65+	21	12

Női döntéshozók és cégvezetők aránya az EU-tagállamok legnagyobb tőzsdei vállalataiban (százalékban) *(Forrás: EIGE, GSD)*

	2012		2015		2018		2021		2024	
	man.	CEO	man.	CEO	man.	CEO	man.	CEO	man.	CEO
Svédország	19,3	3,8	23,7	7,7	23,6	7,7	25,8	7,7	30,4	3,8
Franciaország	8,4	0,0	13,1	0,0	17,0	2,8	23,6	2,8	30,2	8,3
Litvánia	11,5	4,0	18,0	8,7	28,0	11,1	28,4	15,8	28,7	22,2
Finnország	14,5	0,0	16,1	0,0	18,0	8,3	25,0	4,2	27,8	8,0
Lettország	21,9	3,2	22,2	0,0	27,3	0,0	25,0	0,0	27,3	14,3
Írország	6,5	6,5	12,3	10,5	15,5	15,8	25,0	15,0	26,7	5,3
Németország	7,2	0,0	8,4	0,0	13,8	0,0	17,8	2,7	26,4	7,5
Belgium	9,6	0,0	15,2	5,6	14,4	6,3	18,5	5,6	25,5	10,0
Málta	6,8	5,0	15,6	4,5	20,3	8,7	21,6	14,8	24,8	16,7
EU-átlag	**10,3**	**2,2**	**13,7**	**5,0**	**16,5**	**6,4**	**20,3**	**7,9**	**23,3**	**8,7**
Románia	30,5	10,0	16,3	22,2	14,7	8,3	31,6	12,5	23,1	11,8
Hollandia	6,8	10,0	12,5	4,8	17,8	5,0	18,5	10,0	22,7	10,0
Spanyolország	5,7	2,9	10,6	2,9	23,4	2,9	16,7	5,9	21,8	3,0
Görögország	5,2	0,0	12,9	4,3	17,8	4,3	20,4	4,5	21,5	4,5
Észtország	20,0	0,0	18,4	0,0	23,4	5,9	31,1	5,9	21,1	15,8
Szlovénia	17,9	0,0	22,9	10,0	24,7	20,0	20,0	10,0	21,1	15,8
Bulgária	11,5	0,0	27,1	13,3	26,5	13,3	25,4	20,0	20,4	12,5
Horvátország	16,7	4,3	22,0	4,0	20,6	5,3	14,3	19,0	19,7	20,0
Ciprus	8,6	5,3	17,6	0,0	18,2	6,3	14,7	5,6	19,7	5,6
Szlovákia	13,7	10,0	14,6	10,0	20,0	20,0	23,5	20,0	19,3	0,0
Dánia	11,2	0,0	8,3	5,6	11,0	4,3	22,5	12,5	18,9	9,1
Magyarország	**2,5**	**0,0**	**11,9**	**21,4**	**13,3**	**13,3**	**17,9**	**0,0**	**18,6**	**6,3**
Portugália	9,6	0,0	12,2	0,0	10,0	0,0	16,3	5,6	17,4	6,7
Olaszország	4,3	0,0	8,3	0,0	9,6	2,9	14,9	0,0	17,0	2,9
Lengyelország	5,0	5,3	10,5	0,0	13,0	10,0	15,6	10,5	16,2	9,5
Csehország	6,3	0,0	8,8	0,0	6,1	0,0	16,1	8,3	15,0	0,0
Ausztria	4,7	0,0	4,3	0,0	5,1	5,0	5,7	5,0	13,4	5,3
Luxemburg	10,2	0,0	7,8	11,1	12,7	0,0	4,1	0,0	10,0	0,0

(man. – manager)

Nők jövedelme az életkoruk változásával a férfiak fizetéséhez viszonyítva az EU-ban[1] (százalékban) *(Forrás: Eurostat, 2023)*

(Kiemelve a karrier szempontjából meghatározó évtizedek)

	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65+
Belgium	108,3	105,0	100,1	98,8	92,0	n.a.
Olaszország	91,7	97,3	95,6	95,5	96,7	92,3
Málta	102,0	104,3	93,4	87,5	84,0	91,4
Ciprus	95,6	91,1	93,7	85,7	74,3	70,3
Románia	97,3	97,5	93,6	99,7	103,6	119,6
Hollandia	97,9	98,3	92,6	83,4	80,8	85,7
Szlovénia	93,4	92,4	91,5	92,7	96,0	91,3
Írország	99,0	95,1	91,5	88,9	86,8	90,9
Spanyolország	99,6	97,1	91,3	89,2	87,4	66,6
Horvátország	96,1	93,6	90,6	88,7	95,2	93,6
Litvánia	86,1	90,2	89,1	90,1	94,7	95,7
Portugália	91,8	91,7	88,9	87,8	95,5	94,0
Svédország	94,6	93,0	88,3	84,7	85,8	91,4
Franciaország	107,2	94,3	88,1	85,6	78,6	82,7
Görögország	104,4	93,9	87,5	84,1	80,8	74,9
Lengyelország	93,9	91,2	86,8	90,1	105,7	95,3
Dánia	94,3	88,9	85,8	83,0	83,1	89,4
Németország	98,3	91,6	85,6	77,2	73,7	90,8
Finnország	100,5	90,4	85,1	80,9	81,3	79,7
Lettország	90,1	85,3	81,5	85,5	88,5	91,0
Szlovákia	92,3	88,1	80,7	82,3	87,6	82,4
Bulgária	93,1	83,2	79,0	85,7	97,1	108,7
Csehország	91,8	87,0	78,9	79,1	87,0	91,7
Magyarország	**92,9**	**85,0**	**77,9**	**79,9**	**85,5**	**86,8**

[1] Észtország, Luxemburg és Ausztria adatai nem közölhetők életkor szerinti bontásban.

Munkaerőpiaci részvétel nemek szerinti aránya 2024-ben az EU-tagállamokban (15–64 éves korosztályban, százalékban)

(Forrás: ILO)

	Nők	Férfiak	Teljes lakosság
Hollandia	82,2	89,1	85,7
Svédország	82,2	85,7	84,0
Észtország	80,8	81,5	81,2
Finnország	79,4	80,2	79,8
Dánia	78,6	83,1	80,9
Litvánia	77,3	79,4	78,3
Németország	76,0	83,8	80,0
Portugália	75,7	80,0	77,8
Ciprus	75,4	84,1	79,8
Lettország	74,2	78,7	76,4
Ausztria	74,0	82,0	78,0
Magyarország	73,7	82,6	78,2
Szlovénia	73,4	79,8	76,7
Málta	73,4	87,3	80,8
Írország	73,2	81,8	77,5
Szlovákia	72,8	80,0	76,5
Csehország	71,1	83,0	77,2
Franciaország	71,0	76,6	73,8
Luxemburg	70,7	77,4	74,1
Spanyolország	70,6	78,5	74,6
EU-átlag	**70,4**	**79,8**	**75,1**
Bulgária	70,3	77,0	73,7
Poland	69,3	80,3	74,8
Belgium	67,0	74,5	70,8
Croatia	66,5	73,4	70,0
Görögország	62,0	76,7	69,3
Olaszország	57,8	75,7	66,9
Románia	57,0	76,0	66,7

Termékenységi arányszám alakulása a NER éveiben *(Forrás: KSH)*

	Élveszületés összesen	Termékenységi ráta
2010	90335	1,25
2011	88 049	1,23
2012	90 269	1,34
2013	88 689	1,34
2014	91 510	1,42
2015	91 690	1,45
2016	93 063	1,51
2017	91 577	1,51
2018	89 807	1,50
2019	89 193	1,51
2020	92 338	1,59
2021	93 039	1,61
2022	88 491	1,55
2023	85 225	1,51
2024	77 500	1,38

Császármetszések arányának alakulása Magyarországon a 2015 és 2024 közötti 10 évben

(Forrás: Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK))

	Szülések száma (db)	Császármetszés esetszám (db)	Császármetszés aránya (százalék)
2015	89 152	34 289	38,46
2016	89 232	34 999	39,22
2017	88 632	35 716	40,30
2018	86 241	35 437	41,09
2019	84 749	35 612	42,02
2020	88 644	36 328	40,98
2021	87 210	35 437	40,63
2022	82 753	33 700	40,72
2023	79 429	32 453	40,86
2024	71 701	29 821	41,59

Terhességmegszakítások számának és arányának változása ötévenként *(Forrás: KSH)*

	Terhesség-megszakítások száma	Terhesség-megszakítások ezer 15–49 éves nőre	Terhesség-megszakítások száz élveszületésre
1980	80 882	31,4	54,4
1985	n.a.	n.a.	n.a.
1990	90 394	35,6	71,9
1995	n.a.	n.a.	n.a.
2001[1]	56 404	22,2	58,1
2005	48 689	19,9	49,9
2010	40 449	16,9	44,8
2015	31 176	13,6	34,0
2020	23 901	11,0	25,9
2024[2]	20 250	9,6	26,1

[1] 2000-ből nincs adat, a 2001-es adatot használtuk.
[2] A legutolsó adat 2024-es, ezt használtuk.

Női polgármesterek és női jegyzők aránya százalékban Magyarországon vármegyénként 2022-ben

(Forrás: G7, KSH)

	Lakosságszám (férfi/nő) (ezer)		Polgár-mesterek	Jegyzők
Budapest főváros	782,1	890,3	8,3	52,2
Bács-Kiskun	239,8	255,8	14,3	68,0
Baranya	170,4	186,6	28,4	54,2
Békés	153,4	164,7	18,4	52,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	305,0	324,7	18,5	57,3
Csongrád-Csanád	188,2	204,4	15,0	55,0
Fejér	204,6	214,0	20,4	67,7
Győr-Moson-Sopron	228,9	239,5	18,6	59,8
Hajdú-Bihar	253,0	268,8	17,1	59,3
Heves	138,2	150,2	23,0	58,2
Jász-Nagykun-Szolnok	174,7	184,2	19,2	61,1
Komárom-Esztergom	146,5	154,4	19,7	64,4
Nógrád	89,0	94,3	26,7	63,2
Pest	640,8	675,2	16,0	58,2
Somogy	142,2	154,2	17,6	67,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	258,8	273,0	19,3	51,4
Tolna	101,3	108,3	22,9	70,7
Vas	120,6	128,3	19,4	53,3
Veszprém	165,2	174,3	22,2	62,7
Zala	126,1	136,2	22,4	76,4

Családtagok vagy partnerek által meggyilkolt nők száma 100 ezer lakosra vetítve az Európai Unióban 2015 és 2023 között

(Forrás: Eurostat)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Finno.	0,36	0,57	0,47	0,69	0,54	0,64	0,64	0,61	n.a.
Málta	0,23	0,44	0,00	0,84	0,41	0,40	0,00	0,00	0,00
Szlovákia	0,08	0,18	0,35	0,07	0,14	0,00	0,04	0,07	0,07
Görögo.	0,20	0,23	0,10	0,22	0,17	0,16	0,42	0,45	0,23
Hollandia	0,39	0,30	0,22	0,23	0,37	0,45	0,31	0,41	0,27
Spanyolo.	0,32	0,28	0,20	0,20	0,21	0,32	0,25	0,33	0,28
Szlovénia	0,38	0,19	0,44	0,29	0,34	0,57	0,57	0,38	0,28
Románia	n.a.	n.a.	0,54	0,54	0,54	0,45	0,44	0,47	0,29
Horváto.	0,59	0,83	0,58	0,32	0,34	0,67	0,53	0,65	0,30
Olaszo.	0,35	0,36	0,24	0,27	0,26	0,32	0,34	0,34	0,32
Cseho.	0,37	0,51	0,28	n.a.	0,35	0,39	0,22	0,51	0,36
Franciao.	0,39	0,38	0,45	0,34	0,41	0,38	0,39	0,40	0,39
EU-átlag	**0,42**	**0,43**	**0,42**	**0,40**	**0,39**	**0,42**	**0,39**	**0,43**	**0,41**
Magyaro.	1,24	0,48	0,43	0,20	0,45	0,57	0,37	0,71	0,52
Németo.	0,51	0,57	0,41	0,37	0,34	0,53	0,49	0,47	0,60
Ausztria	0,32	0,52	0,44	0,43	0,35	0,60	0,57	0,68	0,63
Litvánia	0,89	0,96	0,65	0,40	0,73	0,87	1.08	1,20	1,12
Letto.	0,84	1,50	1,59	1,45	1,51	2,14	1,87	2,19	1,88

Családtagok vagy partnerek által meggyilkolt férfiak száma 100 ezer lakosra vetítve az Európai Unióban 2015 és 2023 között

(Forrás: Eurostat)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Finno.	0,34	0,78	0,47	0,69	0,54	0,48	0,51	0,36	n.a.
Málta	0,00	0,00	0,00	0,84	0,41	0,38	0,37	0,00	0,00
Szlovákia	0,08	0,08	0,35	0,23	0,26	0,38	0,34	0,15	0,26
Görögo.	0,09	0,11	0,10	0,22	0,17	0,08	0,21	0,23	0,14
Hollandia	0,15	0,09	0,22	0,23	0,14	0,16	0,20	0,13	0,19
Spanyolo.	0,11	0,11	0,20	0,20	0,21	0,15	0,09	0,08	0,12
Szlovénia	0,40	0,20	0,44	0,29	0,34	0,29	0,09	0,19	0,19
Románia	n.a.	n.a.	0,40	0,44	0,37	0,39	0,35	0,29	0,36
Horváto.	0,35	0,20	0,58	0,32	0,34	0,10	0,36	0,43	0,32
Olaszo.	0,20	0,13	0,16	0,17	0,20	0,16	0,16	0,13	0,18
Cseho.	0,30	0,21	0,20	n.a.	0,19	0,17	0,13	0.33	0.19
Franciao.	0,22	0,19	0,19	0,22	0,20	0,20	0,18	0,21	0,24
EU-átlag	**0,23**	**0,19**	**0,22**	**0,23**	**0,22**	**0,22**	**0,19**	**0,19**	**0,22**
Magyaro.	0,09	0,34	0,43	0,13	0,41	0,32	0,32	0,34	0,37
Németo.	0,21	0,21	0,41	0,37	0,34	0,26	0,19	0,18	0,22
Ausztria	0,10	0,21	0,44	0,43	0,35	0,21	0,07	0,34	0,29
Litvánia	1,27	0,91	0,69	0,54	0,77	1,15	0,53	0,61	0,62
Letto.	1,32	1,33	1,59	1,45	1,51	1,25	1,03	1,50	1,38

Megjegyzések:

1. A táblázat adatai Magyarország esetében – az adatgyűjtés hiányosságai és az adatok hozzáférhetősége miatt – magyarországi nőjogi szervezetek szerint legfeljebb csak a tendenciák feltérképezésére lehetnek alkalmasak.
2. A legkorábbi adatok 2015-ből, a legfrissebbek 2023-ból származnak.
3. Dánia, Portugália, Luxemburg, Bulgária, Lengyelország és Belgium adatai nem szerepeltek az Eurostat adatbázisában, Ciprus, Svédország, Írország és Horvátország adatai pedig annyira hiányosak voltak, hogy ezeket kihagytuk a táblázatból.
4. A fentiekből arra következtetünk, hogy vélhetően nem csak Magyarország, hanem más uniós tagállamok esetében is érdemes fenntartásokkal kezelni az adatokat. Ezért

a legfontosabb következtetésünk, hogy a nők (és gyerekek) családon belüli erőszaknak való kitettségének a mértékét érdemi módon megbecsülni sem nagyon lehet.

5. A tény, hogy az adatokat úgy gyűjtik mind az egyes országokban, mind az Európai Unióban, hogy „partnerek és családtagok által elkövetett szándékos emberölések", lehetetlenné teszi annak ismeretét, hogy hány embert öl meg a házastársa vagy intim partnere. De az még ezekből az adatokból is kiderül, hogy az ilyen típusú gyilkosságoknak lényegesen több nő esik áldozatul, mint férfi. Ha még azt is hozzávesszük, hogy minden bűnügyi statisztika szerint a gyilkosságok elkövetői túlnyomórészt férfiak, feltételezhetjük, hogy a családon belüli gyilkosság áldozatainak mind a nők, mind a férfiak esetében inkább férfiak oltják ki az életét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ELŐSZÓ ÉS BEVEZETÉS

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Weronika Grzebalska, Kováts Eszter és Pető Andrea. „Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order." *Political Critique*, 2017.01.13. (a tanulmány elérhető magyar, német, szerb, török és spanyol nyelven is).

Kerényi György. „'Isszák a csavarós kiflit, és a genderről beszélgetnek' – Pető Andrea történész a nők helyzetéről." *Szabad Európa*, 2021.04.25., https://www.szabadeuropa.hu/a/31206606.html.

Pető Andrea és Ian Manners. „The European Union and the value of gender equality." *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, Ian Manners és Sonja Lucarelli (szerk.), Routledge, London, New York, 2006, 97–113. o.

Pető Andrea és Kakucs Noémi. „The Impact of EU Accession on Gender Equality in Hungary." *Gender Politics in the Expanding European Union. Mobilization, Inclusion, Exclusion*, Silke Roth ed., Berghahn Books New York, Oxford, 2008, 174–193. o.

Pető Andrea és Weronika Grzebalska. „The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland". *Women's Studies International Forum*, 68. sz., 2018, 164–172. o.

Pető Andrea. „A polypore állam." *168 Óra*, 2018.09.13., 40–42. o.

Pető Andrea. „Az illiberális kormány álproblémái és az ellenzéki pártok nőpolitikája." *Hvg.hu*, 2022.03.09., https://www.academia.edu/73586807/Az_illiberalis_kormany_alproblemai_es_az_ellenzeki_partok_nopolitikaja_hvg_hu_9Marc_2022.

Pető Andrea. „Fenyegetett tudomány." *168 Óra*, 2018.12.13., 41–44. o.

Pető Andrea. „Jelentés a lövészárokból." *HVG*, 2017.03.23., 65. o.

ÜDV A HÚSPIACON

Átlátszó Oktatás. „Buzgómócsing." *Átlátszó*, 2013.11.27., https://atlatszo.hu/oktatas/2013/11/27/buzgomocsing_102/.

Balázs Zsuzsanna és Kende Ágnes. „Mismásolt, semmitmondott, köntörfalazott Genfben a magyar küldöttség az ENSZ nőjogi bizottsága előtt." *Qubit*, 2023.02.09., https://qubit.hu/2023/02/09/mismasolt-semmitmondott-kontorfalazott-genfben-a-magyar-kuldottseg-az-ensz-nojogi-bizottsaga-elott.

Balázs Zsuzsanna. „Ami a nemek közötti egyenlőtlenséget illeti, a magyar nőknél csak a román nők vannak rosszabb helyzetben az EU-ban." *Qubit*, 2023. 11. 03., https://qubit.hu/2023/11/03/ami-a-nemek-kozotti-egyenlotlenseget-illeti-a-magyar-noknel-csak-a-roman-nok-vannak-rosszabb-helyzetben-az-eu-ban.

Balázs Zsuzsanna. „Magyarország papíron feminista paradicsom, de a nemek közötti egyenlőség indexén így is a sereghajtók közé tartozik." *Qubit*, 2022.10.26., https://qubit.hu/2022/10/26/magyarorszag-papiron-feminista-paradicsom-de-a-nemek-kozotti-egyenloseg-indexen-igy-is-sereghajtok-koze-tartozik.

Balázs Zsuzsanna. „Magyarországon úgy diszkriminálják a nőket, hogy ők azt még csak észre sem veszik." *Qubit*, 2018.05.18., https://qubit.hu/2018/05/18/magyarorszagon-ugy-diszkriminaljak-a-noket-hogy-ok-azt-meg-csak-eszre-sem-veszik.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the 7-8th periodic reports on Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/7-8, 2013.03.26., http://hrlibrary.umn.edu/cedaw/cedaw-hungary2013.pdf.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Civilizáció Koalíció petíciója az Egyenlő Bánásmód Hatóság megszüntetése ellen. Magyar Helsinki Társaság, https://helsinki.hu/nagyon-rossz-lepes-az-egyenlo-banasmod-hatosag-beolvasztasa-az-alapveto-jogok-biztosanak-hivatalaba/.

Csaba Réka és Reiner Roland. „Védett nők?" *Republikon*, 2013.11.28., https://republikon.blog.hu/2013/11/28/vedett_nok_589.

Horváth Bence. „Sebestyén Balázsék lendületesen buzizták a lányok ingyenes bulizását megfúró aktivistát." *444*, 2013.11.25., https://444.hu/2013/11/25/sebestyen-balazsek-lenduletesen-buziztak-le-a-lanyok-ingyenes-bulizasat-megfuro-aktivistat.

Hvg.hu. „Közel 20-20 milliárdot fizet ki a Mol két corvinusos alapítványnak." *Hvg.hu*, 2024.04.25., https://hvg.hu/kkv/20240425_mol-kozgyules-osztalek-fizetes-corvinusos-alapitvanyok.

Iván-Nagy Szilvia és Joób Sándor. „Fogyasztóvédelmi eljárás indul a sugar daddyket ajánló társkereső oldal reklámjai miatt." *Telex*, 2021.06.24., https://telex.hu/belfold/2021/06/24/gy-nemeth-erzsebet-plakat-sugar-daddy.

Kincses Krisztina. „A feminizmus kudarcai." *Magyar Nemzet*, 2021.05.12., https://magyarnemzet.hu/velemeny/2021/05/a-feminizmus-kudarcai.

Kollár Dóra. „Közel százmilliós osztalékot hozott a sugarbaby-biznisz." *Mfor*, 2024.05.17., https://mfor.hu/cikkek/vallalatok/osztalek-sugarbaby-puncs-hu-beszamolo-2024.html.

Laky Zoltán. „Cukrosbácsik.hu." *Heti Válasz*, 2017.08.17.

Magyarkúti Barna. „Vége a nők ingyenbulijának." *Index*, 2013.11.21., https://index.hu/belfold/2013/11/21/diszkriminativ_a_nok_ingyenbulija?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_jog_201601.

Medvegy Gábor. „Vizsgálat a Puncs ellen – 'A reklámban megjelenő hölgy örül'." *24.hu*, 2017.10.27., https://24.hu/belfold/2017/10/27/vizsgalat-a-puncs-ellen-a-reklamban-megjeleno-holgy-orul/.

Orbán Endre. „Teczár-ügy reloaded." *Ars Boni*, IV. évf., 1. sz., 2016, https://epa.oszk.hu/02700/02769/00010/pdf/EPA02769_arsboni_2016_1_011-013.pdf.

Petíciók.com. https://www.peticiok.com/signatures_with_comments.php?petition_id=180580, https://www.peticiok.com/forum/91285.

Plankó Gergely. „Ombudsmanhoz fordul, mert a nőknek ingyenes volt a belépő, férfiaknak pedig ezer forint egy budapesti szórakozóhelyen." *444*, 2013.05.25., https://444.hu/2013/05/25/ombudsmanhoz-fordul-mert-a-noknek-ingyenes-volt-a-belepo-ferfiaknak-pedig-ezer-forint-egy-budapesti-szorakozohelyen/.

Renczes Ágoston. „Kik a MOL tulajdonosai és miért fáj a cégnek jobban az alacsonyabb Slovnaft-különadó, mint a magasabb magyar MOL adó?" *Napunk*, 2013.03.03., https://napunk.dennikn.sk/hu/3265908/kik-a-mol-tulajdonosai-es-miert-faj-a-cegnek-jobban-az-alacsonyabb-slovnaft-kulanado-mint-a-magasabb-magyar-mol-kulonado/.

Rovó Attila. „Tovább kutakodtunk a Gattyán-párt jelöltjei között és szembejött a Fidesz." *Telex*, 2022.02.16., https://telex.hu/belfold/2022/02/16/gattyan-part-megoldas-mozgalom-jeloltek.

Rutai Lili. „Nyugaton már ciki húsdarabként ábrázolni a nőket, de itthon még nem zavarja a hatóságokat." *Átlátszó*, 2019.02.11., https://videkicsajok.atlatszo.hu/nyugaton-mar-ciki-husdarabkent-abrazolni-a-noket-de-itthon-meg-nem-zavarja-a-hatosagokat/.

Solti Hanna és Födi Kitti. „Nem azért öltözünk fel csinosan a bulira, hogy minden buszmegállóban lekurvázzanak." *444*, 2023.05.13., https://444.hu/tldr/2023/05/13/nem-azert-oltozunk-fel-csinosan-a-bulira-hogy-minden-buszmegalloban-lekurvazzanak.

Szabó András. „Újabb Jeremie-akták – Hernádi szexpartner-keresős üzletén kiakadt az EU, Tomborék befektetését vizsgálja a NAV." *Direkt36*, 2017.04.12., https://www.direkt36.hu/ujabb-jeremie-aktak-hernadi-szexpartner-keresos-uzleten-kiakadt-az-eu-tomborek-befekteteset-vizsgalja-a-nav/.

TASZ. „Törvénytelenül működik az Egyenlő Bánásmódért Felelős Főigazgatóság." *TASZ*, 2022.07.08., https://tasz.hu/cikkek/torvenytelenul-mukodik-az-egyenlo-banasmodert-felelos-foigazgatosag/.

Teczár Szilárd. „Miért nem szopatom a lányokat a fizetős bulival?" *Magyar Narancs*, 2013.11.22., https://magyarnarancs.hu/publicisztika/miert-nem-szopatom-a-lanyokat-a-fizetos-bulival-87576.

EGY JÓ ASSZONY SZOKNYÁJA MINDENT ELTAKAR

444. „Cserben hagyva. True crime podcastsorozat." *444*, https://444.hu/tag/darnozseli-hentes.

Balázs Zsuzsanna. „A megfélemlített igazságügyi miniszter esete a családon belüli erőszakkal." *Qubit*, 2024.03.27., https://qubit.hu/2024/03/27/a-megfelemlitett-igazsagugyi-miniszter-esete-a-csaladon-beluli-eroszakkal.

Balázs Zsuzsanna. „Nemcsak megalapozatlan, hanem veszélyes is lehet a gyerekekre nézve Varga Judit családjogi tervezete." *Qubit*, 2021.10.27., https://qubit.hu/2021/10/27/nemcsak-megalapozatlan-hanem-veszelyes-is-lehet-a-gyerekekre-varga-judit-csaladjogi-torvenytervezete.

Betlen Anna, Krizsán Andrea és Zentai Viola. *Partszélről a fősodorba – Gender mainstreaming kézikönyv*, 2009, https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/partszelrolfosodorba1.pdf.

Boros Juli. „7 év börtönre ítélték a darnózseli hentest." *444*, 2019.10.29., https://444.hu/2019/10/29/7-ev-bortonre-iteltek-a-darnozseli-hentest.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Csapucha Bernadett. „Szemelvények a távoltartás jogintézményéről." *Ügyészek lapja*, 2019, https://ugyeszeklapja.hu/?p=762.

Csengel Karina. „Ítélethirdetés az aszódi gyerekgyilkosság ügyében: ahhoz, hogy ez megtörténjen, a férj mellett sok-sok ember asszisztált." *Mérce*, 2023.11.25., https://merce.hu/2023/11/25/itelethirdetes-az-aszodi-gyerekgyilkossag-ugyeben-ahhoz-hogy-ez-megtortenjen-a-ferj-mellett-sok-sok-ember-asszisztalt/.

Diószegi-Horváth Nóra. „Gulyás és Hollik ujjal mutogat, a Legfőbb Ügyészség mossa kezeit a győri gyermekgyilkosság ügyében." *Mérce*, 2019.12.20., https://merce.hu/2019/12/20/gulyas-es-hollik-ujjal-mutogat-a-legfobb-ugyeszseg-mossa-kezeit-a-gyori-gyermekgyilkossag-ugyeben/.

EIGE. *Combating Violence against Women – Hungary*, EIGE, 2016, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5485_mh0116750enn_pdfweb_20170215100602.pdf.

Erdélyi Péter. „Jogerősen 11 évre börtönre ítélték a lúggal csonkító volt kórházigazgatót a kúrián." *444*, 2018.07.12., https://444.hu/2018/07/12/11-evre-bortonre-iteltek-a-luggal-csonkito-volt-korhazigazgatot-a-kurian.

Erdélyi Péter. „Két és fél évre kell börtönbe menned, ha bosszúból egy életre megcsonkítod a volt barátnődet." *444*, 2016.05.04., https://444.hu/2016/05/04/ket-es-fel-evre-kell-bortonbe-menned-ha-bosszubol-egy-eletre-megcsonkitod-a-volt-baratnodet.

Eszes Beáta. „Autókereklazítástól a darabolásig." *Nemgogol.blog.hu*, 2015.10.15., https://nemgogol.blog.hu/2019/10/15/autokereklazitastol_a_darabolasig.

Eurológus. „Nők elleni erőszak Magyarországon: évtizedes mulasztásban a kormány." *Hvg.hu*, 2024.04.28., https://hvg.hu/eurologus/20240428_nok-elleni-eroszak-megszuntetese-magyarorszagon-evtizedes-mulasztasban-a-kormany.

Fazekas Pálma. „Lemondott Novák Katalin és Varga Judit." *Szabad Európa*, 2024.02.10., https://www.szabadeuropa.hu/a/novak_katalin_lemondas_pedofil_kegyelem/32813662.html.

Gender Equality Commisson (GEC). *Analytical study of the results of the fourth round of monitoring the implementation of Recommendation Rec(2002)5 on the protection of women against violence*, Council of Europe, 2014, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805915e9.

HL. „Renner Erika azt tanácsolja Varga Juditnak, hogy forduljon az Áldozatsegítő Központhoz." *Index*, 2024.03.28., https://index.hu/belfold/2024/03/28/renner-erika-varga-judit-magyar-peter-hangfelvetel-volner-schadl-ugy/?token=2d15d7ac7f3462c4f84ff40ae0a0f0f9.

Human Rights Watch. „Hungary Rejects Opportunity to Protect Women from Violence." *HRW*, 2020.05.08., https://www.hrw.org/news/2020/05/08/hungary-rejects-opportunity-protect-women-violence.

Huszár Krisztina és Medvegy Gábor. „Lúgos támadással vádolt orvos: Mentsenek fel." *24.hu*, 2017.06.06., https://24.hu/belfold/2017/06/06/uj-eljarasert-harcol-a-lugos-tamadassal-vadolt-orvos/.

Jakab-Aponyi Noémi és Németh Dóra. „A szeretet nem árt, az állam pedig nem segít." *Szabad Európa*, 2022.06.07., https://www.szabadeuropa.hu/a/a-szeretet-nem-art-az-allam-pedig-nem-segit/31744389.html.

Kanyuk Petra Ágnes. „A kapcsolati erőszak sui generis tényállásának szerepe a családon belüli erőszak megfékezésében." *Magyar Rendészet*, 2016/5, 31–44. o., https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/magyrend/article/view/2229/1495.

Kaufmann Balázs. „Novák Katalin kegyelmet adott a bicskei gyerekotthon pedofil exigazgatóját fedező bűntársnak." *444*, 2024.02.02., https://444.hu/2024/02/02/novak-katalin-kegyelmet-adott-a-bicskei-gyerekotthon-pedofil-exigazgatojat-fedezo-buntarsnak.

Kerényi György. „A gender mint hidegháborús terület: Pető Andrea történész a nők helyzetéről – Élet a NER-ben 2. rész." *Szabad Európa*, 2021.04.28., https://www.szabadeuropa.hu/a/a-gender-mint-hideghaborus-terulet-peto-andrea-tortenesz-a-nok-helyzeterol-elet-a-ner-ben-2-resz/31204659.html.

Kolontár Krisztián. „'A vádirat egy magyar népmese 18-as karikával' – Felmentették a darnózseli hentest." *24.hu*, 2019.03.01., https://24.hu/belfold/2019/03/01/a-vadirat-egy-magyar-nepmese-18-as-karikaval-felmentettek-a-darnozseli-hentest/.

Kolontár Krisztián. „11 évre ítélte a Kúria a barátnőjét lúggal megcsonkító kórházigazgatót." *24.hu*, 2018.07.12., https://24.hu/belfold/2018/07/12/11-evre-itelte-a-kuria-a-baratnojet-luggal-megcsonkito-korhazigazgatot/.

Kúria Sajtóközlemények. *A sajtóban „darnózseli gyilkosságként" emlegetett ügyben a bizonyítandó, perdöntő tény az, hogy a vádlott megölte a sértettet, és ez az ő tudatában miként jelent meg*, 2020.11.18., https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/sajtoban-darnozseli-gyilkossagkent-emlegetett-ugyben-bizonyitando-perdonto-teny-az-hogy.

Lándori Tamás. „Bene Krisztián harmadszor is bűnös, megint 9 évet kapott." *Magyar Nemzet*, 2018.02.22., https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2018/02/bene-krisztian-harmadszor-is-bunos-megint-9-evet-kapott.

Mérce. „A lúgos orvos az áldozat szerepében tetszelgett a köztévében." *Mérce*, 2017.03.20., https://merce.hu/2017/03/20/a_lugos_orvos_az_aldozat_szerepeben_tetszeleg_a_kozteveben_elo/.

Miklósi Gábor. „Amikor az ügyészt fenyegette meg, beszámítható volt, amikor mást, paranoid skizofrén." *444*, 2023.01.04., https://444.hu/2023/01/04/amikor-az-ugyeszt-fenyegette-meg-beszamithato-volt-amikor-barki-mast-paranoid-skizofren.

Morvai Krisztina. *Terror a családban – A feleségbántalmazás és a jog*, Kossuth Kiadó, 1998.

MTI. „Aláírták a Nemzeti Áldozatsegítési Koordináló Mechanizmus létrehozásáról szóló megállapodást." *Kormany.hu*, 2023.06.30., https://kormany.hu/hirek/alairtak-a-nemzeti-aldozatsegitesi-koordinalo-mechanizmus-letrehozasarol-szolo-megallapodast.

Munk Veronika. „Lúgos támadás: összezavarodtak a vádlott tanúi." *Index*, 2017.12.05., https://index.hu/belfold/2017/12/05/lugos_tamadas_megismetelt_eljaras_masodik_targyalas/.

Nemzeti Jogszabálytár. „1004/2010 (I.21.) Kormányhatározat – A nők és férfiak társadalmi egyenlőségét elősegítő nemzeti stratégia – Irányok és célok 2010-2021." *Njt.hu*, 2010.01.22., https://njt.hu/jogszabaly/2010-1004-30-22.

Neuberger Eszter. „A Kúria hatályban hagyta a lúgos orvos jogerős ítéletét, Benének le kell töltenie a börtönbüntetését." *444*, 2020.07.01., https://444.hu/2020/07/01/a-kuria-hatalyban-hagyta-a-lugos-orvos-jogeros-iteletet-benenek-le-kell-toltenie-bortonbunteteset.

Néző László. „Varga Judit aktív szerepet vállal majd a kampányban." *Magyar Nemzet*, 2023.06.28., https://magyarnemzet.hu/belfold/2023/06/varga-judit-aktiv-szerepet-vallal-majd-a-kampanyban.

Origo. „Három hét múlva lesz ítélet a lúgos orvos ügyében." *Origo*, 2018.01.31., https://www.origo.hu/itthon/2018/01/felvetelt-is-vetitettek-a-lugos-orvos-targyalasan.

Pető Andrea. „Kierkegaard nászéjszakája – Normaváltás a szexuális kapcsolatokban." *Magyar Narancs*, 2017.12.19., https://magyarnarancs.hu/publicisztika/kierkegaard-naszejszakaja-107798.

Pintér Luca. „25 millió forint kártérítést kell fizetnie a lúgos orvosnak." *Telex*, 2020.11.25., https://telex.hu/belfold/2020/11/25/renner-erika-karteritesi-per-itelet.

Pintér Luca. „A bíróságnak ezúttal egy hüvelyt kell beáraznia." *Telex*, 2020.10.07., https://telex.hu/belfold/2020/10/07/renner-erika-karteritesi-per-uj-szakertoi-velemeny.

Pintér Luca. „A lúgos orvos az egész vagyonát kijátszotta volna, hogy megúszsza a kártérítést." *Telex*, 2021.04.30., https://telex.hu/belfold/2021/04/30/bene-krisztian-renner-erika-karterites-biztositasi-intezkedes.

Pintér Luca. „Jogerős: a lúgos orvosnak 25 millió forint kártérítést kell fizetnie Renner Erikának." *Telex*, 2021.07.07., https://telex.hu/belfold/2021/07/07/renner-erika-25-millio-forint-karterites-jogeros-itelet.

Pintér Luca. „Váratlanul női bírót kapott Renner Erika kártérítési ügye." *Index*, 2020.03.02., https://index.hu/belfold/2020/03/02/renner_erika_karterites_per_birocsere/.

Polgár Tóth Tamás. „Nem tudnak többé a munkaerő igénybevételére hivatkozva pénzt kérni a közérdekű adatok gazdái." *Debreciner*, 2022.10.25., https://debreciner.hu/cikk/11656_nem_tudnak_tobbe_a_munkaero_igenybevetelere_penzt_a.

Pósfai Orsi. „A Kúria ítélete a lúgos orvos ügyében a bántalmazott nők arculcsapása." *Mérce*, 2017.06.14., https://merce.hu/2017/06/14/a_kuria_itelete_a_lugos_orvos_ugyeben_a_bantalmazott_nok_arculcsapasa/.

Presinszky Judit. „Hét évet kapott a feleségét feldaraboló darnózseli hentes." *Index*, 2019.10.29., https://index.hu/belfold/2019/10/29/darnozseli_hentes_targyalas_itelet.

Renner Erika. „'Elárultak, és nem csak engem' – Renner Erika, a lúgos orvos áldozatának üzenete az emberi jogok világnapján." *Mérce*, 2018.12.10., https://merce.hu/2018/12/10/elarultak-es-nem-csak-engem-renner-erika-a-lugos-orvos-aldozatanak-uzenete-az-emberi-jogok-vilagnapjan/.

RTL. „Évtizedekig őrzött egy gyerekkori képet a lúgos orvos Renner Erikáról és akkori szerelméről." *RTL Klub*, 2022.05.11., https://rtl.hu/belfold/2022/05/11/renner-erika-lugos-orvos-mero-vera-riport.

Sarkadi Zsolt. „A szavazó alkotmánybírók fele nem értett egyet a lúgos orvos ügyében hozott döntéssel." *444*, 2020.02.18., https://444.hu/2020/02/18/a-szavazo-alkotmanybirok-fele-nem-ertett-egyet-a-lugos-orvos-ugyeben-hozott-dontessel.

Sarkadi-Nagy Márton és Szopkó Zita. „Nem védi meg a magyar nőket az erőszaktól a kormány különutas módszere." *Átlátszó*, 2021.03.08., https://atlatszo.hu/kozugy/2023/03/08/nem-vedi-meg-a-magyar-noket-az-eroszaktol-a-kormany-kulonutas-modszere/.

Spronz Júlia és Wirth Judit. „A nők és férfiak társadalmi egyenlőségére irányuló nemzeti stratégiai terv." *Nokjoga.hu*, 2009, https://nokjoga.hu/wp-content/uploads/nste-4prioritas-hosszutavu-2009aug-okt-sjwj-final.pdf.

Tóth Csaba Tibor. „Gender-migránsoktól rettegő parlamenti nyilatkozatban ítélné el a Fidesz-KDNP az Isztambuli Egyezményt." *Mérce*, 2020.05.04., https://merce.hu/2020/05/04/gender-migransoktol-rettego-parlamenti-nyilatkozatban-itelne-el-a-fidesz-kdnp-az-isztambuli-egyezmenyt/.

Tóth Olga. „Erőszak a családban." *TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok*, 1999/12, https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a396.pdf.

UNICEF. „Az állami áldozatsegítés rendszere." *Unicef.hu*, 2021/6, https://unicef.hu/wp-content/uploads/2021/06/unicef-magyarorszag-hova-fordulj-segitsegert.pdf.

Vadász Ágnes. „'Hogyan tudnék élni nélküled?' – avagy a párkapcsolatok megszűnése utáni zaklatás szankcionálásának aggályai." *Ügyészek lapja*, 2021/5, https://ugyeszeklapja.hu/?p=3562#easy-footnote-1-3562.

Wirth Judit (szerk.). *Rendszerbe zárva – Hogyan kezeli az igazságügyi rendszer a nők és gyerekek elleni férfierőszak jelenségét ma Magyarországon?*, NANE Egyesület – PATENT Egyesület, Demax Művek, Budapest, 2009, https://nane.hu/wp-content/uploads/rendszerbe_zarva.pdf.

Wirth Judit és Winkler Zsuzsanna. *Nők elleni erőszak az adatok tükrében – FRA-népesség-bűnügyi statisztikák, 2015.* NANE Egyesület, 2015, https://nokjoga.hu/wp-content/uploads/nane-fra-nepesseg-enyubs-final-2014-w-w-2015jun19.pdf

A NŐIESSÉG ÚJ KULTUSZA

Amnesty International. „Hungary: LexNGO repealed but replacement very concerning." *Amnesty.org*, 2021.04.22., https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/04/hungary-lexngo-repealed-but-replacement-very-concerning/.

Bagdy Emőke. „Férfi és nő." *Bagdy Emőke előadásainak saját csatornája/YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=_RWq33n3h1g.

Balázs Zsuzsanna és Kende Ágnes. „Mismásolt, semmitmondott, köntörfalazott Genfben a magyar küldöttség az ENSZ nőjogi bizottsága előtt." *Qubit*, 2023.02.09., https://qubit.hu/2023/02/09/mismasolt-semmitmondott-kontorfalazott-genfben-a-magyar-kuldottseg-az-ensz-nojogi-bizottsaga-elott.

Balázs Zsuzsanna. „A konzervatív-keresztény anyaeszmény tálcán kínálja a nőknek az amerikai álmot, csak a következményekről hallgat." *Qubit*, 2021.12.22., https://qubit.hu/2021/12/22/a-konzervativ-kereszteny-anyaeszmeny-talcan-kinalja-a-noknek-az-amerikai-almot-csak-a-kovetkezmenyekrol-hallgat.

Balázs Zsuzsanna. „Családi életre nevelés Magyarországon: 'Tegye fel a kezét, akinek elváltak a szülei!'" *Qubit*, 2023.03.27., https://qubit.hu/2023/03/27/csaladi-eletre-neveles-magyarorszagon-tegye-fel-a-kezet-akinek-elvaltak-a-szulei.

Balázs Zsuzsanna. „Hogyan lesz a nőből anya?" *Qubit*, 2019.03.11., https://qubit.hu/2019/03/11/hogyan-lesz-a-nobol-anya.

Balázs Zsuzsanna. „Lassan a magyar nyolcadikosok fele funkcionális analfabétának tekinthető, a következmények beláthatatlanok." *Qubit*, 2023.08.01., https://qubit.hu/2023/08/01/lassan-a-magyar-nyolcadikosok-fele-funkcionalis-analfabetanak-tekintheto-a-kovetkezmenyek-belathatatlanok.

Balázs Zsuzsanna. „Rendkívül aggasztónak tartja az ENSZ bizottsága a nők jogainak helyzetét Magyarországon." *Qubit*, 2023.03.02., https://qubit.hu/2023/03/02/rendkivul-aggasztonak-tartja-az-ensz-bizottsaga-a-nok-jogainak-helyzetet-magyarorszagon.

Bayer Lili. „EU top court strikes down Hungarian NGO law." *Politico*, 2020.06.18., https://www.politico.eu/article/hungary-ngo-law-struck-down-eu-top-court/.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Csányi Gergely és Kerényi Szabina. „A 'jó anya' mítosza Magyarországon a reproduktív munka és a piac globális történetének szempontjából." *Fordulat*, 24. sz., 2018/2, http://fordulat.net/?q=huszonnegyedik.

Elek Nikoletta. „Veszélyt jelentenek a kicsikre a gendermesék." *Magyar Nemzet*, 2020.10.08., https://magyarnemzet.hu/belfold/2020/10/veszelyt-jelentenek-a-kicsikre-a-gendermesek.

Fejős Anna és Szikra Dorottya (szerk.). „Támogatás és támadás – Női civil szervezetek az illiberális demokráciában." *Társadalomtudományi Kutatóközpont*, 2020, https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2021/tam_tam.pdf.

Gregor Anikó. „Leszámolás az illúziókkal: az EU-t csak a versenyképesség miatt érdekli a nemek közti egyenlőség." *Kettős Mérce*, 2017.04.02., https://kettosmerce.blog.hu/2017/04/02/leszamolas_az_illuziokkal_az_eu-t_csak_a_versenykepesseg_miatt_erdekli_a_nemek_kozti_egyenloseg_brus.

Halász Nikolett. „Kirúgott karinthys tanárok pere: a bíróság elutasította a tanárok keresetét." *Telex*, 2024.06.14., https://telex.hu/belfold/2024/06/14/itelethirdetes-birosag-kulso-pesti-tankerulet-targyalas.

Helsinki Bizottság. „LexNGO2021 – A look into Hungary's LexNGO2021 on its first anniversary." 2022.05.12., https://helsinki.hu/en/information-note-on-hungarys-lex-ngo-2021/.

Híradó. „Kövér László a szervezetépítést nevezte a fő feladatnak." *Hirado.hu*, 2015.12.13., https://hirado.hu/2015/12/13/megkezdodott-a-fidesz-kongresszus/.

Juhász Borbála és Pető Andrea. *'Kulturkampf' in Hungary About Reproductive Rights: Actors and Agenda*, Zeitschrift für Menschenrechte, 2021, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3907880.

Kadarkai Endre. „Kovács Ákos ArcKép." *EchoTV/YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=cKUo_NmiByY.

Keller-Alánt Ákos. „Szelektív hallás: egyre kevesebb elmarasztaló ítéletet hajt végre a magyar kormány." *Szabad Európa*, 2021.02.23., https://www.szabadeuropa.hu/a/magyarorszag-nemzetkozi-birosag-itelet-jogallam/31116992.html.

Kende Ágnes. „Drámai képet fest a magyar iskolákról és a tanulók teljesítményéről a közoktatás helyzetét bemutató tanulmánykötet." *Qubit*, 2024.05.16., https://qubit.hu/2024/05/16/dramai-kepet-fest-a-magyar-iskolakrol-es-a-tanulok-teljesitmenyerol-a-kozoktatas-helyzetet-bemutato-tanulmanykotet.

Kováts Eszter. „Nőügyek az unióban: nincs mihez felzárkózni." *Kettős Mérce*, 2017.07.01., https://kettosmerce.blog.hu/2017/07/01/feminizmus_az_unioban_nincs_mihez_felzarkozni_brusszel_-.

Kramarics Szandra. „Baby boom helyett házassági boomot hozott a babaváró hitel." *Qubit*, 2023.09.25., https://qubit.hu/2023/09/25/ed-baby-boom-helyett-hazassagi-boomot-hozott-a-babavaro-hitel.

Kun Zsuzsi. „Az orbáni családtámogatás olyan torta, amit agyonnyomnak a gazdagoknak szánt marcipánfigurák." *Qubit*, 2023.12.12., https://qubit.hu/2023/12/12/az-orbani-csaladtamogatas-olyan-torta-amit-agyonnyomnak-a-gazdagoknak-szant-marcipanfigurak.

Magyari Péter. „Megtiltotta a kormány a névtelen adományozást." *444*, 2021.07.01., https://444.hu/2021/07/01/megtiltotta-a-kormany-a-nevtelen-adomanyozast.

Mandiner. „Kövér: Nem akarjuk a Soros-félék nyitott társadalmát." *Mandiner*, 2015.12.13., https://mandiner.hu/belfold/2015/12/kover-nem-akarjuk-a-soros-felek-nyitott-tarsadalmat.

Neményi Mária és Takács Judit. „Az apák családi szerepvállalása védőnői tapasztalatok tükrében / Fathers' participation in family tasks as reflected by experiences of district nurses." *Védőnő*, 2008/3, 31–36. o.

Neményi Mária és Takács Judit. „Main Breadwinner Women in Hungary and Their Work-family Balance Related Coping Strategies." *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2016.09.27., 97–117. o., https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i3.170.

Novák Katalin. „Hogyan lehet sikeres egy nő?" *Axióma/YouTube*, 2020.12.14., https://www.youtube.com/watch?v=IANg9226Aro.

Partizán. „Kövér László Mr. Busta babérjaira tör." *Partizán/YouTube*, 2015.12.13., https://youtu.be/y2l-IpQOdvU?t=95.

Plankó Gergely. „Száz pszichológus nekiment Bagdy Emőkének és a női principiumnak." *444*, 2016.01.11., https://444.hu/2016/01/11/szaz-pszichologus-nekiment-bagdy-emokenek-es-a-noi-principiumnak.

Szalai Laura. *A parlamenti szexizmus mint ellenségképzés a politikában – Szakdolgozat*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politikatudomány Mesterképzés Szak, 2016.

Szél Dávid. „Még egyszer a kamaráról: Csernustól és Bagdy Emőkétől is védeni kellene a pszichológusokat." *Magyar Narancs*, 2018.08.30., https://magyarnarancs.hu/lelki_betevo/segitseg-is-lehetne-a-pszichologusoknak-a-kamara-113312.

Tamás Gáspár Miklós. „Nőügyekkel nem foglalkozom." *Kettős Mérce*, 2017.04.05., https://kettosmerce.blog.hu/2017/04/05/tgm_nougyekkel_nem_foglalkozom.

Tamásné Szabó Zsuzsanna. „170 ezer forintért adná ki a Pénzügyminisztérium, hányan igényeltek CSOK-ot és babavárót." *24.hu*, 2021.12.03., https://24.hu/fn/gazdasag/2021/12/03/170-ezer-forint-csok-babavaro-adatok-penzugyminiszterium/.

Balogh Zsófia. „The brutality of the Hungarian porn industry: Tommie McDonald." *Partizán*, 2023.07.01., https://open.spotify.com/episode/679k7Ktk47xEylq56tIzj5?si=wjZG32K8TtGhUY-rzLoH4g.

Barna Emília és Katona Noémi. „LiveJasmin and the Hierarchies of the Global Sexcam Industry: Beyond the Digitalization and Empowerment Narrative." *LeftEast*, 2022.03.29., https://lefteast.org/livejasmin-and-the-hierarchies-of-the-global-sexcam-industry/.

Batka Zoltán. „Sporthungarikum milliárdokból: jócskán kivették a részüket a sok szálon a NER-hez kötődő teqball népszerűsítéséből a magyar adófizetők." *Népszava*, 2024.01.04., https://nepszava.hu/3220633_teqball-sporttamogatas-hungarikum-kozpenz.

Betlen Anna. „A képmutatás törvényi útja, avagy egy lépés a prostitúció legalizálása felé." *Fundamentum*, 1998/4, 159–166. o., http://fundamentum.hu/sites/default/files/98-4-23.pdf.

Betlen Anna. „Szabadon és önként." *Élet és Irodalom*, 2009.07.17.

Bucsky Péter. „Az átláthatatlan Gattyán-birodalomban csak a felnőtt tartalomban sejlik fel a pénz." *G7*, 2022.01.04., https://g7.hu/vallalat/20220104/az-atlathatatlan-gattyan-birodalomban-csak-a-felnott-tartalomban-sejlik-fel-a-penz/.

Bucsky Péter. „Gattyán és az állam milliárdjai együtt égnek el a teqballban." *G7*, 2022.02.13., https://g7.hu/vallalat/20220213/gattyan-es-az-allam-milliardjai-egyutt-egnek-el-a-teqballban/.

Bucsky Péter. „Külföldön visszaüt a NER magántőkealapos trükkje." *G7*, 2024.03.11., https://g7.hu/kozelet/20240311/kulfoldon-visszaut-a-ner-magantokealapos-trukkje/.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Csurgó Dénes. „A pornón keresztül mászik az ágyunkba a piac." *444*, 2021.02.14., https://444.hu/2021/02/14/a-pornon-keresztul-maszik-az-agyunkba-a-piac.

European Parliament: *Press release – Reduce demand and protect people in prostitution, say MEPs*, 2023.09.14., https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230911IPR04923/reduce-demand-and-protect-people-in-prostitution-say-meps.

Frank Zsófia. „Négy éve nem készült átfogó felmérés a szexmunkásokról, de a jelek arra utalnak: mind többen indulnak külföldre dolgozni." *Népszava*, 2023.09.26., https://nepszava.hu/3209977_negy-eve-nem-keszult-atfogo-felmeres-a-szexmunkasokrol-de-a-jelek-arra-utalnak-mind-tobben-indulnak-kulfoldre-dolgozni.

Gregor Anikó, Csányi Gergely és Dés Fanni. „'Pest megér egy testet' – A magyarországi pornóipar a hosszú kilencvenes években mint a világgazdaságba való reintegráció egy patriarchális formája." *Replika*, 2020, 53–91. o., https://replika.hu/system/files/archivum/replika_117-118-04_gregor_-_csanyi_-_des.pdf.

Gulyás Márton. „Így úszhatta meg Gattyán György: a húszmilliárdos adócsalás, amit eltussoltattak NAV-val." *Partizán/YouTube*, 2024.06.17., https://www.youtube.com/watch?v=eU2eWHna26I.

Infografika: Szexmunka felmérése, 2017, SZEXE, http://szexmunka.hu/szexmunka-felmeres-2017/.

Juhász Géza. „Egyezménykísérlet és nőgyűlölet." *Magyar Narancs*, 2001.02.08., https://magyarnarancs.hu/belpol/juhasz_geza_egyezmenykiserlet_es_nogyulolet-60944.

Kende Ágnes. „Gyermekprostitúció Magyarországon – Sokszor még a szakemberek sem akarják tudni a teljes igazságot." *Qubit*, 2024.04.08., https://qubit.hu/2024/04/08/gyermekprostitucio-magyarorszagon-sokszor-meg-a-szakemberek-sem-akarjak-tudni-a-teljes-igazsagot.

Kende Ágnes. „Hogy kerül Gattyán György, a pornókirály a magyarországi gyermekvédelembe?" *Qubit*, 2024.05.09., https://qubit.hu/2024/05/09/hogy-kerul-gattyan-gyorgy-a-pornokiraly-a-magyarorszagi-gyermekvedelembe.

K-Monitor. *Hernádi Zsolt*, https://adatbazis.k-monitor.hu/adatbazis/cimkek/gran-private-equity-zrt/hernadi-zsolt.

Kovács István. „Is the tolerance zone a reality in Hungary, or just an another illusion's tool in the exercising of power? / Valóság-e a türelmi zóna, vagy csak egy újabb illúzió a hatalomgyakorlás eszköztárában Magyarországon?" *Létünk*, 2019/4, 173–193. o., https://epa.oszk.hu/00900/00997/00053/pdf/EPA000997_letunk_2019_4_173-194.pdf.

Kovács István. „Prostitúcióval kapcsolatos bűncselekmények statisztikai elemzése a BSR tükrében – A prostitúció elősegítése." *Ügyészek Lapja*, 2020/6, 45–60. o., https://ugyeszeklapja.hu/?p=3075.

Kovács István. „TEÁOR 9604, avagy a prostitúció legalitásának gazdasági kritériuma." *Biztonság, szolgáltatás, fejlesztés, avagy új irányok a bevételi hatóságok működésében*, 2019, 118–132. o., https://real.mtak.hu/105884/1/07_Kovacs_Istvan_TEAOR_9604.pdfsequence28.

Kovács Zsóka. „The honest truth about Hungarian sex workers in Germany." *Daily News Hungary*, 2017.06.16., https://dailynewshungary.com/honest-truth-hungarian-sex-workers-germany/.

Licskay Péter. „Is it true that Hungary is a porn industry giant?" *Daily News Hungary*, 2021.02.15., https://dailynewshungary.com/is-it-true-that-hungary-is-a-porn-industry-giant/.

Katalin Szoverfy Milter és Joseph W. Slade. „Global Traffic in Pornography: The Hungarian Example." *International Exposure*, 173–204. o.

Molnár Zoltán. „Szülinapos a NATO, Szijjártó Teqball-asztallal lepte meg a szövetség dolgozóit." *Telex*, 2024.04.04., https://telex.hu/zacc/2024/04/04/szijjarto-peter-nato-evfordulo-teqball-asztal-ajandek.

MTI. „A Fidesz a prostitúciót megregulázó törvény módosítása ellen." *Magyar Nemzet*, 2003.11.19., https://magyarnemzet.hu/archivum-archivum/2003/11/a-fidesz-a-prostituciot-megregulazo-torveny-modositasa-ellen.

Neuberger Eszter. „Mások szemetéért a prostituáltakat büntetik." *Abcúg/Index*, 2016.09.21., https://index.hu/belfold/2016/09/21/abcug_masok_szemeteert_a_prostitualtakat_buntetik/?token=20f9cceede278d771d9ed901af68ba00.

Papp Réka Kinga. „The 'Bangkok of Europe'." *Eurozine*, 2018.02.23., https://www.eurozine.com/the-bangkok-of-europe/.

Sarkadi Zsolt. „Gattyán 1 százalékos pártja állítja: rendezte sorait, jelöltjei elszántak, és a következő választásra készülnek." *Telex*, 2022.05.12., https://telex.hu/belfold/2022/05/12/gattyan-gyorgy-memo-megoldas-mozgalom-valasztas.

Sárkány Péter. *A prostitúció néhány jogi és gazdasági kérdése – Doktori értekezés*, 2012.09., https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/fokozatszerzesi_anyagok/sarkany_peter_kesz_dolgozat.pdf.

Sárosi Péter. „Nem minden szexmunka erőszak." *Élet és Irodalom*, 2009.09.04., https://www.es.hu/cikk/2009-09-05/sarosi-peter/nem-minden-szexmunka-eroszak-.html.

Sz.Z. „Itt a toplista – Ők voltak idén a legjótékonyabb magyarok." *Index*, 2021.10.27., https://index.hu/gazdasag/2021/10/27/itt-a-top-lista-meszaros-lorinc-a-legjotekonyabb-magyar/.

Takács Judit. „Homosexual Male Prostitution in Early Twentieth Century Hungary." *Histories of Prostitution in Central, East Central and South Eastern Europe*, Magdalena Saryusz-Wolska és Sonja Dolinsek (szerk.), Brill | Schöning, 2023, 125–143. o.

Társadalmi Reflexió Intézet. *A magyar filantróp kultúra társadalmi percepciója egy empirikus kutatás eredményei alapján*, 2020, https://socialreflection.org/wp-content/uploads/2022/05/A-magyar-filantr%C3%B3p-kult%C3%BAra-t%C3%A1rsadalmi-percepci%C3%B3ja-egy-empirikus-kutat%C3%A1s-eredm%C3%A9nyei-alapj%C3%A1n.pdf.

Tóth Eszter Zsófia és Murai András. *Szex és szocializmus*, Libri, 2014.

Wirth Zsuzsanna, Marton Kamilla és Miklósi Gábor. „'If you are new to this, I'll see you through it all the way' – The internet is full of ads in Hungarian recruiting sex workers, but authorities see no problem with them." *Direkt36*, 2024.02.26., https://www.direkt36.hu/en/lehetsz-kezdo-is-mindenben-segitek-tele-az-internet-szexmunkasokat-toborzo-magyar-hirdetesekkel-de-a-hatosagok-szerint-nincs-veluk-gond/.

Wirth Zsuzsanna. „Óriási vagyonokat rejtettek el kormányközeli körök, de most egy hivatalos adatbázis leleplezte őket." *Direkt36*, 2023.01.19., https://www.direkt36.hu/oriasi-vagyonokat-rejtettek-el-kormanykozeli-korok-de-most-egy-hivatalos-adatbazis-leleplezte-oket/.

MRS. GODOT-RA VÁRVA

Borgos Anna. „'A szexuális propaganda megzavarhatja a gyerekeket.' Pszichológusok a genderről és a szexualitásról a magyar 'gyermekvédelmi' politika kontextusában." *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 2023.12.31., https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/45008/43674.

Boros D. Tamás. „Nagy Blanka: 'egyszer csak elkezdtek levegőnek nézni' – egy iskolai kiközösítés története." *Átlátszó.hu*, 2019.07.18., https://atlatszo.hu/2019/07/18/nagy-blanka-egyszer-csak-elkezdtek-levegonek-nezni-egy-iskolai-kikozosites-tortenete/.

Braunitzer Gábor. „Alászállás a pokolba, avagy a gyermekek szexuális befolyásolása a 'gendermesékben'." *Szabadnem/444*, 2023.10.13., https://szabadnem.444.hu/2020/10/13/alaszallas-a-pokolba-avagy-a-gyermekek-szexualis-befolyasolasa-a-gendermesekben.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Souvik Lal Chakraborty. „Gramsci's Idea of Civil Society." *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*, 2016.06.06., 19–27. o., https://www.ijrhss.org/pdf/v3-i6/4.pdf.

Eurobarometer. *Gender Equality*, 2017/11, https://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/portal_social/index/assoc/coeuro01/47.dir/coeuro0147.pdf.

European Parliament. *Women in politics in the EU – State of play in 2024*, EPRS | European Parliamentary Research Service, 2024/3, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI(2024)760348_EN.pdf.

Fejős Anna és Szikra Dorottya (szerk.). *Támogatás és támadás – Női civil szervezetek az illiberális demokráciában*, Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020, https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2021/tam_tam.pdf.

Frenyó Anna. „Hungary's First Female President – a Victory for Women?" *Heinrich Böll Stiftung*, 2022.07.01., https://cz.boell.org/en/2022/07/01/hungarys-first-female-president.

Halász Nikolett. „Pankotai Lili pert indít a volt iskolája ellen, amiért a véleménynyilvánítása miatt megalázták." *Telex*, 2023.01.20., https://telex.hu/belfold/2023/01/20/tasz-pankotai-lili-per-iskola-fenntarto-oktatas-akg-birosag-interju.

Halász Nikolett. „Pankotai Lili: Ha kirúgnának sem bánnám meg, hogy kimondtam a véleményem, pont az elnémítás ellen küzdünk." *Telex*, 2022.10.27., https://telex.hu/belfold/2022/10/27/pankotai-lili-interju-kiallas-beszed-slam-poetry-tanarok-diakok.

Kapitány Balázs. „Egy civil alszektor „államosítása" – Népesedési, népesedéspolitikai célokkal foglalkozó szervezetek Magyarországon 2011–2018." *Civil Szemle*, 2019. 4., 61–80. o., https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2020/03/61_Civil_Szemle_2019_4.pdf.

Kiss Soma Ábrahám. „Áder János váratlanul aláírta a rabszolgatörvényt." *Mérce*, 2018.12.20., https://merce.hu/2018/12/20/ader-janos-varatlanul-alairta-a-rabszolgatorvenyt/.

Kolozsi Ádám. „A magyar kormány inkább lemondott a Norvég Alap 77 milliárdjáról, mert nem akarták elfogadni a kiválasztott civileket." *Telex*, 2021.07.22., https://telex.hu/belfold/2021/07/22/honapokig-tarto-elokeszuletek-utan-a-magyar-kormany-inkabb-lemondott-a-norveg-alap-77-milliardjarol-mert-nem-akartak-elfogadni-a-kivalasztott-civileket.

Kováts Eszter és Pető Andrea. „Anti-Gender Movements in Hungary – A Discourse without a movement?" *Anti-Gender Campaign in Europe*, Roman Kuhar és David Paternotte (szerk.), Rowman and Littlefield, 2017, 117–133. o., https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/72419.

Mandiner. „Pert nyert Bayer Zsolt Nagy Blanka ellen." *Mandiner*, 2021.03.09., https://mandiner.hu/belfold/2021/03/bayer-zsolt-nagy-blanka-per.

Mészáros Juli. „Novák Katalin 2010-ben: Hálás vagyok a sorsnak, hogy nem kórházi ápolóként vagy pedagógusként élünk röhejes jövedelemből." *444*, 2022.01.05., https://444.hu/2022/01/05/novak-katalin-2010-ben-halas-vagyok-a-sorsnak-hogy-nem-korhazi-apolonokent-vagy-pedagoguskent-elunk-rohejes-jovedelembol.

Miniszterelnöki Kabinetiroda. „Most összefogásra van szükség." *Kormany.hu*, 2020.10.04., https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/most-osszefogasra-van-szukseg-ez-az-a-pillanat-amikor-az-orvosok-bereben-attoro-ereju-javulast-kell-elernunk.

Parászka Boróka. „Novák Katalin, az alibinő." *HVG360*, 2021.12.22., https://hvg.hu/360/20211222_Paraszka_Boroka_Novak_Katalin_az_alibino.

Pető Andrea és Weronika Grzebalska. „The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland." *Women's Studies International Forum*, 68. sz., 2018, 164–172. o., https://www.academia.edu/35957936/The_gendered_modus_operandi_of_the_illiberal_transformation_in_Hungary_and_Poland_Womens_Studies_International_Forum_2017_unpublished_proof_.

Pető Andrea. „Anti-Modernist Utopia in 'New Europe': Protest, Gender and Well-Being." *Transforming Gendered Well-Being in Europe – The Impact of Social Movements*, Alison Woodward, Jean-Michel Bonvin és Mercé Renom (szerk.), Ashgate, 2011, 83–96. o., https://www.routledge.com/Transforming-Gendered-Well-Being-in-Europe-The-Impact-of-Social-Movements/Woodward-Bonvin/p/book/9781138260658.

Pető Andrea. „Redefinitions of 'Statist Feminism' and Contemporary Conservative and Extreme Rightist Hungarian Female Politicians – The Case of the Hungarian 1956 Revolution." *Women's Movements – Networks and Debates in Post Communist Countries in the 19th and 20th Centuries*, Edith Sauer, Margareth Lanzinger és Elisabeth Frysak (szerk.), Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2006, 317–337. o., https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?FId=3038605.

Pető Andrea. „The rise of the far-right women's movements in the 1930s and 2010s." *Back to the '30s? Recurring Crises of Capitalism, Liberalism, and Democracy*, Jeremy Rayner, Susan Falls és Taylor C Nelms (szerk.), Palgrave Macmillan, London, 2020, 277–293. o., https://hal.science/hal-03204910/document.

Terry Reintke. „The 100 Most Influential People of 2021 – Rédai Dorottya." *Time*, 2021.09.15., https://time.com/collection/100-most-influential-people-2021/6095809/dorottya-redai/.

Rényi Pál Dániel. „Egy legenda vége: elbukott Orbán tévedhetetlennek hitt személyzeti politikája." *444*, 2024.05.23., https://444.hu/tldr/2024/05/23/egy-legenda-vege-elbukott-orban-tevedhetetlennek-hitt-szemelyzeti-politikaja.

Republicon Intézet. *A Fidesz magszavazók 20 éve.* 2013, https://republikon.hu/media/123057/Fidesz_magszavazok_final.pdf.

Rutai Lili. „In Hungary, Politics is Mainly a Man's Game." *Radio Free Europe*, 2023.05.08., https://www.rferl.org/a/hungary-politics-women-man-s-game/32401814.html.

Serdült Viktória. „Az egykori főállású anya, aki utál boltba járni és most a Sándor-palotába költözik." *HVG360*, 2022.03.10., https://hvg.hu/360/20220310_Novak_Katalin_koztarsasagi_elnok_portre.

Szurovecz Illés. „Elhatárolódott az iskolája Pankotai Lilitől, az október 23-i tüntetésen slamelő diáktól." *444*, 2022.10.24., https://444.hu/2022/10/24/elhatarolodott-az-iskolaja-pankotai-lilitol-az-oktober-23-i-tuntetesen-slamelo-diaktol.

Tamás Bence Gáspár. „Bencsik András leribancozta Nagy Blankát a Facebookon, majd nem sokkal később törölte a posztot." *444*, 2019.01.19., https://444.hu/2019/01/19/bencsik-andras-leribancozta-nagy-blankat-a-facebookon-majd-nem-sokkal-kesobb-torolte-a-posztot.

TASZ. „Kiderítettük, hogy Orbán Viktor személyesen rendelte el a civilek vegzálását." *TASZ*, 2016.10.06., https://tasz.hu/cikkek/kideritettuk-hogy-orban-viktor-szemelyesen-rendelte-el-a-civilek-vegzalasat/.

Várnagy Réka. *Women's representation in the Hungarian Parliament*, Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2013, https://www.ogora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Women%E2%80%99s%20representation%20in%20the%20Hungarian%20Parliament%20-%20A%20Study%20Report.pdf.

Shaun Walker. „Hungary passes 'slave law' prompting fury among opposition MPs." *The Guardian*, 2018.12.12., https://www.theguardian.com/world/2018/dec/12/hungary-passes-slave-law-prompting-fury-among-opposition-mps.

Shaun Walker. „Hungary: pithy insults fly as anti-Orbán protesters resort to ridicule." *The Guardian*, 2019.01.21., https://www.theguardian.com/world/2019/jan/21/hungary-pithy-insult-dogs-orban-as-anti-government-protesters-resort-to-ridicule.

GONDOSKODÁS IMPORT NŐKKEL

Abcúg.hu. „A várakozó idősek fele nem éri meg az otthonba kerülést." *Magyar Narancs*, 2019.05.01., https://magyarnarancs.hu/belpol/a-varakozo-idosek-fele-nem-eri-meg-mire-bekerulhetne-az-otthonba-119366.

Albert Ákos. „Egyre tovább élünk, de nincs, aki ellásson minket." *444*, 2019.05.01., https://444.hu/2019/05/01/egyre-tovabb-elunk-de-nincs-aki-ellasson-minket.

Balázs Zsuzsanna. „Hiába dolgoznak, nem lettek egyenlőbbek a nők." *Qubit*, 2018.05.31., https://qubit.hu/2018/05/31/hiaba-dolgoznak-nem-lettek-egyenlobbek-a-nok.

Balázs Zsuzsanna. „Magyarországon úgy diszkriminálják a nőket, hogy ők azt még csak észre sem veszik." *Qubit*, 2018.05.18., https://qubit.hu/2018/05/18/magyarorszagon-ugy-diszkriminaljak-a-noket-hogy-ok-azt-meg-csak-eszre-sem-veszik.

Balázs Zsuzsanna. „Nő vagy, és karrierre vágysz? Sok szerencsét!" *Qubit*, 2018.03.08., https://qubit.hu/2018/03/08/no-vagy-es-karrierre-vagysz-sok-szerencset.

Balla István. „Körkörös migráció – Magyar házigondozók ezrei ingáznak nyugató felé." *Hvg.hu*, 2018.03.20., https://hvg.hu/elet/20180320_gondozo_apolo_migrans_korkoros_migracio_ingazas_demografia_idosek.

Bernáth Lackó. „Sebtében módosították a szociális törvényt, de még mindig alkotmányellenes a szociális szervezetek szerint." *Mérce*, 2022.11.18., https://merce.hu/2022/11/18/sebteben-modositottak-a-szocialis-torvenyt-de-meg-mindig-alkotmanyellenes-a-szocialis-szervezetek-szerint/.

Blaskó Zsuzsa. „Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában." *Társadalomtudományi Szemle*, 2016.04.01., 71–88. o., https://socio.hu/uploads/files/2016_1/blasko.pdf.

Bodnár Katalin és Szabó Lajos Tamás. *The Effect of Emigration on the Hungarian Labour Market*, MNB Occasional Papers 114, 2014., https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-tanulmany-eng-114-1126.pdf.

Boros Lajos, Dudás Gábor, Ilcsikné Makra Zsófia, Cezar Morar és Pál Viktor. „The Migration of Healthcare Professionals from Hungary – Global Flows and Local Responses." *Deturope. The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 14. évf., 1.sz., 2022, https://www.researchgate.net/publication/361718644_The_migration_of_health_care_professionals_from_Hungary_-_global_flows_and_local_responses/fulltext/63b727e003aad5368e690899/The-migration-of-health-care-professionals-from-Hungary-global-flows-and-local-responses.pdf.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Csányi Gergely. „Genderrezsim és 'nőpolitika' Magyarországon 2008-2018 – Történeti politikai gazdaságtani elemzés." *Fordulat*, 2019/2, 115–141. o., http://fordulat.net/pdf/26/FORDULAT26_CSANYI_GENDERREZSIM_ES_NOPOLITIKA_MAGYARORSZAGON_2008-2018.pdf.

Csatári Flóra Dóra és Kálmán Kata. „A láthatatlan migráció." *Telex*, 2021.12.23., https://telex.hu/komplex/2021/12/23/olyan-munkat-vegzek-el-amit-ott-nem-vegezne-el-senki.

Dobszay János. „Orbán két legyet üthet egy csapásra azzal, hogy az állam kihátrál a szociális ellátásból." *HVG360*, 2022.10.27., https://hvg.hu/360/202243__

raszorulok_cserben_hagyasa__allami_kivonulas__egyhazi_kiszervezes__segits_magadon_azallamnem_segit.

Fodor Éva. *The Gender Regime of Anti-Liberal Hungary*, Palgrave Pivot Cham, 2021.12.01., https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85312-9.

Nancy Fraser. „Contradictions of Capital and Care." *New Left Review*, 100. sz., 2016, 99–117. o. Magyar megjelenés: A tőke és a gondoskodás ellentmondásai, *Fordulat*, 2. sz., 2018, 88–108. o., http://fordulat.net/pdf/24/FORDULAT24_A%20T%C5%90KE%20%C3%89S%20A%20GONDOSKOD%C3%81S%20ELLENTMOND%C3%81SAI_FRASER.pdf.

Gábriel Dóra. „Gondozói migráció és nemi szerepek." *Demográfia*, 2020.03.12., 385–417. o., https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/2780/2684.

Gábriel Dóra. *A boldogulás útvesztői – Idősgondozás külföldön, vidéki nők élettörténetében*, Balassi Kiadó, 2022, https://real.mtak.hu/165221/1/Gabriel_nyomda.pdf.

Gregor Anikó és Kováts Eszter. „Work-Life: Balance? – Tensions between care and paid work in the lives of Hungarian women." *Társadalomtudományi Szemle*, 2018.06.20., 91–115. o., https://socio.hu/index.php/so/article/view/796/810.

Gregor Anikó és Kováts Eszter. *Nőügyek 2018 – Társadalmi problémák és megoldási stratégiák*, Friedrich Ebert Stiftung, 2018, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/14461.pdf.

Gregor Anikó. „A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon." *Társadalomtudományi Szemle*, 2016.04.01., 89–111. o., https://socio.hu/uploads/files/2016_1/gregor.pdf.

Gyarmati Andrea. „A gondoskodási krízis egyéni és társadalmi összefüggései." *Ellensúly*, 2021.05.25., https://ellensuly.hu/a-gondoskodasi-krizis-egyeni-es-tarsadalmi-osszefuggesei/.

Holló Bettina. „'Feje tetejére állt az ellátórendszer', az orvosok Orbán Viktorhoz fordultak." *Index*, 2022.04.20., https://index.hu/belfold/2022/04/20/egeszsegugy-atalakitas-level-orban-viktor-mok/?token=293d0c69c74c86b-0cabe506f443005f9.

Horváth Bence. „A migráció, ami magyar családokat tehet tönkre, mégis alig esik szó róla." *444*, 2019.01.21., https://444.hu/2019/01/21/a-migracio-ami-magyar-csaladokat-tehet-tonkre-megis-alig-esik-szo-rola.

Kálmán Attila. „A multimilliárd eurós üzlet, ahol az idősek élete a tét." *Telex*, 2021.07.16., https://telex.hu/komplex/2021/07/16/a-multimilliard-euros-uzlet-ahol-az-idosek-elete-a-tet.

Katona Noémi és Elena Zacharenko. *The Dependency on East-to-West Care Labour Migration in the EU – Addressing Inequalities and Exploitation*, Friedrich Ebert Stiftung, 2021, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/18038.pdf.

Katona Noémi és Melegh Attila (szerk.). *Towards a Scarcity of Care? – Tensions and contradictions in transnational elderly care systems in central and eastern Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, 2020, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/16945.pdf.

Kende Ágnes. „A nők legalább annyit dolgoznak, mint a férfiak, de a munkájuk nagy része láthatatlan, és nem kapnak érte fizetést." *Qubit*, 2022.03.25., https://qubit.hu/2022/03/25/a-nok-legalabb-annyit-dolgoznak-mint-a-ferfiak-de-munkajuk-nagy-resze-lathatatlan-es-nem-kapnak-erte-fizetest.

Kiss Soma Ábrahám. „Az állam titokban átjátssza az idősgondozási helyeket az egyházaknak, senki nem mondja el, melyiknek mennyit." *Mérce*, 2018.12.27., https://merce.hu/2018/12/27/az-allam-titokban-atjatssza-az-idosgondozasi-helyeket-az-egyhazaknak-senki-nem-mondja-el-melyiknek-mennyit/.

Kormány.hu. *Újraélesztett egészségügy – Gyógyuló Magyarország, Semmelweis Terv az egészségügy megmentésére*, 2011.05.11., https://2010-2014.kormany.hu/download/5/e7/30000/Semmelweis%20Terv%20az%20eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgy%20megment%C3%A9s%C3%A9re%20-%20Szakmai%20koncepci%C3%B3.pdf.

Kováts Eszter. „Nők, gondoskodás és gender az antiliberális Orbán-rezsimben." *Új Egyenlőség*, 2022.03.06., https://ujegyenloseg.hu/nok-gondoskodas-es-gender-az-antiliberalis-orban-rezsimben/.

Lőrincz Tamás. „Egyházak finanszírozása: tíz év alatt ezermilliárd felett." *Magyar Hang*, 2021.08.03., https://hang.hu/belfold/egyhazak-finanszirozasa-tiz-ev-alatt-ezermilliard-felett-128586.

Melegh Attila és Katona Noémi (szerk.). *Towards a scarcity of care? – Tensions and contradictions in transnational elderly care systems in central and eastern Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Budapest, 2020, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/16945.pdf.

Melegh Attila és Sárosi Annamária. „Magyarország bekapcsolódása a migrációs folyamatokba: történeti-strukturális megközelítés." *Demográfia*, 4. sz., 2015, 221–265. o., https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/2667/2521.

Melegh Attila, Kovács Éva és Gödri Irén. *„Azt hittem célt tévesztettem" – A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban*, KSH Népességtudományi Kutatóintézet, 2010.

Milánkovics Kinga. „Egy ápoló naplója – Az ingázó idősgondozók valósága a magyar gondoskodási válság tükrében." 2018.03.22., https://egyapolonap-

loja.wordpress.com/2018/03/22/az-ingazo-idosgondozok-valosaga-a-magyar-gondoskodasi-valsag-tukreben/.
Milánkovics Kinga. „Egy ápoló naplója – Az utolsó vacsora." 2018.01.13., https://egyapolonaploja.wordpress.com/2018/01/13/utolso-vacsora/#more-2337.
Mizsúr András. „Az idős szülők terhe roppantja meg végleg a nők életét." *Abcúg/Index*, 2018.07.02., https://index.hu/kultur/eletmod/2018/07/02/az_idos_szulok_terhe_roppantja_meg_vegleg_a_nok_eletet/.
Mizsúr András. „Felírták anyunak a pelenkát, és annyi." *Abcúg/Index*, 2019.07.23., https://index.hu/belfold/2019/07/23/felirtak_anyunak_a_pelenkat_es_annyi/.
Neuberger Eszter. „Ne kizsákmányolt nőkre sózzuk az idősek ápolását – Interjú Milánkovics Kingával." *Abcúg/Marie Claire*, 2019.06.26., https://marieclaire.hu/riporter/2019/06/26/ne-kizsakmanyolt-nokre-sozzuk-az-idosek-apolasat/.
Orbán Viktor. *Ne kapjon segélyt, aki munkaképes. Beszéd a Vállalkozók Országos Szövetsége elnökségi ülésén*, 2012.07.26., http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/ne_kapjon_segelyt_aki_munkakepes.
Pál Viktor, Fabula Szabolcs és Boros Lajos. *Why Do Hungarian Health Workers Migrate? – A Micro-Level Analysis, Sustainability*, 2024.02.06., https://www.mdpi.com/2071-1050/16/4/1386.
Rhacel Salazar Parreñas. *Servants of Globalization – Women, Migration and Domestic Work*, Stanford University Press, Stanford, 2001.
Pelle János. „Ezrek haldokolnak idősgondozóknak nevezett menhelyeken." *Hvg.hu*, 2010.08.11., https://hvg.hu/velemeny/20100811_idosgondozas_szocials_ellatas.
Takács Judit (szerk.). *A gondoskodás(hiány) szociológiája. A Társadalomtudományi Szemle tematikus száma*, 11. évf., 4. sz., 2021, 20–245. o.
Törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására vonatkozó általános szabályokról, 2023/XC., https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300090.tv.
Törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról, 1993/III., https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv.
Turai Tünde. *Hierarchiák fogságában – Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*, Balassi Kiadó, 2018, https://real.mtak.hu/90251/2/Turaimtmt.pdf.
Váradi Mónika Mária. *Migráció alulnézetből*, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Argumentum, 2018, http://www.rkk.hu/rkk/keti/pdf/VMM_migracio_kotet.pdf?fbclid=IwAR20zFse_APH3lNT-6t0frwmz8_aExRZFKv-FvJ3K5nXcmvjYZf-aExUAf1w.

Vida Anikó. „A professzionális gondoskodás konstrukciója és válsága az idősellátásban dolgozók perspektívájából." *Társadalomtudományi Szemle*, 2021/4, 69–84. o., https://socio.hu/index.php/so/article/view/914/901.

TANULJ TINÓ, DADUS MÉG LEHET BELŐLED

Balázs Zsuzsanna. „A magyar iskolarendszer nem a lányokat, hanem a konformitást részesíti előnyben." *Qubit*, 2022.09.07., https://qubit.hu/2022/09/07/a-magyar-iskolarendszer-nem-a-lanyokat-hanem-a-konformitast-reszesiti-elonyben.
Balázs Zsuzsanna. „A magyar kormány eltörölte a genderszakot a hazai egyetemeken." *Qubit*, 2018.10.16., https://qubit.hu/2018/10/16/a-magyar-kormany-eltorolte-a-gender-szakot-a-hazai-egyetemeken.
Balázs Zsuzsanna. „Beszédes felvételeken kel életre, milyen volt lánynak lenni a 20. századi Magyarországon." *Qubit*, 2023.03.08., https://qubit.hu/2023/03/08/beszedes-felveteleken-kel-eletre-milyen-volt-lanynak-lenni-a-20-szazadi-magyarorszagon.
Balázs Zsuzsanna. „Családi életre nevelés Magyarországon: 'Tegye fel a kezét, akinek elváltak a szülei!'" *Qubit*, 2023.03.27., https://qubit.hu/2023/03/27/csaladi-eletre-neveles-magyarorszagon-tegye-fel-a-kezet-akinek-elvaltak-a-szulei.
Balázs Zsuzsanna. „Kende Anna: Az, hogy eddig is így volt, ezután is így marad, nem érv a tétlenségre." *Qubit*, 2022.05.05., https://qubit.hu/2022/05/05/kende-anna-az-hogy-eddig-is-igy-volt-ezutan-is-igy-marad-nem-erv-a-tetlensegre.
Balázs Zsuzsanna. „MTA: Az Állami Számvevőszék pink education jelenségről írt elemzése megalapozatlan és káros." *Qubit*, 2022.09.21., https://qubit.hu/2022/09/21/mta-az-allami-szamvevoszek-pink-education-jelensegrol-irt-elemzese-megalapozatlan-es-karos.
Balázs Zsuzsanna. „Negyedikes olvasókönyv: A fiúk szemtelenek, durvák és csúnyán beszélnek." *Qubit*, 2022.09.20., https://qubit.hu/2022/09/20/negyedikes-olvasokonyv-a-fiuk-szemtelenek-durvak-es-csunyan-beszelnek.
Balázs Zsuzsanna. „Nemcsak a genderszakokat, a szabad oktatáshoz való alkotmányos jogot is veszélyezteti a magyar kormány terve." *Qubit*, 2018.08.10., https://qubit.hu/2018/08/10/nemcsak-a-genderszakokat-a-szabad-oktatashoz-valo-alkotmanyos-jogot-is-veszelyezteti-a-magyar-kormany-terve.
Balázs Zsuzsanna. „Orbán Balázs: Az oktatás kicsit olyan, mint a futball." *Qubit*, 2024.03.28., https://qubit.hu/2024/03/28/orban-balazs-az-oktatas-kicsit-olyan-mint-a-futball.
Bányai György. „Így nyertek egyre nagyobb teret az egyházak a közoktatásban." *Magyar Narancs*, 2023.03.30., https://magyarnarancs.hu/belpol/igy-nyertek-egyre-nagyobb-teret-az-egyhazak-a-kozoktatasban-258144.

Joe Barnes. „Hungary tells women: You won't find husbands if you become smarter than men." *The Telegraph*, 2022.08.26., https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/08/26/women-wont-find-husbands-become-smarter-men-warns-hungarys-state/.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

CEU Határtalan tudás. „Recseg-ropog a keresztény nemzet mítosza Magyarországon." *Qubit*, 2022.03.22., https://qubit.hu/2024/03/22/recseg-ropog-a-keresztyeny-nemzet-mitosza-magyarorszagon.

Jo-Ann Dillabough és Pető Andrea. „Az MCC-modell: így veszik át az egyetemek szerepét az illiberális elitkeltetők." *Qubit*, 2024.06.04., https://qubit.hu/2024/06/04/az-mcc-modell-igy-veszik-at-az-egyetemek-szerepet-az-illiberalis-elitkeltetok.

Dupcsik Csaba. „Sötétrózsaszín szemüveg, szürke valóság, sárga irigység." *Qubit*, 2022.08.29., https://qubit.hu/2022/08/29/sotetrozsaszin-szemuveg-szurke-valosag-sarga-irigyseg.

Yasmine Ergas, Jazgul Kochkorova, Pető Andrea és Natalia Trujillo. "Disputing 'Gender' in Academia: Illiberalism and the Politics of Knowledge." *Politics and Governance*, 10. évf., 4. sz., 2022, 121–131. o., https://doi.org/10.17645/pag.v10i4.5529.

Füzi Beatrix, Pats Regina, Puskás Balázs és Váradi Eszter. *„Pink education" jelenség Magyarországon?! – A felsőfokú végzettséggel rendelkező nők túlreprezentáltságának tényezői és gazdasági-társadalmi hatásai*, Állami Számvevőszék, 2022.07.

Kende Ágnes. „A szülők gyakran nem a vallás, hanem a presztízs miatt küldik a gyerekeket egyházi iskolába." *Qubit*, 2022.11.02., https://qubit.hu/2022/11/02/a-szulok-gyakran-nem-a-vallas-hanem-a-presztizs-miatt-kuldik-a-gyerekeket-egyhazi-iskolaba.

Martini Noémi. „Család, karrier, feminizmus: mire tanítja a női politikusjelölteket az MCC és a Momentum?" *HVG360*, 2023.12.16., https://hvg.hu/360/20231216__noi_politikuskepzok__mcc_vs_momentum__ferfi_zsuri__a_jovo_noi_hvg.

Nagy Beáta. „'Pink education' nem létezik." *Telex*, 2022.08.31., https://telex.hu/velemeny/2022/08/31/nagy-beata-publicisztika-allami-szamvevoszek-pink-education-gender-vita.

Női Érdek. *A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, a NANE Egyesület és a PATENT Egyesület véleménye és javaslatai a Nemzeti alaptanterv tervezete kapcsán*, 2018, http://noierdek.hu/2/wp-content/uploads/2018/10/Nemzeti-alaptanterv-v%C3%A9lem%C3%A9ny.pdf.

Papp Z. Attila. „Mérve vagyon: az egyházi iskolák néhány oktatásstatisztikai jellemzője." *Educatio*, 2022.09.20., https://akjournals.com/view/journals/2063/31/3/article-p356.xml.

Pető Andrea és Dezső Dóra. „Teaching Gender at the Central European University – Advantages of Internationalism." *From Gender Studies to Gender – Case Studies on Gender Inclusive Curriculum in Higher Education, Studies on Higher Education*, Laura Grunberg (szerk.), UNESCO-CEPES, Bucharest, 2011, 103–147. o., https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/72234.

Pető Andrea, Juhász Borbála, Jeanette van der Sanden és Berteke Waaldijk. „Educational migration and gender: Women's Studies students' educational mobility in Europe." *Doing Women's Studies. Employment Opportunities, Personal Impacts and Social Consequences*, Gabriele Griffin (szerk.) London–New York, Zed Books, 2005, 168–195. o., https://www.bloomsburycollections.com/monograph-detail?docid=b-9781350219731&tocid=b-9781350219731-chapter6.

Pető Andrea. „Academic Freedom and Gender Studies: An Alliance Forged in Fire." *Gender and Sexuality Journal*, 15. évf., 2020, 9–24. o., https://www.academia.edu/42305280/Academic_Freedom_and_Gender_Studies_An_Alliance_Forged_in_Fire._Gender_and_Sexuality_Journal_2020._Vo.15._9-24.

Pető Andrea. „Academic freedom, science and right wing politics." *Populism and Science*, Hande Eslen-Ziya és Alberta Giorgi (szerk.), Palgrave, 2022, 285–293. o., https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-97535-7_13.

Pető Andrea. „Die Institutionaliesierung der Geschlechtstudien in Ungarn – Chancen und Beispiele." *Travelling Gender Studies. Grenzüberschreitende Wissens und Institutionentransfers*, Beate Binder, Gabriele Jaehnert, Ina Kerner, Eveline Kilian és Hildegard Maria Nickel (szerk.), Münster, Westfaelsiche Dampfboot, 2011, 98–114. o., https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/72269.

Pető Andrea. „Feminist Stories from an Illiberal State: Revoking the License to Teach Gender Studies in Hungary at a University in Exile (CEU)." *Gender and Power in Eastern Europe. Changing Concepts of Femininity and Masculinity in Power Relations.* Katharina Blum, Gertrud Pickhan, Justyna Stypinska és Agnieszka Wierzcholska (szerk.), 2020, Springer, 35–44. o., https://hal.science/hal-04215248/document.

Pető Andrea. „Fenyegetett tudomány". *168.hu*, 2018.12.15., https://168.hu/velemeny/peto-andrea-fenyegetett-tudomany-160692.

Pető Andrea. „Genderforschung in Ungarn." *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie 35.*, 2020, 29–44. o., https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/72561.

Pető Andrea. „How are Anti-Gender Movements Changing Gender Studies as a Profession?" *Religion and Gender*, 6. évf., 2. sz., 2017, 297–299. o., https://hal.science/hal-03226352v1/file/How_are_Anti_Gender_Movements_Changing.pdf.

Pető Andrea. „The Illiberal Academic Authority: An Oxymoron?" *Berichte für Wissenschaftsgeschichte*, 44. évf., 4. sz., 2021, 461–469. o., https://doi.org/10.1002/bewi.202100013.

Pető Andrea. „The Making of Illiberal Science Policy: Creating Alternative Systems and Institutions of Academic Authority." *The University for Europe: Society and the State. Comparative Perspectives*, Elena Paola Carola Alessiato (szerk.), Napoli, Editoriale Scientifica, 2023, 69–105. o., https://www.academia.edu/43426818/Making_Illiberal_Memory_Politics_via_Creating_Alternative_Systems_and_In_sti_tutions_of_Academic_Authority_International_Workshops_on_Eastern_European_Epistemologies_Universit%C3%A4t_Erfurt.

Pusztai Gabriella és Csók Cintia. „Pedagógusok és iskolai segítő szakemberek nézetei a családi életre nevelés implementációjával és fejlesztésével kapcsolatban." *Kapocs*, 3-4. sz., 2022, 108–116. o., https://epa.oszk.hu/02900/02943/00090/pdf/EPA02943_kapocs_2022_3-4_108-116.pdf.

Achim Rohde és Takács Judit (szerk.). *Gender Studies in Exile. Intersections EEJSP Thematic Issue*, 2023, 1–111. o.

Simon Zoltán. „Hungary Takes Aim at Women in Study Panned by Critics." *Bloomberg*, 2022.08.25., https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-25/hungary-takes-aim-at-educated-women-in-study-panned-by-critics.

Szurovecz Illés. „Öt ábra arról, hol tart a magyar oktatás." *444*, 2022.09.01., https://444.hu/2022/09/01/ot-abra-arrol-hol-tart-a-magyar-oktatas.

Takács Izolda. „Nők a tudományos elitben." *Replika*, 117–118. sz., 2020, 151–176. o., https://replika.hu/system/files/archivum/replika_117-118-07_takacs.pdf.

A RÉSZVÉTEL FONTOSABB, MINT A GYŐZELEM

Balázs Zsuzsanna és Kende Ágnes. „Mismásolt, semmitmondott, köntörfalazott Genfben a magyar küldöttség az ENSZ nőjogi bizottsága előtt." *Qubit*, 2023.02.09., https://qubit.hu/2023/02/09/mismasolt-semmitmondott-kontorfalazott-genfben-a-magyar-kuldottseg-az-ensz-nojogi-bizottsaga-elott.

Balázs Zsuzsanna. „A tudományos élet csúcsán nyoma sincs a férfiak és nők közötti esélyegyenlőségnek." *Qubit*, 2018.02.06., https://qubit.hu/2018/02/06/a-tudomanyos-elet-csucsan-nyoma-sincs-a-ferfiak-es-nok-kozotti-eselyegyenlosegnek.

Balázs Zsuzsanna. „Hiába dolgoznak, nem lettek egyenlőbbek a nők." *Qubit*, 2018.05.31., https://qubit.hu/2018/05/31/hiaba-dolgoznak-nem-lettek-egyenlobbek-a-nok.

Balázs Zsuzsanna. „Magyarországon úgy diszkriminálják a nőket, hogy ők azt még csak észre sem veszik." *Qubit*, 2018.05.18., https://qubit.hu/2018/05/18/magyarorszagon-ugy-diszkriminaljak-a-noket-hogy-ok-azt-meg-csak-eszre-sem-veszik.

John Burn-Murdoch. „Why family friendly policies don't boost birth rates." *Financial Times*, 2024.03.29., https://www.ft.com/content/838eeb4e-3bff-4693-990f-ff3446cac9b2.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Economx. „Kivehetnék ezt a szabadságot a magyarok, de nem teszik." *Economx*, 2023.11.11., https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/apaszabadsag-szuloi-szabadsag-munka-torvenykonyve.780060.html.

EUR-Lex. *Work-life balance for parents and carers*, 2019, https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/work-life-balance-for-parents-and-carers.html.

Eurostat. *Childcare arrangements in the EU*, 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4187653/14185648/Childcare+arrangements_WEB.png/.

Eurostat. *Life expectancy*, 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/DDN-20240503-2.

Fidesz–KDNP. *A nők szerepének erősítése a családban és a társadalomban (2021–2030) akcióterv*, 2023, https://cdn.kormany.hu/uploads/document/2/2f/2f9/2f92ca29ddda77ef10f6190e2a4511db039b5637.pdf.

Gábriel Dóra. *A boldogulás útvesztői – Idősgondozás külföldön, vidéki nők élettörténetében*, Balassi Kiadó, 2022, https://real.mtak.hu/165221/1/Gabriel_nyomda.pdf.

Gregor Anikó és Kováts Eszter. *Nőügyek 2018*, Friedrich Ebert Stiftung, 2018, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/14461.pdf.

Gregor Anikó. „A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon." *Társadalomtudományi Szemle*, 2016.04.01., 89–111. o., https://socio.hu/uploads/files/2016_1/gregor.pdf.

Haász János. „A közszolgálati egyetem szakértője úgy megmagyarázta a magyar gazdaságot, hogy Nagy Márton legyen a talpán, aki ennél jobbat tud." *444*, 2024.08.15., https://444.hu/2024/08/15/a-kozszolgalati-egyetem-szakertoje-ugy-megmagyarazta-a-magyar-gazdasagot-hogy-nagy-marton-legyen-a-talpan-aki-ennel-jobbat-tud.

Janák Katalin, Szép Katalin, Szőkéné Boros Zsuzsanna és Tokaji Károlyné (szerk.). *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka I-II.*, KSH, 2017-2018, https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lathatatlan_munka_1.pdf, https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/lathatatlan/lathatatlan_munka_2.pdf.

Jeneiné Rubovszky Csilla. *Az idősgondozás megoldatlanságának áldozatai – A gondozó családtagok helyzete a mai Magyarországon*, PhD-disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológia Doktori Iskola, 2017, https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/37201.

Kende Ágnes. „A nők legalább annyit dolgoznak, mint a férfiak, de a munkájuk nagy része láthatatlan, és nem kapnak érte fizetést." *Qubit*, 2022.03.25., https://qubit.hu/2022/03/25/a-nok-legalabb-annyit-dolgoznak-mint-a-ferfiak-de-munkajuk-nagy-resze-lathatatlan-es-nem-kapnak-erte-fizetest.

Kende Ágnes. „A nők nem kapnak a hatalomból, de legalább jut idejük mosogatni." *Qubit*, 2021.11.05., https://qubit.hu/2021/11/05/magyarorszagon-a-nok-nem-kapnak-a-hatalombol-de-legalabb-jut-idejuk-mosogatni.

Henrik Kleven, Camille Landais és Jakob Egholt Søgaard. *Children and gender inequality: Evindence from Denmark*, 2018, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24219/w24219.pdf.

KSH. *A várható élettartam*, 2019, https://www.ksh.hu/ffi/1-10.html#:~:text=A%20n%C5%91k%20v%C3%A1rhat%C3%B3%20%C3%A9lettartama%20sz.erte,eddig%20m%C3%A9rt%20legmagasabb%20hazai%20%C3%A9rt%C3%A9k.

M5. „Karikó Katalin: Nálunk a férjem hozta a legtöbb áldozatot." *M5, Ez itt a kérdés*, 2021.05.24., https://mediaklikk.hu/m5/cikk/2021/05/24/kariko-katalin-nalunk-a-ferjem-hozta-a-legtobb-aldozatot/.

Makay Zsuzsanna. „Családtámogatás, női munkavállalás." *Demográfiai portré*, 2021, 121–138. o., https://epa.oszk.hu/03400/03464/00005/pdf/EPA03464_demografiai_portre_2021_121-138.pdf.

Munk Veronika. „Oké, ettől most tényleg szülni fog a magyar?" *Index*, 2019.02.12., https://index.hu/belfold/2019/02/12/oke_de_akkor_ettol_most_szulni_fog_a_magyar/.

Munk Veronika. „Rejtély, hogy lesz 21 ezer új bölcsis férőhely 2021-ig." *Index*, 2019.02.15., https://index.hu/belfold/2019/02/15/bolcsode_gyerekvallalas_csaladvedelmi_akcioterv_orban_viktor/?token=c33865ebe7c8ce1af241dbf67d8d6e41.

Neményi Mária és Takács Judit. „Az apák családi szerepvállalása védőnői tapasztalatok tükrében / Fathers' participation in family tasks as reflected by experiences of district nurses." *Védőnő*, 2008/3, 31–36. o.

Neményi Mária és Takács Judit. „Main Breadwinner Women in Hungary and Their Work-family Balance Related Coping Strategies." *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2016.09.27., 97–117. o., https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i3.170.

Novák Katalin. „Hogyan lehet sikeres egy nő?" *Axióma/YouTube*, 2020.12.14., https://www.youtube.com/watch?v=IANg9226Aro.

Országgyűlés Hivatala. „A munka és a magánélet egyensúlya." *Infojegyzet*, 2019.06.26., https://www.parlament.hu/documents/10181/1789217/Infojegyzet_2019_24_munka_maganelet.pdf/cb7b4ebc-7d63-85b9-889f-8f4b588e1e1a.

Pálos Máté. „Hiába mentek milliárdok a férőhelyek bővítésére, még mindig csordultig vannak az ország bölcsődéi." *G7*, 2023.03.10., https://g7.hu/kozelet/20230310/hiaba-mentek-milliardok-a-ferohelyek-bovitesere-meg-mindig-csordultig-vannak-az-orszag-bolcsodei/.

Pálos Máté. „Sok nő járhat rosszul egy eredetileg őket támogató intézkedés miatt." *G7*, 2021.11.25., https://g7.hu/elet/20211125/sok-no-jarhat-rosszul-egy-eredetileg-oket-tamogato-intezkedes-miatt/.

Portfolió. „Extrém kevés a női felsővezető Magyarországon, és ennek a GDP látja kárát." *Portfolió*, 2023.03.08., https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230308/extrem-keves-a-noi-felsovezeto-magyarorszagon-es-ennek-a-gdp-latja-a-karat-601356.

Prinz Dániel. „MTA-s kutatók: A gyermekvállalás szakítja be a nők bérét." *Qubit*, 2018.12.18., https://qubit.hu/2018/12/18/mta-s-kutatok-a-gyermekvallalas-szakitja-be-a-nok-beret.

Stubnya Bence. „Továbbra is nagyon alacsony szinten van a magyar nők foglalkoztatottsága." *G7*, 2021.08.09., https://g7.hu/adat/20210809/tovabbra-is-nagyon-alacsony-szinten-van-a-magyar-nok-foglalkoztatottsaga/.

Szalai Piroska. „A női foglalkoztatás helyzete: tartalék a részmunkaidőben." *Ludovika*, 2023.06.21., https://www.ludovika.hu/blogok/ludeconblog/2023/06/21/a-noi-foglalkoztatas-helyzete-tartalek-a-reszmunkaidoben/#:~:text=Az%20Eurostat%20legfrissebb%2C%202023.06.15,N%C3%A9metorsz%C3%A1gban%20%C3%A9s%20D%C3%A1ni%C3%A1ban%20volt%20magasabb.

Szalai Piroska. „Hazánk az OECD mérése szerint a legkisebb nemek közti fizetéskülönbséggel rendelkező országok közé tartozik." *Szalaipiroska.hu*, 2021.03.08., https://szalaipiroska.hu/blog/category/blog/.

The Economist. „How motherhood hurts carriers." *The Economist*, 2024.01.30., https://www.economist.com/interactive/graphic-detail/2024/01/30/how-motherhood-hurts-careers.

Torontáli Zoltán. „Ha Magyarországon maradok, panaszkodó, középszerű kutató lettem volna." *G7*, 2020.03.31., https://g7.hu/elet/20200331/ha-magyarorszagon-maradok-panaszkodo-kozepszeru-kutato-lettem-volna/.

Susan Zimmermann. „A társadalmi-nemi (gender) rezsim és küzdelem a magyar államszocializmusban." *Eszmélet*, 2012.01.01., https://www.eszmelet.hu/susan_zimmermann-a-tarsadalmi-nemi-gender-rezsim-es-kuzdel/.

A CSEND ULTRAHANGJA

Hvg.hu. „Két év múlva jöhet az abortusz- és hálapénzmentes szülészet." *Hvg.hu*, 2017.02.10., https://hvg.hu/itthon/20170210_Ket_ev_mulva_johet_az_abortusz_es_halapenzmentes_szuleszet.

„Önkéntes nőgyógyászként praktizál Geréb Ágnes egy hajléktalanszállón." *Hvg.hu*, 2024.01.15., https://hvg.hu/itthon/20240115_Gereb_Agnes_hajlektalanszallo_nogyogyasz.

Ádám György. *Az orvosi hálapénz Magyarországon*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Associated Press. „Hungarian home birth midwife loses appeal against jail sentence." *The Guardian*, 2012.02.10., https://www.theguardian.com/world/2012/feb/10/hungarian-home-birth-midwife-loses-appeal.

Associated Press. „Hungarian home births champion sentenced to two years in prison." *The Guardian*, 2011.03.25., https://www.theguardian.com/world/2011/mar/25/midwife-agnes-gereb-home-births-jailed.

Balaváný György. „És még miért ne csukják le Geréb Ágnest?" *Hvg.hu*, 2018.01.11., https://hvg.hu/velemeny/20180111_balavany_gereb_agnes_borton_otthon_szules.

Balázs Zsuzsanna / Qubit Podcast. „Imre Ruben meddőségi specialista: Amíg petesejt van, remény is van!" *Qubit*, 2024.06.24., https://qubit.hu/2024/06/24/imre-ruben-meddosegi-specialista-amig-petesejt-van-remeny-is-van.

Balázs Zsuzsanna. „A szülés nem lett sem olcsóbb, sem természetesebb Magyarországon." *Qubit*, 2023.03.20., https://qubit.hu/2023/03/20/az-adobevetelek-nottek-az-orvosok-a-penzuknel-maradtak-de-a-szules-nem-lett-sem-olcsobb-sem-termeszetesebb-magyarorszagon.

Balázs Zsuzsanna. „Az otthonszülés az új migránsveszély – valós probléma miatt megy börtönbe Geréb Ágnes?" *Átlátszó*, 2018.01.12., https://regiblogok.atlatszo.hu/2018/01/12/az-otthonszules-az-uj-migransveszely-valos-problema-miatt-megy-bortonbe-gereb-agnes/.

Balázs Zsuzsanna. „ENSZ: Évente egymillió csecsemőt mentene meg, ha tápszer helyett anyatejet kapna." *Qubit*, 2018.08.01., https://qubit.hu/2018/08/01/szoptass.

Balázs Zsuzsanna. „Hogyan lesz a nőből anya?" *Qubit*, 2019.03.11., https://qubit.hu/2019/03/11/hogyan-lesz-a-nobol-anya.

Balázs Zsuzsanna. „Ráfogták a kétnapos fiamra, hogy szopisztrájkol és adtak tápszert." *Qubit*, 2023.08.22., https://qubit.hu/2023/08/22/rafogtak-a-ketnapos-fiamra-hogy-szopisztrajkol-es-adtak-tapszert.

Balogh Lídia és Gellér Judit. „Roma nők hátrányos megkülönböztetése a szülészeti ellátás során – Két magyarországi jogeset, háttérrel." *Fundamentum*, 1-2, 2019, 204–223. o., https://real.mtak.hu/104920/.

Bodnár Judit Lola. „Novák Hunor: Dühítenek az Élet Iskolájában diplomázott önjelölt tudósok." *24.hu*, 2018.11.27., https://24.hu/kultura/2018/11/27/novak-hunor-interju-duhitenek-az-elet-iskolajaban-diplomazott-onjelolt-tudosok/.

Julian Borger. „US signs anti-abortion declaration with group of largely authoritarian governments." *The Guardian*, 2020.10.22., https://www.theguardian.com/world/2020/oct/22/us-trump-administration-signs-anti-abortion-declaration.

Boros Julianna. „A császármetszések növekvő trendje a világban és Magyarországon." *Korfa Népesedési Hírlevél*, KSH Népességtudományi Kutatóintézet, 2021.3., https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/2811/2699.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Czeglédi Zoltán. „Geréb Ágnes: hasznos is lehetett volna." *Hvg.hu*, 2012.02.12., https://hvg.hu/velemeny.nyuzsog/Gereb_Agnes_hasznos_is_lehetett_volna_5G5I8M.

Cseri Péter. „Jogi szempontból a szívhangrendelet nem számít szigorításnak." *24.hu*, 2022.10.10., https://24.hu/belfold/2022/10/10/jog-abortusz-torveny-szivhangrendelet-jogvedok-szabalyozas-balogh-lidia-interju/.

Diószegi-Horváth Nóra. „Kötelező szűrővizsgálatok: sok részlet még nem ismert, vannak, akik már most tiltakoznak." *444*, 2024.07.31., https://444.hu/2024/07/31/kotelezo-szurovizsgalatok-sok-reszlet-meg-nem-ismert-vannak-akik-mar-most-tiltakoznak.

Élő Anita. „Segítség, szétmennek a szüleim! – Az 50 év felettiek válásában élen járunk Európában." *Válasz Online*, 2022.06.30., https://www.valaszonline.hu/2022/06/30/hazassag-valas-50-ev-demografia-elemzes/.

Eurostat. „Preventable and treatable mortality statistics." *Statistics Explained*, 2025.4., https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title

=Preventable_and_treatable_mortality_statistics&oldid=569188#Number_and_rate_of_avoidable_deaths.

Eurostat. *Sickness and healthcare expenditure down in 2022*, European Council, 2023.11.27., https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231127-1.

Ferencz Jácint, Sebestyén Lili Dóra és Szabó Imre Szilárd. *Az egészségügyi szolgálati jogviszony*, Magyar Orvosi Kamara, 2021, https://mok.hu/public/media/source/Transzparencia/Az%20eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgyi%20szolg%C3%A1lati%20jogviszony.pdf.

Gabriela Galková et. al.. „Comparison of Frequency of Home Births in the Member States of the EU Between 2015 and 2019." *Global Pediatric Health*, 2022.01.22., https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8796104/.

Halász Júlia / 444. „Ő lehetne az, aki azt mondja, Geréb Ágnes miatt halt meg a gyereke." *444/YouTube*, 2018.02.11., https://www.youtube.com/watch?v=yb60N0dLsOo.

Halász Júlia. „Geréb Ágnes: Van még dolgom a magyar szülészetben." *Telex*, 2024.01.22., https://telex.hu/belfold/2024/01/22/gereb-agnes-babai-engedely-otthonszules.

Halász Nikolett. „Sok magyar hal meg idő előtt rákban, most megnyílt az út a kötelező szűrővizsgálatok előtt." *Telex*, 2024.06.30., https://telex.hu/belfold/2024/06/30/kotelezo-szurovizsgalatok-ervek-szabadsagjog-korlatozas-egeszsegugy-betegsegek.

Amelia Hill. „Hungary: Midwife Agnes Gereb taken to court for championing home births." *The Guardian*, 2010.10.22., https://www.theguardian.com/world/2010/oct/22/hungary-midwife-agnes-gereb-home-birth.

Kasnyik Márton. „Harmadával kevesebb gyerek születik hétvégén és ünnepnapokon, mint hétköznap." *G7*, 2019.09.09., https://g7.hu/adat/20190909/harmadaval-kevesebb-gyerek-szuletik-hetvegeken-es-unnepnapokon-mint-hetkoznap/.

Király Lilla. „Az egészségügyi ellátórendszer Kelet-közép Európában a szocialista és az azt követő időszakban, a magyar példán keresztül." *JURA*, 2015/2, 63–75. o., https://szakcikkadatbazis.hu/doc/1734381.

KSH. *Terhességmegszakítások*, KSH, 2016, https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf.

Lantos Gabriella. „Az orvosbárókra megy el a pénz – Mi a baj az egészségüggyel? I. rész." *Index*, 2016.04.18., https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2016/04/18/korhaz_orvos_egeszsegugy_betegseg_lantos_gabriella_elso_resz/.

MTI. „Kegyelmet kapott Geréb Ágnes." *Hvg.hu*, 2018.06.28., https://hvg.hu/itthon/20180628_kegyelmet_kapott_gereb_agnes.

Munk Veronika. „Két évre börtönbe megy Geréb Ágnes." *Index*, 2018.01.09., https://index.hu/belfold/2018/01/09/ket_evre_bortonbe_megy_gereb_agnes.

Munk Veronika. „Még mindig azt képzelem, hogy mehetek szüléshez." *Index*, 2017.04.25., https://index.hu/belfold/2017/04/25/meg_mindig_azt_kepzelem_hogy_mehetek_szuleshez/?token=aa346b93b1b2c0e95a7be7c7bfecf084.

Nagy Gyöngyi. „Fejlesztési pénzek az abortuszmentességet ígérő egyházi fenntartóknak – mit is üzen a kormány?" *Mérce*, 2017.02.21., https://merce.hu/2017/02/21/fejlesztesi_penzek_az_abortuszmentesseget_igero_egyhazi_fenntartoknak_mit_is_uzen_a_kormany/.

Orosz Éva. „Tudománytörténeti adalékok az egészségügy jelenlegi válságának értelmezéséhez." *Esély*, 2018/5, https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/82473/esely_2018-5_1-1_orosz_tudomanytorteneti_adalekok.pdf?sequence=1.

Pakai Annamária. „Roma nők ismereteinek felmérése védőnői körzetben a méhnyakrák és kockázati tényezőivel kapcsolatban." *Romológia*, 6. évf., 3. sz., 2018, https://epa.oszk.hu/02400/02473/00014/pdf/EPA02473_romologia_2018_03_076-097.pdf.

Papp Réka Kinga. „Puncipolitika I. Hálapénz, avagy a jóindulat-kereskedelem szabályozása." *Mérce*, 2017.05.25., https://kettosmerce.blog.hu/2017/05/25/puncipolitika_i_halapenz_avagy_a_joindulat-kereskedelem_szabalyozasa.

Papp Réka Kinga. „Puncipolitika II. A legősibb mesterség." *Mérce*, 2017.06.01., https://kettosmerce.blog.hu/2017/06/01/puncipolitika_ii_a_legosibb_mesterseg.

Papp Réka Kinga. „Puncipolitika III. Vezéráldozat. Miben volt igaza, és mit rontott el Geréb Ágnes." *Mérce*, 2017.06.09., https://merce.hu/2017/06/09/puncipolitika_iii_vezeraldozat_miben_volt_igaza_es_mit_rontott_el_gereb_agnes/.

Pető Andrea és Juhász Borbála. „'Kulturkampf' in Hungary about reproductive rights: actors and agenda." *Zeitschrift für Menschenrechte*, 2021/1, 168–190. o., https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/78733/ssoar-zfmr-2021-1-juhasz_et_al-Kulturkampf_in_Hungary_about_reproductive.pdf?sequence=3&isAllowed=y&lnkname=ssoar-zfmr-2021-1-juhasz_et_al-Kulturkampf_in_Hungary_about_reproductive.pdf.

Pető Andrea és Végel Fanni. „Nationalism, Pronatalism, and the Guild of Gynecology: The Complex Legacy of Abortion Regulation in Hungary." *Central Europe History*, 2024, 1–18. o., https://www.cambridge.org/core/journals/central-european-history/article/nationalism-pronatalism-and-the-guild-of-gynecology-the-complex-legacy-of-abortion-regulation-in-hungary/6F5192DC677E767D9CC2AA94AC8F88FE.

Pető Andrea. „Reproductive Rights as Battlefield in the New Cold War – A Historical Comparison of Illiberal Gender Politics Regarding Reproductive Rights in Hungary." *Global Contestations of Gender Rights*, Alexandra Scheele, Julia Roth és Heidemarie Winkel (szerk.), Transcript Verlag, University of Bielefeld Press, 2022, 227–247. o., https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/78732/ssoar-2022-peto-Reproductive_Rights_as_Battlefield_in.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2022-peto-Reproductive_Rights_as_Battlefield_in.pdf.

Pleván Tímea. „Így változott a császármetszések aránya 2022-ben." *Ablak a világra*, 2023, https://ablakavilagra.com/cikk/351_Igy-valtozott-a-csaszarmetszes-aranya-2022-ben.

Radó Nóra. „A környező országok tárt karokkal várják a meddő párokat, akiket a családbarát Magyarországon cserben hagy a rendszer." *Qubit*, 2024.04.10., https://qubit.hu/2024/04/10/a-kornyezo-orszagok-tart-karokkal-varjak-a-meddo-parokat-akiket-a-csaladbarat-magyarorszagon-cserben-hagy-a-rendszer.

Sarkadi Nagy Márton. „Külföldi szövetségesek, 'civil' szervezetek segítik a genderideológia fantomjával hadakozó kormányt." *Átlátszó*, 2021.06.02., https://atlatszo.hu/kozpenz/2021/06/01/kulfoldi-szovetsegesek-civil-szervezetek-segitik-a-genderideologia-fantomjaval-hadakozo-kormanyt/.

Solymosi Tamás. *Mai magyar egészségügy – Helyzetelemzés és kibontakozás*, Védegylet, 2005, https://mek.oszk.hu/10000/10025/10025.pdf.

Szabó Attila. „'Cigányszoba' a kórházi folyosó végén." *Qubit*, 2023.04.03., https://qubit.hu/2023/04/03/ciganyszoba-a-korhazi-folyoso-vegen.

Szabó Laura és Veroszta Zsuzsanna. „A folyosó végén – Roma nők a várandósgondozás és szülészeti ellátás rendszerében." *Esély Társadalom- és Szociálpolitikai Folyóirat*, 2022, 33. évf., 3. sz., 3–24. o., https://www.esely.org/kiadvanyok/2022_3/3-24-szabo-veroszta-esely-2022-3-vegleges.pdf.

Szalma Ivett és Takács Judit. „Hogyan hatott a COVID-19 pandémia a reprodukciós döntésekre Magyarországon?" *Szociológiai Szemle*, 32. évf., 3. sz., 84–112. o.

Szalma-Baksi Ferenc. „A szívhangrendelet nem állította meg az abortuszok számának növekedését." *Telex*, 2023.06.05., https://telex.hu/belfold/2023/06/05/szivhangrendelet-elveszuletes-abortusz-terhessegmegszakitas.

Szily László. „Ilyen még sosem volt, hogy valaki jogszabályban kapjon engedélyt a zsarolásra." *444*, 2020.11.23., https://444.hu/2020/11/23/nogyogyaszlobbi-ilyen-meg-sosem-volt-hogy-valaki-jogszabalyban-kapjon-engedelyt-a-zsarolasra.

Tanács Gábor. „Hivatalosan Magyarországon haltak meg a legtöbben a járványban a világon." *Euronews*, 2021.04.22., https://hu.euronews.com/2021/04/22/hivatalosan-magyarorszagon-haltak-meg-a-legtobben-a-jarvanyban-a-vilagon.

Vajda Réka et. al. „A szervezett lakossági méhnyakszűrés részvételi mutatói Magyarországon." *Magyar Onkológia*, 2022.10.05., 186–193. o., https://huon.hu/2022/66/3/0186/0186a.pdf.

Varró Gabriella. „Otthonszülés a gyakorlatban a szabályozás után." *Emma Egyesület*, 2014. január, https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2020/12/Zarotanulmany_Otthonszules_a_gyakorlatban_a_szabalyozas_utan.pdf.

A VIDÉKI NŐK LÁZADÁSA

Debreceni Nap. „2023 az akkumulátorgyár éve volt Debrecenben – Íme a harc fontosabb mozzanatai – Összefoglaló." *Debreceni Nap*, 2023.12.30., https://debreceninap.hu/helyi/2023/12/30/2023-az-akkumulatorgyar-eve-volt-debrecenben-ime-a-harc-fontosabb-mozzanatai-osszefoglalo/.

Euractive. „EU funds used for Hungarian anti-abortion campaign." *Euractive*, 2011.06.17., https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/eu-funds-used-for-hungarian-anti-abortion-campaign/.

Balázs Zsuzsanna / Qubit Podcast. „Az akkumulátorgyártásnak csak egy hátránya van: semmi előnye." *Qubit*, 2023.12.02., https://qubit.hu/2023/12/02/az-akkumulatorgyartasnak-csak-egy-hatranya-van-semmi-elonye.

Balázs Zsuzsanna. „Asszonyverés a 20. századi Magyarországon egy nem mindennapi fénykép apropóján." *Qubit*, 2024.07.06., https://qubit.hu/2024/07/06/asszonyveres-a-20-szazadi-magyarorszagon-egy-nem-mindennapi-fenykep-apropojan.

Balázs Zsuzsanna. „Képgaléria – Gigantikus akkumulátor-komplexum épül Debrecen mellett, az árnyékában tehenek legelnek." *Qubit*, 2023.11.20., https://qubit.hu/2023/11/20/kepgaleria-gigantikus-akkumulator-komplexum-epul-debrecen-mellett-de-hol-legel-a-tehen.

Balázs Zsuzsanna. „Orbán Viktor akkumulátor nagyhatalommá tenné Magyarországot, de mit szólnak ehhez Mikepércsen?" *Qubit*, 2023.11.20., https://qubit.hu/2023/11/20/orban-viktor-akkumulator-nagyhatalomma-tenne-magyarorszagot-de-mit-szolnak-ehhez-mikepercsen.

Barnóczki Brigitta. „A Samsungnál lévő veszélyes munkakörülmények miatt rendellenességgel születtek gyerekek Dél-Koreában." *Telex*, 2024.03.22., https://telex.hu/kulfold/2024/03/22/samsung-electronics-veszelyes-munkakorulmenyek-veleszuletett-betegseg-terhesseg-del-korea.

Báthory Róbert. „Ügyvédnek nem vették fel, mert cigány, de néha már megbánja, hogy polgármester lett." *Szabad Európa*, 2021.06.29., https://www.szabadeuropa.

hu/a/lakatos-roza-halmajugra-polgarmester-roma-focipalya-ugyved-interju-szelfi/31314436.html.

Bodnár Zsuzsa és Balogh Dénes. „'Anya vagyok, nem ellenzék!' – Tüntetéses vonulás a debreceni akkumulátorgyár ellen." *Átlátszó*, 2023.01.30., https://atlatszo.hu/orszagszerte/2023/01/30/anya-vagyok-nem-ellenzek-tuntetes-vonulas-a-debreceni-akkumulatorgyar-ellen/.

Bodnár Zsuzsa. „Egy éve tárolják illegális raktárakban a SungEel Kft. veszélyes akkuhulladékát." *Átlátszó*, 2024.08.22., https://atlatszo.hu/orszagszerte/2024/08/22/egy-eve-taroljak-illegalis-raktarakban-a-sungeel-kft-veszelyes-akkuhulladekat/.

Bodnár Zsuzsa. „Gödi akkugyár: 88 tonnányi magzatkárosító oldószer a levegőben, nehézfémek a dolgozók szervezetében." *Átlátszó*, 2024.02.20., https://atlatszo.hu/orszagszerte/2024/02/20/godi-akkugyar-88-tonnanyi-magzatkarosito-oldoszer-a-levegoben-nehezfemek-a-dolgozok-szervezeteben/.

Bódog Bálint. „Össze sem hasonlítható a példaként hozott német akkugyár a tervezett gigantikus magyarral." *444*, 2023.02.03., https://444.hu/2023/02/03/mast-jelent-egy-akkugyar-nemetorszagban-mint-magyarorszagon.

Bogatin Bence. „Drámai videókban sorosistázza és dollárbaloldalizza Kósa Lajos az akkumulátorgyár ellen tüntető mikepércsieket." *Mérce*, 2023.10.19., https://merce.hu/2023/10/19/dramai-videokban-sorosistazza-es-dollarbaloldalizza-kosa-lajos-az-akkumulatorgyar-ellen-tunteto-mikepercsieket/.

Busch Irén és Lakatos Judit. „A közfoglalkoztatásban dolgozó nők főbb jellemzői." *Munkaerőpiaci tükör*, MTA-KRTK, 2017, 194–196. o., https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/12/mt_2017_hun_194-196.pdf.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Erdélyi Katalin és Szabó Krisztián. „Lassan, de biztosan emelkedik a női polgármesterek száma Magyarországon." *Átlátszó*, 2024.07.04., https://atlatszo.hu/kozugy/2024/07/04/lassan-de-biztosan-emelkedik-a-noi-polgarmesterek-szama-magyarorszagon/.

European Commission against Racism and Intolerance. *ECRI Report on Hungary, Sixth monitoring cycle*, Council of Europe, 2023.03.09., https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-hungary-translation-in-hungarian-/1680aa687b.

F.K. „Mikepércsi Anyák: megindult a karaktergyilkosság ellenük." *Magyar Hang*, 2024.05.10., https://hang.hu/belfold/mikepercsi-anyak-163972.

FRA. *Szegénység és foglalkoztatás – A romák helyzete 11 uniós tagállamban*, FRA, 2011, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-employment_hu.pdf.

Hajdu Miklós. „Politikailag többnyire férfiak, szakmailag viszont inkább nők vezetik a magyar önkormányzatokat." *G7*, 2019.04.26., https://g7.hu/kozelet/20190426/politikailag-tobbnyire-ferfiak-szakmailag-viszont-inkabb-nok-vezetik-a-magyar-onkormanyzatokat/.

Halász Nikolett. „Legszívesebben visszafordítanám az időt oda, mikor még csak iskolába kellett járnom." *Telex*, 2022.03.23., https://telex.hu/komplex/2022/03/23/tankotelezettseg-korhatar-csokkentes-noveles-16-ev-18-ev-ellenzek-torveny-pedagogus-diak-oktatasugy-szakerto-tanarok-1.

Hargitai Miklós. „Publikálás előtt megváltoztatta az Orbán-kormány azt a fenntarthatósági keretstratégiát, amely eredetileg egy sor társadalmi problémára hívta fel a figyelmet." *Népszava*, 2024.07.04., https://nepszava.hu/3241558_publikalas-elott-alaposan-megvaltoztatta-a-kormany-azt-a-fenntarthatosagi-keretstrategiat-amelynek-eredeti-verziojaban-egy-sor-tarsadalmi-problemara-hivtak-fel-a-figyelmet-a-szaktarcak.

Geert Hofstede. „Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context." *Online Readings in Psychology and Culture*, 2. évf., 1. sz., 2011, https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014.

Kerényi György. „Mindent áthat a fehér felsőbbrendűség – Kende Ágnes szociológus a roma gyerekek iskolai sikerességéről." *Szabad Európa*, 2021.04.29., https://www.szabadeuropa.hu/a/mindent-athat-a-feher-felsobbrenduseg-kende-agnes-szociologus-a-roma-gyerekek-iskolai-sikeressegerol/31224629.html.

Kevenházi Kata. *Nők szerepe a vidékfejlesztésben és a gazdaságfejlesztésben a Bács-Kiskun megyei női vállalkozók körében végzett felmérés alapján*, Bács-Kiskun Vármegyei Kereskedelmi és Iparkamara, 2021, http://csak.bkmkik.hu/attachments/article/122/N%C5%91k%20a%20vid%C3%A9kfejleszt%C3%A9sben%202021.pdf.

Kovai Cecília. „Egy elképzelt középosztály és a lokalitás valósága – Tanodaprogramok mozgásterei egy zsugorodó városban." *Szociológiai Szemle*, 2020.2., 72–95. o., https://szociologia.hu/uploads/72_95_oldal.pdf, https://szociologia.hu/szociologiai-szemle/egy-elkepzelt-kozeposztaly-es-a-lokalitas-valosaga-tanodaprogramok-mozgasterei-egy-zsugorodo-varosban.

KSH. *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon 2022*, KSH/Vukovich Gabriella, 2023, https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/fenntarthato_fejlodes_indikatorai_2022.pdf.

KSH. *A roma népesség foglalkoztatottsági aránya a nem roma népességhez képest*, KSH, 2022, https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/4-2#analysis.

Madlovics Bálint. „Plebiszciter vezérdemokrácia és posztkommunista klientelizmus – Kísérletek az informalitás politikai elemzésbe történő integrálására." *Politikatudományi Szemle*, XXX/1, 2021, 145–155. o., https://www.postcommunistregimes.com/wp-content/uploads/2021/09/Poltud_Szemle_2021-1-Madlovics-Balint-vegleges.pdf.

Molnár Kristóf. „Egymilliárd eurós kínai hitelt vett fel a magyar állam." *444*, 2024.07.25., https://444.hu/2024/07/25/egymilliard-euros-kinai-hitelt-vett-fel-a-magyar-allam.

Muhari Judit. „Pusztán kipipálta a kormány a fenntarthatósági stratégia elkészítését, amiből légyeges részek estek ki." *Népszava*, 2024.07.13., https://nepszava.hu/3242815_pusztan-kipipalta-a-kormany-a-fenntarthatosagi-strategia-elkesziteset-amibol-legyeges-reszek-estek-ki.

Nagy Attila Tibor. „A helyi önkormányzatok politikai leértékelődése." *Ellensúly*, 2019.10.07., https://ellensuly.hu/a-helyi-onkormanyzatok-politikai-leertekelodese/.

Orbán Viktor. *Előadás a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban*, Miniszterelnöki Kabinetiroda, 2022.07.23., https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/.

Orbán Viktor. *Ne kapjon segélyt, aki munkaképes – Beszéd a Vállalkozók Országos Szövetségének elnökségi ülésén*, 2012.07.26., https://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/ne_kapjon_segelyt_aki_munkakepes.

Partizán Podcast. „A klientelizmusról, ahogy még nem hallottad." *Partizán Podcast/YouTube*, 2024.08.02., https://www.youtube.com/watch?v=NppDNyFfQRY.

Pénzes János, Tátrai Patrik és Pásztor István Zoltán. „A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Changes in the Spatial Distribution of the Roma Population in Hungary During the Last Decades." *Területi Statisztika*, 2018, 3–26. o., https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2018/2018_01/ts580101.pdf.

Political Capital. „Így változik a Fidesz szavazótábora." *Átlátszó*, 2024.08.21., https://pcblog.atlatszo.hu/2024/08/21/igy-valtozik-a-fidesz-szavazotabora/.

Szilágyi György. „Az ENSZ millenniumi célkitűzései és a statisztika." *Statisztikai Szemle*, 2007/5, 389–405. o., https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2007/2007_05/2007_05_389.pdf.

Zsinka Flóra. „A szegénység csapdái – időperspektíva és térhasználat mélyszegénységben élő nők habitusában. Traps of poverty – time perspective and space use in the habitus of women living in extreme poverty." *Tér és Társadalom*, 2023/2, https://doi.org/10.17649/TET.37.2.3467.

BÍRÓSÁG ÉS BALÍTÉLET

112Press. „Előzetesben a kalapáccsal a feleségére támadó férfi." *112Press*, 2016.05.13., https://112press.hu/hirek/reszletek/elozetese_kalapacs_szombathely_gyilkossagikiserlet/.

Antal Béla. „Kertész Ágnes a sikertelen mérgezési kísérlete után, miközben nyakat vágott: 'Te majom, te kretén, te állat, öt évig aláztál!'" *Szégyenpad*, 2020.08.20., https://szegyenpad.com/bunugyek/kertesz-agnes-a-sikertelen-mergezesi-kiserlete-utan-mikozben-nyakat-vagott-te-majom-te-kreten-te-allat-ot-evig-alaztal/.

Balogh Zsuzsanna. „Csak a Fókusznak nyilatkozott az a férfi, akinek az élettársa elvágta a torkát!" *RTL*, 2019.06.05., https://rtl.hu/fokusz/2019/06/05/csak-a-fokusznak-nyilatkozott-az-a-ferfi-akinek-az-elettarsa-elvagta-a-torkat.

Batka Zoltán és F. Szabó Kata. „Varga Judit úgy állt ki most a párkapcsolati erőszak áldozataiért, hogy miniszterként nem érezte fontosnak a kiszolgáltatottakat védő Isztambuli Egyezmény ratifikálását." *Népszava*, 2024.03.19., https://nepszava.hu/3229050_varga-judit-ugy-allt-ki-most-a-kapcsolati-eroszak-aldozataiert-hogy-miniszterkent-nem-erezte-fontosnak-a-kiszolgaltatottakat-vedo-isztambuli-egyezmeny-ratifikalasat.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary.* CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Csengel Karina. „Ítélethirdetés az aszódi gyerekgyilkosság ügyében: ahhoz, hogy ez megtörténjen, a férj mellett sok-sok ember asszisztált." *Mérce*, 2023.11.25., https://merce.hu/2023/11/25/itelethirdetes-az-aszodi-gyerekgyilkossag-ugyeben-ahhoz-hogy-ez-megtortenjen-a-ferj-mellett-sok-sok-ember-asszisztalt/.

D.A. „A szakértők azt hitték, hogy a győri gyerekgyilkos már ártalmatlan." *Index*, 2019.12.16., https://index.hu/belfold/2019/12/16/a_szakertok_azt_hittek_hogy_a_gyori_gyerekgyilkos_mar_artalmatlan/?token=7b60a3eee6dcb9cac38f72575a4f20ed.

E.N. „Többe kerülhet a gyerektartás újratárgyalása, mint az inflációs értékvesztése." *Index*, 2023.04.14., https://index.hu/belfold/2023/04/14/valas-gyerektartas-osszege-inflacio-bontoper-gyamhatosag/?token=0766b043cb795b272e7d74d3ab927c4b.

Gál Petra. „'Szó szerint elszöktettek otthonról a gyerekekkel' – Magyarországon havonta 3-4 nő hal bele a párkapcsolati erőszakba." *RTL*, 2022.11.25.,

https://rtl.hu/fokusz/2022/11/25/parkapcsolat-eroszak-bantalamzas-csalad-gyerekek-segitseg.

Dr. Lux Ágnes és Sebhelyi Viktória (szerk.). *A gyermekjogok helyzete Magyarországon (2014-2019) – Alternatív jelentés az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének hazai végrehajtásáról*, Gyermekjogi Civil Koalíció, 2019/11, https://unicef.hu/wp-content/uploads/2019/11/alternativ_jelentes.pdf.

Hvg.hu. „Sok magyar gyerek születik, csak nem Magyarországon." *Hvg.hu*, 2019.04.10., https://hvg.hu/gazdasag/20190410_Sok_magyar_gyerek_szuletik_csak_nem_Magyarorszagon.

Igazságügyi Minisztérium. *Jelentés a Kormány részére a győri kettős gyermekgyilkosság igazságügyi vizsgálatának eredményéről*, IM, 2019/12, https://miszk.hu/files/Az_IM_jelentese_a__gyori_kettos_gyermekgyilkossag_igazsagugyi_vizsgalatanak_eredmenyerol.pdf.

KSH. *Élveszületések és teljes termékenységi arányszám*, https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html.

Makai Katalin. *Összefoglaló vélemény a rokontartás szabályaival kapcsolatos ítélkezési gyakorlatról*, Kúria, 2018/3, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyak._osszefoglalo_2018_dr._makai_katalin.pdf.

Népszava. „Azonnali kérdések, orbáni válaszok." *Népszava*, 2017.05.08., https://nepszava.hu/1128709_azonnali-kerdesek-orbani-valaszok.

Pálfi Rita. „Minden hatodik magyar gyerek külföldön születik." *Euronews*, 2019.04.10., https://hu.euronews.com/2019/04/10/minden-hatodik-magyar-gyerek-kulfoldon-szuletik.

Pető Andrea. *Elmondani az elmondhatatlant – A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.

Pintér Luca. „Elkészült a miniszteri jelentés a győri kettős gyerekgyilkosságról." *Index*, 2020.01.09., https://index.hu/belfold/2020/01/09/elkeszult_a_gyori_kettos_gyerekgyilkossag_miniszteri_jelentese/?token=a54c3ada749fa217b5f1f6add84295b9.

RTL. „'Hány gyereknek kell még meghalnia?' – Ezért történnek újra és újra láthatás alatti gyerekgyilkosságok Magyarországon", *RTL.hu*, 2022.06.08., https://rtl.hu/belfold/2022/06/08/hany-gyereknek-kell-meg-meghalnia-megakadalyozhatok-a-lathatas-alatti-gyerekgyilkossagok-de-a-rendszer-gyokerenel-kellene-kezdeni.

Solt Ágnes. *Bírói ítélkezési gyakorlat a kiskorú veszélyeztetése tárgyában – Kutatási zárójelentés*, Országos Kriminológiai Intézet, 2018, https://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/kk_vesz_2018_sec.pdf.

Solt Ágnes. „A rejtve maradt gyermekbántalmazás és a gyermekvédelmi (és igazságszolgáltatási) rendszer működése közötti összefüggés. The correlation between the latency of child abuse and the functioning of the system." *Belügyi Szemle*, 2024.04.27., https://belugyiszemlejournal.org/index.php/belugyiszemle/article/view/1478/1400.

Török Réka. „10 év börtönt kapott egy nő, aki a férjét önvédelemből bántalmazta." *Heti Napló/ATV/YouTube*, 2019.04.17., https://www.youtube.com/watch?v=kSb1ag71Plw.

Török Réka. „Az utolsó remény: Áder Jánoshoz fordul kegyelemért a férjét megsebesítő édesanya." *Heti Napló/ATV/YouTube*, 2019.05.01., https://www.youtube.com/watch?v=qMjMNSnw-Dg&t=0s.

Török Réka. „Sok idő kellett, hogy össze tudjam szedni magam – szabadulása óta először szólalt meg Kertész Ágnes." *Heti Napló/ATV/YouTube*, 2023.05.29., https://www.youtube.com/watch?v=9gPOCiJsNGk.

Unicef. *Child Poverty in the Midst of Wealth – Innocenti Report Card 18*, Unicef, 2023. 12., https://www.unicef.org/innocenti/reports/child-poverty-midst-wealth.

Varga Judit. „Válaszom az erőszakra: zéró tolerancia, törvényi szigorítás, áldozatsegítés." *Facebook*, 2020.01.06., https://www.facebook.com/VargaJuditMP/videos/1113383545720081.

Világgazdaság Online. „Anyák és apák háborúja." *Világgazdaság Online*, 2006.11.27., https://www.vg.hu/kozelet/2006/11/apak-es-anyak-haboruja-a-birosagon.

ORBÁN-KORMÁNY: AZ ARRA ÉRDEMES CSALÁDOK BARÁTJA

Csalad.hu. „Egy éve indult a családvédelmi akcióterv." *Csalad.hu*, 2020.07.01., https://csalad.hu/csaladban-elni/egy-eve-indult-a-csaladvedelmi-akcioterv.

Balázs Zsuzsanna. „A pedofília elfogadhatatlan, de az oké, hogy gyerekeket vernek agyon a szakellátásban?" *Qubit*, 2024.03.18., https://qubit.hu/2024/03/18/a-pedofilia-elfogadhatatlan-de-az-oke-hogy-gyerekeket-vernek-agyon-a-szakellatasban.

Balázs Zsuzsanna. „Orbán Viktor új törvényt ígér, de a gyermekvédelemben jártas jogászoknak van egy rossz hírük: a jogászkodás nem segít." *Qubit*, 2024.02.23., https://qubit.hu/2024/02/23/orban-viktor-uj-torvenyt-iger-de-a-gyermekvedelemben-jartas-jogaszoknak-van-egy-rossz-hiruk-a-jogaszkodas-nem-segit.

Balázs Zsuzsanna. „Pedofilvadászattá silányítják a gyámok munkáját, miközben a szakemberhiány miatt tucatszámra sorakoznak a kórházakban az újszülöttek, akiket nincs hová elhelyezni." *Qubit*, 2024.05.02., https://qubit.hu/2024/05/02/pedofilvadaszatta-silanyitjak-a-gyamok-munkajat-mikozben-a-szakemberhiany-miatt-tucatszamra-sorakoznak-a-korhazakban-az-ujszulottek-akiket-nincs-hova-elhelyezni.

Benda József. *A szakadék szélén*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

Bodacz Péter. „Spéder Zsolt: A gyerekvállalást leginkább befolyásoló tényező a stabilitás, és a tervezhetőség." *Magyar Hang*, 2018.06.03., https://hang.hu/belfold/speder-zsolt-a-gyerekvallalast-leginkabb-befolyasolo-tenyezo-a-stabilitas-es-a-tervezhetoseg-102496.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Elődi Fruzsina. „Akkorát csúsztatnak Orbánék a 150 ezer gyerekkel, hogy a Holdról is látszik." *Telex*, 2024.08.06., https://telex.hu/komplex/2024/08/06/csaladpolitika-fidesz-orban-kormany-csok-babavaro-adokedvezmeny-szuletesszam-gyerek.

F. Szabó Kata. „Publicus: Az emberek többsége szerint az anyagi bizonytalanság miatt születik egyre kevesebb gyerek Magyarországon." *Népszava*, 2024.08.24., https://nepszava.hu/3247382_publicus-felmeres-demografia-gyermekvallalas-ksh-eletszinvonal.

Katherine Fobear, Schmitsek Szilvia és Takács Judit. „Genderphobic Childhood Constructions in Hungary." *Child-Friendly Perspectives on Gender and Sexual Diversity – Beyond Adultcentrism*. Mojca Urek, Marisela Montenegro, Ana Cristina Santos és Jose Antonio Langarita (szerk.), London, Routledge, 2023, 175–193. o.

Galicza Dorina. „Abszurd és elavult, hogy Orbán családtámogatása egyetlen mágikus adatra gyúr, figyelmeztetnek a szakértők." *Hvg.hu*, 2023.12.15., https://hvg.hu/itthon/20231214_A_magyar_csaladpolitikaban_az_apak_lathatatlanok.

Judith Goetz, Swantje Höft, Oláh Lívia és Pető Andrea. „'Demografischer Tsunami' und 'Willkommenskultur für Ungeborene' – Bevölkerungspolitische Diskurse der EU Institutionen auf Twitter und die Rolle rechter und konservativer Kräfte." *ZRex – Zeitschrift für Rechtsextremismusforschung*, 2023/2, 242–256. o., https://doi.org/10.3224/zrex.v3i2.06.

Haász János. „A családbarát Magyarországon a családi pótlék napi 1 darab legolcsóbb bébiételre elég, Németországban napi 16 darabra." *444*, 2024.04.25., https://444.hu/2024/04/25/magyarorszag-annyira-csaladbarat-hogy-majdnem-ketszer-annyiert-adjak-ugyanazt-a-bebietelt-mint-a-nemetek.

Haász János. „A magyarországi természetes népességfogyás az egyik legnagyobb mértékű Európában." *444*, 2024.03.30., https://444.hu/2024/03/30/a-magyarorszagi-termeszetes-nepessegfogyas-az-egyik-legnagyobb-merteku-europaban.

Herczeg Márk. „'Az anya nő, az apa férfi' – a Fidesz-KDNP megszavazta a 9. Alkotmánymódosítást." *444*, 2020.12.15., https://444.hu/2020/12/15/az-anya-no-az-apa-ferfi-a-fidesz-kdnp-megszavazta-a-9-alkotmanymodositast.

Kálmán Attila. „A kormány továbbra is a gazdagabb családokba születő gyerekeknek örülne." *24.hu*, 2018.11.27., https://24.hu/belfold/2018/11/27/a-kormany-tovabbra-is-a-gazdagabb-csaladokba-szuleto-gyerekeknek-orulne/.

Kaszás Gábor. „Már fő a bérlakásprogram leve, több minisztérium gondoskodik a fűszerről." *Index*, 2023.07.29., https://index.hu/gazdasag/2023/07/29/berlakasprogram-lakhatas-lakhatasi-valsag-lakashitel-ingatlan-ingatlanarak-lakhatasi-tamogatas/.

Kaufmann Balázs. „Novák Katalin kegyelmet adott a bicskei gyerekotthon pedofil exigazgatóját fedező bűntársnak." *444*, 2024.02.02., https://444.hu/2024/02/02/novak-katalin-kegyelmet-adott-a-bicskei-gyerekotthon-pedofil-exigazgatojat-fedezo-buntarsnak.

Kende Ágnes. „Sokkal nagyobb eséllyel kerül állami gondozásba egy szegény gyerek, ha még cigány is, de erről beszélni sem lehet." *Qubit*, 2024.03.11., https://qubit.hu/2024/03/11/sokkal-nagyobb-esellyel-kerul-allami-gondozasba-egy-szegeny-gyerek-ha-meg-cigany-is-de-errol-beszelni-sem-lehet.

Kende Ágnes. „Tabuk, titkok, tilalmak övezik az örökbeadást és az örökbefogadást Magyarországon." *Qubit*, 2023.04.17., https://qubit.hu/2023/04/17/tabuk-titkok-tilalmak-ovezik-az-orokbeadast-es-az-orokbefogadast-magyarorszagon.

Kocsis Árpád. „2010 óta csaknem háromszorosára nőtt a súlyosan szegény gyermekek száma." *Mérce*, 2022.06.20., https://merce.hu/2022/06/20/5-gyermekbol-4-szegenysegben-el-magyarorszagon/.

Kovács Gábor. „A Fidesz családbarátnak nevezett rendszere inkább tehetőscsalád-barát rendszer." *Hvg.hu*, 2020.10.16., https://hvg.hu/gazdasag/20201016_A_Fidesz_rendszere_nem_csaladbarat_hanem_tehetoscsaladbarat.

Kovács Gábor. „Górcső alatt a NER családpolitikájának 12 éve: harc a lehetetlennel." *Hvg.hu*, 2021.10.18., https://hvg.hu/gazdasag/20211018_A_NER_csaladpolitikajanak_legnagyobb_sikere_a_magyarok_hazasodnak_mint_a_nyulak.

KSH. „Lakáspiaci árak, lakásárindex, 2023 II. negyedév." *KSH*, 2023, https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/lakaspiaci-arak-lakasarindex-2023-ii-negyedev/.

Magyarország Kormánya. „Demográfiai csúcs – Novák Katalin: A családpártiság legyen nemzeti minimum!" *Kormany.hu*, 2023.09.14., https://kormany.hu/hirek/demografiai-csucs-novak-katalin-a-csaladpartisag-legyen-nemzeti-minimum.

Magyarország Kormánya. „Orbán Viktor beszéde az V. Budapesti Demográfiai Csúcson." *Kormany.hu*, 2023.09.14., https://kormany.hu/beszedek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-beszede-az-v-budapesti-demografiai-csucson.

Magyarország Kormánya. „Öt pillérre építettük a családpolitikánkat." *Kormany.hu*, 2021.09.23., https://kormany.hu/hirek/ot-pillerre-epitettuk-csaladpolitikankat.

Pálos Máté. „Sosem csökkent még ilyen mértékben Magyarország népessége két népszámlás között." *G7*, 2023.02.18., https://g7.hu/adat/20230218/sosem-csokkent-meg-ilyen-mertekben-magyarorszag-nepessege-ket-nepszamlas-kozott/.

Pető Andrea és Weronika Grzebalska. „How Hungary and Poland have silenced women and stifled human rights." *The Conversation*, 2016.10.14., https://theconversation.com/how-hungary-and-poland-have-silenced-women-and-stifled-human-rights-66743.

Pető Andrea és Juhász Borbála. „Legacies and recipe of constructing successful righteous motherhood policies: The case of Hungary." *Women's Studies International Forum*, 103. sz., 2024, https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.102885.

Pető Andrea. „Anti-Modernist Political Thoughts on Motherhood in Europe in a Historical Perspective." *Reframing Demographic Change in Europe – Perspectives on Gender and Welfare State Transformations*, Heike Kahlert és Waltraud Ernst (szerk.), Focus Gender – Band 11. Lit Verlag, Berlin, 2010, 189–201. o., https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/72456.

Qubit Podcast. „A magyar örökbefogadók pici, egészséges, fehér gyerekeket szeretnének." *Qubit*, 2023.05.18., https://qubit.hu/2023/05/18/a-magyar-orokbefogadok-pici-egeszseges-feher-gyerekeket-szeretnenek.

Sarkadi Nagy Márton. „Több mint egymilliárd forintjába kerülhetett a magyar adófizetőknek a budapesti CPAC." *Átlátszó*, 2024.04.26., https://atlatszo.hu/kozpenz/2024/04/26/tobb-mint-egymilliard-forintjaba-kerulhetett-a-magyar-adofizetoknek-a-budapesti-cpac/.

Spéder Zsolt és Murinkó Lívia. „Szülővé válni és harmadik gyermeket vállalni: Csoporttényezők és családpolitika." *Társadalmi Riport 2022*, Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk.), Tárki, Budapest, 2022, https://real.mtak.hu/155289/1/095_118TRIP2022_SpederMurinko.pdf.

Stubnya Bence. „Rekord alacsony születésszámok: tankerhajót fordítana meg a kormány, de csodák nincsenek." *G7*, 2024.07.05., https://g7.hu/kozelet/20240705/rekord-alacsony-szuletesszamok-tankerhajot-forditana-meg-a-kormany-de-csodak-nincsenek/.

Szikra Dorottya. „Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában." *Lépték és irónia*, L'Harmattan, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2018, 219–240. o., https://real.mtak.hu/84674/.

Szikra Dorottya. „Távolodás az európai szociális modelltől – A szegénység társadalompolitikája." *Magyar Tudomány*, 2018/6, 858–871. o., https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f7997#matud_f7997.

SzocOkos. „Családtámogatások." 2023.02.17., https://tamogatoweb.hu/csaladtamogatasok/, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0001.html.

Takács Judit és P. Tóth Tamás. „Disintegration and social exclusion: Gay life under state-socialism in Hungary." *Rural society, power and social integration, Festschrift for the seventieth birthday of Imre Kovách*, Csurgó Bernadett, Nicole Mathieu és Megyesi Boldizsár (szerk.), Társadalomtudományi Kutatóközpont, Debrecen University Press, Laboratoire Dynamiques Sociales et Recomposition des Espaces (LADYSS), 2023, 75–88. o.

Takács Judit. „A homoszexuális cselekmények 1961-es magyarországi dekriminalizációja egy tudományos tanácskozás tükrében." *A konszolidáció évei 1961, 1962, 1963*, Takács Tibor (szerk.), Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), Budapest, Kronosz Kiadó, 2023, 175–194. o.

Tóth János. „Az elmaradt baby boom", *Barankovics Alapítvány*, https://barankovicsarchiv.hu/cikk/jovoido/az-elmaradt-baby-boom.

Uhljár Péter, Pári András és Papházi Tibor. „A falusi CSOK hatása a települések népességére. The Effect of the Village Family Housing Support Program on the Population of the Settlements." *Modern Geográfia*, 2023/3, https://real.mtak.hu/165739/1/Csaladiotthon.pdf.

EPILÓGUS: A SZOLGÁLÓLÁNY ILLIBERÁLIS MESÉJE

Matthijs Bogaards és Pető Andrea. „Gendering De-Democratization: Gender and Illiberalism in Post-Communist Europe." *Politics and Governance*, 2022/4, 1–5. o., https://doi.org/10.17645/pag.v10i4.6245.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Hungary*. CEDAW/C/HUN/CO/9, 2023.03.02., https://www.ecoi.net/en/file/local/2088877/N2306491.pdf.

Kováts Eszter. „Nőügyek az unióban: nincs mihez felzárkózni." *Kettős Mérce*, 2017.07.01., https://kettosmerce.blog.hu/2017/07/01/feminizmus_az_unioban_nincs_mihez_felzarkozni_brusszel_-.

NGO. *A NANE Egyesület, a PATENT Egyesület, a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, az EMMA Egyesület és a Jól-Lét Alapítvány észrevételei és javaslatai Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervének tervezete kapcsán*. 2021.04.27., https://nokjoga.hu/wp-content/uploads/HET-tervezet_Velemeny_Nemek-kozotti-egyenloseg.pdf.

Pető Andrea. „Rechtsextremismus und Geschichtsrevisionismus in Ungarn." *Rechtspopulismus und Rechtsextremismus in Europa*, Frank Decker, Bernd Henningsen és Kjetil Jakobsen (szerk.), Nomos, 2015, 233–245. o., https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/72564/ssoar-2015-peto-Recht-

sextremismus_und_Geschichtsrevisionismus_in_Ungarn.pdf?sequence=3&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2015-peto-Rechtsextremismus_und_Geschichtsrevisionismus_in_Ungarn.pdf.

Pető Andrea. „Revisionist Histories, 'Future Memories': Far-Right Memorialization Practices in Hungary." *European Politics and Society*, 18. évf., 1. sz., 2017, 41–51. o., http://dx.doi.org/10.1080/23745118.2016.1269442.

Pető Andrea. „The Illiberal Memory Politics in Hungary." *Journal of Genocide Research*, 2021.09.03., https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2021.1968150.

Pető Andrea. „The Illiberal Memory Politics in Hungary." *Patriotic History and the (Re)Nationalisation of Memory*, Kornelia Kończal és Dirk Moses (szerk.), Routledge, 2023, 86–95. o., 'https://www.routledge.com/Patriotic-History-and-the-ReNationalization-of-Memory/Konczal-Moses/p/book/9781032496498.

Pető Andrea. „Who Is Afraid of the 'Ugly Women'? – Problems of Writing Biographies of Nazi and Fascist Women in Countries of the Former Soviet Block." *Journal of Women's History*, 21. évf., 4. sz., 2009, 147–151. o., https://www.proquest.com/docview/203249157?sourcetype=Scholarly%20Journals.

Sashegyi Zsófia. „Éjszaka nyílnak meg a lányok – a kegyelmi botránnyt is felülmúlja a javító igazgatójának lelepleződése." *Válasz Online*, 2025.06.20., https://www.valaszonline.hu/2025/06/20/gyerekvedelem-szolo-utca-javitointezet-juhasz-peter-pal-prostitucio-portre/.

Takács Judit, Katherine Fobear és Szilvia Schmitsek. „Resisting Genderphobia in Hungary." *Politics and Governance*, 10. évf., 4. sz., 2022, 38–48. o.

Takács Judit. „Legalizing Queerness in Central-Eastern Europe." *The Routledge International Handbook to Gender in Central-Eastern Europe and Eurasia*, Katalin Fábián et al. (szerk.), Routledge, 2021, 246–254. o.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

Kötetünk tudományos igényű, mégis olvasmányos elemzést kínál Orbán Viktor illiberális kormányainak a nőket és férfiakat egyaránt érintő genderpolitikájáról. Munkánk nemcsak azt ismerteti, hogyan hatottak az egyes kormányzati intézkedések a Magyarországon élőkre, hanem azt is, miként befolyásolták az emberi jogok érvényesülését. Bemutatjuk, hogy a 15 éve hatalmon lévő Fidesz–KDNP-kormány hogyan alakította át, illetve építette le a nemzeti és nemzetközi antidiszkriminációs és egyenjogúsági jogi kereteket, hogy alternatívát kínáljon az általa és támogatói által elutasított liberális értékrenddel szemben. Azt is elemezzük, miért lehet mégis népszerű a Fidesz a magyar nők körében, miért szavaznak a nőket szigorú keretek közé terelő Orbán-rezsimre, még akkor is, ha ezzel saját érdekeikkel kerülnek ellentmondásba. Mivel az Orbán-kormány genderpolitikája nemzetközileg is rendkívül sikeres exportcikké vált, kötetünk nemcsak a Magyarországon élők, hanem mindazok számára hasznos lehet, akik aggodalommal figyelik az emberi jogi keretek 21. századi átalakulását.

ISBN 978-80-974904-9-2